

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**OSMANLI'DAN 12 EYLÜL'E ORDU-
SİYASET İLİŞKİSİ VE TÜRK BASININDA
12 EYLÜL 1980 DARBESİ**

GAMZE BUDAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ

ARALIK-2017

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**OSMANLI'DAN 12 EYLÜL'E ORDU-
SİYASET İLİŞKİSİ VE TÜRK BASININDA
12 EYLÜL 1980 DARBESİ**

DANIŞMAN : Yrd. Doç. Dr. MUSTAFA EDİP ÇELİK
JÜRİ : Prof. Dr. Orhan DOĞAN
JÜRİ : Yrd. Doç. Dr. İsa KALAYCI

GAMZE BUDAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ

ARALIK-2017

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI'DAN 12 EYLÜL'E ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ VE
TÜRK BASININDA 12 EYLÜL 1980 DARBESİ

GAMZE BUDAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kod No :

Bu Tez / Proje/...../.... Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından

Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Edip
ÇELİK
BAŞKAN

Prof. Dr. Orhan DOĞAN
ÜYE

Yrd. Doç. Dr. İsa KALAYCI
ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Abdullah SOYSAL
Enstitü Müdürü

Bu çalışma.....tarafından desteklenmiştir.
Proje No:.....

Not: Bu tez ve projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**OSMANLI'DAN 12 EYLÜL'E ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ VE
TÜRK BASININDA 12 EYLÜL 1980 DARBESİ**

Gamze BUDAK

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Mustafa Edip ÇELİK

Yıl : 2017, Sayfa: 147+XI

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Mustafa Edip ÇELİK (Başkan)

: Prof. Dr. Orhan DOĞAN (Üye)

: Yrd. Doç. Dr. İsa KALAYCI (Üye)

Osmanlı Devleti'nde başlayan ve Türkiye Cumhuriyetinin siyasi hayatına 1960'ta giren askeri darbe geleneği 1980'e kadar neredeyse her on yılda bir gerçekleşmiştir. 1960 darbesi sonunda askeri cunta tarafından oluşturulan Yaasıada Mahkemesinin verdiği kararlar dönemin Başbakanı Adnan Menderes ve Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun idam edilmesine seyirci kalınmıştır.

Dünyada 1968'de başlayan öğrenci hareketliliğinin Türkiye'ye sirayet etmesi ile siyasi sorunlar başlamış ve beraberinde 1971 muhtırası gerçekleşmiştir. Bu muhtıra ile Başbakan Süleyman Demirel istifaya zorlanarak yerine Nihat Erim başkanlığında bir teknokratlar kabinesi kurulmuştur. 1961 anayasasında da değişiklikler yapılarak askerin siyaset üzerindeki nüfuzu sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır.

Türkiye, 1974-1980 yılları arasında tam yedi hükümet değişikliğine sahne olmuştur. Her dönem birbirinden çalkantılı ve sorunlu geçtiği için bu süreçte iktidara gelen hiçbir hükümet ülkenin refahını sağlayacak gücü bulamamıştır. Bu dönemde karalama kampanyaları başlatılmış, gizliden hükümetin nasıl düşürüleceği planlanmış, iki büyük parti mahiyetindeki AP ve CHP birleşmediği için bölünmeler başlamıştır. 1980 yılında Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün

yerine cumhurbaşkanı adayının seçilememesi olayları körüklemiştir. Halk, ideolojik açıdan sağ-sol olarak gruplara ayrılmıştır. Malatya’da başlayan suikast olayının akabinde Kahramanmaraş, Çorum, Ankara vb. illere de karışıklıklar yayılmıştır. Ülkede siyasi ve ictimai açıdan huzur ve sükûnetin sağlanamamasının yanında enflasyon ve doların artması, devalüasyonlar, petrol krizi ve halkın temel ihtiyaç maddelerinin karşılanamayacak duruma gelmesi siyasi mekanizmaları dış borçlara yöneltmiştir. Bu bağlamda Turgut Özal’ın mimarlığında “24 Ocak Kararları” yürürlüğe sokularak ekonomi canlandırılmaya çalışılmıştır. Ancak birkaç ay sonra da 12 Eylül 1980 darbesi yaşanmıştır.

12 Eylül 1980 askeri darbesi ile Devlet Başkanlığına gelen Kenan Evren ve MGK üyeleri arka arkaya bildirimler yayımlayarak tüm ülkede sıkıyönetim ilan etmişlerdir. Ayrıca MGK, yasama faaliyetlerine başlayarak Türkiye’yi yeni baştan kendi lehlerine göre şekillendirmeye çalışmışlardır. Terörü önlemek amacıyla tedhişe başvurulmuştur. Basın-yayın kuruluşlarına kısıtlama ve cezai yaptırımlar getirilmiştir. İnsan haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle Türkiye’nin AET ile olan ilişkileri durma noktasına gelmiştir. 1982 anayasası ile her zümre ve kesime yönelik sert maddeler konulmuştur. Anayasaya ve MGK üyelerine aykırı hareket etmek ve eleştirmek, yayınlamak yasaklanmıştır. MGK’nın çıkardığı yasalara uymayan aydın kesime yönelik cezai işlem başlatılmıştır. Bu dönemde birçok film ve kitaba sansür uygulanmıştır. Türkiye, uzun yıllar askeri yönetimin korkusundan film çevirememiş, kitap yayımlayamamıştır. Böylece 1980 ile birlikte güdümlü demokrasi kavramı ortaya çıkmış ve Türkiye her darbeye bir adım daha gerilemiştir.

Anahtar Kelimeler: 12 Eylül, Askeri darbe, Türk basını, MGK, Kenan Evren.

**DEPARTMENT OF HISTORY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

MA THESIS

**THE MILITARY-POLITICAL RELATIONSHIP FROM THE
OTTOMAN ON THE 12 SEPTEMBER AND 12 SEPTEMBER
1980 COUP D'ÉTAT IN THE TURKISH PRESS**

Gamze BUDAK

Supervisor : Assist Prof. Mustafa Edip ÇELİK
Year : 2017, Pages: 147+XI
Jury : Assist. Prof. Dr. Mustafa Edip ÇELİK (Chairperson)
: Prof. Dr. Orhan DOĞAN (Member)
: Assist.Prof. Dr. İsa KALAYCI (Member)

Starting with the Ottoman Empire and the Republic of Turkey entered into the political life of a military coup in 1960, which in creased the tradition of almmost every decade until 1980. At the end of the 1960 coup, the military junt at that executed the decision of Prime Minister Adnan Menderes and two ministers observed by the audience. 1968 the political problems of student mobility in Turkey started to spread to the world, and realized U.S. in 1971. With this Memorandum, instead of enforcing the Prime Minister Suleyman Demirel to resign, a Cabinet of technocrats under the chairmanship of Nihat Erim was established. By making changes in the 1961 Constitution tried to strengthen the military's influence.

Turkey, between the years 1974-1980 was the scene of a change of government seven. Each period from each other the last turbulent and troubled no one in this process who came to power to ensure the welfare of the country he could not find the strength.

Smear campaign slauched secretly planned that the government will be reduced, because the two majör parties could not unite and divisions started. In

1980, President Fahri Koruturk, instead of a presidential candidate is elected has fueled events. People are ideologically right-left divided into groups as. Continuing after the events of the assassination, which started in Malatya, Kahramanmaraş, Çorum, Ankara, Turkey etc. Provinces has spread to. Certainly failure from societal perspective the country's political and peace and tranquility next rising inflation, devaluation, increase in the value of the dollar, the oil crisis and the external debt situation of the people of basic necessities have led to in tolerable political mechanisms. In this context, Turgut Özal in the architecture of 24 January decisions was an attempt to revive the economy by insertion into force. However, a few months later, on 12 September 1980 has been experienced.

12 September 1980 military coup, Kenan Evren and the members of the MGK elected president in back-to back announcements by posting in the entire country under martial law. Then, starting with the legislative activities, it has been seen that they work to shape Turkey according to their own advantage. Were resorted to violence in order to prevent terrorism. Restrictions on the press and media and criminal sanctions have been introduced. Our relationship with the EEC on the grounds that it violates human rights has come to a stand still. With the Constitution of 1982 and was put on every clan for cutting hard materials. The members of the Council to act contrary to the Constitution and national security and to criticize, it is forbidden to publish. Every law that does not comply with intellectuals arrested and thrown in prison. During this period, many film and book censorship was applied. Turkey, for many years to translate the film for fear of military rule, did not publish the book. Thus, with each stroke 1980 Turkey emerged and guided with the concept of democracy one step further declined.

Keywords: The September 12, Military coup, Turkish Press, MGK, Kenan Evren.

ÖNSÖZ

Türk siyasi hayatında askeri darbe geleneğinin Osmanlı Devleti'nin sonlarına doğru arttığı bilinmektedir. Bunlara örnek olarak 1859 Kuleli Vakası, 31 Mart isyanı ve Bab-ı Ali Baskını gibi olaylar verilebilir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra gerçekleşen ilk askeri darbe ise 27 Mayıs 1960'da Demokrat Parti'nin iktidarına karşı yapılmıştır. Bundan sonra sırasıyla 12 Mart 1971 dolaylı darbe girişimi, 12 Eylül 1980 askeri darbesi, 28 Şubat, 27 Nisan 2007 ve son olarak da 15 Temmuz 2016 tarihlerinde darbeler yaşanmıştır. Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan “Türk Basınına Göre 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Sonuçları” adlı çalışmada; bir askeri darbenin Türk siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel hayatına olan etkileri irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ana konusu 12 Eylül 1980 tarihini içermekle birlikte darbe tarihçesinin yerleşmesi bakımından bu tarihe kadar yaşanan müdahaleler ve sonuçları da incelenmeye değer görülmüştür.

Dört bölümde ele alınan çalışmanın 1. bölümünde; Osmanlı Devleti'nden başlayarak kronolojik bir şekilde 1980 yılına kadar yaşanan askeri darbeler hakkında bilgi verilmiştir. Özellikle 1960 darbesine değinilerek çalışmanın esas konusunu teşkil eden darbe ile mukayesesi yapılmıştır.

2. bölümde; 12 Eylül 1980'e giden süreçte Türkiye'deki siyasi, ekonomik, askeri ve toplumsal olaylar ele alınmıştır. Özellikle 1977 yılından sonra yaşanan toplumsal olaylar ve artan cinayetler darbecilerin somut göstergesi olmuştur. Siyasi açıdan istikrarsız geçen bu dönemde iktidar koltuğu Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel arasında gidip gelmiştir. Siyasi bunalıma mali krizin de eklenmesiyle parlamento içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Toplumsal kriz bağlamında yaşanan en büyük dokuz olay hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiş ve suikasta uğrayarak katledilen önemli isimler hakkında ayrı bir başlıkla açıklanmıştır..

Tezin esas bölümü olan 3. ve 4. bölümlerde ise 12 Eylül 1980 askeri darbesi titizlikle incelenmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin yaşadığı üçüncü darbe girişiminin ilk evrelerinde halkın olumlu tepki verdiği görülmüştür. Komuta kademesinin dikkatle hazırladığı sert uyarı ve yasaklar içeren bildiri metinleri maddeler halinde sıralanmıştır. Bunun yanı sıra basın-yayın kuruluşları ve aydın kesimin darbenin ilk on gününde verdiği demeç, makale ve köşe yazıları ile gazete manşetleri hakkında bilgiler sunulmuştur. Çalışmada askeri darbenin sonuçları her yönüyle ele alınarak basın açısından incelenmeye gayret gösterilmiştir. Ana kaynak olarak bahsi geçen dönemin yüksek tirajlı gazeteleri arasında olan Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Cumhuriyet kullanılmıştır. Bunun yanı sıra yeni yönetimin yasal uygulamaları hakkında da Resmi Gazete'den yararlanılmıştır. Gazetelerin yanı sıra araştırma ve inceleme eserlerle de konu desteklenmek suretiyle bir bütünlük yakalanmaya çalışılmıştır.

Tezin hazırlanmasında psikolojik olarak beni rahatlatan, yol gösteren ve tezimin biçim ve biçem açısından son halini almasında en büyük vakti ve emeği harcayan değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mustafa Edip ÇELİK'e şükran ve minnetimi sunuyorum. Tez konumun belirlenmesi ve araştırılmasında her türlü yardımı ve desteği veren çok değerli hocam Prof. Dr. Orhan DOĞAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamın muhtevası gereği incelenmesi gereken ana kaynakların taranması sırasında her türlü yardımı gösteren Milli Kütüphane Süreli Yayınlar bölümü çalışanlarına sonsuz teşekkür ederim. Yine kaynak temininde desteklerini gördüğüm kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Cengiz ŞAVKILI'ya, bu süreçte

psikolojik danışmanım gibi gördüğüm ve engin tecrübelerini benden esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Yaşar ARSLANYÜREK'e ve Yrd. Doç. Dr. Aysel ERDOĞAN'a teşekkür ederim.

Gamze BUDAK
Kahramanmaraş
Aralık-2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR LİSTESİ	IX
TABLolar LİSTESİ	XI
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Kapsamı	1
1.3. Araştırmanın Yöntemi	2
1.4. Araştırmanın Problematikliği	2
2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR	3
3. OSMANLI DEVLETİ'NDEN 1980 TÜRKİYE'SİNE KADAR YAŞANAN ASKERİ DARBELER	5
3.1. Osmanlı Devleti'ndeki Askeri Darbe Geleneği	5
3.2. Cumhuriyet Dönemi Ordu-Siyaset İlişkisi	11
3.3. Demokrat Parti ve 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi	14
3.3.1. 1950-1960 Dönemi Demokrat Parti İktidarı	14
3.3.2. 27 Mayıs 1960 Darbesi	20
3.4. 12 Mart 1971 Muhtırasına Giden Süreçte Türkiye	25
3.5. 12 Mart 1971 Muhtırası	27
4. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ ÖNCESİNDE YAŞANAN SİYASAL EKONOMİK ve TOPLUMSAL OLAYLAR	31
4.1. Siyasi Olaylar	31
4.1.1. I. Ecevit Hükümeti	31
4.1.2. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti	33
4.1.3. 1977 Seçimleri ve II. MC'nin Kurulması	35
4.1.4. Üçüncü Ecevit Hükümeti İle Demirel'in Azınlık Hükümetleri	37
4.1.5. Darbeye Giden Yolda İki Kilometre Taşı: Cumhurbaşkanlığı Krizi ve MSP'nin Konya Mitingi	42
4.2. 1977-1979 Yılları Arasında Türkiye'deki Toplumsal Olaylar	43
4.2.1. Hamido Suikastı	43
4.2.2. ODTÜ Olayı	44
4.2.3. 16 Mart Katliamı	45
4.2.4. Sivas Olayları	45
4.2.5. Balgat ve Bahçelievler Katliamları	46
4.2.6. Kahramanmaraş Olayları	47
4.2.7. Çorum Olayı	51
4.2.8. TARİŞ Olayı	52
4.2.9. Fatsa Olayları	54
4.2.10. 12 Eylül'e Giden Süreçte Katledilen Aydın ve Bilim Adamları	55
4.3. Ordu Eksenli Gelişmeler	56
4.3.1. 12 Eylül Darbecilerinin Görevlerine Gelme Süreçleri	56
4.3.2. Ordudaki Hareketlenmeler ve Uyarı Mektubu	57
4.3.3. Bayrak Harekatı	64
5. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ	66
5.1. 12 Eylül Harekâtının İlanı ve MGK Bildirileri	66
5.2. 12 Eylül 1980 Askeri Harekâtının Basına Yansımaları	73
6. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİNİN SONUÇLARI	81

6.1. Siyasi Sonuçları	81
6.1.1. Başbakanlık Sorunu	81
6.1.2. Anayasa Düzeni Hakkında Kanun ve Kurucu Meclisin Teşekkülü	87
6.1.3. 1982 Anayasası'nın Hazırlanması	95
6.1.4. 1982 Anayasası.....	103
6.1.5. Askeri Ara Dönemin Sonu: 1983 Seçimleri.....	106
6.1.6. Dış Politik Gelişmeler	113
6.2. Ekonomik Sonuçları.....	120
6.2.1. Banker Olayı.....	124
6.2.2. Basında Ekonominin İzleri.....	126
6.3. Sosyal ve Kültürel Sonuçları	128
7. SONUÇ ve TARTIŞMA.....	133
KAYNAKLAR	136
ÖZ GEÇMİŞ	148
EKLER	149

KISALTMALAR LİSTESİ

AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
ANAP	:Anavatan Partisi
AP	:Adalet Partisi
Bkz	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	:Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
BTP	:Büyük Türkiye Partisi
C	:Cilt
CGP	:Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHF	:Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	:Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Çev	:Çeviren
DGM	:Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DİSK	:Devrimci İşçi Sendikalar Konfederasyonu
DP	:Demokrat Parti
DYP	:Doğru Yol Partisi
Ed	:Editör
EMİNSU	:Emekli İnkılap Subayları
Haz	:Hazırlayan
HP	:Halkçı Parti
IMF	:International Money Found (Uluslararası Para Fonu)
İTC	:İttihat ve terakki Cemiyeti
KİT	:Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MBK	:Milli Birlik Komitesi
MC	:Milliyetçi Cephe
MDP	:Milli Demokrasi Partisi
MGK	:Milli Güvenlik Konseyi
MİT	:Milli İstihbarat Teşkilatı
MHP	:Milliyetçi Hareket Partisi
MKP	:Milli Kalkınma Partisi
MP	:Millet Partisi
MSP	:Milli Selamet Partisi
NATO	:North Atlantic Tready Orrganization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
ODTÜ	:Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OECD	:Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	:Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
S	:Sayı
s	:Sayfa
ss	:Sayfalar arası
SKB	: Silahlı Kuvvetler Birliği
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cemiyeti

TİP : Türkiye İşçi Partisi
TİSK : Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TÖS : Türkiye Öğretmenler Sendikası
TPAO : Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri
YÖK : Yükseköğretim Kurulu
YTP : Yeni Türkiye Partisi

TABLULAR LİSTESİ

Tablolar

Sayfa

Tablo 1.134

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

“*Askeri darbe*” kavramı Türk siyasi tarihinde önemli bir yer edinmiştir. 1960 yılından başlamak üzere birbiri ardına sivil hayata müdahale edilmesi, Türk toplumunu olumsuz yönde etkilenmiştir. Türkiye gibi yarı gelişmiş toplumlarda askeri nüfuzun demokratik hayata karışması o ülkelerin modernleşmesine de olumsuz etki yapmaktadır. Bu çalışmada da Türkiye için bir dönüm noktası olarak görülen ve 12 Eylül 1980 tarihinden sonra neredeyse toplumun her alanında etkisini gösterecek olan askeri yönetim dönemi incelenmiştir.

Askeri yönetim iş başına geldiğinde öncelikli olarak basın yayın faaliyetlerini kendi lehine çevirmeye özen göstermiştir. Çünkü askerlerin kamuoyundaki itibarını ancak basın zedeleyebilirdi. Bunun içindir ki her darbe sonrası aydın kesim ya sansürlerle susturulmuş, gözlem altına alınmış, kullanacakları kelimelere dahi sınırlama getirilmiş ya da aydınları kendi taraflarına çekerek kamuoyunda gücünü sağlamlaştırmaya çalışmışlardır. İşte bu sebeple, 12 Eylül 1980 tarihinin aydınlatılması gerekmektedir. 12 Eylül ve ilk bir aylık süreçte gazete sayfalarına bakıldığında toplumun askeri kontrolü dört gözle beklediği ve hatta Türkiye'nin aydınlık bir yola girdiğini düşünenlerin bile olduğu görülmüştür. Ancak ilerleyen süreçte gazetelerde değil asker hakkında yazı yazmak dönemin siyasi ve sosyal olaylarının sunumunda gözle görülür bir azalmanın olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türk demokrasisine yapılan bir darbenin basına ne denli etki ettiği, bu dönemde uygulanan basın sansürü dolayısıyla ilgili gazete, televizyon vb. yayınların hükümete, siyasete nasıl müdahil olduğu, olayların nasıl dillendirildiğidir. Basın demek, yaşanan olayların uluslararası arenada gözlerin üzerinde olması demek olduğundan Türkiye tarihine damga vurmuş böyle bir askeri darbenin basın vasıtasıyla dünyaya açılması önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmanın değerlendirilmesi Türkiye demokrasisine ışık tutmak, siyasi politikalarının basın yayın kuruluşları üzerindeki etkilerini görmek amacıyla hazırlanmaya çalışılmıştır.

1.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın kapsamını; 12 Eylül 1980 tarihinden sonra Türkiye'nin siyasi, sosyal, ekonomik ve dış politika açısından değişim süreci, yapılan değişiklikler, alınan kararlar, çıkarılan yasa ve tüzükler oluşturmaktadır.

Çalışmada 12 Eylül 1980 tarihinden önce yaşanan gelişmeler hakkında genel bilgiler verilirken ana konunun işlenmesiyle dönemin basın yayın organlarına göre yapılmıştır. Çalışma yapılırken, önceki çalışmalar da göz önünde bulundurularak bir süreç işlenmiştir. 12 Eylül'ün getirileri ve götürüleri objektif olarak izlenmiştir. Dönemin önemli simalarının hatıratlarına da bakılarak kamuoyuna yansıyan bilgilerle mukayese edilmeye çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma basına göre incelenme esasına dayalı olduğundan konu araştırılırken öncelikli olarak ilgili gazeteler taranmıştır. Bunun yanı sıra konuyla ilgili olan hatırat, kitaplar ve ansiklopedi maddeleri, makaleler ve tezler araştırılmıştır.

Çalışmada 12 Eylül 1980 tarihinin öncesi ve sonrası şeklinde kronolojik sıra takip edilmiştir. Sonrası dönemde daha çok gazetelerde yer alan haber manşetleri, köşe yazıları ele alınmış olup, gazetecilerin darbe ve Türkiye'nin içinde bulunduğu durum ile sıkıyönetim kapsamında alınan kararlar hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. ayrıca dönemin basını literatür kaynaklarıyla da desteklenmiştir.

1.4. Araştırmanın Problematığı

Araştırma, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi içerisinde, 12 Eylül 1980'de başlayan ve günümüzde hala tartışmaları devam eden olayın siyasi, iktisadi ve sosyal boyutlarını ele alan bir çalışmadır. Bu sebeple dönemin şartları göz önüne alınarak, darbenin her alandaki sonuçları basın gözünden objektif olarak incelenmiştir. Bu kapsamda belirtilen dönemi incelemek isteyen araştırmacılar için bütünsel bir çalışma olması hedeflenmiştir.

Çalışmada, basının neden devre dışı bırakıldığı, aydınların ne sebeple gözaltına alındıkları, askerlerin gazeteleri kapatma sebepleri incelenmiştir.

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR

“Türk Basınına Göre 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Sonuçları” başlığını taşıyan yüksek lisans tez çalışmamızın kaynak taramasında aynı adı taşıyan herhangi bir esere rastlanmamıştır. Konu itibariyle askeri darbenin siyasi, sosyal, ekonomik ve dış politik sonuçları ayrı başlıklar halinde ve bir bütün halinde incelenmiştir. Taranan diğer kaynaklara bakıldığında 12 Eylül 1980 askeri darbesinin etki ettiği tek bir sonuç üzerinde odaklanıldığı görülmüştür.

Genellikle siyaset bilimcilerin ele aldığı 12 Eylül 1980 askeri darbesinin bir tarihçi gözüyle anlatılması önemli görülmektedir. Araştırma aşamasında yararlanılan kaynaklara bakıldığında Feroz Ahmad’ın “*Demokrasi Sürecinde Türkiye*” (1996) ve “*Modern Türkiye’nin Oluşumu*” (2012), isimli kitapları dönem hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Sina Akşin’in editörlüğünü, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Cemil Koçak gibi kişilerin bölüm değerlendirmelerini yaptığı “Türkiye Tarihi” (2011) 4. ve 5. ciltleri de çalışmamız için önemli bir kaynak olarak görülmüştür.

12 Eylül öncesi ve siyasi sonuçları hakkında bilgiler sunan Ertuğrul Alatlı’nın “Müdahale” (2002) adlı çalışması, dönemin ö gazetecilerinden biri olan Cüneyt Arcayürek’in seri halinde gerek 12 Eylül öncesi ve gerek 12 Eylül sonrası hakkında ayrıntılı bilgiler verdiği *Çankaya’ya Giden Yol (1971-1973)*” (1985), “*Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978*” (1987), *12 Eylül’e Doğru Koşar Adım*” (1988), “*Demokrasi Dur-12 Eylül 1980*” (1988) isimli çalışmaları aydınlatıcı olmuştur.

1970’ten sonra ünlenen gazeteci Mehmet Ali Birand’ın “*12 Eylül saat 04.00*” (1984) isimli 12 Eylül hakkında genel bir değerlendirme yaptığı kitabı, William Hale’nin Türkiye’nin askeri darbe tarihçesini anlattığı “*Türkiye’de Ordu ve Siyaset-1789’dan Günümüze*” (1996) adlı çalışması, Alpay Kabacalı’nın yalnızca askeri darbelerin ilk bir ayını değerlendirdiği “*Türk Basınında Demokrasi*” (1994) isimli çalışması, Kemal Karpat’ın “*Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*” (2010) adlı çalışması, Nurşen Mazıcı’nın “*Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*” (1989) adlı çalışması, İrfan Neziroğlu’nun “*Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Basın*” (2003) isimli çalışması öne çıkan eserlerdendir.

Kenan Evren’in kaleme aldığı “*Zorlu Yıllarım*” (1994) adlı iki ciltlik eser ise 1980’den sonrasını ayrıntısıyla anlatan önemli hatıratlardan birini oluşturmaktadır. Dönemin hem cumhurbaşkanı hem de genelkurmay başkanı olması bakımından olayın baş aktörü Kenan Evren’in anlatıları ve döneme bakış açısı da çalışmayaönemli katkılar sunmuştur.

Yukarıda bahsedilen çalışmalar haricinde 12 Eylül 1980 darbesini konu edinen çok fazla araştırma yapılmıştır. Araştırma-inceleme eserlerin yanı sıra “Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi” nin 10-15 numaraları arasındaki ciltleri 12 Eylül 1980 darbesinin tüm sonuçlarını derinlemesine işleyen önemli kaynakların başında gelmektedir.

Edibe Gezgin’in “Öncesi ve Sonrasıyla 12 Eylül 1980 Darbesinin Türk Basınındaki Yansımaları” (2013), adlı yüksek lisans tezi, Dilek Kırkpınar’ın “12 Eylül

Askeri Darbesi'nin Gençliğin Üzerindeki Etkileri" /2008) adlı yüksek lisans tezi, Seda Sapmaz'ın "12 Eylül 1980 Askeri Hükümeti ve 1983-1987 I. Özal Sivil Hükümetinin Eğitim Görüş, Politika ve Uygulamalarının Karşılaştırılması" (2011) adlı yüksek lisans tezi, Gökçen Tongut'un "12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin Memet Baydur Oyunlarına/Karakterlerine Etkisi" (2012) adlı yüksek lisans tezi, Didem Karaca'nın "12 Eylül 1980 Darbe Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme" (2015) adlı yüksek lisans tezi, İpek Özlem Yılmaz'ın "12 Eylül 1980 Döneminde Türkiye'de Basın Özgürlüğü ve Sansür" (2011) adlı yüksek lisans tezi, Meltem Tekererer'in "12 Eylül Askeri Müdahalesi ve Ekonomi Politikaları" (2012) adlı yüksek lisans tezi, Mehlika Akgün'ün "12 Eylül Askeri Darbe Sonrası Gazetelerdeki Magazinleşme Eğilimi: Cumhuriyet Gazetesi Örneği" (2011) adlı yüksek lisans tezi, Sibel Bayram'ın "12 Eylül'ün Siyasal Hayatımıza Etkileri" (2008) adlı yüksek lisans tezi, Meliha İnce'nin "Sinemada 12 Eylül Askeri Darbesi" (2010) adlı yüksek lisans tezi, Çağla Karabağ Sarı'nın "12 Eylül Filmlerinin Üniversiteli Gençler Tarafından Alınlanması" (2012) adlı doktora tezi, Elif Aktaş'ın "12 Eylül 1980 Darbesinin Türk Romanına Yansıması" (2011) adlı doktora tezi konu hakkında yapılan belli başlı çalışmalar arasındadır.

3. OSMANLI DEVLETİ'NDEN 1980 TÜRKİYE'SİNE KADAR YAŞANAN ASKERİ DARBELER

3.1. Osmanlı Devleti'ndeki Askeri Darbe Geleneği

Osmanlı İmparatorluğu altı yüzyıl süren yönetim anlayışında askeri yapıya çok önem vermiş, imparatorluğun askeri müessesesinde belirli dönemlerde yenilik yapmak için ıslahat hareketlerine başvurmuştur. Yeniçerilerin saraydaki iktidar yarışına katılarak sürekli isyan etmeleri devleti hem zayıflatmış hem de padişahların askeri müessesede bir değişim yapma ihtiyacını akıllara getirmiştir.

III. Murad döneminde (1574-1595) yeniçeri ocağına devşirme sistemi dışında askerin alınması orduda hareketlenmelerin başlamasına neden olmuştur. Ocağa usullere aykırı olarak alınan bu eğitimsiz askerler, zamanla başıbozuk bir hal alarak devlet adamlarını atama ve azletme, padişahları devirerek yeni bir taht adayı belirleme gücünü kendilerinde görmüşlerdir. III. Selim döneminde orduda düzenlemelere gidilse de etki etmemiş ve bu da hükümdarların gözünde yeniçeri ocağının lağvedilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Yeniçeri Ocağı 1768'den beri savaşlarda başarı kazanamıyordu. İlaveteniç isyanları bastırmak bir yana kendilerinin de isyana karışması ve hükümet işlerine müdahale etmesi eklenince II. Mahmut yeni bir düzen getirmek için harekete geçmiştir. Öncelikle Sadrazam Mustafa Paşa'nın ayanlarla imzaladığı Sened-i İttifak ile askeri işlerin düzenlenmesi öngörülmüştür. Ardından Sekban-ı Cedid Ocağını kurarak bu ocağa tuğ, davul ve sancak verilerek özerk duruma getirilmiştir. Sadrazam Mustafa Paşa başına buyruk iş yapması II. Mahmut'un tepkisini çekmiş ve askerlerin tarafını tuttuğunu belirten bir ferman çıkardıktan sonra Sadrazam Mustafa Paşa idam edilmiştir. Bundan sonra yeniçeri taşkınlıklarının hızla artmaya başladığı görülmektedir. Ocağın, Yunan isyanının bastırılmasındaki başarısızlığı ise adeta son damla olmuş, böylece Eşkinici Ocağının temelleri atılmaya başlanmıştır. Ancak yeniçeriler bu ordunun kurulmasına da karşı çıkmışlar ve isyan başlatmışlardır. Sonuçta 1826'da Yeniçeri Ocağı tamamen lağvedilmiş, tarihe adını Vaka-yı Hayriye (Hayırlı Olay) olarak geçiren bu hadise sonunda binlerce yeniçeri öldürülmüştür. Beraberinde oluşturulan askeri birliğe ise Asakir-i Mansure'yi Muhammediye adı verilerek dönemin Batı tipi orduları örnek alınmıştır.¹Aynı zamanda bu dönemde ordu, sadece bir savunma aracı olarak değil Batı eğitim sisteminin Osmanlı merkezine bir uyarlaması olarak da görülmeye başlamıştır.²

1859'da "Fedailer Cemiyeti" adı altında örgütlenen liberal görüşlü bir kısım ulema, gençler ile alt ve orta rütbeli subaylar tarafından oluşturulan bir grubun birleşerek Sultan Abdülmecit'i tahttan indirdiği Kuleli Vakası gerçekleşmiştir. Ordu teşkilat yapısı ve teknik donanım açısından II. Abdülhamit döneminde (1876-1909) modern bir hüviyet kazanmış olsa da askerler bu dönemde yönetime muhalefet etmeye başlamışlardır. Özellikle mektepli-alaylı arasındaki tartışmada yönetimin alaylıları

¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.V, TTK Basımevi, Ankara 1999, s.144-147.

² Nurşen Mazıcı, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür Yayınları, İstanbul, 1989, s.84-85.

tutması, asker terfilerindeki haksızlık, yönetime olan güvensizlik, Batı tarzı askeri eğitim sisteminden ötürü pozitivist dünya anlayışı gibi sebeplerden dolayı ordu siyaset sahnesinde daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır.³

Sultan Abdülaziz'in, Osmanlı sanayisini ve ordusunu güçlendirmek için çalıştığını İslam ülkeleri arasında halifelik makamının tekrar önem kazandığını, İslam dünyasının Osmanlı Devleti'ne duyduğu sevgisinin artacağını gören İngiltere, Osmanlı Devleti'ni zayıflatacak kozlar ve yandaşlar aramaktaydı. Bu sırada Jön Türkler ve Midhat Paşa'nın Osmanlı idare sisteminde değişikliğe gitme arzusu İngiltere'ye aradığı fırsatı vermiş oldu.⁴ Sultan Abdülaziz yönetiminden memnun olmayan Midhad Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Hayrullah Efendi, Rüşdi Paşa, Süleyman Paşa⁵ gibi önde gelen devlet ricalinden bazıları Abdülaziz'i tahttan indirmek için planlar yapmaya başlamışlardır. Öncelikle darbenin pazar günü yapılması üzerinde durulmuştur. Ancak Abdülaziz'in Yıldız Köşküne gidebilme olasılığı üzerine bu plandan vazgeçilmiştir. Ardından Çarşamba günü yapılması istenmiş buna da şeyhülislamın "*Çarşamba günününün takvimde yazılı davranış seçimlerinde 'işe girmekten uzak durun'*" yazılı olmasından ötürü uygun görülmeyle darbenin Salı günü yapılmasına karar verilmiştir.⁶ Gece yarısı Dolmabahçe Sarayı'nın abluka edilmesi esnasında Sadrazam Rüşdi Paşa Bâb-ı Seraskerî'ye, Kayserili Ahmed 'Mes'ûdiye' zırhlı firkateynine, Hüseyin Avni Paşa Fındıklı Câmii iskelesine çıkmıştır. Saray kuşatmasında Türk taburlarının padişahı sevdiği ve sadık olduğu göz önünde bulundurularak Türkçe dahi bilmeyen Şam redifleri kullanılmıştır.⁷ Paşalar gece baskınıyla Sultan Abdülaziz'i tahttan indirmiş yerine V. Murad'ı çıkarmıştır. Bu sırada toplar atılarak halka Sultan Murad'ın cülusu duyurulurken Abdülaziz ise validesi tarafından uykusundan uyandırılarak saltanatın el değiştirdiğini öğrenince şu sözleri sarf etmiştir: "*ben bu felaketi otuz-kırk defa düşümde gördüm; bundan sonra Cebrâil aleyhisselam gelse devleti kabul etmem; artık makbulüm değildir...*"⁸ demiştir. Abdülaziz'in tahttan inmesine neden olan olayda Mithat Paşa ve üst rütbeli subayların bazılarının etkisinin daha az olduğu, Jön Türk liderlerinin etkisi ve Ziya Paşa'nın ise darbeye daha aktif bir rol üstlendikleri iddia edilmektedir.⁹ Sultan Abdülaziz'in askerler tarafından öldürülmesinden sonra askerleri huzursuz edecek bir durumdan kaçınmaya çalışan II.

³ Begüm Burak, "Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri", *HistoryStudies*, 3/1, 2011, s.47-48.

⁴ Can Alpgüvenç, *Sultan Abdülaziz Han ve Darbeci Paşalar*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s.109.

⁵ Seraskerlik makamında olan Hüseyin Avni Paşa'nın rütbe ve nişanları elinden alınıp Isparta'ya sürülmüş olması onu Sultan Abdülaziz'e karşı düşman etmiştir. Ayrıca Hüseyin Avni Paşa'nın Abdülaziz darbesinin elebaşı olduğu bilinmektedir. Sultan Abdülaziz'e karşı kin ile dolan bu zat bir ara tedavi bahanesiyle Paris ve Londra'ya gitmiştir. Aslında Avrupa'ya gitmesinin temel nedeni Abdülaziz'i tahttan indirmek için dış güçlerin desteğini kazanmaktır. (Alpgüvenç, a.g.e., s.63-69.)

"*Şipka Kahramanı*" lakabıyla tanınan Süleyman Hüsnü Paşa da Abdülaziz'in halli meselesinde parmağı olduğu düşüncesiyle Sultan II. Abdülhamit'in güvenini kaybetmiştir. Abdülaziz'in son zamanlarında askeri okullar için bir *Umumi Tarih* kitabını hazırlatmıştır. (Süleyman Hüsnü Paşa, *Darbe ve Muamma*, (haz. Faruk Yılmaz), İz Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.30-33)

⁶ Süleyman Kâni İrtem, *Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilâli*, (haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Tem el Yayınları, İstanbul, 2004, s.283.

⁷ Ziya Nur Aksun, *Darbe Kurbanı Abdülaziz Han*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2009, s.297.

⁸ Aksun, a.g.e. s.301.

⁹ Ernest Edmondson Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli*, (çev. Nuran Ülken), Sander Yayınları, İstanbul, 1972, s.23.

Abdülhamit, ordu içinde karışıklık çıkması halinde erleri onbaşı, onbaşları çavuş, çavuşları mülazım yaparak terfi ettirmiştir.¹⁰

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın çöküşünü engellemek için anayasal meşrutiyete geçmeyi öngören sivil aydınlara ordu mensupları da destek vermiş ve sonuçta I. Meşrutiyet ilan edilerek anayasa yürürlüğe konmuştur.¹¹ 1876 yılında ilan edilen I. Meşrutiyet padişahın yetkilerini kısıtlamasından dolayı bürokratik darbe olarak kabul edilmiştir. İlber Ortaylı meşruti rejime geçişin dış baskılardan değil ülke içindeki direniş hareketlerinden kaynaklandığını ifade etmektedir.¹²

İlk Jön Türk hareketive liderleri Batılı kurum ve kuruluşlarının etkisiyle ülkede padişahların değil hükümetin ve anayasanın söz sahibi olmalarını isteyerek ortaya çıkmıştır. Dönemin şartlarından ötürü Sultan II. Abdülhamit'in otoriteri rejimi karşısında özellikle III. Ordu ve Jön Türkler örgütlenmeye başlamıştır. Maaşlarını düzenli alamayan askerlerin isyan hareketleri giderek artmış, terfi ve başarı liyakatleri dahi yetersiz görülmüştür. Makedonya isyanını bastırmakla görevlendirilen Şemsi Paşa'nın 7 Temmuz 1908'de öldürülmesiyle, örgütlenen Üçüncü Ordu birlikleri harekete geçerek hürriyeti ilan etmişlerdir. II. Abdülhamit, saraya bağlı askeri birlikleri ayaklanmayı bastırmak için göndermeye çalışsa da başarılı olamamış ve hürriyeti ilan etmek zorunda kalmıştır. 1908 ihtilali kansız bir şekilde gerçekleşmiş ve II. Abdülhamit tekrar meşruti sisteme dönmek zorunda kalmıştır. İhtilali gerçekleştirenlerin padişahı devirmeme nedeni ise İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)'nin henüz bu güce erişmemiş olması şeklinde yorumlanmaktadır.¹³

1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı ile hürriyet devrinin başlaması İstanbul'da birçok kurumla birlikte orduyu da hareketlendirmiştir. Böylece ordu siyasal hayatta daha aktif bir rol almaya başlamıştır. Böylece 1908 darbesi askerlerin gücünü gösteren ilk somut örnek olmuştur.¹⁴ Rumeli'deki III. Ordu siyasilleşmeye başlamıştır. Rumeli'de çıkardıkları isyanlarda başarılı olmalarıyla asker ve İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidar oyunlarında etkili bir güç olmaya başlamıştır.¹⁵ Ancak, 1876 yılında askerler yalnız aydın ve yenilikçi bir bürokrat kesim olarak darbeyi desteklemelerine rağmen 1908'de silah gücünü elinde tutan ordu teşkilatı darbenin tam içinde yer almıştır.¹⁶

Ordunun siyasete karışmamasını daha doğru bulan Mahmut Şevket Paşa, Von der Goltz'un mektepli subaylar üzerindeki otoritesini kullanarak orduyu siyasetten uzak tutmaya çalışmıştır. 23 Şubat 1909'da Harbiye Nezareti tarafından çıkarılan bir genelge ile subayların siyasete karışmamaları, mitinglere gitmemelerini, askeri hiyerarşiye uymalarını, makaleler yazmamaları ilan edilmiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın bu konuda

¹⁰Ali Birinci, "31 Mart Vak'ası'nın Bir Yorumu", *Türkler*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Ankara, 2002, s.200.

¹¹ Kemal Yakut, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Orduyu Siyaset Dışı Tutma Çabaları (1908-1912)", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, s.441.

¹²İlber Ortaylı, *Batılılaşma Yolunda*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2015, s.61.

¹³Ramsaur, a.g.e., s.151-157.

¹⁴ Mazıcı, a.g.e., s.82.

¹⁵ Ahmet Turan Alkan, "Ordu Siyaset İlişkinin Tarihine Bir Derkenar: 31 Mart Vakası ve Sonuçları", *Osmanlı*, C.2, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, s.420.

¹⁶ Nurşen Mazıcı, "Türkiye'de Ordu Ve Siyaset", *Türkler*, C.17, Yeni Türkiye Yayınları, (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Ankara, 2002, s.71.

attığı adımlar kayda değerdir. Şevket Paşa, politikada kendi gücünü hissettiren özellikle alt rütbeli subayları siyasetten uzak tutmaya çalışmıştır.¹⁷

1909'da gerçekleşen 31 Mart Vakasının askeri bir darbe olduğu bilinmektedir. Fakat 1908'den itibaren İstanbul'da birçok kez askeri isyanlar gerçekleşmiş ve bu isyanlar 31 Martın alt yapısını oluşturmuştur. Bu isyanlar askerlerin hoşnutsuzluğu, İTC'nin İstanbul'da örgütlenme çabaları, askerlerin talime çıkmamaları, teşrifat meselesi gibi sebeplerden ortaya çıkmıştır.¹⁸ Bu sırada Selanik'teki Avcı Taburları 1908 sonlarında, Yıldız Sarayına yakınlığı ile bilinen Taşkışla'ya yerleştirilmişlerdir. İTC'nin iktidar savaşında, merkez ordu birliklerine karşı Avcı Taburları bir denge unsuru olarak tutulmuştur.¹⁹

5 Nisan 1909'da kurulan İttihad-i Muhammedi Fırkası ve Derviş Vahdeti'nin Volkan Gazetesindeki yazıları 31 Mart isyanının tetikleyici gücü olarak görülmektedir. Sadrazam Kamil Paşa'nın da desteklediği İttihad-i Osmani adlı örgüt İTC'nin faaliyetlerine karşı kurulmuştur. Derviş Vahdeti bir taraftan gazetede dini yazılar yazarak ulema kesimini etrafında birleşmeye çağırırken, diğer taraftan da askerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.²⁰

II. Abdülhamit İTC'lerin adayı olan ve ordunun da desteklediği Hüseyin Hilmi Paşa'yı sadrazam yaptıktan sonra bu hükümete muhalif gruplar ortaya çıkmıştır. Bu gruplar İTC, hükümet ve ordunun "*hükümet içinde hükümet*" olmaya çalıştıkları iddiasına neden olmuştur. Öte yandan ordu ve İTC'nin siyasete karıştığı da dedikodular arasındaydı. Yani muhalefet ve hükümetin dolayısıyla da İTC ve ordunun da muhalefet ile arası gergindi.²¹ Muhalif grupların çatışmaları II. Abdülhamit dönemine damgasını vurmuştur. Bu muhalefet ortamının gerginleşmesi ise isyan ateşini en kısa zamanda yanacağının belirtileriydi. Nitekim Serbesti Gazetesi yazarı Hasan Fehmi'nin İstanbul'da öldürülmesi 31 Mart'ın görünen sebebinin oluşturdu. Muhalefet, bu cinayeti İTC'ye yüklerken İTC'nin sessiz kalması muhalefeti destekler bir tavırda olduğunu düşündürdü.²²

13 Nisan 1909'da (31 Mart 1325), Taşkışla'daki IV. Avcı Taburu isyana başladı. "*Şeriat isteriz*" parolasıyla "*Yaşasın asker, yaşasın şeriat*" diye sloganlar atmaya başladılar. Ayaklanan askerlere ulema ve medrese öğrencileri de katılarak Ayasofya önünde, şeyhülislam aracılığıyla hükümete isteklerini bildirdiler. İsteklerde; şeriatın uygulanması, askerlerin bu eylemlerinden ötürü cezalandırılmaması, Harbiye Nazırı Rıza Paşa ve Mebuslar Meclisi Başkanı Ahmet Rıza'nın değiştirilmesi, subayların değiştirilmesi gibi maddeler yer almaktaydı. II. Abdülhamit isyancı askerlerin nasihat

¹⁷ Yakut, a.g.m., s.442-443.

¹⁸ Birinci, a.g.m., s.203-204.

¹⁹ Alkan, a.g.m., s.423-424.

²⁰ E.Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.IX, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s.75-78.

²¹ Bayram Kodaman, "II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)", *Türkler*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Ankara, s.179-180.

²² Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1908-1923)", *Türkiye Tarihi*, C.4, (ed. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 2011, s.29.

edilerek ve baskı kurulmadan dağıtılmasını aynı zamanda isteklerinin de kabul edildiği emrini vermiştir.²³

İsyancılar İsmail Kemal ile saray arasında yeni kabinenin kim tarafından kurulacağı konusunda görüşmeler başladı. Bu görüşmeler neticesinde Tevfik Paşa'nın sadrazam, Gazi Ethem Paşa'nın Harbiye Nazırı ve İsmail Kemal'in de Mebuslar Meclisi Başkanı olmasına karar verildi. Yeni kabinenin kurulması askerleri teskin etmedi ve isyan ateşi hızla Anadolu'ya hızla yayılmaya başladı. Bursa, Erzincan, Erzurum ve Adana'da çeşitli ayaklanmalar çıktı.²⁴ Kazım Karabekir anılarında irtica olaylarının Trakya bölgesinde çıkacağını bekledikleri halde Anadolu'da çıkmasına çok şaşırıldıklarını dile getirmiştir.²⁵ İrticai ayaklanmaların Anadolu'ya yayılması Selanik'teki İTC üyelerine bildirildi. Bunun üzerine III. Kolordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu İstanbul'a hareket etti. Bu ordunun Kurmay Başkanlığını Mustafa Kemal üstlendi. Hareket Ordusu tarafından 24 Nisan günü başkent İstanbul tamamıyla işgal edildi.²⁶ Kazım Karabekir Yıldız Sarayı'nın ele geçirilmesini şu şekilde anlatmaktadır; "...alaylarımız müsademe akşama kadar bitmez ise Yıldız askerinin yardımına ve Abdülhamid'in işi açıktan açığa ele almasına mani olamaz. İhtimal gece kıtalarımız arasına da birçok mürteciler sarıklı veya sair kıyafetlerde dalarak fesat çıkarmaya çalışacaklardır... Maçka kışlasını işgal ettirelim. Bu suretle Taş kışlayı topçu ile de döğdürürüz, çabuk sukutunu temin ederiz, hem de Yıldız'la arasına girerek rabıtayı keser Yıldız'ın cesaretini kırarız."²⁷

İşgalden üç gün sonra 31 Mart isyanını çıkarmakla suçlanan II. Abdülhamit şeyhülislam fetvasıyla tahttan indirilerek Selanik'e gönderilmiş ve yerine Mehmet Reşat padişah ilan edilmiştir. II. Abdülhamit'in uzun saltanat yıllarında yayılma imkanı bulamayan İTC taht değişikliğinden sonra ülkenin en etkin gücü haline gelmiştir.²⁸ Tevfik Paşa hükümeti yerine İTC'nin desteklediği Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi kurulmuştur. Bunun yanında Mahmut Şevket Paşa'ya sıkıyönetim komutanlığı verilerek daha rahat hareket etmesi sağlanmıştır. Kanun-u Esasi maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Padişahın yetkileri kısıtlanmış, meclisin rolü arttırılmış, anayasanın demokratik bir hüviyet kazanması için çalışılmıştır.²⁹

31 Mart isyanında subayların toplumdaki itibarlarının artması sonucu bir takım değişiklik yapılmıştır. Buna göre, şeyhülislam, fetva emini ve ders vekili kışlaları gezerek askerlerin siyasete karışmayacaklarına, emirlere itaat ederek padişaha hizmet edeceklerine dair yemin ettirilmişlerdir. 1912'de Mebusan Meclisi seçimlerinde ordunun seçim propagandasına karışmaları yasaklanmıştır. Manastır isyanının çıkması ile birlikte M.Şevket Paşa "*Mensubin-i Askeriyyenin Siyasîyat ile Men'i İştigali Zimnında*

²³ Karal, a.g.e., s.85-87.

²⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s.215; ayrıca Anadolu'daki ayaklanmalar konusunda geniş bilgi için bkz; Karal, a.g.e., s.90-97.

²⁵ Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s.446.

²⁶ Karal, a.g.e., s.97-102.

²⁷ Karabekir, a.g.e., s.450.

²⁸ Lewis, a.g.e., s.216-217.

²⁹ Akşin, a.g.e., s.32.

Askeri Ceza Kanuna Zeyl Olmak Üzere Tanzim Olunan Lâyiha-ı Kanuniyye”³⁰ adlı bir yasa çıkarttıysa da herhangi bir sonuç alamamıştır.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra rejim, askeri oligarşi şekline bürünmüş³¹ ayrıca en büyük değişim yığınların siyasete girmesiyle olmuştur. 31 Mart Vakası'ndan sonra İTC kendinden başka hiçbir siyasi gücü kabul etmemiştir. Bu dönemde en büyük siyasi güç olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti görülmüştür.³² Bu dönemde İTC kurucularından İbrahim Temo ve Abdullah Cevdet'in liderliğinde Osmanlı Demokrat Fırkası, Arnavut ve Arap üyelerden oluşan Mutedil Hürriyetperveran Fırkası ve Ahali Fırkası kurulmuş olsa da İTC ve sıkıyönetim komutanı Mahmut Şevket Paşa bu fırkaların örgütlenmelerine izin vermemiş ve basın organları da kapatılmıştır. Bu sırada Trablusgarp Savaşının çıkması ve İtalya'nın işgalci tutumu karşısında İTC rahat hareket edememiştir. Trablusgarp'ı savunmak için gizlice subaylar gönderilmiştir. Ardından İstanbul'da kabine değişikliğine gidilmiş ve Mahmut Şevket Paşa'nın itibarı düşmeye başlamıştır. Bunu fırsat bilen bütün muhalefet grupları Kasım 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası (HİF) adı altında birleşmişlerdir. Bir ay sonra yapılacak seçimlerde HİF'nin kazanması İTC'yi tedirgin etmiş ve erken seçime gitmek için meclisi dağıtmıştır. Bundan sonra 1912'de yapılan seçimler İTC'nin baskı ve şiddet uygulamalarından ötürü tarihe “*Sopalı Seçimler*” olarak geçmiştir. 1912 seçimlerini şaibeli olarak kazanan İTC'ye karşı muhalefet darbe fikirlerini gündeme getirmiştir.³³

Mayıs-Haziran 1912'de İTC'yi yıkmak, seçimlerin serbest bir şekilde yeniden yapılması ve meclisi feshetmek³⁴ üzere Arnavutluk ayaklanmalarını mukabil Hürriyet ve İtilaf grubuna yakın olan Halaskar Zabitan (Kurtarıcı Subaylar) adlı bir örgüt kurulmuştur. Bu örgüt, ordunun komuta kademesinde etkili olmuş³⁵ ve bir hükümet darbesini gerçekleştirmek için silah temin etmeye başlamıştır. Bu sırada askerlerin siyasete karışmaması için bir yasa çıkarılmıştır. Bu yasaya göre siyasal toplantılara katılıp siyasetle uğraşan subaylara hapis cezası verileceği ve askerlikten çıkarılacağı ilan edilmiştir.³⁶

23 Ocak 1913 tarihinde Enver Bey ve İTC mensubu 200 kişi emir-komuta kademesi dışında örgütlenerek Bab-ı Ali'yi basmış ve İngiltere taraftarı Sadrazam Kamil Paşa'yı istifaya zorlamışlardır. Kamil Paşa'ya verilen istifa metninde “*halk ve ordu adına yapılan öneri üzerine...*”³⁷ cümlesi yer almıştır. Baskından sonra yarbay rütbesindeki Enver Paşa Harbiye Nazırı, Talat Paşa Dahiliye Nazırı olmuştur. İTC liderlerinden Enver, Cemal ve Talat Paşaların I. Dünya Savaşı'na girerken tek başına karar almaları ve önemli mevkileri ele geçirmeleri hem orduyu yıpratmış hem de Osmanlı'nın yerine kurulacak yeni siyasi rejimin sivil özelliğinin önüne geçmiştir.³⁸

³⁰ Yakut, a.g.m., s.444-445.

³¹ Lewis, a.g.e., s.210.

³² Birinci, a.g.m., s.193-195.

³³ Akşin, a.g.e., s.36-39.

³⁴ Lewis, a.g.e., s.222.

³⁵ Bayram Bayraktar, “II. Meşrutiyet Dönemi'nde Subayların Siyaset Yapmasına Engel Olmak Amacıyla Yapılan Uygulama Hakkında Bir Değerlendirme”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, C.2,S.457.

³⁶ Karal, a.g.e., s.163-167.

³⁷ Karal, a.g.e.,s. 196.

³⁸ Mazıcı, a.g.e., s.83.

Bab-1 Ali Baskını'ndan sonra Mahmut Şevket Paşa, ordunun siyasetten uzaklaştırılması için çalışmıştır. Harbiye Nazırı olan Enver Paşa orduyu gençleştirmek için yaşı ilerlemiş birçok asker ve subayı emekli etmiştir.³⁹

3.2. Cumhuriyet Dönemi Ordu-Siyaset İlişkisi

Ordu, Cumhuriyetin Osmanlı İmparatorluğundan devraldığı önemli kurumlardan bir tanesidir.⁴⁰ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk bürokrasisinin yeni rejime uygun olarak kurulmaya başlamasıyla beraber devleti oluşturan kurumlar arasında ordu mensuplarının rolü fazlalaşmıştır. Askerlerin siyasete sürekli müdahale etmesinin sebepleri arasında, eski Türk geleneğinden gelen ordu-millet anlayışı, devletlerin genişleme politikası savaflara dayandığından askeri müessesenin ön planda tutulması ve Batılılaşma hareketleriyle birlikte ordunun geri kalmasından şikayetçi olan askeri kesimin devleti kurtarmak için siyasete tam müdahale etmesinden kaynaklandığı söylenebilir.⁴¹

I.BMM döneminin (1920-1923) Vekiller Heyeti Programında ordunun, BMM ordusu, emir-komutanın meclise ait olduğu ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletine bağlı birlikler olduğu ifade edilmiştir. Bu dönemde Mustafa Kemal orduyu “milletin ordusu” olduğu şeklinde savunurken II. Meclis döneminde orduyu “ülkenin tek bekçisi” olarak tanımlamıştır.⁴²

I. Meclis döneminde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ayrı bir nezaret haline getirilmiş ve doğrudan BMM'ne karşı sorumlu tutulmuştur. 3 Mart 1924 tarih ve 249 sayılı kanun ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti kaldırılarak yerine Genelkurmay Başkanlığı teşkil edilmiş ve ataması Başbakanın teklifi ile Cumhurbaşkanıya bağlanmıştır.⁴³ Bu kanun üzerinde anlaşmazlıklar çıksa da ordu-siyaset ilişkileri açısından siyasetin üstün hale geldiği ve ordunun da özerk bir yapılanmaya girdiği belirtilmektedir. Meclisin asker üyelerinde bir azalma olmazken çıkarılan bu yasayla askerin sivil siyasetten uzaklaştırılması sağlanmıştır.⁴⁴ Özdağ'ın ifadesiyle “cumhurbaşkanının ordu açığında mareşal, başbakanın ordu açığından orgeneral olduğu bir yönetime sivil yönetim demek ne kadar doğrudur... Genelkurmay Başkanlığının hükümet dışında kalması ile ordunun siyasetten ayrıldığını söylemek, ordunun 1923-1927 arasındaki işlevine bakılınca oldukça zordur.”⁴⁵

20 Nisan 1924'te hazırlanan yeni anayasanın 40. maddesinde başkomutanlık, cumhurbaşkanı tarafından temsil edilmiş ve Genelkurmay Başkanlığı oluşturulmuştur. Buna göre; Genelkurmay Başkanı, Cumhurbaşkanı tarafından atanacak ve savaş zamanında cumhurbaşkanını vekaleten ordunun başında bulunacaktır.⁴⁶ Bu maddenin

³⁹ Bayraktar, a.g.m., s.459.

⁴⁰ Kemal Karpat, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980)*, (çev. Esin Soğancılar), İmge Yayınları, İstanbul, 2007, s.159.

⁴¹ Bahri Savcı, “Türkiye’de Devlet Hayatında Askeri Mahiyetin ve Tesirin Seyrine Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.XVI, S.3, 1961, s.39-40.

⁴² Oya Çiftçi, “Ordu-Siyaset İlişkileri:1920-1938”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.39, S.4, Aralık 2006, s.27.

⁴³ Cemil Koçak, “Siyasal Tarih (1923-1950)”, *Türkiye Tarihi*, C.4, Cem Yayınevi, (ed. Sina Akşin), İstanbul, 2011, s.136.

⁴⁴ Savcı, a.g.m., s.43.

⁴⁵ Özdağ, a.g.e., s. 86.

⁴⁶ Çiftçi, a.g.m., s.28-30.

anayasaya girmesiyle birlikte Mustafa Kemal, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele arasında ordunun komutasını ele geçirme rekabeti başlamıştır.⁴⁷ Bu paşaların Mustafa Kemal'e karşı bir kalkışma içerisinde olduğu söylemleri yayılınca ordunun meclisteki gücünü etkisiz hale getirecek bir yasa çıkartıldı. Bu yasa gereği askerlik ve siyaset aynı kişi üzerinde toplanamazdı. Askerler siyasete atılmak isterlerse görevlerinden istifa etmek zorundaydılar. Bazı subaylar, Mustafa Kemal'e karşı başlattıkları muhalefeti meclis üzerinde de devam ettirdiler. Bunu önlemek adına tek parti döneminde ordu siyasetten tamamen uzaklaştırıldı. Hatta subay olarak kalmayı tercih edenlere oy kullanmalarına dahi izin verilmemiştir.⁴⁸ Ordu içerisinde Mustafa Kemal'e muhalefet olacak kimse kalmamış ve ordu komuta kademesi tamamen Mustafa Kemal'in nüfuzuna girmiştir.⁴⁹

Mustafa Kemal liderliğinde kurulan yeni rejime karşı muhalif hareketleri çıkarıcıların başında İTC'nin devamı olan Çerkez Ethem, Teceddüt Fırkasının yanı sıra ordudaki silah arkadaşlarından gelmiştir. Muhalifler Türkiye'nin Batı sistemine uyarlanmış çok partili demokrasiye geçeceğini düşünürken bir kısım da halifeliğin ve saltanatın devam etmesi görüşünü savunmaktaydı. Halk Fırkasından ayrılan bazı askerler Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını (TCF) kurarak yoğun bir muhalefet hareketine başlamışlardır. Mustafa Kemal bu olaya "*Paşalar Komplosu*" adını vermektedir. Partinin somut amacı otoriter yönetime karşı demokrasi ve liberalizmi savunmaktır. Görünmeyen amacı ise halifeliğin devam ettirilmesidir.⁵⁰ Mudanya Meydan Muharebesi'ne kadar savaşan Türk ordusu iase bakımından çok eksikti. Öyle ki subayların maaşları bile güçlüğü veriliyordu. Mevcut ortamda isyan başlayabilir düşüncesiyle Lozan Antlaşması imzalanmasından sonra ordu birlikleri üç müfettişlik, dokuz kolordu olarak düzenlendi. Ayrıca I. ve II. Ordu Komutanlığına da Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy getirilerek Ankara'dan uzak tutulmak istenmiştir.⁵¹

1925'de Şeyh Sait İsyanı patlak vermiş ve bu isyan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının sonu olmuştur. İsmet Paşa'nın çabalarıyla Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun sadece bozulan kamu düzenini düzeltmekle yetinmemiş basın organlarına da müdahale ederek muhalif grupların çalışmalarını engellenmeye çalışılmıştır. Basına da uygulanan bu kanun kapsamında liberal, muhafazakar ve marksist görüşlü merkez ve taşra gazeteleri kapatılmış, sadece CHF'nin yayın organı olan Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet gazeteleri yayımlarına devam etmiştir.⁵² Bunun yanında 1926'da İzmir'de Mustafa Kemal'e karşı girişilen suikast girişimi de TCF'na isnat edilmiş ve parti yöneticileri Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşalar başta olmak üzere tüm parti üyeleri İstiklal Mahkemeleri tarafından yargılanmıştır. Bu paşalar

⁴⁷ Ümit Özdağ, *Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk Ve Önü Dönemleri)*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991, s.52.

⁴⁸ FerozAhmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, (çev. Yavuz Alogan), İstanbul, 2012, s.74.

⁴⁹ Özdağ, a.g.e., s.55-56.

⁵⁰ Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.188.

⁵¹ William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset-1789'dan Günümüze*, Hil Yayınları, (çev. Ahmet Fehmi), İstanbul, 1996, s.66-72.

⁵² Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, (çev. Yasemin Saner Gönen), İstanbul, 2007, s.250-251.

idama mahkum edilse de sivil ve asker baskılarıyla idamları iptal edilerek askerlikten emekli edilmiştir.⁵³ Bu olayla birlikte eski İTC üyeleri de meclisten tasfiye edilerek⁵⁴ muhalefetin ilk perdesi kapanmış oldu.

TBMM'nin 2. yasama döneminde neredeyse tüm ordu ve kolordu komutanları milletvekili yapılmıştır. Genelkurmay Başkanlığı 1924'e kadar sivil bir bakanlık gibi hareket etmiştir. Ayrıca Savunma, Ulaştırma ve Bayındırlık bakanlarının asker kökenli olması da gelenek halini almıştır 1921'de Genelkurmay Başkanlığı'na Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşlarından olan General Mustafa Fevzi Çakmak'ın getirilmesi ordunun disipline ve modernize edilmesi bakımından önemlidir.⁵⁵ Çünkü Çakmak, askerlerin sadece uzmanlık alanlarıyla ilgilenmesini, siyasetten uzak durmasını savunan darbe karşıtı bir generaldir. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak TSK'nın nizamını tekrardan sağlamak için tam yetkili kılınmış ve sivil bürokrasinin ordu üzerinde nüfuz kurmasının önüne bir set çekilmiştir. 1944'e kadar bu makamda kalan Fevzi Çakmak'ın güvenini kazanan subaylara da ordu içerisinde çeşitli rütbeler verilmiştir. Böylece Mustafa Kemal'in 1919-1922 döneminde ordu üzerinde izlediği politika ile sivil rejimin güvenini orduya dayamış olduğunu göstermesi bir başlangıç kabul edilmiştir.⁵⁶

1923-1927 yılları arasında TSK, Kemalist ve muhalif siyasi elit kesimlerin kendine çekmeye çalıştığı ve devrimci gücü destekleyen bir örgüt olarak görülmüştür. 1923-1938 dönemindeki ordu hareketlerinin ise siyasi iktidar çerçevesinden yönlendirildiği gerekçesiyle “askersiz militarizm” dönemi olarak kabul edilmiştir.⁵⁷ Bu dönemde TSK hem silah gücünü elinde bulundurma hem de en iyi örgütlenmiş kurum olma özelliği göstermesi bakımından devrimin en önemli gücünü oluşturmuştur.

1938 yılında Atatürk'ün ölümüyle birlikte yeni cumhurbaşkanının kim olacağı sorusu hem TSK'nın siyaset üzerindeki ağırlığını ortaya koymuş hem de Fevzi Çakmak'ın orduya ağırlığını hissettiremediği bir dönem olduğu için cumhurbaşkanı seçiminde TSK'nın tarafsız olacağı açıklanmıştır.

1944'te Genelkurmay Başkanlığı, barış zamanında Başbakan'a bağlı bir kurum haline getirilmiştir. Bu süreç çok uzun sürmemiş ve Genelkurmay Başkanlığı 1949'da Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır. Böylece cumhuriyetin ilk yıllarında ordu, özerk bir kurum olurken 1944'ten başlayarak 1960 darbesine kadar geçen sürede askeri bürokrasinin siyasi hayata etkisi azalmaya başlamıştır.⁵⁸

Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçildi. 1938 CHP Olağanüstü Kongresi ile İnönü'ye Milli Şef ve Değişmez Genel Başkan unvanları verildi. Aynı zamanda Atatürk döneminde siyasetten uzaklaştırılan eski TCF liderleri Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy gibi isimler ara seçimlerde milletvekili seçilerek

⁵³ Levent Ünsaldı, *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, Kitap Yayınevi, (çev. Orçun Türkay), İstanbul, 2008, s.46-47.

⁵⁴ Koçak, a.g.e., s.144-145.

⁵⁵ Fevzi Çakmak, TBMM tarafından Mareşal unvanı alan tek genelkurmay başkanıdır. Ayrıca genelkurmay başkanlığı kabine toplantılarına da düzenli bir biçimde katılma özerkliğine sahip olmuştur. (bkz. Hale, a.g.e., s.78)

⁵⁶ Mazıcı, a.g.e., s.86-89.

⁵⁷ Özdağ, a.g.e., s.43.

⁵⁸ Yusuf Ziya Keskin, *27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası'nın Türk Devlet Teşkilatı İle Siyaset Hayatına Etkileri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2011, s.39-40.

meclise girme şansı elde etti. İnönü, Atatürk'e yakın isimleri ise meclise dahil etmedi. Atatürk ve İnönü'nün Türkiye'nin kuruluşunda kilit rol üstlenmeleri askeri bürokrasiyi, sivil bürokrasinin kontrolü altına almada çok zorluk çekmemişlerdir.⁵⁹Demokrasi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra modernleşmenin ayrılmaz bir parçası olmuş, ancak TSK bu sürece pek müdahil olamamıştır.⁶⁰

3.3. Demokrat Parti ve 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

3.3.1. 1950-1960 Dönemi Demokrat Parti İktidarı

Türkiye, cumhuriyet kurulduğundan beri TCF ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ile çok partili hayata geçmeye çalışmışsa da başarılı olamamış ve uzun yıllar tek parti iktidarıyla yönetilmiştir. Fakat II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya düzeni radikal bir şekilde değişim yaşamıştır. Bu tarihten itibaren Avrupa'nın elindeki yönetim gücü ABD ve SSCB'nin eline geçmiştir. Böylece ABD ve SSCB etrafında şekillenen iki kutuplu bir dünya düzeni oluşmuş ve her iki kutup da kendi dünya görüşüne göre yapılandırılmıştır. ABD ve SSCB arasındaki bu kümelenme, beraberinde Soğuk Savaş'ı da getirmiştir.⁶¹ Türkiye de yeni sisteme ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Türkiye, 1945'te BM Beyannamesini imzalayarak daha demokratik bir rejime geçileceğinin garantisini vermiş oldu. Ayrıca Türk-Sovyet ilişkilerinin çıkmaza girmesi de çok partili hayata geçiş sürecini hızlandırmıştır.⁶²

Türkiye, fiilen II. Dünya Savaşına girmese de savaşın getirilerinden etkilendiği için bir dizi önlemler almaya çalışmıştır. Türk Hükümeti, ekonomi üzerinde denetimini sağlamaya gayret göstermiştir. Ancak yeni bütçe kaynaklarının bulunamamasıyla enflasyonun bir ivme kazandığı görülmüştür.⁶³ CHP, 1940'da Milli Korunma Kanunu, 1942'de Varlık Vergisi ve 1943'de Toprak Mahsulleri Vergisi ile halkın tepkisini üzerine çekmiştir. Bu vergilerin çıkarılma nedenlerine bakılırsa hepsi enflasyonu düşürmek, ekonomiyi düzenlemek, devlete kaynak bulmak gibi nedenlerle çıkarılsa da istenilen amaç dışında kullanılmıştır. Savaş döneminde küçük çiftçilerin zaten üretim yapamaması dolayısıyla uygulanan bu vergiler köylüler için ağır bir vergi yükü olmuştur.⁶⁴ Aynı zamanda savaşın getirdiği karaborsa, enflasyon, işsizlik gibi kötü şartlardan etkilenen halka CHP'de yardım etmemiş ve halk açlıkla uğraşırken CHP'nin, üyelerine aynî yardımlarda bulunması toplum tabanında CHP'ye karşı kutuplaşmaları başlatmıştır.⁶⁵ "Milli Şef" İnönü'nün San Francisco Konferansında bu süreci başlatacak emareleri vermesiyle de yeni bir dönem başlamış oldu. Böylece ilk muhalefet partisi

⁵⁹ Emre Kongar, 21. Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s.651.

⁶⁰ Ali L. Karaosmanoğlu, *Silahlı Kuvvetler ve Demokrasi*, BİLGESAM, Rapor No:33, İstanbul, 2011, s.4.

⁶¹ İ.SabriBalkaya, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan Dünya Düzeni ve Türkiye", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, Volume 6, Issue 2, February 2013, s.152.

⁶² Filiz Çolak, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945-1950)", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları (ed. H.Celal Güzel; Kemal Çiçek; Salim Koca), C.16, Ankara, 2002, s.775-776.

⁶³ Rıdvan Akar, *Varlık Vergisi Kanunu*, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s.33.

⁶⁴ Yaşar Özüçetin, "Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti'nin Kuruluşu, 1946 Seçimleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları (ed. H.Celal Güzel; Kemal Çiçek; Salim Koca), C.16, Ankara, 2002, s. 765-770.

⁶⁵ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoneix Yayınevi, Ankara, 2004, s.24-25.

1945 yılında Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP) olmuştur.⁶⁶ MKP'den sonra birçok muhalefet partisi kurulmaya başlamıştır. Siyasal hayata yeni partilerin dahil olmasıyla beraber Milli Şef dönemi de fiilen bitmiş oldu.⁶⁷

Toprak reformunun üretimde azalmaya yol açacağı ve özel mülkiyet hakkının ihlal edildiğini öne süren bir kısım CHP'lilerin hükümete baskısı giderek arttı. Üyesi olduğu partiye karşı saldırımları sonucu Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Celal Bayar CHP'den ihraç edilmiştir. Bu dört milletvekili birleşerek, 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti'yi “*Yeter Söz Milletindir*” sloganıyla kurmuşlardır. DP, Türkiye'nin demokratik seçimler yoluyla iktidara gelen ilk siyasi partisi olma özelliğini taşımaktadır.⁶⁸

DP'nin ilk seçimlere katıldığı tarih olan 5 Haziran 1946'da CHP iki dereceli seçim sistemini değiştirerek tek dereceli seçim sistemine geçildi. Buna göre yeni seçimler açık oy gizli sayım usulüne göre yapılacak ve seçimden sonra seçmen pusulaları yakılacaktı. Muhalefet, hile karıştırılacağını öne sürerek yeni sisteme karşı çıkmıştır.⁶⁹ Hükümet, değiştirilen yeni seçim yasalarının kabul edilmemesi halinde muhalefet partisinin kapatılacağını da açıkladı. 1946 seçimlerinden önce CHP adaylarının daha çok emekli asker, siyaset ve bürokrasi kesiminde dağılım gösterirken DP adayları ise orta sınıf kesimi, iş adamları, tarımla uğraşan kesimi kapsamaktaydı.⁷⁰ Böylece DP, 1946 seçimlerine örgütlenmeleri tamamlanmadan, seçimleri kaybedeceği kesin olmasına rağmen mücadele ederek girdi. Sonuçta CHP 395, DP 66, bağımsızlar 4 sandalye ile meclise girmiş oldu.⁷¹

TSK, politikanın ordu ekseninde devam etmesinden dolayı 1960'lara kadar askeri darbe yapmaya ihtiyaç duymamıştır. Fakat ne zaman ki ordu kendisini siyasetten uzak görmüş veya siyasete karışmamış, o zaman da gücünü öne çıkarıp askeri darbe fikrine başvurmuştur. Bu sebeple 1941'li yıllarda İnönü'nün politikaları orduyu rahatsız etmeye başlayınca ordu içinde gizli örgütler türemeye başlamıştır. 1946 hileli seçimlerinin 1950'de tekrar yaşanmaması için Seyfi Kurtbek gibi bazı liberal görüşlü subaylar darbe planlaması yapmışlardır.⁷² Fakat bu gizli örgütler bir teşebbüste bulunmamışlardır. Bu örgütlerin yeterli gücü olmaması, İnönü'nün siyasette uyguladığı akıllı manevralar ve DP ile Türkiye'de yeni bir dönemin başlayacağı⁷³ gibi görüşlerin olması gizli örgütlerin darbe yapmamalarındaki nedenler arasında gösterilebilir. Yeni seçim kanununda yapılan değişiklik ile ordunun siyasetten uzaklaştırılması için bütün asker, subay ve harp okulu öğrencilerinin ellerinden oy kullanma hakkı alınmıştır. 1949'da Genelkurmay Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı bir birim haline getirilmiştir.⁷⁴

⁶⁶ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.21.

⁶⁷ Koçak, a.g.e., s.174.

⁶⁸ Lewis, a.g.e., s.380.

⁶⁹ Albayrak, a.g.e., s.84-85.

⁷⁰ Özüçetin, a.g.m. s.772-774.

⁷¹ Ahmad, a.g.e., s.128-130; Hale, a.g.e., s.86.

⁷² Hale, a.g.e., s.88.

⁷³ Özdağ, a.g.e., s.143-164.

⁷⁴ Hale, a.g.e., s.89.

1950 seçimlerine giderken DP'nin, etkin bir güç olan bürokrasi makamının tarafsızlığını almadan seçimleri kazanamayacağı bilinmekteydi. Bu sebeple bürokrasi geçmiş suçlarından ötürü yargılanmayacağı ve cezalandırılmayarak tarafsızlığı sağlanmaya çalışıldı. Halkın da CHP yönetimine karşı olumsuz tavır sergilenmesi ve karşı durması da DP'nin elini güçlendirdi. Sonuçta, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde oyların % 53,59'unu alan DP 408, % 39,98'ini alan CHP 69, MP 1 ve bağımsızlar 9 milletvekili çıkarmışlardır.⁷⁵ Böylece Türkiye, Beyaz Devrim⁷⁶ olarak da anılan bu seçimlerle birlikte 27 yıllık tek parti dönemini kapatmış oldu.⁷⁷ Celal Bayar Türkiye'nin 3. Cumhurbaşkanı olurken yeni hükümette Adnan Menderes başbakan, Refik Koraltan Meclis Başkanı, Fuat Köprülü ise dışişleri Bakanı, Hasan Polatkan Çalışma Bakanı olarak ilk dönemlerine başladılar.⁷⁸

DP'nin ilk icraatları arasında ordu üst kademesinde tasfiyeler yaparak askeri bürokrasiyi denetim altına almak ve sivil rejimin egemenliğini devam ettirmek bulunmaktadır.⁷⁹ İsmet İnönü'nün Türkiye'nin kurucusu Atatürk'ün yakın arkadaşı olması ile asker kökeninden gelmesi TSK'nın İnönü'ye derin bir saygı içerisinde olduğunu göstermektedir. DP iktidarı başlar başlamaz ordunun bir darbe hazırlığı içerisinde olduğu Menderes'in kulağına gelince hemen orduda tasfiyeye girişmiştir. Başta genelkurmay başkanı Abdurrahman Nafiz Gürman olmak üzere, Kazım Orbay, Salih Omurtak gibi isimler emekliye sevk edildi.⁸⁰ DP iktidarı döneminde Kore Savaşına askeri birlik gönderilerek Batı bloğu içerisinde yer almaya ve dış politikasını şekillendirmeye özen gösterdi.⁸¹

1954'ten itibaren enflasyon artarken ekonomi de gerileme başlamıştır. DP ilk dört yılının aksine bu gerilemeyi siyasi baskılarla cevap vermeye başlamıştır. DP, iktidara gelirken basın özgürlüğü, insan hakları, tam demokrasi vaatlerinde bulunurken 1954 yılına gelindiğinde bu çizgisinden sapmaya başlamış, daha otoriter bir politika sürdürmeye çalışmıştır. DP, o dönemin ifadesiyle “*besleme basın*” oluşturulmuş, fakat CHP taraftarı basına karşı da çok sert önlemler almıştır.⁸² Basına uygulanan cezalar ile basın kuruluşları mahkeme karşısında ispat hakkından dahi yoksun bırakılmıştır.⁸³ Haziran 1956'da değiştirilen basın kanunu ile özgürlüklere daha fazla sınırlama getirilmiştir. Menderes hükümetinin orduyu sivilleştirme çabaları, orduyu yedek subaylarla yöneteceğini duyurması ve DP'de asker kökenli vekillere çok küçük bir yer ayırması DP hükümetinin orduya karşı aleni olarak ilk cephe alma hareketi olarak yorumlanmıştır.

⁷⁵ Albayrak, a.g.e., s.171.

⁷⁶ Cüneyt Arcayürek, *Açıkıyor-2 Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985 s.45-46.

⁷⁷ Sedef Bulut, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Akademik Bakış*, C.2, S.4, Yaz 2009, s.126.

⁷⁸ Sina Akşin, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, *Türkiye Tarihi*, (Ed. Sina Akşin), C.4, Cem Yayınevi, İstanbul, 2011, s.215.

⁷⁹ Kongar, a.g.e., s.651.

⁸⁰ Albayrak, a.g.e., s.191-192.

⁸¹ Eroğul, a.g.e., s.101-104.

⁸² Cengiz Sunay, *12 Eylül Dönemi Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri (1980-1987)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2009, s.88.

⁸³ Akşin, a.g.m., s.216.

Ordudaki darbe fikirleri⁸⁴ DP'nin daha ilk dönemlerinde başlamış, fakat örgütlenememiştir. Bilinen ilk girişim 1951'de Kurmay Yarbay Ateşdağlı girişimidir. 1954 yılında ordu içindeki gizli örgütlenmelerden bir diğeri Tuzla Uçaksavar Okulunda Yüzbaşı Orhan Kabibay ve Yüzbaşı Dünder Seyhan arasında başlamış ve kısa sürede taraftarları artmıştır. Bu örgütlenme 27 Mayıs 1960 cunta birliklerinin ilk nüvelerini teşkil etmektedir.⁸⁵ Diğer bir gizli örgütlenme ise 1956'da Talat Aydemir, Osman Köksal Adnan Çelikoğlu, Halim Menteş gibi subaylar arasında oluşturulmuştur. Bu iki gizli subay birlikleri 1957 yılında güçlerini birleştirerek tek çatı altında toplanmıştır. Komite başkanlığına Faruk Güventürk, Genel Sekreterliğine ise Dünder Seyhan getirilmiştir. Ordu içindeki bu hücre örgütlenmelerinin CHP ile bağlantısının olduğu ileri sürülmektedir. 1957 seçimlerinden önce ordu içindeki bu gizli örgüt bir darbe yapma hazırlığına başlamış ve Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'in komite lideri olması için teklif götürülmüştür. Ergin, bu teklifi kabul etmese de hükümete askerin bir hazırlık içerisinde olduğu hakkında bilgi de vermemiştir.⁸⁶

1957 seçimleri 27 Mayıs darbesine giden sürecin başlangıcı kabul edilebilir.⁸⁷ Seçimlerden sonra darbe yapmayı düşünen ihtilal komitesinin üyelerinden Samet Kuşçu'nun İçişleri Bakanı Namık Gedik'i durumdan haberdar etmesi ile soruşturma başlatılmıştır. Tarihe "*Dokuz Subay Olayı*" olarak geçen bu soruşturmaya darbe yapmaya odaklanan komite liderlerinden dokuz kişi tutuklansa da yeterli delil olmadığı gerekçesiyle mahkeme tarafından serbest bırakılmışlardır.⁸⁸ Ekonomide enflasyon ve döviz sıkıntısının arttığı 1957 seçimleri döneminde DP'nin oyları düşmeye başladı. Ordunun alt sınıflarında 1950'lerde başlayan gerilim DP politikasının ve enflasyonun da etkisiyle tırmanmıştır. Muhalefet partisi CHP, mecliste 178 sandalyeye sahip oldu. 1958'de TL'nin Dolar karşısındaki değeri 2.82 liradan 9.45 liraya çıkarıldı. Milli Korunma Kanunu uygulamaları durdurulup, enflasyon hızını azaltabilmek için zamlar yapılmıştır.⁸⁹

Silahlı kuvvetlerin niteliğinde olan değişikliğin altında ABD'den Truman ve Marshall Planları ile alınan finansal yardım ve Kore Savaşı sonunda NATO'ya üye olunması yatmaktadır. Özellikle NATO'ya üye olunması, ordunun önemini gün yüzüne çıkarmıştır. Ancak NATO'nun öngördüğü modern savaş tekniklerine eski generallerin ayak uydurmakta çektiği sıkıntı sebebiyle bu generaller siyaseti destekler tutum sergilemişlerdir. Nitekim generallerin siyasi arenaya olan sadakati sebebiyle alt rütbeli subayların yürüttüğü 1960 darbesine liderlik için kıdemli bir general bulma arayışında güçlük çekilmiştir. DP'nin TSK'yı ihmal ettiği düşüncesi bir yana silahlı kuvvetler kendini NATO müttefik ordularıyla karşılaştırınca eksikliklerinin ve ülkenin geri kaldığını da fark ederek siyaseti sorumlu tutmuştur. Buna karşın DP hükümeti ise silahlı

⁸⁴ 1950-1960 yılları arasında ordu içerisinde özellikle alt kademelerde başlatılan darbe birlikleri ayrıntılı bilgi için bkz. Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Kitapları, İstanbul, 2004, s.75-84.

⁸⁵ Özdağ, *Menderes Döneminde...*, s.75.

⁸⁶ Albayrak, a.g.e., s.542-543.

⁸⁷ Cüneyt Arcayürek, *Açıklıyor-3 Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1984, s.257.

⁸⁸ Albayrak, a.g.e., s.543.

⁸⁹ Akşin, a.g.m., s.218.

kuvvetleri bir dış politika aracı olarak görmekteydi. Ayrıca NATO'nun doğu cenahını koruyan Türk Ordusu'nun Avrupa ve ABD kaynaklarıyla güçlendirilmesi gerektiğini de düşünmekteydi.⁹⁰

Ordu içerisinde CHP'nin Atatürk'ün mirası ve ordu politikasına en uygun parti olarak düşünülmesi genel kabul görmüştür. Nitekim muhalefet partisi olan CHP, iktidar partisi DP ile olan iletişimde sert ve uzlaşmaz bir tavır sergilemekteydi ve bu tavır orduya da yansımaktaydı. Başbakan Menderes, 1958'de muhalefet kanadını etkisiz kılmak için "*Vatan Cephesini*" kurdu. DP, tüm muhalif grupları hükümet arkasında birleştirmeye çalışarak kaybetmeye başladığı otoritesini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Vatan Cephesi hızla örgütlenerek tüm ülkeye yayıldı. Muhalefetin tepkisini çeken bu gelişme karşısında Cumhurbaşkanı Bayar'ın da DP safında olması muhalif görüşleri sindirme politikasının ağır basmasında etkili olmuştur. Ancak, DP son dönemlerinde basının desteğini kaybetmiş, Zafer Gazetesi de etkisiz kalmıştı. Bu sebeple Vatan Cephesinin örgütlenme çalışmaları radyodan halka iletilmiştir. Ancak Vatan Cephesi sadece muhalefetten değil DP içinden de tepki çekmiştir.⁹¹

14 Temmuz 1958 tarihinde Irak Ordusunun darbe hareketiyle hükümeti devirip Kral Faysal ve Nuri Sait'i öldürülmeleri DP üzerinde büyük bir psikolojik etki yaratmıştır. Kaynaklara göre Irak Devrimi, DP'nin Türkiye'de de bir darbe yapılma endişelerini arttırdığı yönündeki iddiaları kuvvetlendirmektedir. 6 Eylül 1958'de Menderes'in Balıkesir konuşmasında ana muhalefet partisi CHP'nin Irak Devrimi'ne benzer bir hareket içerisinde olmakla suçlanmış ve devlete baskı yapılırsa demokrasinin duracağını ifade etmiştir.⁹²

27 Mayıs yaklaşırken CHP ordu-basın ve üniversiteyi arkasına alarak güçlü bir muhalefet kanadı olmasından ötürü DP iktidarı etkili önlemler almaya başlamıştır. Medrese-ordu-aydın üçlüsü, 27 Mayıs sürecinde kendini "*Zinde Kuvvetler*" olarak değerlendiren "üniversite-ordu-basın üçlüsüne dönüşmüştür."⁹³

İktidar-muhalefet çatışmasında DP, 18 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonunu kurmaya karar vermiştir. 15 kişilik Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasını öngören önergede muhalefet partisi CHP'nin orduyu siyasete karıştırdığı, halkı silahlandırarak anarşi ortamını oluşturduğu gibi nedenler öne sürülmüştür. Buna karşın CHP lideri İnönü ise bu önergedeki maddelerin gayrimeşru bir hüviyet taşıdığını, komisyonun kurulması halinde siyasi hayatta derin bir yara açılacağını ifade etmiştir. CHP'nin tüm çabalarına rağmen 19 Nisan 1960'da 2247 sayılı yasa ile Tahkikat Komisyonu kurulmuştur. İnönü'nün 27 Nisan 1960 tarihli iktidarı eleştiren konuşmasında DP'nin faaliyetlerinin Kore ile örtüştüğünü, ancak Kore başkanının elinde güçlü bir ordu olmasına rağmen kurtulamadığı halde DP'nin polis, ordu, üniversite kesiminden destek görmediği halde nasıl kurtulacağını açıklaması üzerine 12 oturum meclis dışında kalma cezası almıştır.⁹⁴

⁹⁰ Ahmad, a.g.e., s.18-20.

⁹¹ Albayrak, a.g.e., s.522-523.

⁹² Akşin, a.g.m., s.219-220.

⁹³ Mazıcı, a.g.m., s.77.

⁹⁴ Albayrak, a.g.e., s.530-533.

Toplumdaki gerilimin artmasına neden olan diğer bir olay da yine İnönü'nün “*şartlar mecbur ettiğinde, ihtilal milletin meşru hakkıdır*”⁹⁵ sözüdür. Ulus ve Demokrat İzmir gazetelerinin yasak olmasına rağmen bu konuşmayı yayınlaması⁹⁶ basın üzerindeki baskının daha da artmasına ve insanların zihninde İnönü gibi bir liderin bu düşüncelerinin kabul görmesine neden olduğu söylenebilir.

3 Mayıs 1960 tarihinde Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanlığı'na yazdığı uyarı mektubuyla cumhurbaşkanının istifa ederek hükümetin değişmesi, demokrasi ilkeleriyle çelişen yasaların kaldırılmasını öngörürken “*maruzatım muhakkak ki çok mühim ve hatta çok cüretkâranedir. Fakat memleket için, milletin selameti için, hükümet ve hatta partinizin kurtarılması için dikkate alınması lazımdır.*” demiştir.⁹⁷

DP'nin son aylarındaki iktidar-muhalefet kavgası üniversitelere de yansımıştır. Ankara ve İstanbul Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri öğrenci ve öğretim üyeleri iktidar aleyhine protesto gösterilerine başladılar. Gazi Eğitim Enstitüsünde Menderes'e karşı sessiz gösteri düzenlenmesi ve 555-K parolası (5 Mayıs'ta Kızılay'da Parolası) ile örgütlenen öğrenci ve halk saldırıları sonucunda Adnan Menderes hukuk danışmanı Ali Fuat Başgil'in de tavsiyesi ile istifa etmeyi düşünmüş fakat Celal Bayar tarafından engellenmiştir.⁹⁸ 21 Mayıs günü Harbiyelilerin iktidar aleyhine yürüyüş yapması da ordunun seçtiği tarafı göstermektedir. İsmet Paşa'nın ordu içindeki kıpırdamalardan haberdar olduğunu Cüneyt Arcayürek şu sözleriyle desteklemektedir: “*Darbe bir zaman sorunuydu. İsmet Paşa, çok zayıf bir olasılıkla Menderes'e karşı askeri bir darbenin gününü bilmeyebilirdi. Çok zayıf bir olasılıkla İsmet Paşa'nın darbenin gününü bilmediğini söylemek bile, çok zayıf bir olasılığa oynamaktı*”. Nitekim 1954 seçimlerinden sonra CHP Genel Sekreter Yardımcısı olan Turgut Göle ile yaptığı bir röportajda CHP'nin 27 Mayıs'tan haberdar olup olmadığını sorusuna şöyle cevap almıştı: “*Bilmiyoruz diyebilir miyim? Elbette biliyorduk. 26 Mayıs gecesi yatarken eşime, yarın sabah erkenden bir şeyler olacağını söyledim. Olacaktı, biliyorduk.*”⁹⁹

25 Mayıs 1960'da Eskişehir'e giden Başbakan Menderes, askeri havaalanında Menderes'in geçişi esnasında selam duruşunda olması gereken asker tayfasının başbakana sırtını dönmesi ve Menderes'in konuşması esnasında hoparlör tellerinin kesilmesi darbenin gelip çattığını gösteren son olay olmuştur. Nitekim darbe gecesi özel kalem müdürünün verdiği haberle öğrenmiş ve Konya'ya doğru giderken Kütahya'da yakalanmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise Çankaya'da cuntacı birliklere teslim olmuştur. Böylece 1950 yılında bütün kesimlerin desteğiyle iktidara gelen ve şaşaalı bir dönem yaşayan Demokrat Parti liderleri aynı hızla ve hazin bir sonla Türk siyasal hayatına veda etmiştir.

⁹⁵ Yusuf Tekin-Çağatay Okutan, *Türk Siyasal Hayatı*, Orion Yay. Ankara Ekim 2012, s.146.

⁹⁶ Akşin, a.g.m., s.222.

⁹⁷ Eroğul, a.g.e., s.247.

⁹⁸ Eroğul, a.g.e., s.250-251.

⁹⁹ Arcayürek, *Açıkıyor-3*...,s.128-130.

3.3.2. 27 Mayıs 1960 Darbesi

27 Mayıs 1960'ta emir komuta zinciri dışında yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi (MBK) ile on yıllık DP iktidarı sona ermiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar Çankaya'da, Başbakan Adnan Menderes ve Hasan Polatkan Eskişehir yolunda askerler tarafından yakalanmışlardır. Tevkif edilen DP mensupları önce Harp Okuluna ardından da Yassıada'ya gönderilerek yargılanma süreci başlamıştır. 1960'ta gerçekleşen askeri darbe Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) hiyerarşi dışında gerçekleştirdiği ilk ve son başarılı darbedir. Bundan sonra gerçekleşen darbeler, askeri hiyerarşi içerisinde gerçekleşmiştir.¹⁰⁰

Darbe sabahı Albay Alparslan Türkeş'in okuduğu bildiri metninde darbenin gerekçelerini şu şekilde sıralamıştır: *"Muhterem yurttaşlar! Demokrasimizin içine düştüğü kriz nedeniyle, yakınlarda meydana gelen üzücü olaylar dikkate alınarak ve kardeşin kardeşi vurmasını önlemek için, Türk Silahlı Kuvvetleri ülkenin yönetimine el koymuştur. Silahlı Kuvvetleri'miz bu girişimi, partileri içine düştükleri uzlaşmazlık durumundan kurtarmak amacıyla gerçekleştirmiştir, ... adil ve serbest seçimler mümkün olduğu kadar kısa süre içinde, partiler üstü bir yönetimin gözetimi ve hakemliği altında (gerçekleştirilecektir)... Yönetim hangi parti secimi kazanırsa ona (devredilecektir)... Bu girişim herhangi bir kişi ya da gruba yönelik değildir. Yönetimimiz kişilere karşı herhangi bir saldırı eylemine başvurmuyacak, başkalarının da böyle bir şey yapmasına izin vermeyecektir. Bütün yurttaşlar, mensup oldukları partiler dikkate alınmaksızın, yasalara uygun biçimde muamele göreceklendir."*

Darbenin gerçekleştiği saatlerde ihtilalci cunta lideri olarak Org. Cemal Gürsel'in ilk emirleri Demokrat Parti'ye yöneliktir. Buna göre, Yassıada derhal boşaltılıp, tutuklanan DP üyeleri, il ve ilçelerdeki koyu partizan olarak bilinen DP'lilerin buraya gönderilmesi sağlanacaktır. Ayrıca emniyet müdür ve müdür yardımcıları ile DP yanlısı polisler de Yassıada'ya gönderilecektir.¹⁰¹ Milli Birlik Komitesi lideri ve Başbakan Org. Cemal Gürsel, Başbakan Danışmanı Albay Alparslan Türkeş seçilmiştir. 11 Haziran 1960'da düşük rütbeli 38 kişiden oluşan MBK yönetimi resmen ilan edildi.¹⁰² Darbeyi gerçekleştirenler arasında üst rütbeli askerlerin olmaması dikkat çekicidir. 38 düşük rütbeli albay ve subay tarafından idare edilen darbe, askerin daha sonra hiyerarşisinde bir sıkıntı yaratacaktır. Bu 38 subayın 32'si karacı, 3'ü havacı 2'si denizci, 1'i jandarmadır. Rütbe bakımından komite içinde 2 orgeneral, 1 tümgeneral, 2 tuğgeneral, 9 albay, 6 yarbay, 11 binbaşı, 7 yüzbaşı bulunmaktadır. Bu subaylar cuntası 25 Ekim 1961'e kadar ülkeyi yönetmişlerdir.¹⁰³ Darbeyi gerçekleştiren subayların önceden yurtdışına çıkmaları Türkiye'nin eksikliklerini daha çok görmelerine neden olduğu için ülkeyi modernleştirme ve demokratikleşme istekleri daha çok artmıştır. Subaylar, laik Atatürk devrimlerini destekleyip ve 1960 darbesini de

¹⁰⁰ Ahmad, a.g.e., s.147.

¹⁰¹ Özdağ, Menderes Döneminde..., s.225.

¹⁰² Hale, a.g.e., s.112.

¹⁰³ Hikmet Özdemir, "1960-1980 Dönemi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, (ed.H.Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), C.17, Ankara 2002, s.16.

laikliğin yaşatılması ve yeniden ilanı olarak tanımlamışlardır.¹⁰⁴ Darbenin gerçekleştirilmesinden sonra askeri cunta birliği, Batılı devletlerden ve SSCB'den destek görmüştür.¹⁰⁵

Ordunun darbe girişimi içte ve dışta memnuniyetle karşılandı. Basın, aydın kesim ve bürokrasi darbeye karşı sevgi gösterisinde bulundular. Sermaye kesimi de darbeye birlikte ekonomide düzenleme olacağını düşünerek darbeye taraftar olmuşlardır. DP iktidarına karşı ordu, basın ve üniversiteler karşı olduğundan darbenin gerçekleşmesi bu kesimleri memnun etmiştir. Öğrenci ve öğretim üyeleri, darbe sonrası Anıtkabir'e çelenk bırakmışlardır. Bürokrasi elitleri darbeci cunta etrafında birleşerek ihtilali meşru göstermişlerdir. Ayrıca gerçekleşen askeri olayın "*ihtilal*", sonuçlarının ise "*devrim*" olduğunu öne sürmüşlerdir. Şüphesiz ki bürokrasi ve ordu kesimi kadar darbeyi sevinçle karşılayanlar arasında DP iktidarıyla buzları erimeyen basın da bulunmaktaydı.¹⁰⁶

MBK üyeleri belirlendikten sonra 12 Haziran 1960'da Geçici Anayasa ilan edilmiştir. Geçici Anayasanın giriş kısmında Ordu Dahili Hizmet Kanununun 34. Maddesi ile Türkiye'yi koruma ve kollama görevini üstlenen MBK, iktidarı devirip meclisi dağıtarak yönetime geçici olarak el koymuştur.¹⁰⁷ Geçici anayasa yasama erkini MBK'nin denetimine bırakırken yürütme erkini ise Başbakanı bırakmıştır. Görünüşte başbakan ve kabineye yetki verilmiş olsa da MBK'nin, bütün yetkileri elinde bulduran ve son sözü söyleyecek gücü kontrolü altına aldığı söylenebilir. Madde 17 ile MBK başkanı aynı zamanda Devlet Başkanı ve Bakanlar Kurulu başkanı ile başkumandan olması hükme bağlanmıştır. Madde 21 ile Bakanlar Kurulu'ndaki üyelerin 27 Mayıs 1960 günü herhangi bir siyasi parti mensubu olmayan kişilerden seçileceği belirtilmiştir.¹⁰⁸

1924 anayasasının eksikliğinden doğan sorunlar sebebiyle Türkiye'nin gelişmediğini öne süren askeri rejim, darbeden hemen sonra İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar başkanlığında bir komisyon kurarak yeni anayasa çalışmalarını başlattı.¹⁰⁹ Onar komisyonu arasında ihtilafların çıkmasıyla anayasa taslağı hazırlama süreci uzadı. Nitekim 17 Ekim'de Cemal Gürsel'e anayasa taslağı sunulmuştur. Gürsel'de bu taslağı görüşmek ve seçim sistemini düzenlemek için bir Kurucu Meclis oluşturmaya karar verdi.¹¹⁰

¹⁰⁴ Karpaz, *Türkiye'de Siyasal...* s.187

¹⁰⁵ Hale, a.g.e., s.109.

¹⁰⁶ Mazıcı, a.g.e., s.198-199.

¹⁰⁷ Suna Kili-A.Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s.144; Karpaz, *Osmanlı'dan...*, s.327-328; Hale, a.g.e., s.112.

¹⁰⁸ Kili-Gözübüyük, a.g.e., s.147-148.

¹⁰⁹ Cuntacıardan Cemal Madanoğlu bir anayasa komisyonun kurulması için Prof. Dr. Nedim Ergüder'den bir isim listesi hazırlamasını istemiştir. Ergüder'in hazırladığı ve sonradan Anayasa Komisyonu'na kesin olarak dahil olan kişiler şunlardır: İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Sıddık Sami Onar, İstanbul Hukuk Fakültesi Dekanı ve Ceza Hukuku Prof. Dr. Naci Şensoy, İstanbul Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Ord. Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İstanbul Hukuk Fakültesi Anayasa Prof. Hüseyin Nail Kubalı, İstanbul Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Prof. Dr. Ragıp Sarıca, İstanbul Hukuk Fakültesi Anayasa Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve İstanbul Hukuk Fakültesi İdare Hukuk Doç. Dr. İsmet Giritli'dir. (Özdağ, *Menderes Döneminde...*, s.236-251.)

¹¹⁰ Hale, a.g.e., s.117.

Darbeden sonra sendikalaşmaya izin verildi ve üzerlerindeki polis baskısı sona erdirildi. Yönetimi ele geçiren askeri cunta birlikleri arasında aşırılar ve ılımlılar olarak bir hizipleşme hemen darbe ertesinde ortaya çıkmıştır. Aşırılar grubu, DP iktidarı boyunca darbe hazırlığında olan ve örgütlenen gruptur. Ancak 21 aşırılar grubundaki subayın 14'ü ılımlılar tarafından 13 Kasım 1960'da yurtdışına sürgüne gönderilmiştir. İlimliler ise İsmet İnönü'nün meşru gücüne güvenerek hareket ediyor ve gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra sivil hayata geçilmesini düşünüyorlardı. Hizipleşme ile başlayan anlaşmazlık sonunda ordu tasfiyesi gerçekleşmiştir.¹¹¹ 27 Mayıs rejiminin eylemlerinden olan ordu tasfiyesi MBK'nin TSK üzerindeki meşruiyetini göstermektedir. 3 Ağustos 1960'da yapılan ordu tasfiyesine göre 25 yılını dolduran subayların emekli edilmesi üzerine ordudan 5 bin kişiye yakın asker ve subay tasfiye edilmiştir. Bunlar daha sonra birleşerek Emekli İnkılap Subayları (EMİNSU) oluşturmuşlardır. Bu emekli generaller hem hükümete karşı baskı grubu oluşturdular hem de ordu içinde gizli kanallar aracılığıyla söz sahibi olabildiler. Eminsü hareketinin ordudaki bölünmeleri ifade etmesi bakımından önem taşısa da darbecilere karşı olumsuz görüşlerin ifade edilmesinde yaşanan sıkıntıdan dolayı fazla yayılmamıştır.¹¹² MBK'nin ordu içindeki hiyerarşiyi korumak ve orduyu gençleştirmek amacıyla gerçekleştirdiği bu eylem silahlı kuvvetlerin MBK'ya olan güvenini sarsmıştır. Böylece emekli generaller meclise üye olabileme fırsatını yakalamış oldu.¹¹³ 20 Ağustos 1960'ta yaklaşık yedi bin subayın emekli edilmesi hakkında Darbecilerin adalet bakanı Amil Artus, bu tasfiyenin ABD ve NATO tarafından düzenlendiğini ortaya koymaktadır. Tasfiye edilen subaylar arasında Memduh Tağmaç, Faruk Gürler, Celal Eyiceoğlu, Semih Sancar, Faik Türein, Eşref Akıncı, Cahit Akyol, Sadi Koçaş, Orhan Süerdem, Sabri Yirmibeşoğlu, Naci Gür vs. isimler yer almaktaydı. Bunun yanı sıra Ağustos 1961'de Haydar Saltık, Muhsin Batur, Nevzat Bölügiray, Necip Torumtay, Tefvik Türüng gibi subaylar da terfi edilerek ordu içinde bırakılmıştır. Tasfiyesi yapılan subaylar ile terfi edilen subayların, 12 Mart ve 12 Eylül darbelerinde aktif isimler olarak karşımıza çıkacağı görülecektir.¹¹⁴

MBK'nin ordu tasfiyesi yanında Ekim 1960'da giriştiği üniversite tasfiyesi de çok fazla tepki çeken bir uygulama olmuştur. Yeteneksiz, üretken olmayan ve reform karşıtı görüşlere sahip olduğu ileri sürülen 147 öğretim üyesi emekliye sevk edilmiştir. Bunlar arasında Ali Fuad Başgil, Ekrem Şerif Egeli, Mazhar Şevket İpşiroğlu, Tarık Zafer Tunaya, Sabahattin Eyüboğlu, Yavuz Abadan, İsmet Giritli gibi bilim dünyasının en tanınmış simaları bulunmaktadır.¹¹⁵ 147'ler Olayı sivil aydın kesimin askeri iktidara karşı ilk etkili muhalefet girişimidir. Görevden alınacak öğretim üyelerinin isimlerini yine dokuz kişilik öğretim üyesinden oluşan bir komisyonun hazırlaması dikkatleri

¹¹¹ Melek Çoban, "27 Mayıs Sonrası Türkiye'de Partileşme", Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, (ed.H.Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), C.17, Ankara 2002, s.85.

¹¹² Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.73.

¹¹³ Karpat, *Türkiye'de Siyasal...*s.193.

¹¹⁴ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2010, s.27-31.

¹¹⁵ Özdemir, "1960-1980...", s.17.

çekmektedir.¹¹⁶ Üniversite tasfiyesinden sonraki süreçte CHP-ordu ve AP-ordu ilişkileri 27 Mayıs'tan sonra gerçekleşecek darbelerin nedenini oluşturmuştur.¹¹⁷

29 Eylül 1960'da DP üyelerinden birinin parti kongresini zamanında yapmadığı öne sürülmüş ve DP iktidarı hukuki olarak sona ermiş¹¹⁸ ve malları hazineye aktarılmıştır. Yassıada Duruşmaları ise 14 Ekim 1960 tarihinde başlamıştır.

13 Kasım 1960'da MBK üyelerinden Alparslan Türkeş dahil 14 subay, çeşitli görevler verilerek ordudan ve Türkiye'den uzaklaştırılmaya çalışıldı ve yurtdışına gönderildi. Bu tasfiye ile komite içinde ilk ciddi kriz dönemi de başlamış oldu.¹¹⁹ 14'lerin tasfiyesi ise Geçici Anayasanın ihlal edildiğini göstermektedir. 1960 darbesi yöneticileri en başından beri sivillerle işbirliği içindeydi ve bu siviller CHP etrafında yoğunlaşmaktaydı.¹²⁰ 14'ler tasfiyesinin ardından ve iktidarın Silahlı Kuvvetler Birliği'ne kayması gibi sebeplerle MBK'ne yaklaşan CHP, Eminsü ve 147'ler olayının suçunun yurtdışına sürülen subaylara yüklenmesiyle de bu durumunu pekiştirmiştir.¹²¹

MBK yönetimi tarafından 7 Aralık 1960'da Kurucu Meclisin oluşturulması için çıkarılan yasa kabul edilmiştir. Kurucu Meclisin teşekkülü askeri rejimin sivil yönetime geçmesi yönünde attığı ilk adım olması bakımından önemlidir.¹²² MBK ve Temsilciler Meclisi olarak iki bölümden oluşan Kurucu Meclis 6 Ocak 1961'de çalışmalarına başlamıştır.¹²³ DP üyelerinin Kurucu Meclise katılması yasaklanırken¹²⁴ 265 üyeden oluşan Temsilciler Meclisi'nin 200 üyesi CHP üyelerinden oluşmuştur.¹²⁵ Kurucu Meclisin kurulmasının akabinde siyasi partilerin kurulması onaylandı. Bu süreçte siyasi sahneye 27 Mayıs 1960 darbecilerinin Genelkurmay Başkanlığına getirdiği fakat kısa süre sonra görevden aldığı Ragıp Gümüşpala önderliğinde Adalet Partisi (AP) ile Ekrem Alican liderliğindeki Yeni Türkiye Partisi (YTP) kuruldu. Özellikle AP'nin devrik DP'nin mirasçısı olması askeri komite üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Kurucu Meclis, Enver Ziya Karal'ın başkanlığını yaptığı 20 kişilik bir komisyon ile Anayasa Komisyonu kuruldu. Mayıs 1961'de verilen son taslak metinde millet meclisinin seçilmiş 450 milletvekilinden oluşurken 188 üyeli Senato'da ise doğrudan seçilen 150 üye ile Cumhurbaşkanı tarafından seçilen 15 üyenin varlığı söz konusu olacaktır. Millet Meclisi ve Senato'nun birleşimi TBMM'ni teşkil etmektedir. Genelkurmay Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığı'ndan alınarak Başbakan'a bağlı bir kurum haline getirilecektir. Milli Güvenlik Kurulu'nun kurulması öngörülmüştür.¹²⁶

Ordu içinde 14'lerin tasfiyesinden rahatsız olan bir grup subay, ordunun kaybolan prestijini tekrar kazandırmak için 1961'de Faruk Gürler ve Talat Aydemir'in

¹¹⁶ Mazıcı, a.g.e., s.202.

¹¹⁷ Kayalı, a.g.e., s.73-74.

¹¹⁸ Eroğul, a.g.e., s.261.

¹¹⁹ Hale, a.g.e., s.119.

¹²⁰ Karpat, Osmanlı'dan..., s.287.

¹²¹ Kayalı, a.g.e., s.77-78.

¹²² Hale, a.g.e., s.119.

¹²³ Özdemir, "1960-1980...", s.17.

¹²⁴ Karpat, Osmanlı'dan..., s.288.

¹²⁵ Kayalı, a.g.e., s.81.

¹²⁶ Hale, a.g.e., s.124-125.

liderliğinde birleşerek Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) adı altında örgütlenmişlerdir.¹²⁷SKB, fiilen ülkeyi yöneten güç konumuna yükselmiş ve MBK geri planda kalmıştır. Haziran 1961'de SKB'nin kurucularından Hava Kuvvetleri Komutanı Korg. İrfan Tansel'in yurtdışına tayin edilmesi, SKB'nin gücünü göstermesi bakımından önemli bir olay olmuştur. Muhsin Batur'un başında bulunduğu bir grup subay Süleyman Tulgan'ın Hava Kuvvetleri Komutanlığına getirilişini uygun bulmadıklarını açıklarlar. Tulgan'ın makamını koruması yönündeki davranışları üzerine SKB'nin Ankara ve İstanbul kanatları harekete geçerler. 6 Haziran'da Çankaya Köşkü üzerinde alçak uçuşlar yapan bu birlikler Cemal Gürsel'e 6 maddelik ultimatome mesajı verirler. SKB'nin bu ultimatomesajı Gürsel üzerinde etkili olur ve bütün istekler kabul edilir ve Tansel'in tayini iptal edilir. Aynı zamanda MBK'den uzaklaşan Gürsel, SKB'ne daha yakın olmaya başlar. SKB'nin 6-7 Haziran operasyonu ile darbe yapanlar darbelenmişlerdir.¹²⁸

Temmuz 1961 Anayasa oylamasına halkın %38,3'ü red oyu vermiş ve bu seçimde askeri kesim de ilk defa oy kullanmıştır.¹²⁹ 1961 anayasası işçiler dahil olmak üzere tüm sosyal grupları tanıyarak siyasi örgütlenmelerine izin vermiştir. Bu anayasa radikal devletçilerle liberal ekonomiyi savunan CHP'nin isteklerini kabul etmektedir. 1961 Anayasası ile Türk siyasal hayatına darbe anayasaları nüfuz etmeye başlamıştır.¹³⁰ 1961 anayasası ile güçler ayrılığı ilkesi ilk kez hayata geçirilmiştir.¹³¹ Anayasanın 4. Maddesi, yasama yetkisini TBMM'ye bırakmaktadır. Madde 6, yürütme yetkisi cumhurbaşkanı ve bakanlar kuruluna bırakılırken Madde 7 ile yargı yetkisi de bağımsız mahkemelere devredilmiştir. Madde 22'de basın hürdür, sansür edilemez hükmü getirilerek gazete ve dergilerin millî bütünlüğü, insan haklarını ve kamu düzenini ihlal etmesi halinde kapatılabileceği belirtilmiştir.¹³²

Yassıada duruşmaları 14 Ekim 1960 tarihinden 15 Eylül 1961 tarihine kadar devam etmiş ve 592 sanığın yargılandığı duruşmada 228 kişi için idam istendi. Askeri cunta birliklerinden oluşan MBK tarafından görevlendirilen bir başkan, sekiz asil, altı yedek üye, bir başsavcı ve beş Savcı yardımcısından oluşan Yassıada mahkemesi, Adnan Menderes (Başbakan), Celal Bayar (Cumhurbaşkanı), Refik Koraltan (Meclis Başkanı), Fatin Rüştü Zorlu (Dışişleri Bakanı), Hasan Polatkan (Maliye Bakanı), Emin Kalafat, Agah Erozan, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişçioğlu, Zeki Erataman, Bahadır Dülger, Baha Akşit, İbrahim Kirazoğlu, Osman Kavrakoğlu, Orgeneral Rüştü Erdelhun (Genelkurmay Başkanı) hakkında ölüm cezası verdiler. Bunun yanı sıra 31 müebbet, 418 hapis cezası verilmiştir.¹³³ Yassıada'da yargılamaları devam ederken Adnan Menderes'in intihar girişiminde bulunmasıyla İsmet İnönü, Türkeş, Başbakan

¹²⁷ Örsan Öymen, *Bir İhtilal Daha Var (1908-1980)*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987, s.311.

¹²⁸ Yılmaz Öztuna-Ayvaz Gökdemir, *Türkiye'de Askerî Müdahaleler*, Tercüman Tesisleri, İstanbul, 1987, s.139-142.

¹²⁹ Kayalı, a.g.e., s.87.

¹³⁰ Taha Parla, *Türkiye'de Anayasalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.32.

¹³¹ Mazıcı, a.g.e., s.122.

¹³² Kili-Gözübüyük, a.g.e., s.175.

¹³³ Hikmet Özdemir, "Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi", *Türkler*, (ed. H.Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları C.16, Ankara, 2002, s.912.

Kennedy, Kraliçe Elizabeth'in MBK'ne idamların iptal edilmesi için mektuplar gönderilse de MBK, kararından vazgeçmemiştir.¹³⁴Böylece 16 Eylül 1961'de Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan, 17 Eylülde ise Adnan Menderes'in infazı gerçekleştirilmiştir.¹³⁵

15 Ekim 1961 genel seçim sonuçlarında kapatılan Demokrat Parti'nin devamı olarak görülen Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) 450üyelı meclisinde 238 sandalye elde etmiştir. Anayasanın kabulünden sonra sivil hayata dönülmesi için en son 1950'de DP'nin devirdiği İsmet İnönü'ye hükümeti kurmakla görevlendirildi.Böylece İnönü'nün başbakanlığında AP'nin de katılımıyla sivil bir koalisyon hükümeti kuruldu.¹³⁶ Bu süreçten sonra Talat Aydemir ve arkadaşları seçim sonuçlarının doğru olmadığını ileri sürerek 21Ekim'de Cemal Tural, Celal Eyicioğlu, Refik Tulga, Faruk Gürler ve Faruk Güventürk'ün aralarında bulunduğu bir protokol imzaladılar. 21 Ekim Protokolü, askerin sivillere yansıttığı bir darbe manifestosuydu.¹³⁷23 Ekim'de SKB komutanlarının dört maddelik istekleri Gürsel ve siyasi partiler tarafından kabul edilmek orunda kalındı. Bu maddeler, Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığının garanti edilmesi, Eminsuların orduya tekrar dönmemesi, 147'lerin üniversitelere alınmaması, Yassıada'daki mahkumların affedilmemesini içermekteydi.¹³⁸27 Ekim 1961 tarihinde Org. Cemal Gürsel cumhurbaşkanı seçildi. 29 Ekim'de koalisyon kurarak yönetimine başlayan CHP iktidarının kurulmasıyla MBK feshedildi ve sivil rejime geçiş süreci tamamlanmış oldu.

3.4.12 Mart 1971 Muhtırasına Giden Süreçte Türkiye

8 Ağustos 1960 tarihinde Kurmay Albay Talat Aydemir'in Harp Okulu Komutanlığına atanması ile ordu içerisinde kıpırdanmalar başladı. Talat Aydemir, ordu rejiminin kalıcı olmasını savunmaktaydı. Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay ise ordu içinde yeni darbe oluşumlarına karşı çıkmaktaydı.¹³⁹Şubat 1962'de Talat Aydemir gibi subaylarda darbe fikirleri doğmaya başlamıştır. İnönü ve Cevdet Sunay'ın darbe fikirlerine karşı olmasını ifade etmelerine rağmen Aydemir hazırlıklarına başlamıştır. Aydemir, İnönü döneminin sona ermesi gerektiğini düşündüğü için ihtimam göstermiyordu.¹⁴⁰ Genelkurmay Başkanlığında 21 Şubat 1962'de yapılan toplantı ile darbe düşüncesinde olan subayların tayin edilmesi kararlaştırılınca 22 Şubat günü Aydemir Harp Okulu'nu harekete geçirmiştir. Ancak Hava Kuvvetlerinin herhangi bir darbe girişimine karşı teyakuzda bulunması¹⁴¹ Aydemir'in planlarını bozmuş ve sonuçta İnönü'nün darbeden vazgeçmesi durumunda yargılanmayacağını söylemesi

¹³⁴ Hale, a.g.e., s.130.

¹³⁵ Bulut, a.g.m., s.143.

¹³⁶ Karpat, *Osmanlı'dan...*,s.288-289.

¹³⁷ Hale, a.g.e., s.132-133.

¹³⁸ Öztuna-Gökdemir, a.g.e., s.147.

¹³⁹ Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s.103.

¹⁴⁰ Öymen, a.g.e., s.364.

¹⁴¹ Diren Çakmak, "Türkiye'de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği", *Akademik Bakış*, C.1, S.2, Yaz 2008, s. 43.

üzerine hareket planlarını rafa kaldırmıştır.¹⁴² Böylelikle Talat Aydemir, hukuka teslim edilmemiş ve emekli edilerek görevden alınmıştır.¹⁴³

Aydemir'in darbe isteği burada sonlanmamış, 1963 Mayıs'ında tekrar harekete geçmiştir. 20 Mayıs 1963'te Radyoevini basan bir kısım Aydemir taraftarı Harp Okulu subayları, burada darbe bildirisini okuyup meclisin feshedildiğini, siyasi partilerin kapatıldığını ve sokağa çıkma yasağının getirildiğini açıkladılar. Ancak Yrb, Ali Elverdi, Radyoevindeki cuntacıları basarak bildirin doğru olmadığını açıklamıştır.¹⁴⁴ Halkın da kafasını karıştıran bu bildiri karışıklığından sonra Genelkurmay Başkanlığı bir açıklama yaparak TSK'nin hükümete bağlı olduğunu ifade etmiştir. 21 Mayıs 1963 Aydemir darbe girişimi başarısız olmuş ve sonuçta Talat Aydemir ve Fethi Gürcan 1964'te idam edilmiştir.¹⁴⁵

1964'te Adalet Partisi lideri Ragıp Gümüşpala'nın vefatı üzerine genel başkanlık koltuğuna Adnan Menderes'in Devlet Su İşleri'ne atadığı Süleyman Demirel geçmiştir.¹⁴⁶ III. İnönü koalisyonunun Şubat 1965'teki bütçe oylamasında düşürülmesiyle bağımsız senatör Suat Hayri Ürgüplü hükümete vekalet etmiş ve Süleyman Demirel'de Başbakan Yardımcı olarak görev alarak siyasi hayatımıza damga vuracak AP dönemini başlatmıştır. 12 Eylül 1980'e kadar gerek tek başına gerek koalisyonlarla iktidara gelse de 12 Mart muhtırası ve 12 Eylül darbesi Demirel'in iktidar dönemindeyken yapılmıştır. Elbette bu darbelerin sadece AP ve Demirel'e yüklenmesi yanlış olacaktır.

10 Ekim 1965 genel seçimlerinde Süleyman Demirel liderliğindeki AP,%53 oy oranıyla 240, CHP ise %28,7 oy oranıyla 134 milletvekilini meclise sokabilmiştir. Aynı zamanda Millet Partisi (MP) 31, Yeni Türkiye Partisi (YTP) 19, Türkiye İşçi Partisi (TİP) 15, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ise 11 sandalye kazanmıştır. 1965 seçimlerinden önce milli bakiye sisteminin getirilmesi de sandalye dağılımında etkili olmuştur. Bu sistem ile Türk siyasal hayatında ilk kez bir işçi partisinin meclise katılımı sağlanmıştır. 1965 seçimlerinde AP'nin tek başına iktidar olarak çıkmasıyla CHP içerisinde değişim süreci yaşanmış ve merkez solda yer alarak "ortanın solu" olarak örgütlenmeye başlamıştır. Ortanın solu sloganının mimarı ise 1966'da CHP Genel Sekreteri, 1972'de ise CHP Genel Başkanı olacak olan gazeteci Bülent Ecevit idi.¹⁴⁷

1968 yılında başlayan Vietnam Savaşı, aya seyahat, Martin Luther King ve Robert Kennedy'nin öldürülmesi ile SSCB'nin Prag'a girmesi gibi olaylar dünya üzerinde milyonlarca gencin ayaklanmasına sebep olmuştur. Üniversitelere ve işçi kesimine de sıçrayan olaylar zincirleme şeklinde devam etmiş ve 1968 yılı tarih sayfalarına bir "başkaldırı yılı" olarak geçmiştir. Bu gençler, daha çok özgürlük, eşitlik, adalet istemekteydi ve bu başkaldırının üçüncü dünya ülkelerine yayılmasıyla farklı bir

¹⁴² Öztuna-Gökdemir, **a.g.e.**,s. 160.

¹⁴³ Yeşim Demir, "Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri", *ÇTTAD*, V/12, 2006, Bahar, s. 162.

¹⁴⁴ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 97-102.

¹⁴⁵ Kayalı, **a.g.e.**,s. 179.

¹⁴⁶ Hale, **a.g.e.**, s.150-151.

¹⁴⁷ Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", *Türkiye Tarihi 4*, Cem Yayınevi, (ed. Sina Akşin), İstanbul, 2011, s.250-255.

boyut kazanmıştır.¹⁴⁸ Türkiye tarihine” 68 Kuşağı” olarak adını yazdıran bu öğrenci hareketliliğin öncüleri arasında Deniz Gezmiş, Mahir Çayan, Hüseyin İnan, Cihan Alptekin, Yusuf Aslan gibi birçok isim sayılabilir. Bu solcu öğrenciler Che Guevera'nın özgürlük ve antiemperyalist görüşlerinden etkilenmişlerdir ve Türkiye'ye de bunu yansıtmışlardır. Öğrenci hareketlerinin en önemlisi ABD'ne ait 6. Filonun Türkiye'yi ziyaret etmesi üzerine olmuştur. 1967 yılında başlayan eylemler 1969 yılına kadar sürmüştür. 6.Filo askerlerinin İstanbul ve İzmir'de karaya çıkmalarına izin verilmemiş, çıkmak isteyenler denize atılmıştır. Olaylar 1969 Şubatında doruk noktasına ulaşmıştır. 6. Filonun İstanbul Taksim Meydanında protesto edilişi sırasında çıkan çatışmalarda ölenler ve yaralananlar olmuştur. Bu da Türkiye'de, ilk defa insanların sağ-sol ideolojilerine göre ayrılmasına sebebiyet vermiştir.¹⁴⁹

3.5. 12 Mart 1971 Muhtırası

1969 genel seçimlerinde de tek başına iktidar olan AP, kapatılan Demokrat Parti mensuplarının siyasi haklarının geri verilmesi için partisinde yaşadığı anlaşmazlık sonucunda bir kısım AP üyesi partiden ayrılmış ve Demokratik Parti adıyla örgütlenmişlerdir. Avrupa'da başlayan öğrenci hareketleri hızla ülkemize de yayıldı. Bu eylemler 1970'li yıllara gelindiğinde silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Aynı zamanda işçi grevleri ve sendika faaliyetleri de ülkedeki anarşik çıkmazın düğümlenmesine neden olmuştur. Bu durumları fırsat bilen TSK de iki dönem üst üste tek başına iktidar olan Demirel hükümetine uyarı mektupları vermeye başlamış ve darbe fikirleri de filizlenmeye başlamıştır.¹⁵⁰

27 Mayıs 1960 tarihindeki Türk demokrasisinin ilk kırılma olayından on bir yıl geçtikten sonra ordunun tekrar sahneye çıkması 12 Mart 1971 tarihine rastlamıştır.¹⁵¹ TSK, bu durumu sonlandırmak, ülkenin yozlaşan durumuna çözümler üretebilecek yeni bir yönetimin göreve gelmesini öngören 12 Mart 1971 yılında hükümete bir muhtıra vermeyi uygun bulmuştur. Mart ayı içerisinde suikastlar, cinayetler, banka soygunlarının atması bunun yanı sıra Deniz Gezmiş'in liderlik yaptığı Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) tarafından Türkiye'de olan dört Amerikan askerinin kaçırılması da muhtıranın tetikleyici gücü olmuştur.¹⁵² Bu muhtıra gerçekte demokrasiye verilen bir zehirdir. 1960 darbesinden sonra henüz demokratik sistemi tam rayına oturtamamışken 1971 muhtırasının verilmesi demokrasiye çok sert bir şekilde darbe indirmiştir. 12 Mart muhtırası 27 Mayıs'tan farklı olarak hiyerarşi içinde yapılmış ve doğrudan müdahale edilmeyerek hükümetin istifa ettirilmesi sağlanmıştır.

12 Mart günü Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç ve kuvvet komutanlarının imzaladıktan sonra Tuğg. Musa Ögün'ün başkanlığında bir askeri heyet de TRT İç Haberler Müdürü Doğan Kasaroğlu'na muhtırasının okunmasını

¹⁴⁸ Feryat Bulut, “68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye'deki 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı”, *ÇTTAD*, C.XI, S.23, Güz 2011, s.126-127.

¹⁴⁹ Tekin-Okutan, a.g.e., s.170-171.

¹⁵⁰ *Cumhuriyet Ansiklopedisi 3 (1961-1980)*, YKY Yayınları, İstanbul, 2005, s. 262

¹⁵¹ Elif Aktaş, *12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Tarih Öğretimine Etkileri*, Atatürk Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2011, s.29.

¹⁵² Hale, a.g.e., s.165.

sağladılar.¹⁵³ Senato ve Meclis Başkanlıkları ile cumhurbaşkanlığına sunulan muhtıra metni şöyledir;

1. *“Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş, anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyetinin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.*

2. *Türk milletin ve sinesinden çıkan silahlı kuvvetlerin, bu vahim durum hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.*

3. *Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde TSK kanunlarının kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır...’’¹⁵⁴*

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a ve TBMM'ye sunulan bu muhtıra metninin altında dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur, Deniz Kvt. Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu'nun¹⁵⁵ imzası bulunmaktaydı.

Ordunun bu muhtirasını verdikten sonra yapılan CHP Ortak Grup Toplantısında İsmet İnönü askerlerin bu tutumlarını şu şekilde değerlendirmişti: *“...meclise yapılacak her yeni müdahale, şimdiye kadar yanlış usulleri savunanlara kuvvet ve fırsat vermekten başka bir işe yaramaz. Kumandanlar neden bu davranış içine girdiler? Müdahale hevesi ile bu duruma geldikleri söylenemez. Kumandanların bir vaziyete gelmeleri, geçmiş hükümetlerin ısrarlı tutumları ile memleketi huzursuzluğa sevk eden sebeplere müdrük olmalarının neticesidir..senelerden beri ordunun müdahale etmesi istenir, başka çare kalmadığı, parlamentonun bir şey yapamayacağı söylenir, bu telkin devam eder duru. Bundan tabii, her vatandaş gibi, her müessese gibi ordu mensuplarının müteessir olmaması, huzursuz olmaması mümkün değildir.’’¹⁵⁶*

Hiyerarşik ordu komutanlarının bu muhtıra maddeleri askeri vesayeti tekrar ortaya çıkarmıştır. Muhtıra metninde önce darbe nedenleri gösterilmiş ardından dolaylı olarak Demirel hükümetinin istifa etmesi istenmiştir. Aksi halde ordunun doğrudan doğruya müdahale edebileceği açıklanmıştır. Muhtıra, yeni nizamda gerçekleştirilecek reformların Atatürkçü bir görüşle uygulanmasını ve daha kuvvetli bir hükümetin kurulmasını istemekteydi. Bu isteklerin yerine getirilmemesi halinde ise anayasanın kendisine tanıdığı hakları savunacağını ve iktidarı ele geçirebileceğini söylemekteydi. Muhtıranın verilmesiyle siyasetçiler de tepkilerini gösterdiler. Demirel

¹⁵³ Öztuna-Gökdemir, a.g.e., s.170.

¹⁵⁴ Feroz, Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayın, İstanbul 1996, s.278.

¹⁵⁵ Tekin-Okutan, a.g.e., s.180

¹⁵⁶ İsmet İnönü, (haz. İlhan Turan), TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2004, s.110-111.

hükümeti istifa ederken İnönü ise ordunun siyasete karışmasını sert bir dille eleştirmiştir. Sonuçta Süleyman Demirel hükümeti istifa ederek yerine I. Nihat Erim hükümeti kurulmuştur. CHP'nin sağ kanat mensubu Nihat Erim'in İnönü tarafından desteklenmesi, Bülent Ecevit'in genelsekreterlikten istifasına yol açmıştır.¹⁵⁷ 12 Mart 1971 ile 1973 genel seçimlerinde kadar geçen askeri ara dönemin yaşandığı bu yıllarda iki defa Nihat Erim olmak üzere Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleri ülkeyi yönetmiştir.

Parlamentonun kapatılmaması fakat partilerüstü bir hükümetin kurulması, siyasi partilere kısıtlama veya yasakların getirilmemesi, askeri birliklerin sivillerden koltukları devralmaması gibi olaylar 12 Mart muhtırasını 27 Mayıs darbesinden ayıran özelliklerdir. Muhtıra öncesinde anayasada revizyon hareketinin uygulanmasını istenmekteydi. Bu sebeple muhtıranın verilmesinden sonra anayasa maddelerinde düzenleme yapılmıştır. 12 Mart'a "yarı darbe" denmesinin sebepleri de şüphesiz bu gibi niteliklerdir.¹⁵⁸

I. Erim hükümetinde siyaset dışında akademisyenler, memurlar ve serbest meslek sahipleri de bulunmaktaydı. Erim'in ilk icraatları arasında Dünya Bankasında çalışmış olan Atilla Karaosmanoğlu'nun ekonomik reform programı bulunmaktaydı. Bu program, toprak reformunu, tarım vergisini, maden sanayiinin ulusallaştırılmasını ve Türk sanayiini korumayı hedeflemektedir.¹⁵⁹ I. Erim hükümetinde 5 AP'li, 3 CHP'li, 1 MGP'li, 1 MBK'lı ve 14 parlamento dışı bakan dahil olmuştur. Erim, kabinesine "Reform Hükümeti veya Beyin Takımı" demektedir.¹⁶⁰

Erim hükümetinin arkasında gücünü gösteren MGK, 27 Nisan'dan itibaren askeri ara dönemin bittiği zamana dek her iki ayda bir yenilenen toplam 11 ilde sıkıyönetim ilan etmiştir. İsrail Başkonsolosu Elfrain Elrom'un THKP-C militanları tarafından kaçırılarak öldürülmesi, ordunun baskı ve şiddet eylemlerini sola kaydırmıştır. Bu süreçte TİP'in bütün üyeleri, sol görüşlü aydın, yazar ve bilim adamları, sendikalar dahil olmak üzere yaklaşık 5000 kişi tutuklanmıştır.¹⁶¹ DİSK ve Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) gibi sendikalar kapatıldı. Kürtçülük propagandası yapmakla suçlanan TİP ile siyasi İslam görüşünü savunan Necmettin Erbakan'ın Milli Nizam Partisi kapatılan siyasi partiler arasında yerini almıştır. Sıkıyönetim kapsamında grevler yasaklandı, basına sınırlama getirildi, gazeteler ise belli aralıklarla kapatıldı.¹⁶²

İsrail Başkonsolosu Elfrain Elrom'un öldürülmesinden sorumlularından THKP-C örgütüne mensup Deniz Gezmiş, Mahir Çayan ve Yusuf Aslan 6 Mayıs 1972'de İnönü'nün direnişine rağmen parlamentonun onayıyla idam edilmişlerdir.¹⁶³ 12 Martçıların uyguladıkları idam ve baskı cezaları bir süreliğine anarşi ve terörü

¹⁵⁷Zürcher, a.g.e., s.375-376.

¹⁵⁸ Aktaş, a.g.e., s.33.

¹⁵⁹Zürcher, a.g.e., s.376.

¹⁶⁰ Öztuna-Gökdemir, a.g.e., s.171.

¹⁶¹Zürcher, a.g.e., s.377.

¹⁶² Hale, a.g.e., s.172.

¹⁶³ Hakan Yılmaz, *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, Timaş Yay., İstanbul 2006, s.376; Özdemir, *Siyasal Tarih...*, s.266.

durdurmaya yetse de daha güçlü eylemlerin de tetikçisi olduğu söylenebilir. Zira bu tarihten sonra ülkedeki sağ-sol karmaşıklığı iyice açığa çıkmış ve cinayetlerin önüne geçilemez bir hal almıştır. 8 Mayıs 1972'de CHP lideri İsmet İnönü genel başkanlıktan istifa etmiş, 14 Mayıs'ta ise Bülent Ecevit CHP Genel Başkanlığı'na seçilmiştir. İnönü'süz CHP'nin oluşması ile tarihi bir dönem de kapanmış oldu.

II. Nihat Erim hükümetinin istifasından sonra, 22 Mayıs 1972-10 Nisan 1973 tarihleri arasında Ferit Melen hükümeti kurulmuştur.

12 Mart'ı ilan edenler, 1968'de dünyada eş zamanlı başlayan öğrenci hareketliliğinin Türkiye'ye yayılmasında 1961 anayasasının sağladığı aşırı özgürlükçü ortamını sorumlu tutmuş vebu anayasada değişiklik yapmayı doğru görmüştür.¹⁶⁴ Bunu müteakip 1961 anayasasında 1971 ve 1973 yıllarında değişikliğegidilmiştir. Buna göre;

- Temel hakların kullanılmasına yeni sınırlamalar getirilmiş, bu amacı taşıyan genel çerçeveli bir yasak konulmuştur.

- 7 gün olan gözaltı süresi 15 güne çıkarılmıştır.
- Memurların sendikalara üye olmaları yasaklanmıştır.
- Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi hükümete de tanınmıştır.
- TRT özerkliğine son verilmiştir.
- Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulması öngörülmüştür.¹⁶⁵
- Dernek kurma hakkına sınırlama getirilmiştir.
- Yargının yetkisi dışında yetkili mercilerin kararının alınmasıyla gazete ve dergiler toplattırılabilir.

- Siyasi partilerin açılması ile eylem ve faaliyetlerine kısıtlamalar getirilmiştir.¹⁶⁶

- Milli Güvenlik Kurulunun anayasal konumu güçlendirilmiştir.
- Üniversitenin özerkliği kaldırılmıştır.
- Sıkıyönetim gereken durumların kapsamı genişletilmiştir.¹⁶⁷

1961 anayasasında yapılan değişiklikler ile askeri yargı sivil yargı aleyhine genişletilmiştir. Ayrıca sivillerin askerî nitelikte olmayan suçlardan dolayı askerî mahkemelerde yargılanmaları gerçekleştirilmiştir. Ancak en önemli değişiklik, asker kişilere yönelik eylem ve işlemlerin denetiminin Danıştay'dan alınarak Askerî Yüksek idare Mahkemesi'ne verilmesidir. Bu gelişme, sivil ve tek idari yargı sistemini bozan iki başlı bir idari yargı sistemini doğurmuş, idari yargı da emir komuta mekanizmasına bağlanmıştı.¹⁶⁸

Melen iktidarındaki en önemli olay ise cumhurbaşkanlığı seçim meselesidir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresinin dolmasıyla beraber asker ve siviller arasında cumhurbaşkanı seçim krizi yaşanmıştır 1973 cumhurbaşkanlığı seçimleri 12 Martçuların yenilgisini göstermesi bakımından önemlidir. Genelkurmay Başkanı

¹⁶⁴ Yetkin, a.g.e., s.159.

¹⁶⁵ Özdemir, Siyasal Tarih..., s.265.

¹⁶⁶ Aktaş, a.g.e., s.41.

¹⁶⁷ Özdemir, "1960-1980 Dönemi", s.45-46.

¹⁶⁸ Ali Bayramoğlu, "Asker ve Siyaset", (Der.: Ahmet İnel-Ali Bayramoğlu), *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*, Birikim Yay., İstanbul 2006, s.79-80.

Memduh Tağmaç'ın görev süresi dolmadan emekli edilerek yerine Org. Faruk Gürler'in getirilmesi cumhurbaşkanlığı yarışına Gürler'in sokulacağını göstermiştir. Ordunun Gürler adayına karşılık AP'nin çıkardığı aday ise Org. Tekin Arıburun'dur.¹⁶⁹ Cumhurbaşkanlığı makamına asker kökenlilerin oturması gelenekselleşmiş bir durum olduğundan partilerin askeri kimseleri aday göstermesi olağan görülmektedir. Nitekim Türkiye 1989 yılına değin asker menşeli kişiler tarafından yönetilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine doğru Org. Gürler'in cumhurbaşkanı seçilmesi için kuvvet komutanları toplanmıştır. Bu toplantıya orduyla aynı fikirde olmasa da Bülent Ecevit gelmiş, fakat Demirel iştirak etmemiştir. Bu sebeple AP lideri Süleyman Demirel'i muhatap alan 21 Şubat bildirisini yayınlanmıştır. Bu bildiri 12 Martın getirdiği uygulamalara siyasi parti liderlerini uyması, 12 Mart'a yöneltilen tahrik edici yorumlardan kaçınılması gibi hükümler yer almaktaydı.¹⁷⁰ 21 Şubat Bildirisinden sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile görüşen AP lideri Demirel bu konuda, "*Anayasa diyemeyecek miyiz? Millet, demokrasi laflarını ağzımıza alamayacak mıyız 'Milletten başkasına hesap vermem' dedim. Bunda ne var?*"¹⁷¹ demiştir. Sonuçta AP lideri Demirel ile CHP lideri Ecevit'in ittifakıyla yine bir eski asker olan Fahri Korutürk aday gösterilmiştir. Turlarda büyük çoğunluk elde eden Korutürk Türkiye'nin altıncı cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhurbaşkanının seçilmesiyle beraber Ferit Melen istifa etmiş yerine AP-CGP ve Bağımsızlardan müteşekkil Naim Talu hükümeti kurulmuştur.¹⁷² Görüldüğü üzere komutanların istemiş olduğu partilerüstü hükümet çalışmaları başarılı olamamış ve 1973 yılı genel seçimlerinde görevi siyasi partilerin kuracağı koalisyonlar devralmıştır.

14 Ekim 1973 tarihinde 12 Mart ara dönemini sona erdirecek olan genel seçimlere gidildi. Bu seçimlere Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyeti Güven Partisi, Demokratik Parti, Milliyetçi Hareket Partisi, Millet Partisi, Milli Selamet Partisi ve Türkiye Birlik Partisi katılmıştır.¹⁷³ Katılma oranının %68,9 olduğu genel seçim sonucunda CHP %33,2 oy oranıyla 185, AP %29,8 ile 149, Demokratik Parti %11,8 ile 45, MSP %11,8 ile 48, CGP %5,2 ile 13, MHP ise %3,3 ile 3 milletvekili¹⁷⁴ çıkarabilmişlerdir. Mecliste tek başına iktidar olabilmek için bir partinin milletvekili sayısınının 226 olması gerekmektedir. Bu sayıya bakılınca CHP'nin salt çoğunluğu elde etmek için gerekli olan sayıdan 41 sandalye az olduğu görülmektedir.¹⁷⁵ CHP'nin bu başarısının altında halkın desteği yadsınmaz. Nitekim 1973 seçimlerinde CHP'nin halkın desteğini kazanmasındaki etken, ordu ve bürokrasinin güvenini kazanmasına bağlı olarak devleti daha iyi yöneteceğine inanılması ve partinin halkçılık politikasıyla

¹⁶⁹ Özdemir, *Siyasal Tarih...*, s.267-268.

¹⁷⁰ İrfan Neziroğlu, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Basın*, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 2003, s.160.

¹⁷¹ Cüneyt Arcayürek, *Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1985, s.429.

¹⁷² Özdemir, *Siyasal Tarih...*, s.269.

¹⁷³ Fatih Bahçivan, *27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalelerinin Türk Politik Hayatına Etkisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2005, s.76.

¹⁷⁴ Tekin-Okutan, a.g.e., s.182

¹⁷⁵ Ahmad, *Modern Türkiye'nin...*, s.189-190.

paralellik gösteren köyden kente göç edenlerin CHP'yi tek kurtarıcı olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır.¹⁷⁶

1973 genel seçimlerinden hiçbir parti tek başına iktidar olacak çoğunluğa erişememiştir. Fakat en fazla oyu almış olan CHP lideri Bülent Ecevit, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Bu sırada vekil Başbakan Naim Talu, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığını (TPAO) Ege'de Türk karasuları dışında 27 adet petrol arama ruhsatı verdiğini açıkladı. İktidardan çekilmeden Başbakan ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Kemal Demir'in bu hamlesi Türkiye-Yunanistan arasında kıta sahanlığı sorununu gündeme getirmiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Karpat, *Asker ve Siyaset...*, s.260.

¹⁷⁷ Ertuğrul Alatlı, *Müdahale*, Alfa Yayınları, İstanbul Mayıs 2002, s 105-106.

4. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ ÖNCESİNDE YAŞANAN SİYASAL EKONOMİK ve TOPLUMSAL OLAYLAR

4.1. Siyasi Olaylar

1973 genel seçimlerinden 12 Eylül 1980 askeri rejimin başlamasına kadar geçen süreçte Türkiye’de toplam 7 hükümet kurulmuştur. Bunlar;

1. Birinci Ecevit Hükümeti :26 Ocak 1974-17 Kasım 1974
2. Sadi Irmak Hükümeti :17 Kasım 1974-31 Mart 1975
3. Birinci Milliyetçi Cephe :31 Mart 1975-21 Haziran 1977
4. İkinci Ecevit Hükümeti :21 Haziran 1977-21 Temmuz 1977
5. İkinci Milliyetçi Cephe :21 Temmuz 1977-5 Ocak 1978
6. Üçüncü Ecevit Hükümeti :5 Ocak 1978-12 Kasım 1979
7. Üçüncü Milliyetçi Cephe :12 Kasım 1979-12 Eylül 1980¹⁷⁸

4.1.1. I. Ecevit Hükümeti

1974 yılında 12 Mart rejiminin son başbakanı Naim Talu hükümeti istifa ettikten sonra tek başına iktidar olabilecek çoğunluğa erişemediği için hükümeti kurmakla görevlendirilen Bülent Ecevit’in ilk girişimi başarısız olmuştur. Ardından oy dağılımında ikinci parti olan AP lideri Süleyman Demirel’e de bu görev verildiyse de Demirel de başarılı olamamıştır. Sonuçta Ocak 1974’te CHP ve MSP lideri Necmettin Erbakan arasında görüşmeler başlamıştır.¹⁷⁹ Ecevit’in, Erbakan koalisyonunu oluşturmasındaki en büyük etken, genel af yasası çıkaracağını açıklamasıdır. Bu yasa teklifi 12 Mart döneminde anarşik suçlardan ötürü tutuklananları da kapsamakta olduğu için ordu tarafından desteklenmemiştir. Yeni biten askeri rejimi tekrar gündeme getirmemek için Anayasa Mahkemesinin anarşik suçluları, yasa dışı bırakan kararından sonra bu genel af yasası uygulamaya konmuştur. Böylelikle 25 Ocak 1974’de 12 Mart dönemi kapanmış ve karma hükümet dönemi başlamıştır.¹⁸⁰

1973 yılında Arap-İsrail Savaşlarında Batı’nın İsrail’i desteklemesine içerlenen Arap dünyası petrol krizi yaratarak Arapları desteklemeyen Batılı devletleri cezalandırmak istedi. 1973’te OPEC’in (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) petrol fiyatlarını dört kat arttırması I. Petrol Krizinin oluşmasına imkan vermiştir. Böylece enflasyon artış gösterirken petrol ihracatçıları da ekonomik durgunluk dönemine girmiş oldular. Böyle bir ortamda ise Ecevit, Erbakan’ın Araplar üzerindeki nüfuzunu kullanarak yaşanan krizin gerisinde durarak Erbakan’ı razı etmeye çalışmıştır.¹⁸¹

CHP ve MSP programlarında yer alan temel hak ve özgürlükleri koruyan bir demokrasi, karma ekonomiye geçiş, ağır sanayiinin kurulması ve ulusal kaynakların devlet denetimine alınmasına duydukları inanç iki partinin ortak yönlerini göstermektedir. Bunun yanı sıra MSP, Türk ekonomisinin Batı’ya kapısını kapatması

¹⁷⁸ Özdemir, “1960-1980 Dönemi”, s.48-49.

¹⁷⁹ Karpat, *Asker ve Siyaset...*, s.261.

¹⁸⁰ Alathl, a.g.e., s.112; Karpat, *Asker ve Siyaset...*, s.261-262; Hale, a.g.e., s.186-187.

¹⁸¹ Aktaş, a.g.e., s.82.

gerektiğine inanmakta, kapitalizme tamamen ters düşmemekte, Türkiye'nin İslam cemaatine liderlik etmesi gerektiğine inanmaktadır. CHP ise modern kapitalizme karşı çıkmamakta, Avrupa'nın hegemonyasına girmek için endişe duymamaktadır. Ecevit, küçük sermayedarların da ekonomiye dahil edecek bir halk sektörü oluşturup Türk usulü kapitalizmi topluma açmak istiyordu. Ayrıca Ecevit Avrupa'dan veya NATO'dan çıkmak bir yana doğu ve batı arasında bir köprü görevi görmek istiyordu. Buna benzeyen sebepler de CHP ve MSP koalisyonunun ideolojik farklılıklarını ortaya koymaktadır.¹⁸²

7 Şubat 1974'te güvenoyunu alan CHP-MSP birlikteliğinin ilk icraatları arasında 1971'de dönemin başbakanı Nihat Erim tarafından yasaklanan haşhaş ekiminin serbest bırakılması bulunmaktadır. Bu serbestlik ile Türkiye'nin, ABD'ne itaat etmesine son verilmiş oldu. Genel Af Yasası, Mayıs'ta meclisten geçerek yürürlüğe girdi ve yüzlerce siyasi mahkûm serbest bırakıldı.¹⁸³

4.1.1.1. Kıbrıs Barış Harekâtı

1967 Arap-İsrail Savaşları, ABD'nin Ortadoğu'daki etkinliğinin zayıflamasına ve bölgede Sovyetler Birliğinin faal olmasına neden olmuştur. ABD, NATO'nun güneydoğu kanadını kuvvetlendirmek için Türkiye ile Yunanistan'ı bir arada tutmak istese de iki ülke arasında ciddi krizler vardı. Bunlardan biri de hiç şüphesiz Kıbrıs Barış Harekâtıdır.

Temmuz 1974'te Yunan başkanı ile Kıbrıs Rum lideri Makarios'un aralarının açılması sonucu faşist eğilimli EOKA'cı¹⁸⁴ Nikos Sampson bir darbe ile Makarios'u devirdi ve Kıbrıs Elen Cumhuriyetini kurdu. Bu olay da Yunanistan'ın Kıbrıs Ada'sına fiili yerleşmesi demek olduğundan Türkiye Zürih ve Londra Antlaşmalarına dayanarak Kıbrıs üzerindeki haklarını kullanmak istedi. Türkiye, İngiltere ile birlikte Kıbrıs'a müdahale etme talebinde bulunsa da İngiltere buna taraf olmamış ve olayın NATO ve BM'ye aktarılmasını önermiştir. Sampson darbesi İngiltere ve ABD tarafından da yalnızca kınanmıştır. Batılı güçlerin Türkiye'ye destek olmadığını gören Ecevit-Erbakan karma hükümeti Garanti Antlaşmasını dayanak göstererek, 20 Temmuz 1974'de Kıbrıs'a askeri çıkarma yapmıştır. BM Güvenlik Konseyi aynı gün aldığı 353 sayılı kararla tarafları ateşkese ve Ada'daki bütün yabancı kuvvetleri Ada'dan çekilmeye ve bütün ülkeleri Kıbrıs'ın egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygıya davet etti. Türkiye, 22 Temmuzda BM'nin çağrısına uyup silahları susturduğunda Girne Türklerin eline geçmişti. 23 Temmuzda Nikos Sampson görevden çekilerek yerine meclis başkanı Glafkos Klerides getirildi. BMGK'nin kararına uyarak Türkiye, Yunanistan ve İngiltere dışişleri bakanları 25 Temmuz ve 8 Ağustos'ta iki kez Cenevre Zirvesinde bir araya geldiler. Yunanistan'ın, Türklerin Kıbrıs'ta hak iddia ettiği toprağı vermek istememesi ve Kıbrıs'ta federatif bir yapının tesis edilmesine yanaşmaması dolayısıyla görüşmeler kesilince Türkiye, 14 Ağustos 1974'de Kıbrıs'taki Türk halkının can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla II. Kıbrıs Harekâtını başlattı.

¹⁸² Ahmad, Modern Türkiye'nin..., s.191-192.

¹⁸³ Ahmad, Modern Türkiye'nin..., s.195.

¹⁸⁴ Özdemir, Siyasal Tarih..., s.272.

Türk kuvvetleri “parola: zafer”, “hedef: Şahin hattı” sloganlarıyla harekete geçerek, Türk ordusu Lefkoşa-Magosa hattını tamamen ele geçirdi ve Kıbrıs’ın kuzeydoğu bölgesini kontrol altına alındı. Ertesi gün Magosa’yı alarak bir aydır bombardımana tutulan birliklerimiz kurtarıldı.¹⁸⁵Lefkoşa havaalanı ele geçirdi. Yunanistan ve İngiltere’nin olayı BMGK’ne iletmesiyle 357 sayılı kararla iki Türk ve Yunan hükümetlerinin ateşkes yapmaları için çağrıda bulunulmuştur. İki gün süren harekâta Türkiye Ada’nın %38’ini ele geçirmiştir. BMGK’nin çağrısını müteakip Yunan Karamanlis hükümeti NATO’nun güney kanadından ayrıldığını açıklamıştır.¹⁸⁶

1974 Kıbrıs sorunu Türkiye’nin dış politikasını ciddi şekilde etkilemiştir. NATO’nun güney kanadı zayıflarken Türk-ABD ilişkileri zedelendi. 1975’te Başkan Ford, Türkiye’ye yapılan askeri yardımları durdurdu. Buna karşın Türkiye ise ABD’ne sunduğu askeri kolaylıkları azaltma eğilimine girdi. Ford ve Carter’ın ambargonun kaldırılmasını istemelerine rağmen ambargo 1978’e kadar kaldırılmadı.¹⁸⁷

Kıbrıs Harekâtındaki başarı Başbakan Ecevit’in halk nezdinde saygınlığını arttırdı. Başbakan Ecevit halk arasında “Kıbrıs Fatih”i olarak görülmeye başlandı.¹⁸⁸ Ecevit, Kıbrıs zaferinden sağladığı prestijin erken seçimlerde lehine döneceğini düşünmeye başlamıştır. Bu sebeple Ecevit, MSP’nin hukuka uygun davranışlar sergilediğini ve bir mecburiyet sonucu ortaklıklarının geliştiğini öne sürerek MSP ile olan koalisyonu bozdu ve başbakanlıktan istifa etti. Ecevit’in tek başına iktidar olabilme umuduyla yaptığı bu hareket parlamento içinde cepheleşmeye neden olmuştur. Ecevit’in istifasını kabul eden cumhurbaşkanı Fahri Korutürk Kasım 1974-Mart 1975 tarihi arasında görev yapacak olan Sadi Irmak’ı başbakanlığa getirdi.¹⁸⁹ Böylece I. Ecevit hükümeti çok varlık göstermeden ve yanlış bir hamle ile sona ermiş oldu.

4.1.2. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti

Birinci Ecevit hükümetinin istifa etmesi, Türkiye’yi en uzun hükümet krizi dönemine sokmuştur.¹⁹⁰Ecevit’in istifa ettikten sonra erken seçime gidilmesi için çağrıda bulundu. Ancak parlamento içinde bölünmelerin başlaması Ecevit’in tek başına parti kurabilme umudunu söndürmeye başladı. 1975 yılında işlenen cinayet sayısının artması, sağ-sol bölünmelerinin iyice belirginleşmeye başlaması, CHP il binalarına saldırıların düzenlenmesi, ülkücü gençlerin bazı şehirlerde kamplaşmaya başlaması ile ileride somut olarak ortaya çıkacak mezhepsel çatışmaların(Alevi-Sünni) altyapısını oluşturması, hükümet kurma sürecini olumsuz etkilemiştir.¹⁹¹ Ecevit’in yerine Cumhurbaşkanı Korutürk Kontenjan Senatörü Sadi Irmak’a hükümeti kurma görevini tevcih etse de “*partilerüstü başbakan*” hüviyetini taşıyan Irmak hükümeti güvenoyu

¹⁸⁵ Alatl, a.g.e., s.133.

¹⁸⁶ Galip Alçitepe, “Kıbrıs Bunalımı ve Kıbrıs Barış Harekatı (1963-1974)”, *Türkler*, (ed.H.Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), C.17, Ankara, 2002, s.202-203.

¹⁸⁷ Hale, a.g.e., s.187-188.

¹⁸⁸ M.Ali Birand, *12 Eylül Saat 04.00*, Karacan Yayınları, 1984. s.44

¹⁸⁹ Alatl, a.g.e., s.150.

¹⁹⁰ Hale, a.g.e., s.189.

¹⁹¹ Aktaş, a.g.e., s.102.

alamamış ancak yeni bir hükümet kurulmadığı için 19 Mart 1975 tarihine kadaryönetimde kalmıştır.¹⁹²

Sadettin Bilgiç dahil dokuz milletvekilinin Demokratik Partiden istifa etmelerini fırsat bilen AP lideri Süleyman Demirel öncülüğünde 4.5 ay gibi uzun bir dönemden sonra Irmak hükümetinden iktidarı devralacak hükümet kurulması başarılmıştır. Kamuoyuna kendilerini Milliyetçi Cephe (MC) olarak tanıtan bu hükümet, 31 Mart 1975'te AP, MSP, MHP, CGP ve Bağımsızların koalisyonu ile oluşmuştur. 12 Nisan'da 218'e karşı 222 güvenoyu alarak görevine başlamıştır.¹⁹³ I. Milliyetçi Cephe kabinesi 16 AP'li, 8 MSP'li, 4 CGP'li ve 2MHP'li bakandan meydana gelmiştir.¹⁹⁴ 70'li senelerin en uzun ömürlü hükümeti olan I. Milliyetçi Cephe koalisyon hükümeti Türkiye'yi 5 Haziran 1977 genel seçimlerine kadar idare etmeye muvaffak olmuştur. Bu hükümet meclisin sağ kanatta yoğunlaştığını göstermiş ve sol görüşlü Ecevit CHP'sini hedef almıştır. Halkın verdiği oylarla iktidara gelmesi gerekirken meclisten güvenoyu alamadığı için hükümet kuramayan CHP ile AP arasındaki sürtüşme, 12 Eylül 1980 darbesine kadar sürecek olan sağ-sol eylemlerinin esas noktasını teşkil etmektedir.

MSP ve MHP'nin koalisyonda kilit rol oynadığı görülmektedir. Nitekim MSP lideri Necmettin Erbakan din söylemlerini, MHP lideri Alparslan Türkeş ise milliyetçilik ve ülkücülük görüşünü kullanarak seçmen kazanmayı başarmaktaydılar. Üç milletvekilinden ikisine bakanlık verilen MHP için "*Parlamentoda Demirel, sokakta Türkeş*" ifadesinin kullanılması MC'nin anahtar rolünü MHP'ne vermektedir. 1975'ten sonra MHP savunucularında bir artış olacak ve 1977 seçimleri sonucunda Türkeş'in ülkücü partisi oy oranını arttırarak 3 olan milletvekilini 16'ya çıkaracaktır.¹⁹⁵

Türkiye, siyasi açıdan ikilem yaşarken ekonomik sıkıntılar ve anarşik olaylar gün geçtikçe hızlanmaya başlamıştır. Sağ-sol furyası o kadar genişlemişti ki polis (POL-DER, POL-BİR) ve öğretmenler (TÖB-DER, TÖB-BİR) de ideolojilerine göre gruplaşmışlardır. Gençler, birbirlerini komünist ve faşist diye sınıflandırıyorlardı. Anarşi ve terörden dolayı can kayıplarının sayısı da hızla artmaktaydı. Bunun yanı sıra ekonomik darboğaz kendini iyice hissettirmeye başlamıştı. Türkiye'nin IMF ile olan ilişkisinde taviz veren taraf olmak zorunda kalmıştır. Dış ticaret açığı kapatılamazken Türk lirasının dokuz kez devalüe edilmesi de çare olmamıştır. 12 Ekim 1975'de yapılan kısmî senato seçimleri CHP ve AP'nin en büyük iki parti olduğunu tekrar ortaya çıkarmıştır. CHP oylarını %35,4'ten %43,9'a, AP ise %30,8'den 40,8'e çıkarabilmişti. Diğer partiler ise oy kaybına uğramışlardır. Soldaki artış, toplum tabanının hala CHP etrafında örgütlendiğini göstermektedir.¹⁹⁶ Seçim sonuçlarında CHP daha fazla oy almasına rağmen daha az sandalye kazandı. AP 27 senatör, 5 milletvekili, CHP 25 senatör 1 milletvekili MSP 2 senatör çıkarırken 6 eski DP'li de parlamentoya girmiştir.¹⁹⁷

¹⁹² Öztuna-Gökdemir, a.g.e., s.184.

¹⁹³ Özdemir, Siyasal Tarih..., s.273.

¹⁹⁴ Hale, a.g.e., s.190.

¹⁹⁵ Tanıl Bora-Kemal Can, *Devlet-Ocak-Dergah- 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000,s.61.

¹⁹⁶ Aktaş, a.g.e., s.107-109.

¹⁹⁷ Alathı, a.g.e., s.175.

I.MC hükümeti döneminde istikrar sağlanamamış, siyasi huzursuzluğun yanı sıra anarşi ve terör faaliyetleri ile siyasi partilerin ideoloji olarak ayrım göstermesi toplumu da etkilemiş ve halk da bu furyaya kapılmıştır. Sağ-sol çatışması 12 Eylül darbesine kadar aktif bir şekilde devam ederek çok canlar alacaktır. Yine bu dönemde ekonomik anlamda içerde ve dışarda refahını sağlamayan Türkiye, 1977 seçimlerine fakir ve yoksul olarak girmiştir.

4.1.3. 1977 Seçimleri ve II. MC'nin Kurulması

1977 yılında dünya çapında görülen petrol krizinin etkileri Türkiye'yi de sarsmıştır. I. MC hükümeti arasında özellikle AP ve MSP görüşleri bağdaşmamıştır. 1976 MSP Kongresinde günah diye salona resim asılmaması ve Atatürk'e saygı gösterilmeyen davranışlar sergilenmesi MSP'ni laiklik ilkesinin dışına çıkarmış ve bu da kamuoyunda geniş yankılar uyandırmıştır. Ekonomik sorunlara koalisyon hükümetinin aralarındaki anlaşmazlıklar da eklenince seçim kaçınılmaz oldu. Demirel, koalisyon ortaklarının itirazına rağmen erken seçim kararı almış ve 5 Haziran 1977 tarihini seçim günü olarak belirlemiştir. Seçimden önce yaşanan 1 Mayıs katliamı da MC hükümetine olan güvensizliği doruk noktasına ulaştırdı. 1977 seçimlerinden önce CHP lideri Ecevit büyük mitingler düzenleyerek demokratik sol imajını gözler önüne seriyordu. Bülent Ecevit'in eşi Raşan Ecevit'in de CHP lehine yazdığı yazılar özellikle kadınlar arasında ilgi çekmiştir. MC'nin kan kaybetmesi CHP'nin güçlenmesine neden oldu ve toplum gözünde Karaoğlan kurtarıcı olarak algılandı.¹⁹⁸

5 Haziran 1977 seçimlerine katılım oranı %70'den fazladır. CHP 213, AP 189, MSP 24, MHP 16, CGP 3, DP 1, Bağımsız adaylar 4 milletvekili adaylığını kazandı. 50 senatörlüğün 28'ni CHP, 20'ni AP, 1'ni MSP kazandı. 5 Haziran seçimlerinde CHP birinci parti olarak çıkmıştır. Fakat bir partinin tek başına iktidar olması için gerekli olan sandalye sayısı 226 olması gerekirken CHP bu seçimlerde 213 milletvekiline sahip olmuştur. Yani 13 kişi eksik bulunmaktadır. Bu eksikliği ancak küçük partilerden veya bağımsız gruplardan alması gerekmektedir. Seçim sonrasında MC Başbakanı Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı Korutürk'e istifasını sunmasının ardından en yüksek oyu alan CHP lideri Bülent Ecevit'e hükümeti kurma görevi verildi.¹⁹⁹

21 Haziranda Ecevit'in Bakanlar listesi cumhurbaşkanı tarafından onaylandı. Fakat halkın iradesiyle oyların büyük kısmını tek başına sırtlayan CHP 3 Temmuz'a kadar meclisten güvenoyu alamadı. Bu dönemde her kesimin isteği AP-CHP büyük koalisyonunun kurulması yönündeydi. Hatta Ecevit, Demirel'e tarafsız bir başbakan nezdinde ortak koalisyon hazır olduğu yönünde bir teklif götürmüştü. Ancak Ecevit'in bu teklifi hiçbir zaman kabul edilmemiş ve Türkiye 12 Eylül askeri darbesine kadar birbirinden farklı görüşlere mensup partilerin koalisyonuyla yönetilmeye mahkûm kalmıştır. Ecevit'in azınlık hükümeti güvenoyu alamayınca hükümet kurmak için AP lideri Demirel görevlendirildi ve kendi tabirlerince "*Üçlü Koalisyon*" medyadaki ismi ile *II. Milliyetçi Cephe Hükümeti* AP-MSP ve MHP ortaklığıyla 21

¹⁹⁸ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 5*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2002, s.353-354.

¹⁹⁹ Edibe Gezgin, *Öncesi ve Sonrastıyla 12 Eylül 1980 Darbesinin Türk Basınındaki Yansımaları*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s.11.

Temmuz 1977’de kurulmuş oldu. II. MC Hükümeti döneminde anarşi ve terör olağanca hızıyla devam ederek yüzlerce can almıştır. Yine ekonomik sıkıntıların da devam etmesiyle Başbakan Demirel, “*Hükümeti kurdurmayan hükümeti kursun. İşte o bizdik, çıktık ve hükümeti kurduk. Göreve başladık. Fevkalade, hani bir tabir vardır; yer bakır, gök demir. Çok sıkıntılar var. Kıbrıs ambargosu devam ediyor. Petrol, varili 15 dolara çıkmış. Bütün ihracatımız, şeye yetmiyor, petrole yetmiyor. Böyle bir sıkıntılar içerisinde bir de ambargo. Borç alamıyoruz. Altın dahi rehin edemiyoruz...*”²⁰⁰ ifadelerini kullanmaktaydı.

II. MC Hükümeti çok uzun ömürlü olamamış ve Ecevit’in gensoru önergesiyle düşürülmüştür. Bu koalisyon CHP’lilerin ülkenin yoksulluğu, güvenlik zafiyeti ve anayasadan uzaklaşıldığı gerekçesiyle gensoru vermeleri ile sona erdi.²⁰¹ Bu gensoru ile siyasal hayatındaki beşinci hükümetini kuran Süleyman Demirel, yönetimden düşürülmüş oldu.

Ordudaki subayların, başbakan olarak Ecevit’i görmek istemeleri, ancak Ecevit’in bir türlü iktidara gelememesi asker toplantılarının esas konusu olmuştur. Ordu üst kademesinde, “*Bu işin sonu kötü, müdahaleye gider*” sözleri 5 Haziran 1977 seçimlerinden sonra iyice duyulmaya başlamıştır.²⁰²

Kırılğan ve pamuk ipliğine bağlı koalisyon hükümetleri ortamına Güneş Motel pazarlıkları gibi etik açıdan sıkıntılı olaylar da eklenmiştir.²⁰³ Aralık 1977’de Oğuz Atalay, Mustafa Kılıç, Şerafettin Elçi, Mete Tan, Güneş Öğün, Hilmi İşgüzar, Orhan Alp, Cemalettin İnkaya, Tuncay Mataracı, Ali Rıza Septioğlu AP’den istifa ettiler. AP’den ayrılan bu kişiler yaptıkları açıklamada, “*ayrılma amacımız bir siyasi partiye destek olmak ya da AP’ni zaafa uğratmak değil, AP’ni milletin partisi yapmaktır*” denildi.²⁰⁴ Başbakan Demirel’in istifa etmesi için meclisten 226 güvensizlik oyunu alması gerekmektedir. 424 oyla meclis gündemine alınmasına karar verilen Ecevit’in gensoru önergesine AP’den de olumlu oy kullanılmıştı. Zira AP, olumlu oyu kullanmazsa ana muhalefet partisi bunu lehine çevirerek, Demirel’in “*yapıştığı koltuktan bir türlü gitmeyi istemediğini*” öne sürer ve bu durumu siyasal bir sömürü aracı olarak kullanırdı. Bu da AP’nin kamuoyundaki itibarını zedelerdi.²⁰⁵

CHP önergesinin içeriğinde; MC Hükümetinin içte ve dışta güvenliği sağlayamadığı, cephecilik anlayışı ile ulusal birliğin zedelendiğini, Türkiye’nin gelişiminin engellendiğini, Halkın yoksullaştırılmaya başlandığı, Türkiye’nin anayasa kurallarının dışına çıkarıldığı belirtilmekteydi.²⁰⁶

Bu milletvekilleri AP’nden ayrılarak CHP’ye geçtiler. Gensoru önergesi ile mecliste yapılan oylamada Demirel hükümeti, 218’e karşı 228 güvensizlik oyu alınca iktidardan düşmüş oldu. Bu transfer sonucunda Türk siyasal tarihinde ilk kez bir

²⁰⁰ Mehmet Ali Birand, Rıdvan Akar, H.Bila, *12 Eylül Türkiye’nin Miladı*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s.59.

²⁰¹ Tekin-Okutan, a.g.e., s.183

²⁰² Birand-Akar-Bila, *12 Eylül...*, s.50

²⁰³ Tekin-Okutan, a.g.e., s.188

²⁰⁴ Alatlı, a.g.e., s.247.

²⁰⁵ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasinin Sonbaharı, 1977-1978*, Ankara Bilgi Yayınevi, 1987, s.267.

²⁰⁶ Arcayürek, *Demokrasinin...*, s.272-273.

hükümet gensoru ile düşürüldü. Cumhurbaşkanı Korutürk, sürekli değişen hükümetten mustarip olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir. “*Yedi yılının bir yıldan fazlası hükümet bunalımlarını çözmekle geçti.*”²⁰⁷ Cumhurbaşkanı Korutürk, parlamentoda en çok vekili bulunan CHP’ne tekrar hükümet kurma görevini vermiştir.

4.1.4. Üçüncü Ecevit Hükümeti İle Demirel’in Azınlık Hükümetleri

Başbakan Süleyman Demirel’in öncülüğündeki Milliyetçi Cephe Hükümetini devirmeyi başaran CHP, 4 Ocak 1978’de CGP, DP ve Bağımsızlarla birlikte bir bildiri yayımlayarak kurulacak yeni hükümetin hedeflerini açıklamışlardır. Buna göre; “*...Cumhuriyetin temel niteliklerini yıkıp yok etmeyi amaçlayan totaliter bir baskı ve terör rejimi kurmaya yönelen ve yurttaşların hürriyet ve huzur içinde korkusuz yaşama haklarını, can güvenliğini, kanun hakimiyetini ortadan kaldırmaya çalışan her çeşit anayasa dışı faaliyete karşı demokrasiyi ve cumhuriyeti korumak ve savunmak amacıyla el ele vererek bir hükümet kurmayı kararlaştırdık. Düşünce özgürlüğünün sınırlarını aşarak şiddet eylemlerine dönüşen, yurt düzeyinde can güvenliğini tehlikeye sokacak boyutlara ulaşan kamu düzen ve görevini temelinden sarsan olaylarla demokratik hukuk kuralları içinde etkili şekilde mücadele etmek büyük önem ve öncelik taşımaktadır. Düşünce ayrılıkları demokrasinin gereğidir.*”²⁰⁸

Üçüncü Ecevit hükümeti, 5 Ocak 1978’de AP’den istifa eden 11 milletvekili ile CGP ve DP’nin katılımıyla kuruldu ve meclisten 229 güvenoyu alarak iktidara geldi.²⁰⁹ Kurulan III. Ecevit hükümetinde AP’den ayrılarak CHP’ne geçen 11 milletvekilinden 10’una (Oğuz Atalay hariç) bakanlık görevinin verilmesi ise şartıca değildir.²¹⁰ Ecevit’in bu hareketi kamuoyu tarafından pek hoş karşılanmadı. İktidar olabilmek için AP’nin 11 milletvekilini kendi saflarına çekmesi ve adeta rüşvet verir gibi bakanlık vermesi etik olmayan bir uygulama olarak değerlendirilmiştir. Ecevit kabinesinde 22 CHP’li, 2 CGP’li, 1 DP’li, 9 Bağımsız bakan görev almıştır. Başbakan Bülent Ecevit olurken Başbakan Yardımcıları CHP’li Orhan Eyüboğlu, CGP’li Turhan Feyzioğlu, DP’li Faruk Sükan idi.²¹¹ Hükümet Güneş Motel’de yapılan pazarlıklar sonucunda kurulduğu için bu hükümete “*Güneş Motel Hükümeti*” adı verilmiştir.

Ecevit hükümetinin ilk icraatları arasında anarşi ve terör olaylarını engellemek ve ekonomiyi düzenlemek bulunmalıydı. Zira Ecevit iktidar olunca Anadolu’da AP ve CHP’liler birbirlerine girmeye başladı ve peşi sıra ölümler ortaya çıktı. Bu süreçte 1978 yılı zam, terör yılı olarak tarihe geçti. Resmî istatistiklere göre hayat pahalılığı oranı % 65’di. Anarşi ve terör olaylarının artmasıyla devlet sıkıyönetim uygulamak zorunda kalmıştı. 1978 yılı sonunda terör eylemleriyle 1200 kişi hayatını kaybetti. CHP’li milletvekilinin evine bomba atıldı, MHP liderinin koruma polisi olduğu söylenen bir kişi Afşin belediye başkanının evini bombaladı ve bu bombaların orduya ait olduğu

²⁰⁷ Arcayürek, *Demokrasinin...*, s.264.

²⁰⁸ Arcayürek, *Demokrasinin...*, s.303.

²⁰⁹ Hikmet Özdemir *Siyasal Tarih*,s.244-245

²¹⁰ Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze...*, s.145-146.

²¹¹ Arcayürek, *Demokrasinin...*, s.304.

saptandı. 1978'den itibaren anarşik eylemlerde bombanın kullanılmasında artış görülmüştür. Bu sırada Başbakan Ecevit kontrgerilla söylemlerini ortaya attı.²¹²

1978 yılı Türkiye'nin dış ilişkilerini de etkilemiştir. Öncelikle, Kıbrıs Harekâtından sonra Türkiye'ye ambargo koyan ABD, bu dönemde SSCB tehdidinden ötürü ambargosunu kaldırmıştır. Ardından Başbakan Ecevit, 9 Ekim 1978'de Batı ile ilişkileri yeniden düzenlemek amacıyla AET'ye şu istekleri iletmıştır.

- Türkiye'nin yükümlülüklerini tek tarafı olarak 5 yıl için donduran bir bağımsızlık dönemine geçilmesi ve 12-22 yıllık listelerde değişiklik yapılması.
- Türkiye'nin sınaî ve tarımsal ihraç ürünlerine uygulanan kısıtlamaların kaldırılması,
- AP, Akdeniz ve diğer ülkelere, 'Genel Tercihler Sistemi' ile verilen ödünlere Türkiye'ye de verilmesi,
- Türkiye'nin Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı süresince ihtiyaç duyduğu 8 milyar doların yarısının, yeni bir 'Mali Protokol' ile diğer yarısının ise Topluluk içi özel finans kaynaklarından sağlanması...²¹³

Türkiye, 1979 yılında da içerde ve dışarda gerileme sürecine devam etmişti. Ülkede meydana gelen anarşi ve terör olaylarından ötürü sıkıyönetim ilan edilmişti. Ülkedeki sağ-sol örgütlenmeleri en keskin haliyle kendini göstermiş ve kurtarılmış bölgeler oluşturulmuştu. Polis teşkilatı POL-Der ve POL-BİR olarak ayrılmıştı. İşçi ve sendikalar ayaklanmış, işçiler sokağa dökülmüştü. İdeolojik olarak ayrılan polis teşkilatı ülke içindeki toplumsal olaylara müdahale etmemesi bir yana kendileri de ortalığı alevlendiriyorlardı. Askerin de anarşi ve terör olaylarını sıkıyönetimerağmen engelleyemediği görülmektedir. 1979 yılı ekonomi durma noktasına doğru hızla ilerlemekte, enflasyon alabildiğine yüksek, üretim düşük, ithalat ve ihracat yapılamıyor, fiyatlar gün geçtikçe artmakta; benzin, yağ, ampul bulmanın çok zorlaştığı bir dönem olarak devam ediyordu. Bu gibi sebepler göz önüne alınınca 1979 seçimlerinde iktidarın el değiştirmesi kaçınılmaz görülmekteydi. Nitekim 14 Ekim 1979 Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimleri tam da bu sırada yapıldı. Boş olan 50 senatörlüğün 34'ünü, 5 milletvekilliğinin hepsini AP elde etmiştir. Bu seçim sonuçları CHP'nin hayal kırıklığına uğratmıştır. Aslında parlamentoda hala iktidara gelme ihtimali vardı. Milletvekili sayı üstünlüğü ve olası bir MSP birlikteliği ile tekrar iktidar olabilirdi. Fakat Başbakan Ecevit istifa ederek yerini AP lideri Demirel'e devretmiştir. Demirel, kısmi senato seçimlerinde kazandığı başarısıyla övünüyor ve "bunlar istifa etmedi, millet bunları hükümetten kovdu" diyordu.²¹⁴ Ecevit, başbakanlıktan çekilirken cumhurbaşkanından CHP-AP büyük koalisyonunu kurma taraftarı olduğunu Demirel'e iletmesini istedi. Zaten meclis, ordu ve halk da bu düşüncede idi. Büyük koalisyon kurulursa ülkenin gidişatına bir son verilebilir ve yeni düzen oluşturulabilirdi. Ancak Demirel bu teklifi parti içerisinde hoş karşılanmayacağını söyleyerek reddetti. Böylece

²¹² Arcayürek, *Demokrasinin...*, s.316.

²¹³ Alatlı a.g.e. s.421; AET, 21 Mayıs 1999 tarihinde Beş Yıllık Bağımsızlık Dönemini kabul edip, kredi yardımı ile ödün taleplerini reddettiğini açıklamıştır. (Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Beta Basım Yayınevi, Haziran 1998, s.370-372)

²¹⁴ Ahmet Çobanoğlu, *12 Eylül'ün Getirdikleri-Götürdükleri ve C.H.P.nin Seriveni*, Konya 1992, s.3.

12 Eylül müdahalesine bir adım daha yaklaşmış oldu. Demirel bir koalisyon yerine azınlık hükümeti kurarak en yakın zamanda erken seçime gitmeyi hedeflemişti. Ancak beklenen olmayacak ve Demirel hükümeti döneminde tekrar bir müdahale ile hükümet düşürülecektir. Demirel, 21 Kasım'da MGK'ni toplayarak, “...Ordu, anarşi ve terörün içinden mutlaka başarıyla çıkmalı. Çok önemli bu. Eğer başarıyla çıkamazsa, bundan doğacak sonuçları düşünemiyorum . . . Anarşinin önlenmesi için ne istiyorsanızbulacağım, vereceğim. Para, araç, gereç, silah, yasa ...hepsini...”²¹⁵ dedi.

25 Kasım'da güvenoyu alan AP azınlık hükümeti tüm sağ partilerin ve ülkücü MHP'nin desteğini almıştır.14 Ekim seçimleriyle birlikte ordu içerisinde bir sessizlik başlamıştır. Ne siyasi partileri ne AP-CHP büyük koalisyonunu düşünüyordular. Zira bu seçimlerden sonra müdahale fikirlerine kendilerini adapte etmiştir. Önce uyarı mektubu verilecek ardından 12 Eylül gerçekleştirilecekti.²¹⁶CHP ile MSP ortak hareketiyle İçişleri bakanı Mustafa Gürcügil hakkında gensoru vererek bakanlıktan çıkarılması için hareket etti. Demirel ise güven oylamasına fırsat vermeden 21 Temmuz günü Mustafa Gürcügil'i bakanlıktan alarak kabinesinden ilk tavizi vermiş oldu. 29 Temmuzda da yine MSP, CHP koalisyonuyla Dışişleri bakanı Hayrettin Erkmen hakkında gensoru önergesi sunuldu. Kenan Evren bu gensoru hakkında şöyle demiştir: “Eğer Dışişleri Bakanını güvensizlik oyu ile düşürecek olurlarsa, hükümetin de güvenoyu istemesini ve şayet hükümeti de düşürürlerse bizim işimizi kolaylaştırmış olurlar.” Diyerek askeri müdahalenin AP iktidarı dönemine rastlamasını da şu sözlerle anlatmıştır: “Gönlüm Adalet Partisi hükümeti iktidarda iken böyle bir müdahale yapmayı arzu etmiyordu. Zira 1960 müdahalesi DP iktidarına karşı yapılmıştı. 1971 muhtırası DP iktidarının mirasçısı AP iktidarına verilmişti. Bizim verdiğimiz uyarı mektubu da AP iktidarı zamanında tesadüf etmişti. İstiyordum ki yönetime el koyma harekâtı AP iktidardan çekildiği bir zamanda olsun. Böylece ordu daima sağ iktidarın karşısında, solla aynı paralelde görüntüsünü ortadan kaldırmış olurduk.”²¹⁷Dışişleri Bakanı Erkmen 5 Eylül 1980 günü gensoru oylaması sonucu bakanlıktan düşürüldü.

Son Demirel hükümeti döneminde İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Orhan Cavit Tütengil, siyasetçi Güven Sak, gazeteci Abdi İpekçi, eski başbakan Nihat Erim, MHP Başkan Yardımcısı Gün Sazak gibi birçok idari ve ilim erbabı kişi 1980'e giden süreçte terörün hedefi olmuştur. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren bu sırada “Bu son tecrübe ve imkan” diyerek bazı sinyaller veriyordu. Ekonomik önlemler alınmış, bu doğrultuda Turgut Özal başkanlığında 24 Ocak 1980 kararları alınmıştır. Devleti aylarca başsız bırakan cumhurbaşkanlığı krizi yaşanmıştır. Demirel'in azınlık hükümeti 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle sona ermiştir.

4.1.4.1. 24 Ocak Kararları

Gelişmekte olan bir ülkenin iktisadi başarısının ölçütü büyük oranda dışa dönük sanayileşmeye bağlıdır. İktisadi kalkınmayı ve ekonomik stratejilerini doğru uygulayamayan ülkeler enflasyon ve döviz darboğazının kurbanı olurlar. Türkiye,

²¹⁵ Cüneyt Arcayürek, Müdahalenin Ayak Sesleri, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s395.

²¹⁶ Arcayürek, Müdahalenin..., s. 297.

²¹⁷ Evren, a.g.e., s.195.

1960'lardan itibaren ithal ikameci politika (içe dönük) uygulamış ve 1970'li yılların ekonomisi Türkiye'yi çok zor duruma sokmuştur. İthal ikamesinin amacı, ithal edilen malların ilerleyen süreçlerde ülke içinde üretilmesi, ithalatla ihracat arasında keskin bir çizgi oluşturularak döviz tasarruf etmektir. Fakat ülkenin ithalat yapamaması ve kendi geçimini sağlaması gereğine inanılmıştır. II. Beş Yıllık Planda kredi hacmi genişletilirken ihracat gelirlerindeki yetersizlik ve iç tasarruf dengesi dış borçlanmayı zaruri kılmıştır. 10 Ağustos 1970'de yapılan devalüasyon ile 1 doların değeri 9 TL'den 14.85 TL'ye çıkartılmıştır.²¹⁸

1973-1974 yılları arasında yaşanan petrol krizi tüm dünyada petrol fiyatlarını 4 kat arttırdı. Petrol fiyatlarının artması ile beraber petrol ithal eden Türkiye, faturasını dolar ile ödediği için borcu bir hayli artmış oluyordu. Bu krizin etkisi henüz bitmeden 1979-1980'deki petrol fiyatlarının artmasıyla Türkiye, hem dış borcu hem de döviz gelirlerinin büyük çoğunluğunu petrol için ayırmak zorunda kalmıştır.²¹⁹ 1977 yılında Döviz Çevrilebilir Mevduatların (DÇM) borç ve faizleri ödeyecek duruma gelen Türkiye ekonomisi bir yıl sonra IMF'nin denetimindeki istikrar ve kalkınma politikalarını takip etmeye mecbur kılınmıştır. 31 Aralık 1977'de toplam dış borç 10.235.000.000 dolara ulaşmıştır.²²⁰ İhracat oranı 1977 yılında 1.96 milyar dolardan 1.73'e, ithalat oranı ise 5.13 milyar dolardan 5.96 milyar dolara çıktığı gözlemlenmiştir. Dış ticaret açığı ise 4 milyar dolardır.²²¹

1980 öncesinde sanayileşmeyi teşvik etmek için işletmecilere düşük faizli kredi olanakları tanınmıştır. Bu dönemde enflasyon oranı kredi faizlerinin üzerine çıkmıştır. İstatistiklere göre 1977 yılından itibaren Türkiye'deki enflasyon sürekli artmış ve 1980'egeldiğinde bu oranın %100'ü aştığı görülmüştür. Faizin enflasyonun altında bir seyir takip etmesi plan dışı bir gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Negatif faiz uygulaması başlamış ve işletmeler sürekli artan bir hızla kredi talep etmiştir. Böylece faizlerin yatırımları yönlendiren bir araç olma özelliği ortadan kalkmıştır. İthal ikamesi politikasıyla beraber 1980 yılında ABD dolarının değeri 89.25 TL'ye, Alman Markı ise 4.09'dan 45.15'e yükselmiştir. Böylece ithal ikamesi (içe dönük) sanayi politikası 1980 yılıyla beraber ortadan kaldırılmış yerine ise ihracata dayalı sanayileşme politikası yürürlüğe konulmuştur.²²²

Türkiye'nin 1980 öncesi ekonomisinde devalüasyonlar ertelenerek yapıldığı için ithalat ve döviz talebi artmaktaydı. Yüksek oranla yapılan devalüasyonlara ek olarak KİT ürünlerine %100-300 oranında zam yapılması da enflasyonu tetikliyordu.²²³

24 Ocak Kararlarının hazırlık döneminde OECD'ye Türkiye'nin 1980 yılı ekonomik hedef ve taahhütlerini içeren bir rapor sunulmuş ve bu rapor IMF tarafından

²¹⁸ Mevlüt Karabıçak, "Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, C.6, S.2, 2000, S.54

²¹⁹ Zürcher, a.g.e., s.388-389.

²²⁰ Yalçın Doğan, *IMF Kışkırtıcılığı Türkiye 1946-1980*, Tekin Basımevi, İstanbul, 1987, s.62.

²²¹ Gülten Kazgan, *Ekonomide Dış Açık Büyüme*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1988, s.291-292.

²²² Süreyya Yıldırım, "Türkiye'de 24 Ocak 1980 Öncesi ve Sonrası Sanayileşme ve Ekonomik Büyümeye Etkileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.7, 2006, s.189-190.

²²³ Emin Çarıkçı, "Alternatif Sanayileşme, Dış Ticaret Stratejileri ve 24 Ocak Kararları", *Türkler*, C.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.636.

kabul edilmiştir. Aynı zamanda Turgut Özal'ın kredi bulmak için yurtdışına çıktığı heyet Dünya Bankasının ağır koşullarını kabul etmek durumunda kalmıştır.²²⁴Süleyman Demirel'in Başbakanlık Müsteşarlığına getirdiği Turgut Özal'ın çabalarıyla 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe konulan bu ekonomi modelinin temeli ihracata yönelik serbest piyasa ekonomisidir. Dışa açılmayı öngören 24 Ocak kararlarının esas başlıkları şöyle belirtilmiştir;

1. Serbest piyasa ve özel girişime dayalı ekonomiyi geliştirme ve devletin piyasaya müdahalesini en aza indirme,
2. Faiz hadlerinin serbestleşmesi ve enflasyonun denetimi,
3. Döviz piyasasının ve fiyatının serbest oluşumu
4. İhracat ve ithalat rejiminde serbestleşme
5. Yabancı sermaye girişlerini artırma
6. Ücretler ve sendikal faaliyetlere ilişkin yeni düzenlemeler.²²⁵

Türkiye'nin ekonomisini revize etmek için giriştiği bu çabaları gören dış ülkeler Türkiye'deki bu gelişmeleri olumlu karşılayarak "cesur ve cüretli" tabirini kullanmışlardır.²²⁶ 24 Ocak Kararlarının açıklanmasından sonra ekonomide yapılan düzenlemeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- %32,7 oranında devalüasyon öngörülmüş, günlük kur uygulamasına geçilmiştir
- Devletin ekonomideki payı küçültülmüş, KİT'ler için yeni düzenlemeler getirilmiştir.
- Sübvansiyonların büyük bir kısmı kaldırılmıştır.
- Ülkeye yabancı sermaye girişini kolaylaştıran önlemler alınmış, dış ticaretin serbest hale gelmesi sağlanmıştır.
- İhracatın kolaylaşması için birtakım yasal düzenlemeler yapılmıştır.²²⁷

Turgut Özal'ın bu ekonomi planının hedefi orta sınıfin gelir seviyesini artırarak enflasyonu düşürmek, makroekonomik çevrelerin istikrarını sağlamaktır.²²⁸ Ancak bu radikal kararların mevcut pozisyonda uygulanması mümkün değildi. Çünkü halkın bir şeylerden fedakarlık etmesi, işçilerin grevlerinin durması, üretim işler hale gelmesi gerekiyordu. Halktan istenen bu fedakarlık hemen zorunu hale getirilmiş ve en temel ihtiyaçlara büyük zamlar getirilmiştir. Örneğin; gübre %500-800, elektrik %78, deniz ulaşım taşıma ücretlerine % 100, et %100, lastik %52 oranında zamlanmıştır.²²⁹Turgut Özal'ın ekonomik programına ordunun da ılımlı yaklaşması gelecek 12 Eylül döneminde bu kararların uygulama tam yetkisini Özal'a verilmesini sağlayacaktır.

²²⁴ Gülay Boral, *24 Ocak Kararları ve Basın (1980-1985) Milliyet, Hürriyet, Cumhuriyet Gazeteleri Üzerinde Bir İnceleme*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994, s.33.

²²⁵ Yıldırım, a.g.m., s.192.

²²⁶Boral, a.g.e., s.28.

²²⁷ Tekin-Okutan, a.g.e., s.185

²²⁸ Abdurrahman Abulaban, "Özal'ın 1980'lerdeki Liberal Ekonomik Politikaları", *Türkler*, C.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.637.

²²⁹ Evren, a.g.e., s.124.

24 Ocak kararları Türkiye için bir dönüm noktası olabilirdi belki ama hemen akabinde gerçekleşen 12 Eylül darbesi olmasaydı. Kararlar birçok açıdan eleştiriye maruz kalmıştır. Bazılarına göre bu kararların gerçekleşmesi için IMF'den kredi sağlandığı için IMF'ye ve dolayısıyla ABD'ye bağımlı hale geliniyordu. Bazıları ise bu kararların Türkiye'yi ekonomik huzura erdirmeye, liberalleşmeye gidileceği ve en yakın zamanda yürürlüğe girmesi gerektiğini düşünüyorlardı

4.1.5. Darbeye Giden Yolda İki Kilometre Taşı: Cumhurbaşkanlığı Krizi ve MSP'nin Konya Mitingi

Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanlığı görevinin 26 Nisan 1980 tarihinde bitmesi ile bir cumhurbaşkanı sorunu gündeme geldi. Bu sorun Ordunun yönetime el koymasına kadar devam edecek ve 12 Eylül günü Kenan Evren'in devlet başkanı olmasıyla sona erecektir. Bu sürece kadar cumhurbaşkanlığı makamına Cumhuriyet Senatosu Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil vekalet edecektir.

Yeni cumhurbaşkanında aranan nitelikler gündem konusunu sürekli meşgul etmiştir. Örsan Öymen, “*asıl sorun aday adında değil, mesleğindedir*”; AP'li Oğuz Aygün, “*şahsiyeti ile milletin ekseriyetinin gönlünde yer edebilecek*” bir adayın olmasını isterken, CHP Genel Sekreter Yardımcısı Altan Öymen, anayasal düzenlemeleri kurup koruyacak bir cumhurbaşkanının gelmesini, MSP ise “*Milli Selamet Partisine karşı olmayan*” bir adayın çıkmasını istemektedir.²³⁰ Ayrıca cumhurbaşkanı adayının asker mi yoksa sivil kökenli birine mi gideceği kamuoyunun merak konusunu oluşturmuştur. Emin Galip Sandalcı, “*Asker olsun, sivil olsun, seçilir seçilmez ilk Cuma namazında Hacı Bayram Camiine koşsun, sağlıklı olsun, eşi zarif olsun, milliyetçi olsun, laik olsun, halktan yana olsun, partisiz olsun, tarafsız olsun, en az bir yabancı dil bilsin, hayır iki yabancı dil bilsin, kültürlü olsun, bağımsızlıktan yana olsun. Batıya dönük olsun, Doğuya dönük olsun, liberal olsun, toplumcu olsun, kedileri sevsin, prostatlı olmasın vb... Anlayacağınız muz gibi ne niyete yenirse öyle olsun ya da Zümrüt-ü Anka kuşu olsun.*” Diyerek bu krizde niteliklerin fazlalığına dikkat çekmiş ve bu özelliklerin fazla olması ancak seçim sürecini uzatacağını ifade etmiştir.²³¹

Cumhurbaşkanlığı aday adayları üzerinde her gazete olası ihtimalleri açıklamışlardır. Son Havadis Gazetesi yazarı Tekin Erer'in aday adayları listesinde İhsan Sabri Çağlayangil, Cahit Karakaş, Sadi Irmak, Ora. Hilmi Fırat, Org. Faik Türün, Zeyyat Baykara, Muhittin Taylan²³²; Tercüman gazetesi yazarı Yavuz Donat'ın listesinde, Org. Kenan Evren, İhsan Sabri Çağlayangil, Cahit Karakaş, Sadettin Bilgiç, Muhsin Batur, Nihat Erim, Metin Toker, Muhittin Taylan, Hilmi Fırat, Zeyyat Baykara, Fahri Korutürk ve Süleyman Demirel²³³; Yankı gazetesinin listesinde, Fahri Korutürk, Cevdet Sunay, Kenan Evren, Muhsin Batur, Muhittin Taylan, Cahit Karakaş, Hasan Esat Işık, Zeyyat Baykara ve Metin Toker²³⁴; Hürriyet gazetesinin aday adayları

²³⁰ Hikmet Özdemir, *Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s.273.

²³¹ Emin Galip Sandalcı, “Cumhurbaşkanı Seçmek”, *Demokrat*, 25 Mart 1980.

²³² Tekin Erer, “Cumhurbaşkanlığına 7 Aday”, *Son Havadis*, 21 Şubat 1980.

²³³ Yavuz Donat, “Sahibini Arayan Koltuk”, *Tercüman*, 3 Mart 1980.

²³⁴ Yankı, S.467, 10-16 Mart 1980.

listesinde İhsan Sabri Çağlayangil, Cahit Karakaş, Muhsin Batur, Hilmi Fırat, Zeyyat Baykara, Sadi Irmak, Fahri Çoker, Sefa Resioğlu, Turan Güneş, Sabit Osman Avcı, Metin Toker, Hasan Esat Işık²³⁵; Milliyet gazetesinin anket sonuçların göre açıkladığı listede ise “11 saygın kişi” olarak açıklanan listede ise, Sırrı Atalay, Muhsin Batur, Cihat Bilgehan, Hilmi Fırat, Turan Güneş, Kemal Güven, Cahit Karakaş, Faik Türün bulunmaktadır.²³⁶

MSP 6 Eylül’de Konya mitingini gerçekleştirirken ana muhalefet partisi lideri Bülent Ecevit ise Petrol-İş sendikasında bir konuşma yapmaktaydı. Ecevit bu konuşmasında, “böyle giderse, birisi düdüğü çalar ve demokrasi biter.”²³⁷ Diyerek işçileri örgütlenmeye çağırmaktadır. Bu cümleden, Ecevit’in ordu içindeki hareketlilikten haberi olduğu yorumu yapılabilir. Fakat Ecevit hiçbir zaman bu konuda haberi olduğunu açıklamamıştır.

4.2. 1977-1979 Yılları Arasında Türkiye’deki Toplumsal Olaylar

4.2.1. Hamido Suikastı

Türkiye, 1970’lerden itibaren etnik ve dini olarak bölünmüş ve Türk siyasetindeki kutuplaşmalar bu bölünmelerden beslenmiştir. Malatya, Adıyaman, Kahramanmaraş gibi şehirlerde Alevilerin yaşadığı bilinmektedir. Bu sebeple çıkan en küçük bir çatışma ortamı şehir hareketine ve mezhepsel kargaşaya dönecek bir durumdaydı. Suikast gerçekleşmeden önce işler yolunda gitmez diye görünmez eller devreye girerek halkı tahrik edici provakatif eylemleri güdülemiştir. Malatya Olayı başlamadan evvel öncelikle şehirdeki sağ eğilimlere yönelik cihat çağrısı yapılmıştır. Camiler bombalanmış, şehirde cinayet sayıları artmıştır.²³⁸

6 Nisan 1978’de Ankara Kızılay Postanesinden Malatya Bağımsız Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu’na (nam-ı değer Hamido) bir bomba paketi gönderildi. Fendoğlu, bağımsız olmasına rağmen son zamanlarda CHP tarafına meylenmiş yani halkın gözünde solcu izlenimini doğurmuştur. Malatya toplumu arasında çok sevilen ve sayılan Hamido’ya bomba paketi 17 Nisan’da ulaştı ve paket açılır açılmaz bomba infilak etti.²³⁹ Evde bulunan gelini ve iki torunuyla olay yerinde hayatını kaybeden Hamido, arkasında bir şehir çatışması ve mezhep kavgasını bırakarak uçuruldu. 18 Nisan günü Malatya’nın ilçe ve köylerinden insanlar şehir merkezine hareket etmeye başladı. Toplananların sayısı 10 bini aşmıştır. Cezmi Kartay ve Turan Emeksiz Caddesi gibi Alevilerin yoğunluk gösterdiği yerlere sloganlar atarak girilip tahrip ve yağma hareketlerine girişmişlerdir. Tarih sayfalarına Malatya Olayları olarak geçen bu çatışma sonucunda 4’ü Hamido ailesinden toplam 8 kişi hayatını kaybetmiş ve 100 kişi de yaralanmıştır. 960 işyeri ve ev yakılarak tahrip edilmiştir. CHP’lilere ait yüzlerce dükkan, TÖB-DER ile TÜR-DER lokalleri yakıldı, şehir üzerinden jetler alçak uçuş

²³⁵ Hürriyet, 22 Mart-7 Nisan 1980.

²³⁶ Milliyet, 20 Mayıs-3 Haziran 1980; Özdemir, *Cumhurbaşkanı...*, s.275-276.

²³⁷ Evren, a.g.e., s.217-218.

²³⁸ Ömer Laçiner, “Malatya Olayı- Türkiye’deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi”, *Birikim*, S.39, s.12-13.

²³⁹ Soner Yalçın-Doğan Yurdakul, *Reis-Gladio’nun Türk Tetikçisi*, Öteki Matbaası, Ankara, Eylül 1998, s.23.

yaptılar. Malatya üzerinde sokağa çıkma yasağı getirildi. Malatya olayının ekonomik bilançosunun ise 100 Milyon TL olduğu ifade edilmektedir. Hamido'ya gönderilen bombalı paketin benzeri Pazarcık CHP İlçe Başkanına, Adıyaman Emniyet müdürü yardımcısına ve Adanalı bir işadamına daha gönderilmiştir. Bunlardan sadece Pazarcık'a gönderilen paket PTT personelinin merakından paketi açmasıyla patlamış ve çalışan ölmüştür. Diğerleri amacına ulaşmadan imha edilmiştir.²⁴⁰ Malatya olayları, Erzurum'a da intikal etti ve çıkan olaylarda 60'dan fazla kişi yaralandı.²⁴¹

4.2.2. ODTÜ Olayı

II. MC Hükümeti iktidarında ODTÜ'de yaşanan rektörlük değişimi beraberinde bir kriz dönemini başlatmış ve toplumsal bir olay haline gelmiştir. Dönemin rektörü Prof. Dr. Ilgaz Alyanak'tır. 10 Ağustos 1976'da Aydınlar Ocağı Ankara Şubesi Başkanı Ahmet Sonel ise ODTÜ Mütevelli Heyetinin²⁴² başındaydı. Sonel, verdiği demeçlerde ODTÜ'deki anarşi ortamını sonlandıracağını belirtmekteydi. 24 Ocak 1976 tarihinde Tüm Öğretim Üyeleri Derneği, Öğrenci Temsilciliği Konseyi, ODTÜ Öğrenci Aileleri Derneği tarafından desteklenen Rektör Alyanak, Mütevelli Heyeti tarafından görevinden alındı. Alyanak'ın rektörlük koltuğuna MHP eğilimli Prof. Dr. Hasan Tan atandı. Tan'ın atanması, yukarıda zikredilen dernek ve konseyler tarafından desteklenmedi. Böylece dokuz ay süren ODTÜ krizi başlamış oldu.

Hasan Tan'ın rektörlükbinasına gelişi sırasında öğrenciler tarafından protesto edilmesiyle birlikte jandarma ve öğrenciler arasında çatışma çıkmıştır. 15 Şubat'ta ise öğretim üyeleri tarafından protestolar gelmeye başladı. Öğrenci işleri Dekanı Erhan Yaşar, Rektör Yardımcıları Mustafa Doruk, Erol Tümer, Yuluğ Tekin Kurat ve Burhan Özduval görevlerinden istifa eden ilköğretim üyeleri idi. Kimya, Maden, Elektrik Mühendisliği ve Fizik Bölüm Kurulları, Rektör Tan istifa edene kadar öğretime ara verme kararı aldıklarını ilan ettiler. İdari ilimler fakültesi genel kurulu Tan'ı istifaya davet etti. 17 Şubat'ta Mimarlık Fakültesi Yönetim Kurulu, Tan'ın görevden çekilme isteklerini oybirliğiyle onayladılar. ODTÜ'de nerdeyse bütün akademisyenler istifa etmişti. Öğrenci hareketlerine öğretim üyeleri de böylece destek olmuş oldu. Bunun üzerine Rektör Tan, 23 Şubat 1977'de ODTÜ öğrencilerinin derslerine tekrar başlaması için gazeteye ilan verdi. Fakat akabinde üniversiteyi 15 gün süreyle kapatmak istemesi büyük tepkilere neden oldu. Jandarma birlikleri ODTÜ içlerine ve öğrenci yurtlarına girmeye başladı. 2 Mart 1977'de Danıştay tarafından onaylanmayankapatma kararı üzerine ODTÜ tekrar öğretime açıldı. 28 Mart'ta sömestr tatilinin başladığını açıkladı. 21 Nisan'da Rektör Tan'ın yeni yarıyıl akademik takvimi üniversite konseyinden geçmediği için onaylanmadı. Böylece Hasan Tan ODTÜ'yü ikinci defa 26 Nisan'da kapatma kararı aldı. 8 Haziran günü Öğrenci Temsilcisi ve ÖTK Sözcüsü Ertuğrul Karakaya üniversiteyegirerken jandarma tarafından vurularak öldürüldü. Bu olayla birlikte ODTÜ olayı en gergin noktasına ulaştı. Sonunda 22 Haziran 1977 'de Hasan

²⁴⁰ CHP'nin TBMM'ye Sunduğu Önerge, S.246, 15.02.2012

²⁴¹ *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, s.44.

²⁴² "Mütevelli Heyeti uygulaması ABD'de bazı belirli kurumların, maddi yardımlarıyla kurulan üniversitelerin yönetimlerinde yatırım sahiplerine ayrıcalık tanıyan, yönetime onların da ortak olmasını sağlıyan düşüncenin bir ürünüdür." (İlerici Yurtsever Gençlik Gazetesi, 28 Şubat 1977, Sayı:32, s.4.

Tan istifa etse de olaylar yatışmamıştır. Öğretim üyeleri ve öğrenciler Rektör Tan zamanında alınan 200 işçinin ve Mütevelli Heyetinin de istifa etmesini istediler. 26 Eylül'de Mütevelli Heyeti Ahmet Sonel istifa etti. Rektörlük görevine vekâleten Nuri Saryal getirildi.5 Kasımda yurtlar 7 Kasımda ise üniversite açıldı. ODTÜ eğitim-öğretime tekrar başlamasına rağmen olaylar bitmek bitmiyordu. 2 Aralık 1977'de Hasan Tan döneminde alınan işçilerin görevden alınması için rektörlük önündeki protestoları sırasında bu işçiler tarafından öğrencilerin üzerine rektörlüğün 5. katından bomba atıldı. 52 öğrenci yaralarken bir öğrenci hayatını kaybetti.²⁴³

4.2.3.16 Mart Katliamı

Sağ ve sol ideolojilere göre ayrılan Türkiye, 16 Mart 1978 tarihinde bu ayrımdan ötürü tekrar kan gölüne çevrildi. Solcular sağcıları “faşist”, sağcılar ise solcuları “komünist” olarak adlandırıyorlardı. Sağcılar kendi iç örgütlenmesinde Ülkücü ismini, solcular ise Devrimci ismini kullanıyorlardı.²⁴⁴ Her iki grup da toplu halde geziyor ve kendi bölgelerine karşıt görüşlü öğrencileri dâhil etmiyorlardı. Sağcıların denetim sağladığı İstanbul Üniversitesinde toplu halde çıkan solcu grubun üzerine bomba atıldı ve çevrede pusulanan kimliği belirsiz kişiler tarafından otomatik silahlarla rastgele ateş edildi.²⁴⁵ Olay sonunda 7 öğrenci hayatını kaybetti ve 31 kişisi ağır olmak üzere 100'den fazla kişi yaralandı. Binlerce kişinin protesto için okula toplanması sonucu İstanbul Üniversitesi Rektörü Haluk Alp, üniversitenin süresiz kapatıldığı ilan etti. Olaydan sonra polis hem şehirde hem de üniversitede geniş çaplı operasyon yaptı. Ayrıca olayı protesto eden DİSK 20 Mart'ta “faşizme ihtar” grevini başlattı.²⁴⁶ DİSK grevine karşı Başbakan Ecevit, “*Türkiye'ye tuzak kuruldu. Olaylara öncülük edenler sonuca katlanacaktır.*” Açıklamasında bulundu. Ana muhalefet lideri Demirel ise “*Devletin sol militanlar eline geçtiğini*” iddia etmekteydi. DİSK, “*Ülke çapında genel bir grevin provasını yaptık.*” Açıklamasında bulunmuştur.²⁴⁷

4.2.4. Sivas Olayları

12 Eylül 1980 askeri darbesine giden süreçte yurdun batısında sağ-sol çatışması sürerken doğusunda ise mezhepsel kavgalar başlamış ve bunun en acı örneklerinden biri de hiç şüphesiz Sivas'ta meydana gelmiştir. 3 Eylül 1978 tarihinde Sivas'ta meydana gelen olaylar yöre halkını mezhep ayrılığına sürüklemiş ve kanlı olaylar başlamıştır. Ramazan ayında gazeteler, evler ve camilerde dini propagandalar yapılarak halk güdülenmeye çalışılmıştır. “Alevi öldüren Cennete gider” gibi bildirilerin dağıtıldığı günlerde aynı zamanda “Aleviler camilere saldırıyor, oruç tutturulmuyor. Aleviler ayaklanacak” gibi rivayetler ortaya atılıyordu.²⁴⁸

²⁴³ <http://www.odtumd.org.tr/bulten/117/anilar.htm>

²⁴⁴ Aktaş, a.g.e., s.137.

²⁴⁵ Birand, Akar, Bila, *12 Eylül...*, s.8-88.

²⁴⁶ *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)*, (ed. Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay), C.3(1961-1980), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s..450.

²⁴⁷ *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, s.40.

²⁴⁸ Aktaş, a.g.e., s.138.

Alevilerin çoğunlukta olduğu Sivas'ın Alibaba Mahallesi'nde, Ramazan Bayramının ilk gününde mahalledeki çocukların kavgasıyla başlayan olaya ailelerin de dahil olmasıyla ortalık alevlenmiş ve giderek içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Olay bir anda şehir çatışmasına ve Alevi-Sünni kavgasına dönüşmüştür. Olay sırasında caddelerden geçen araçlardan megafonla "Solcular camilere bomba koydu" "Ey Müslümanlar, Aleviler camiyi bombaladı. 300 dindaşımız katledildi. Ne duruyorsunuz gün cihat günüdür."²⁴⁹ Diyerek halkı daha çok tahrik etmişlerdir. "Komünistlere ölüm" diye bağırarak militanlar, özellikle Alevi halkın ve CHP'ne ait bina ve işyerlerini ateşe vermişlerdir. "Allahını seven bize katılsın" diye bağırarak sağ görüşlü 10 bin kişilik militan grup polisin de erken önlem alamaması sonucu birçok ev ve işyerine zarar vermiştir. Hatta bölgeye sevk edilen itfaiyecilerin yangınlara müdahale etmeleri engellenmiştir. Sivas olaylarında 9 ölü, 100 'den fazla yaralının olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 167 işyeri ile binden fazla binanın tahrip edildiği belirlenmiştir.²⁵⁰

4.2.5. Balgat ve Bahçelievler Katliamları

10 Ağustos 1978 tarihinde Ankara'nın Balgat semtinde solcuların yoğunlukta olduğu dört kahvehane sokaktan geçen bir araç içerisinde otomatik silahlarla tarandı. 5 kişinin öldüğü ve 11 kişinin yaralandığı olayda cinayetleri işleyenlerden bazıları yakalanırken bazıları da kaçmayı başardı. 14 Ağustos'ta katliamın failerinden ülkücü İsa Armağan yakalandı. Armağan'ın evinde yapılan aramada üç tabanca, bomba malzemeleri, bir adet Amerikan malı taarruz el bombası ele geçirildi. İncelemeler sonucunda İsa Armağan'ın MC hükümeti döneminde MHP bir bakan tarafından Sağlık Bakanlığında memur olarak alındığı anlaşıldı. Katliama adı karışanlar arasında Mustafa Pehlivanoglu, Haydar Şahin ve Orhan Uzun'un da olduğu ve bunların Türkistan İntikam Tugayı adındaki bir örgüte üye oldukları kamuoyuna ilan edildi. Ayrıca ÜGD lideri Abdullah Çatlı'nın da olayda planlayıcı güç olduğu düşünülerek yakalanarak sorguya çekildi ve ardından serbest bırakıldı. Mustafa Pehlivanoglu'nun idamı 12 Eylül darbesinden sonra 7 Ekim 1980'de infaz edildi.²⁵¹

MHP Genel Merkezinin bulunduğu Ankara Bahçelievler semtinin Kurtarılmış Bölge olabilmesi için ülkücü gençlik yoğun faaliyet içerisindeydiler.²⁵² 9 Ekim 1978'de Bahçelievler'deki bir apartmanda bulunan TİP'li 7 öğrenci Abdullah Çatlı, Mahmut Korkmaz, Haluk Kırıcı, Kürşat Poyraz, Ercüment Gedikli tarafından öldürüldü. Saldırganlar, evdeki 4 kişiyi Numune Hastanesinden çalınan eterle bayıltıp kurşuna dizdiler. Kurşun yarasıyla ölmeyen öğrencilerden Osman Nuri Uzunlar'ı havluyla boğarak öldürdüler. Faruk Ersan, Salih Gevenci ve Serdar Alten sabaha karşı evden çıkardılar. Serdar Alten'i eve tekrar getirip kurşunladılarsa da Alten ağır yaralı olarak bulunmuş ve polise verdiği ifadesiyle katillerin yakalanmasını sağlamış ve 17 Ekim 1978'de ölmüştür. Diğer iki kişi ise Ankara-Eskişehir yolu üzerindeki bir arazi alanında enselerinden vurularak öldürülmüş halde bulunmuştur. Tarihe Bahçelievler Katliamı

²⁴⁹ Gezgin, a.g.e., s.80.

²⁵⁰ *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)*, s.456.

²⁵¹ *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)*, s.460.

²⁵² Alatlı, a.g.e. s.304.

olarak geçen bu olayın sonucuna 12 Eylül'den sonra karar verilmiştir. Haluk Kırıcı, Ercüment Gedikli, İbrahim Çiftçi, Ömer Özcan, Duran Demirkıran yıllarca askeri mahkemelerde yargılanmıştır. Yargılamalar sonunda Haluk Kırıcı ve Ercüment Gedikli idam, Ömer Özcan ve Demirkıran'a 15 yıl hapis cezası verilmiş ancak Yargıtay tarafından onaylanmamıştır. Ankara 4. Kolordu Komutanlığı 1 No'lu Askeri Mahkemesi'nde 30 Nisan 1987 tarihinde yapılan duruşma sonunda Kırıcı ve Gedikli idama mahkum edilirken, Özcan ve Demirkıran'a ise 28'er yıl hapis cezası verilmiştir.²⁵³

4.2.6. Kahramanmaraş Olayları

Uzun zamandan beri mezhep kavgalarının yaşandığı Kahramanmaraş'ta, 19 Aralık 1978 akşamı Çiçek Sinemasında “Güneş Ne Zaman Doğacak” isimli film gösteriliyordu. Bu film Rus emperyalizmine karşı duruyor ve Kırım Türklerinin Sovyetlere esir oluşunu anlatmaktaydı. Kahramanmaraş'ta hiçbir film günde üç seans gösterilmezken, bu film dört seans kapalı gişe oynuyordu. Bu sırada gruplaşan emniyet teşkilatından POL-DER sinemaya gelen kişilere baskı uygulamaya başlamıştır. Bu sırada filmin durdurulmazsa sinemanın bombalanacağına dair tehditlerin sinema yetkililerine ulaşmasıyla artık olaylar soyut olarak başlamıştı.²⁵⁴ 19 Aralık günü saat 21.00 sularında filmin yayınlandığı bir sırada patlama meydana geldi. Bombanın solcular tarafından atıldığı şayiası yayılarak insanlar kışkırtıldı. Tahriklere kapılarak sinemadan çıkan insanlar hızlıca CHP il Binasına ve PTT'ye saldırdılar. 20 Aralık günü Alevilere ait kahvehanelerin bombalanması ve 21 Aralık'ta da TÖB-DER üyesi iki öğretmenin öldürülmesiyle Kahramanmaraş tarihindeki en kanlı ve en mezhepsel çatışması başlamış oldu.

Bu öğretmenlerin cenazelerinin camide kılınmaması söylemiyle beraber çatışmalar devam etti.²⁵⁵ Halk, “Allah'ını, peygamberini seven yürüsün, Aleviler Moskova'ya, Komünist Alevileri yaşatmayın”, “Komünistlerin ve Alevilerin cenaze namazı kılınmaz” sloganlarıyla birbirine girdi. Cenaze töreninde ülkücü, solcu ve aleviler birbirlerine taş ve sopayla saldırdılar. Olayların büyümesi üzerine bölgeye sevk edilen asker ve polis de göstericileri durdurmaya yetmedi. MHP'li ve ülkücü Eylemciler çarşıda gösterilere başladılar. Ecevit yönetimini eleştiren ve “Ordu bizle el ele” şeklindeki sloganlarıyla CHP'ne ve Alevi vatandaşlara ait ev ve işyerlerini ateşe verdiler. 23-24 Aralık gününde eylemci militanlar yine Alevilerin yoğunlukta olduğu Yörük Selim ve Yenimahalle semtlerini silahla taradılar. Evleri yaktılar. Çevre köylerden şehir merkezine gelen eylemciler de olaya karışarak “Müslüman Türkiye” sloganıyla saldırgan tutum sergilediler. Nihayet 27 Aralık'ta Antep'ten gönderilen askeri birlik beraberinde sükûneti de getirmiştir. Bu sırada CHP'li, Alevi halkın ev ve işyerlerinin yanı sıra TİP, TKİP, POL-DER, TÖB-DER ile İl Sağlık Müdürlüğü yakıldığı tespit edildi.²⁵⁶ Çatışmanın bilançosu ağır oldu. 500'e yakın ev ve

²⁵³ Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000) s.451.

²⁵⁴ Ökkeş Şendiller, *Kanlı Oyun-Maraş Olayları'nın Perde Arkası*, İbre Yayınevi, Ankara 2007, s.62-63.

²⁵⁵ Tekin-Okutan, a.g.e., s.188

²⁵⁶ Gezgin, a.g.e., s.89.

işyeri tahrip edilirken 103 kişi öldü, 200 kişiden fazlası yaralandı.²⁵⁷ Başbakan Ecevit: “Asıl önemli olan, Maraş’taki acı olayın ayrıntıları değil; asıl önemli olan Türkiye’de böyle bir olayın çıkabileceği ortamın oluşmuş olmasıdır, bu ortam bir günde oluşmamıştır, bu ortam yıllarca Türkiye’de mezhep ayrılıkları körüklenerek, yıllarca düşünce ayrılıkları düşmanlığa dönüştürülerek oluşmuştur.” demiştir.²⁵⁸

Ecevit hükümeti, 26 Aralık gününden başlamak üzere İstanbul, Ankara, Maraş, Adana, Elazığ, Bingöl, Erzurum, Erzincan, Antep, Kars, Malatya, Sivas ve Urfa’da sıkıyönetim ilan etmiştir. Sıkıyönetim mahkemeleri kuruldu, bazı illerde tüm gösteriler yasaklandı, dernek faaliyetleri süresiz durduruldu.²⁵⁹ Daha sonra İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı da istifasını sundu.²⁶⁰ Kenan Evren yıllar sonra yayınladığı anılar kitabında bu konuya şöyle değinmiştir:

“25 Aralık gecesi Başbakan Bülent Ecevit beni arayarak Hariciye Köşküne çağırıldı. Kalktım gittim. Kahramanmaraş olaylarından sonra bazı illerde sıkıyönetim ilan edilmesini düşündüğünü bu konuda benimde fikrimi almak istediğini söyledi. Sıkıyönetim ilan etmek istediği illeri sayan Ecevit’e çok yerinde bir karar olduğunu söyledim. O gece CHP meclis grubundan 70’e yakın milletvekilinin muhalefetine rağmen Ecevit zorlulukla bu kararı grup kararı olarak geçirmiş, Bakanlar Kurulu kararı da aldıktan sonra kararı Cumhurbaşkanıya gece uyandırmak suretiyle imzalatmış ve böylece 26 Aralık 1978 saat 07.00’den itibaren bu illerde sıkıyönetim ilan edilmiş oldu.

Bu arada Kuvvet Komutanı arkadaşlarımla yaptığım görüşmede Diyarbakır’ın da sıkıyönetim ilan edilen iller arasına alınmasını teklif ettiler, bunu ben de uygun bularak 26 Aralık günü bir vesile ile Başbakan’a söyledim. O da ‘13 ilde sıkıyönetim ilanını bile gruptan zor geçirdim. Bağlayıcı grup kararı aldım. Eğer Diyarbakır vilayeti de dahil edecek olursam, muhalif milletvekilleri arasına Diyarbakır milletvekilleri de katılacak, böylece bu kararın meclisten geçirilmesi çok zorlaşacak. Onun için şimdilik Diyarbakır’ı almadım.’ Yanıtını verdi...13 ilde sıkıyönetim ilanı meseleyi hal etmemiştir. MGK toplantılarında Diyarbakır’dan başka, Suriye, Irak, İran ve Sovyet Rusya hududundaki bütün illerin de sıkıyönetim kapsamına alınmasını ve bunlara İzmir’in de ilave dilmesini teklif edeceğiz fakat bu teklifimiz de ötekiler gibi rağbet görmeyecektir.”²⁶¹

Kahramanmaraş olayları sadece Türkiye’yi değil aynı zamanda dış devletleri de ilgilendirmiştir. Ordu uzun bir aradan sonra ilk defa gücünü kullanabilecek bir olaya tanıklık etmiştir. Hatta ordudaki generaller olayların kökünü kazıyabilmek için ancak kendi yöntemlerini devreye sokarak olabileceğini, bunun da sorumluluğu tamamen kendi tekellerine almalarından geçeceğini anladılar.

Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren, Jandarma Genel Komutanı Org. Sedat Celasun’un da içinde bulunduğu bir heyeti Maraş ve Çorum olaylarından sonra yerinde

²⁵⁷ Alatl, a.g.e. s.318-319.

²⁵⁸ Alatl, a.g.e., s.329.

²⁵⁹ Alatl, a.g.e., s.337.

²⁶⁰ Birand, a.g.e., s.68.

²⁶¹ Kenan Evren, Zorlu Yıllarım I, Milliyet Yayınları, İstanbul 1994, s.43-44.

incelemek üzere bölgeye göndermiştir. Jandarma Genel Komutanı Org. Sedat Celasun'un 19 Aralık 1978 'de başlayan ve 27 Aralık 1978'de sona eren Kahramanmaraş'taki mezhepsel fikir çatışmasını yerinde incelemiş ve oluşturduğu raporu Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren'e sunmuştur. Bu rapora göre:

"...Adalet Partisi ve MC İktidarı iktidar olabilme ve iktidarda kalabilme uğruna MHP ve bunun yan kuruluşları ile işbirliği ve koalisyon yapmış; idare ve okullarda militanlara ve militanları destekleyen tutum, ortam ve örgütlemelere imkan vermiştir; böylece bu ilde, ağırlıklı olarak Eğitim Enstitüsünde MHP yanlısı militanlar hâkim olmuş; köye hizmet götürecektir yol, su, elektrik teşkilatı ile köylünün çıkar ilişkisi bulunan Orman İdaresine, okulların militan örgütlenmesine imkân verecek Milli Eğitime, asayişin bir numaralı gücü polise yanlı kişiler atandırılmış veya çeşitli yollarla bunlar egemen kılınmıştır; bu düzen ve tutum 1970ten beri Kahramanmaraş'ta yanlı idare, öğretim ve örgütlenme devam etmiştir..."

CHP iktidarında ise; bu gibi kitlelere hitap gücü olan kuruluşlara, aksi görüş sahipleri atanmış, polise POL-DER; eğitime TÖS-DER egemen kılınmıştır. Eğitim Enstitülerinde MHP militanlarının büyük kısmı başka enstitülere nakledilmiş; YSE, Polis ve Orman İdaresiyle Milli Eğitimde çoğunluk Aşırı Sol Görüşlü idareci ve uygulayıcıların eline geçmiştir. Bunlar genellikle yerli olup, Alevi kesime mensupturlar.

AP ve MC devrindeki tutum, Kahramanmaraş'taki 'Çoğunluğun' 'Azınlığa'; CHP zamanındaki tutum ise 'Azınlığın' 'Çoğunluğa' tahakkümüne yol açmıştır. YSE'nin imkanları, Belediye'ye rağmen, Alevlerin oturduğu mahallelerde ve Alevi köylerinde kullanılmıştır.

Olaylar sırasında, Silahlı Kuvvetlere sığınan Alevi Halkı, köy ve kasabalara tahliye için Validen araç istendiğinde; "YSE'nin araçlarını askerle himaye etmek gerekecektir" cevabının alınmasının açık ve resmi kanıtıdır.

Polisin çoğu, POL-DER'li ve Sünni kesimin kanısına göre Alevidir. Yan tutmuş ve Alevileri, açıkça himaye etmiştir; karşı tarafa insanlık dışı işkence yapmıştır; olay günü, polis tarafından da vurulan Sünni vatandaşların olduğu yaygın kanaattir; halkın, polise değil; yanlı idareye karşı olduğu ve mesela: Yansız Emniyet Müdürünün, halkın her kesiminde saygınlık gördüğü; ve güvenlik içinde dolaştığı; yanlıların ise: Toplumun bir kesimince, düşman olarak görüldüğü ve son aşamada da kurşunlandığı; Polis yetkililerinin ve Valinin beyanatları ile sabittir; YSE ve Orman İdaresi imkanlarını, Alevi vatandaşlara tahsis etmiş görüntüsünü vermemiştir...

Yukarıdaki hususlar, Kahramanmaraş'ta yerli müdürler sorununu açmış ve yerli müdürlerin yarattığı: 'Azınlığın' 'Çoğunluğa' tahakkümü, infiali sürekli artmıştır; 'Yerli Müdürler Sorunu', Valice de kabul edilmiş ve 'Bu sorunun halli için girişimlerde bulunduğunu ve bulunacağını...' söylemiştir.

Olaylara dar bir çerçeveden nedenlerine inilmeden bakışta: Kahramanmaraş'ta irticanın hortladığı; Devlete yönelik bir hareketin yapıldığı kanısı uyanmaktadır; ancak, olayların oluşu detaylı bir şekilde incelenirse: Bunun uzun süre devam eden Yanlı Yönetimlerin, taraflarda oluşturduğu isyan hissini patlama noktasına gelmesinden kaynaklandığı anlaşılacaktır, taarruz edilen, devletin polisi değil, kendi yasal amirini

tanımayan, POL-DER'in polisidir; yansız ve etkin bir şekilde görev yapan devletin polisi saygınlık görmektedir...

Halkın Karayollarının, Devlet Su İşlerinin, Silahlı Kuvvetlerin, Belediyenin araçlarına husumetiyoktur. Gavuricadı Devlet Malı...' deyip taarruz etmiyor; yanlış bir yönetim sürdüren YSE'nin Orman İdaresinin ve polisin araçlarına saldırıyor.

Halkın saldırısından, devlet dairelerinin ve okulların çoğu masundur; Yanlı Yönetime sahne olmuş YSE ve Orman İdaresi binalarına, karşı görüşlülerin eline geçtiği bildiği okullara saldırmışlardır; sokak kavgasını tahrik edenler ve yönetenler, Aşırı Sağın ve Aşırı Solun militanları olmuştur.

Bu olayın müşevvikleri, şiddetlendirici ve yaygınlaştırıcıları; Sağ Kesimde: mürteciler ve muhtemelen Sağcı Komandolar; Sol Kesimde ise yasadışı Aşırı Sol Militanlardır; fakat, büyük kitle bunun dışındadır.

Olayları başlatanların, MHP yanlısı Ülkücü Militanların olduğu ve olaylar süresince bunların aktif rolleri sürdürdüğü kanısı yaygındır; bunu doğrulayan görüntüler mevcuttur.

Alevi kesimine de dışarıdan katılmaların olduğu kuşkusuzdur...

Yerel idare amirlerinin, bölgede mevcut idare kuruluşları üzerinde tam bir etkinlikleri olmadığı üzüntü ile görülmüştür.

Partizan tasarruflu tayinler, memurları taraflı icraatlara yöneltmiş ve hamilerine dayanarak rahatlıkla üstlerine sırt çevirebilmişlerdir; neticede hareketlerinde kendini, düşünceleri dışında kayıtsız kabul eden ve memuriyet sıfatı ile bağdaşmayan bir icraatçılar manzumesi oluşmuştur; öyle ki: Solcu öğretmenlerin cenazelerine katılmalarını sağlamak için, Enstitü Müdürü, rahatlıkla olayın başladığı cenaze töreni günü, öğretime ara vermiş; okulu, kimseden müsaade almadan tatil edebilmiştir.

Resmi devlet kuruluşlarının, parti merkezleri haline gelmesine hizmet yerine, politika imal edilmesine seyirci kalınmıştır, böylece aktif politikanın içine itilen bir kısım memur (bilhassa Yerli memur) politik arenadaki çatışmanın uçlardaki uzantısı haline sokulmuştur; memur yanındaki arkadaşına kızgındır; güven duygusundan mahrum bırakılmıştır; bu tür uygulamalarla oluşan sosyal kutuplaşma, mezhep ayrılığını da istismar eden maksatlı tahrikçilerin de etkisi ile, evvela gruplar arasındaki münaferete; bilahare, düşmanlığa dönüşmüş ve sonunda, patlama noktasına gelinmiştir²⁶²

Başbakan Ecevit'in, "sıkıyönetim ilanına rağmen hükümet demokrasi ilkelerine bağlı kalacak" cümlesini Kenan Evren şöyle değerlendirmiştir:

"sıkıyönetim ilan edilen bölgelerde eğer bazı demokrasi ilkelerinden ayrılınmayacaksa, neden sıkıyönetim ilanına lüzum görüldü? Sıkıyönetim komutanı, gece sokağa çıkma yasağı koyması veya sokakta beş kişiden fazla bir araya gelmeyecek gibi insanların gezme oturma hürriyetini kısıtlayacak tedbirler alması, bir gazeteyi kapatması, sansür koyması gerekirse bunları alamayacak mı? Eğer normal düzenle anarşi ve terör önlenbilseydi neden sıkıyönetime ihtiyaç duyulsun? Kanunlar

²⁶² Evren, Zorlu Yıllarım I, s.39-43.

sıkıyönetim komutanlarına ne gibi yetkiler veriyorsa onları kullanacaktır demesi gerekirken bu beyanat talihsiz olmuştur."²⁶³

Kahramanmaraş'taki menfur vakadan sonra ordu, siyasiler ve halkın ortak görüşü CHP-AP büyük koalisyonunu kurmaları olmuştur. Fakat bu görüşe AP lideri Demirel her daim karşı durmuştur. Aralık 1978 yılının Kahramanmaraş olayında ölenler dâhil olmak üzere anarşi bilançosu: 229 ölü, 627 yaralı. Ölenlerin çoğu Alevi vatandaşlardı. Bu elim olaydan sonra Kahramanmaraş'ta yaşayan Alevi vatandaşlar Mersin başta olmak üzere farklı şehirlere göç etmişlerdir. Kahramanmaraş davası Haziran 1979'da Adana'da başladı ve yargılanan 803 sanıktan 330'u için idam cezası istendi. Bunlardan 13 kişinin idamı gerçekleştirildi. Sanıkların yargılanması ve davanın sonuçlanması ise 1988 yılına kadar devam etti.²⁶⁴

4.2.7. Çorum Olayı

Türkiye'deki mezhep çatışması 1978 yılında yaşanan Kahramanmaraş olayından itibaren iyice gerginleşmeye başlamıştı. Bu defaki Alevi-Sünni kavgası 27 Mayıs 1980 günü MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak'ın öldürülmesini protesto etmek üzere 100 kadar MHP'li gencin Çorum'da toplanmasıyla başlamıştır. MHP'lilerin başlattığı protestolara emniyet güçlerinin müdahale etmemesini fırsat bilen militanlar sol görüşlü olduğu bilinen vatandaşların olduğu Milönü mahallesindeki ev ve işyerlerini taşlamış, yağma ve talan etmiştir.²⁶⁵ 29 Mayıs gecesi sol görüşlülere yönelik yapılan eylemler Alevi yurttaşların mülklerini tahrip etmeye başlanmasıyla mezhep kavgasına dönüşmüştür. Bu sırada Alevilerin de Sünni mahallelerine bir otomobilden rastgele ateş edildiği söylemi yayılınca ortalık karışmıştır. Alevi halk, bir mahallede toplanarak barikat kurmuş ve MHP'li saldırganların ve emniyet mensuplarının mahallelere girişi engellenmiştir. Aynı gece iki polis memurunun Alevilere ait bir mahallede öldürüldüğü duyulmuştur. Polisin engelleyemediği ve Alevilerin de polise güvenemediklerini söylemeleri üzerine bölgeye askeri güçler sevk edilmiştir. 30 Mayıs'ta Çorum'da sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Buna rağmen Aleviler şehirden göç etmeye başlamıştır.

Kahramanmaraş'taki gibi Çorum olayları sırasında da Jandarma Genel Komutanı ve İçişleri Bakanı şehre gelerek incelemelerde bulunmuştur. Bakan ve Jandarma Genel Komutanı Çorum valisini ziyarete gittikleri bir sırada CHP'li parlamenterlerin, valinin odasına doluştukları ve hatta yer kalmadığından valinin masasına dahi oturduklarına şahit olmuşlardır. Çorum olayları ancak 7 Haziran'da son bulmuştur.²⁶⁶ Mezhep çatışması Kahramanmaraş'taki bir seyir takip etmiş ancak bilançosu o kadar ağır olmamıştır.

Temmuz 1980'in başına kadar şehirde daha sakin bir ortam olsa da 1 Temmuz günü olaylar tekrar başladı. 1 Temmuz 1980'de sağcılar, Çorum halkını Alevi ve solculara karşı cihada çağırması ve CHP, Alevi ve solcuların ev ve işyerlerine tekrar

²⁶³ Evren, a.g.e., s.48.

²⁶⁴ *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)* s.452-453.

²⁶⁵ *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)* s.510.

²⁶⁶ Evren, c.I, s.172.

saldırı düzenlenmiştir. Temmuz'daki olaylar daha çok Bahçelievler, Mutluevler, Etievler, Yavruturma, Kale ve Terlemezler mahallelerinde yoğunluk kazanmıştır. 4 Temmuz Cuma günü sağcılar namaz çıkışı halka yönelik "Milönü'nde cami bombalandı" söylentileri yayınca bir anda ortalık alevlenmiştir. Karşıt görüşlü gruplar arasında sokağa çıkma yasağına rağmen çatışmalar devam etti. Çatışmaların yaşandığı sırada şehirde elektrik ve sular kesildi. Ancak 5 Temmuz'da askerler tarafından kontrol altına alınan Çorum olayında 29 Mayıs-6 Temmuz arasında toplamda 48 kişinin öldüğü belirlenmiştir. 8 Temmuz 1980 tarihinde Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları Çorum'a gitmiştir. 18 Temmuz'da CHP'liler Çorum olaylarından dolayı İçişleri Bakanı Mustafa Gülcigil hakkında gensoru vermiştir. Başbakan Süleyman Demirel'in kararıyla Gülcigil 21 Temmuz'da görevinden istifa etmiştir.²⁶⁷

4.2.8. TARIŞ Olayı

İzmir'de kurulan TARIŞ Fabrikaları Antbirlik, Çukobirlik, Fiskobirlik gibi eşdeğer kuruluşların içerisindeki en büyük fabrikalardan biri olma özelliğine sahip bir yapıdır. Pamuk, incir, üzüm, zeytinyağı gibi ürünleri dönüştüren fabrika 61 merkezde 110 kooperatif birimli, 79.182 ortaklı ve 10 bin işçisiyle devasa bir kuruluştur.²⁶⁸

Demirel'in azınlık hükümeti kurulduğunda ilk yaptığı icraatlardan biri TARIŞ Genel Müdürünü değiştirmek olmuştur. AP'li Hakkı Gürün'ün müdürlüğe getirilmesiyle büyük işçi tasfiyelerinin yapılacağı söylentileri duyulmaya başlamıştır. 1979 senesinde toplu iş sözleşmelerine aykırı olarak fabrika yönetimiyle fikirleri örtüşmeyen bazı işçilerin işine son verilerek yerlerine MHP'li militanların yerleştirilmesi üzerine 22 Ocak 1980'de zeytinyağı kombinasında olaylar patlak vermiştir. İşe alınan militan işçiler, fabrika işçileri tarafından tartaklandı ve tesise sokulmadı. Emniyet güçleri, panzer, tank, geri tepmesiz uçaksavar ve havan topları, roket atar, bazuka, otomatik silah, sis ve göz yaşartıcı bombalar ile TARIŞ'e baskın yapmıştır. Bazı yasadışı sol örgüt militanlarının güvenlik güçleriyle silahlı çatışmaya girmesiyle olay tüm şehre yayıldı ve sonuçta bir işçi, bir öğretmen, bir lise öğrencisi, polis toplam 7 kişi ölmüş, 15 işi de yaralanmıştır. Valilik emriyle polislerin fabrikaya gelerek arama çalışmalarına başlamak istemesi işçilerin izin vermemesiyle birlikte çatışma haline döndü. DİSK'e bağlı tüm işyerlerinin ortak hareketiyle 2,5 saat süren bir grev başlatılmıştır.²⁶⁹ İki buçuk saat süren çatışma sonunda 280 kişi gözaltına alındı. Fabrikadaki arama sırasında çok sayıda yasaklı yayın, silah vb. ele geçirildi. Polise silahla karşılık veren militan işçiler Tariş Zeytinyağı Kombinesinde ve Çiğli İplik Fabrikasında maddi hasara sebep oldular. Bir gün sonra militan işçilerin gösterisine bir de öğrencilerin eklenmesiyle iş içinden çıkılmaz bir hal aldı. Fabrikanın bütün birimlerinde direnen işçiler, yollara bombalı pankartlar asarak güvenlik güçlerini ve itfaiyenin bölgeye gelmesini engellemeye çalıştılar. Kampus önünde öğrencilerin direnişini yurtlarda devam etse de 70 öğrenci ele geçirildi.²⁷⁰ TARIŞ'te işçilerinin direnişini 9. Gününü tamamlarken, üretim yapılamadığı için oluşan zararın 700-800 milyon liraya

²⁶⁷ *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)* s.510-511.

²⁶⁸ Vedat Pekel, "Tariş Dersleri", *Yurt ve Dünya*, C.7, S.19, İstanbul, Ocak 1980, s.8-9.

²⁶⁹ Pekel, a.g.m., s.12-13.

²⁷⁰ Alatlı, a.g.e., s.480-481.

ulaştığı, bunun yanında yağ stoklarının erimesi nedeniyle de ülkede yağ sıkıntısının başlayacağı açıklandı.²⁷¹

26 Ocak 1980’de DİSK’in düzenlediği “*Demokrasi Mücadelesi Yürüyüş ve Mitingi*” olaylara farklı bir boyut kazandırmıştır. Fabrika işçileri oluşan hasarın giderilmesini beklemeden üretime geçince polis müdahalesiyle karşı karşıya kalmışlardır. TARIŞ yönetimi işçileri görevlerinin başına geçmeleri için çağrıda bulunmuş ve gazetelere ilan vermiştir. Çağrıya rağmen işbaşı yapmayan işçiler için İş Yasası’nın 17. Maddesi gereği sözleşmelerinin feshedileceği açıklanmıştır. Tariş Genel Müdürü Hakkı Gürün yaptığı basın toplantısında bütün işçilerin sözleşmelerinin feshedildiğini iki gün sonra açıklayınca işçi direnişleri tekrar başlamıştır. Bir yandan üretimi durdurmaya çalışan bir yönetim diğer yandan ısrarla üretime devam eden biri işçi guruhu ortaya çıkmıştır. Yeniden başlayan direnişin ikinci gününde valiliğin emriyle işyerlerinin elektrikleri kesilmiş ve üretim durdurulmuştur.²⁷² 8 Şubat’ta DİSK’e bağlı 55 bin işçi bir günlük iş bırakma eylemi başlatmışlardır.²⁷³ Polis, fabrikaları boşaltmak için harekete geçmiştir. Boşaltma esnasında Üzüm İşletmeleri polise karşı koymuş ve işyerini boşatılmak istememiştir. Bu işletmede çıkan çatışmada polis orantısız güç kullanarak çoğu kadın olan işçileri işyerinden zorla çıkarmışlardır.

Çiğli İplik Fabrikasına doğru giden polis birlikleri halkın ve işçilerin direnişiyle karşılaşmış ve barikatlar kurularak polisin fabrikaya girişi engellenmiştir. Olaylar tüm şehre hızla yayılmıştır. Çiğli’nin Çimentepe mahallesinde barikatlar kurularak mahalleye giriş engellenmiştir. Çimentepe ve Cumhuriyet Mahallesi sakinleri silahlarıyla birlikte fabrika önüne gelerek işçilerin direnişine ortak olmuşlar ve polisle aralarında silahlı ve uzun menzilli bir çatışma çıkmıştır. Tüm İzmir semtlerine yayılan TARIŞ direnişinin Gültepe protestosu sırasında 1 polis yaralanırken 100 kişi ise gözaltına alınmıştır. 14 Şubat’ta Polisin denetim sağlayamadığı Çiğli’de asker devreye girmiş ve yapılan operasyonla fabrika boşaltılarak işçiler polise verilmiştir. Fabrikanın boşatılması esnasında 1500 işçi gözaltına alınmıştır. Bu sırada solcularla polis arasında silahlı çatışmalar yaşanmıştır. Ayrıca DİSK’e üye olan sendikaların başlattığı iki günlük greve kısa zamanda 50 bin işçi katılmıştır. İzmir’in Gültepe semtinde başlatılan direnişe polis müdahalesinin sonunda 3 polis ölmüş, 100 kişi ise yaralanmıştır. 17 Şubat’ta 9 saatlik polis operasyonu ile Gültepe denetim altına alınmıştır. 20 Şubat 1980 tarihinde TARIŞ direnişi son bulmuş, sol görüşlü işçilerin işlerinden atılarak sağ eğilimli kişilerin fabrikalara yerleştirilmesi ile son bulmuştur.²⁷⁴

Milliyet, 15 Şubat 1980 tarihli yazısında “*Tariş’te tüm tedhişçilerin ayıklanmasını biz de istiyoruz. Ama hükümetin amacı o değildir. Tariş’i sağcı militanlara terk etmek, Tariş’in ekonomik gücünü de çıkar çevrelerine teslim etmektir. Oyun Tariş’te budur.*” ;Milliyet, 10 Mart 1980 tarihli Ecevit’in İzmir bölge toplantısında yaptığı konuşmayı açıklamıştır: “*Tariş’te, Aliğa’da olanların yakında PETKİM kuruluşlarında da olabileceğini ileri sürmüştür. Alevilerin kışkırtıldığına da*

²⁷¹ Gezgin, a.g.e., s.135.

²⁷² Pekel, a.g.m., s.13-15.

²⁷³ Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000) s.507.

²⁷⁴ Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000) s.508.

işaret eden Ecevit, şöyle devam etmiştir: Alevi yurttaşlar üzerine baskıları yoğunlaştıracağız, sonra da CHP sizi koruyamayacak, diyecekler. Bu oyuna ne Sünni, ne Alevi vatandaşlar gelmeyecektir."²⁷⁵Demektedir.

4.2.9. Fatsa Olayları

Fatsa'da 1978 yılında gerçekleştirilen "Fındıkta Sömürüye Son" mitingi, 12 Mart dolaylı darbe girişimi sonrasında yeni bir kitlesel hareketlerin çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu süreçte ilçedeki sol-sosyalist görüşlü kişiler hak mücadelesine başlamış ve halkın büyük çoğunluğunun güvenini kazanmışlardır. 1979 yılında yapılan kısmi senato seçimleri sonunda halk nezdinde itibarını kaybetmeye başlayan CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit hükümeti düşmüştür. Aynı dönemlerde Fatsa'da ise belediye başkanlığı görevine Fikri Sönmez bağımsız başkan adayı olmuştur. Sönmez, belediye başkanlığına adaylığını açıkladığı günden 14 Ekim 1979 yerel seçimlerinin olduğu güne kadar üç defa silahlı saldırıya uğramıştır. Bu saldırılarda iki kişi ölmüştür.²⁷⁶ 1979 yılında Fatsa Belediye Başkanı Nazmiye Komitoğlu'nun ölmesiyle düzenlenen erken yerel seçimde halkın isteği üzerine aday olan Terzi Fikri oyların yüzde 60'ını alarak Belediye Başkanı oldu.

Terzi Fikri, belediye başkanı olduktan sonraki ilk icraatı Fatsa'yı 11 bölgeye ayırarak halk komitelerini kurmak olmuştur. Oluşturulan halk komitelerine 11 bölgenin her birinin nüfusuna göre 3-7 arası temsilci seçilecekti. Bu komitelere halkın her kesiminden ve görüşünden insan katılıp, görüş bildirebilecekti. Komiteler sayesinde, her mahallenin sorunları o mahallenin sakinleri tarafından belirlenip, çözüm üretilip belediyeye onaylatmak için gönderilecekti. Böylelikle ilçenin sorunları birikmemiş olacak ve her mahallenin sorunlarıyla ayrı ayrı ilgilenilebilmiş olunacaktı. Fatsa'da Terzi Fikri'nin öncülüğünde oluşturulan Halk komitelerinin gerçekleştirdiği en büyük faaliyet ise "çamura son kampanyası" idi. Kanalizasyon çalışmalarının tamamlanmamasından dolayı sokakları kaplayan çamur kolera salgınına ortaya çıkarmış ve 50 kişinin ölmesine sebep olmuştu. Fatsa'da yapılan "Çamura son kampanyası", karaborsayla ve tefecilerle yürütülen mücadele devrimcileri çok güçlü bir hale getirmişti.²⁷⁷

Fatsa'nın devlet içinde devlet kurma çabasında olduğu iddia edilmeye başlandı ve Terzi Fikri'nin icraatları herkesi rahatsız etmeye başladı. Terzi Fikri, belediye başkanı seçildikten kısa bir süre sonra Ordu Valiliğine Reşat Akkaya getirilmişti. Akkaya, Fatsa'da huzurun bozulduğunu, anarşinin ve ölümün kol gezdiğini iddia etmekteydi. İddialara göre Fatsa Belediye Başkanı Fikri Sönmez, yörede ayrı bir yönetim kurmuştur. İlçeye giriş çıkışlar Devrimci Yol adlı siyasi bir örgütün himayesine bırakılmıştır. Basın mensupları sorgu sual edilerek ilçeye girişi sağlanırdı. Buna karşın Fikri Sönmez (nam-ı değer Terzi Fikri) valinin iddialarının yalan olduğunu, sorunların Vali Reşat Akkaya'dan kaynaklandığını ifade ediyordu.

²⁷⁵ Cüneyt Arcayürek, Demokrasi Dur-12 Eylül 1980, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990, s.171-172.

²⁷⁶ Onur Aydemir, Gündelik Yaşamda politik Deneyim, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011, s.87-88.

²⁷⁷ Devrimci Gençlik Dergisi, İstanbul, Haziran-Temmuz 2013, s.11.

Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'e "Samsun'dan helikopterle geçiyoruz. Orda bize ne dediler biliyor musunuz? Efendim helikopteriniz Fatsa'dan geçerken yüksekte geçsin, aşağıdan ateş edebilirler dediler." Denilmişti. Yerinde inceleme yapmak üzere Fatsa'ya giden Genelkurmay Başkanı Evren, söylentilerin yalan olduğunu, Fatsa'da sükunetin hakim olduğunu, söylenenler gibi giriş çıkışların tutulmadığını görmüştür.²⁷⁸ Bu sırada medyada, Fatsa'da "komünist zulmün" olduğu, Terzi Fikri'nin Sovyet askerleri için Fatsa'da üsler hazırlandığı gibi yalan haberler çıkıyor, halk tahrik edilmeye çalışılıyordu. Çorum olaylarının da yaşandığı bu dönemde Başbakan Süleyman Demirel basına yaptığı bir açıklamada, "Çorum'u bırakın Fatsa'ya bakın" demektedir. Bu karalamalar o kadar artmıştı ki dönemin CHP, AP ve MSP Fatsa ilçe başkanları ortak bir bildiri yayınlarak Fatsa dışında her yerde kan ve gözyaşı varken Fatsa'nın huzur içinde olduğuna yönelik bir açıklama yayınlarak burjuva-medyaı teşhir etmişlerdi. Bölgeye nokta operasyonu yapılmasına karar verilmişti. 11 Temmuz 1980'deyüzlerce asker ve polisin katılımıyla Fatsa'da nokta operasyonudüzenleniş ve Terzi Fikri başta olmak üzere 300 devrimci tutuklanmış, halk komiteleri ise dağıtılmıştır.²⁷⁹

Milliyet gazetesi Fatsa Olayı ile ilgili yaptığı haberde, "Fatsa ile dikkatler başka yöne çekilmek isteniyor.", "Kara maskeli muhbirlerle Fatsa'da operasyon yapılmış olması, bu iktidarın yüzkarasıdır. Bu şekilde operasyonlarla artık iktidarın maskesi inmiş, faşizmin kara yüzü ortaya çıkmıştır."; Cumhuriyet, "Fatsa'da maskeleri indi, faşizmin çirkin yüzü çıktı..." Demektedir.²⁸⁰

23 Temmuz 1989 TBMM toplantısında yapılan görüşmelerde Anamuhalefet lideri Bülent Ecevit konuşmasında Fatsa operasyonuna maskeli kişilerin de katılmasını şu şekilde yorumlamıştır: "...devlete yardımcı olmak iddiasında bulunan bazı terörist güçlerin devlete yardımlarından fiilen yararlandı. Bu da Fatsa operasyonunda kullanılan kara maskeli muhbirlerin suç işlemiş sağ eylemciler olduğunun anlaşılmasıyla ortaya çıktı. Bu gerçek evvela yalanlanmıştı. Yalanlanılamaz duruma gelince ve bu muhbirler tutuklanınca, Başbakan bu maskeliler için 'Ayıp etmişler' dedi. Fakat bu ayıba neden olan yöneticileri bu hükümet hala yerinde tutarak o ayıyı paylaşmakta, o kara maskeyi yüzünde taşımaktadır."²⁸¹

4.2.10. 12 Eylül'e Giden Süreçte Katledilen Aydın ve Bilim Adamları

Türkiye, 12 Eylül 1980 askeri darbesine hızla giderken siyasi uzlaşmazlık, Ecevit-Demirel uyumsuzluğu, ÜGD'nin halka yönelik suikast eylemleri, toplumsal olaylar, mezhep kavgaları sırasında bir ay içerisinde ölen kişilerin 200'den fazla olduğu bilinmektedir. Ancak özellikle 1978-1979 seneleri arasında yaşanan siyasi buhran günlerinde Türkiye'de değerli isimlere yönelik cinayetler de işlenmeye başlanmıştır. Bu dönemde varlığından rahatsız olunan, söylemleri, iddiaları bazı kesimleri rahatsız edip suikasta kurban giden önemli aydın ve bilim adamları şunlardır:

²⁷⁸ Birand, 12 Eylül..., s.155.

²⁷⁹ Yeni Demokrat Gençlik Dergisi, S.183, İstanbul, Mart 2014, s.15.

²⁸⁰ Arcayürek, Demokrasi Dur..., s.180-181.

²⁸¹ Arcayürek, Demokrasi Dur..., s.223.

24 Mart 1978'de Ankara Cumhuriyet Savcı Yardımcısı Doğan Öz öldürüldü. 7 Nisan'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde görevli Doç. Dr. Server Tanilii silahlı saldırıya uğradı. 5 Temmuz 1978'de İstanbul Fikirtepe'deki Atatürk Eğitim Enstitüsü müdür yardımcısı öldürüldü. 11 Temmuz'da Hacettepe Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç Dr. Bedrettin Cömert silahla vurularak hayatını kaybetti. 20 Ekim 1978'de İTÜ Elektrik Fakültesi Dekanı Ord. Prof. Dr. Bedri Karafakioğlu öldürüldü. 21 Kasım 1978'de Politika gazetesi yazarı Ali İhsan Özgür aracında ölü bulundu. 1 Aralık 1978'de gazeteci Cengiz Polatkan öldürüldü. Adana Ziraat Mühendisleri Odası başkanı 18 Aralık 1978 tarihinde öldürüldü.

7 Aralık 1979'da İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyoloji Enstitüsü öğretim üyesi Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil çapraz ateşe tutularak öldürüldü. Tütengil'in cenaze töreninde atılan molotof kokteyli de bölgede karışıklığın çıkmasına ve 1 kişinin ölmesine 8 kişinin yaralanmasına neden oldu.²⁸² 1 Şubat 1979'da Milliyet gazetesi genel yayın yönetmeni Abdi İpekçi, Adana Köy Kooperatifi Başkanı Akın Özdemir, 28 Eylül 1979'da Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul, 20 Kasım 1979'da İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekan Yardımcısı Prof. Dr. Ümit Doğanay 4 kişinin silahlı saldırısına uğrayarak hayatını kaybetti.²⁸³

Nihat Erim öldürüldü. 4 Nisan 1980'de Ortadoğu gazetesi yazarı İsmail Gerçeköz öldürüldü. 11 Nisan 1980'de Yazar Ümit Kaftancıoğlu öldürüldü. 27 Mayıs 1980'de MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak öldürüldü. 15 Temmuz 1980'de CHP İstanbul Milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu öldürüldü. 17 Temmuz 1980'de MİT üyesi EbümüslümKocaay öldürüldü. 22 Temmuz 1980'de Maden-İş Genel Başkanı Kemal Türkler İstanbul'da öldürüldü.²⁸⁴

4.3. Ordu Eksenli Gelişmeler

4.3.1. 12 Eylül Darbecilerinin Görevlerine Gelme Süreçleri

5 Haziran 1977 seçimlerinden önce Alparslan Türkeş'in desteklediği bir ihtilal teşebbüsünde bulunuldu. Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Namık Kemal Ersun²⁸⁵ ihtilali yönetecek kişiydi. Hükümet, bu darbeyi önceden öğrenince kamuoyuna yansıtmadan tedbir almaya başladı. Orgeneral Ersun'un emeklilik tarihi 30 Ağustos idi. Ancak ihtilale adı karışınca hükümet tarafından daha erken tasfiye edildi. Ersun'dan boşalan Kara Kuvvetleri Komutanlığına kimin getirileceği konusu gündeme geldi. Perde arkasında Alparslan Türkeş'in bulunduğu Org. Namık Kemal Ersun'un darbe girişiminin çalkantıları durulamadığı için ve aynı zamanda Kıbrıs Barış Harekâtının

²⁸² Mustafa Balbay, *12 Eylül Sol-Kırımı-78'liler*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2008, s.80.

²⁸³ Balbay, a.g.e., s.82-84.

²⁸⁴ *Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)* s.529-532.

²⁸⁵ Kenan Evren anılarını anlattığı *Zorlu Yıllarım* kitabında Namık Kemal Ersun'un emekliliğini şu şekilde anlatmaktadır: "1977 yılı içerisinde Başbakan Süleyman Demirel Doğu Anadolu gezisindeki Elazığ durağında 3.ordu komutanı Org. Ali Fethi Esener'in Başbakana ordunun bir şiltini takdim etmesi sonucu olayın basına yansımaları ve K.Kvt. Kom. Org. Namık Kemal Ersun'un Org. Esener'den durumu açıklayıcı bir yazı istemesi ve bu takdimin doğru olmadığını ifade etmesiyle beraber bunun Başbakanın kulağına gitmesi sonucu Org. Ersun görevinden azledilmiştir." Şeklinde açıklamaktadır. (Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım I*, s.12-13)

Genelkurmay Başkanı Semih Sancar'ın emekliliğini istemeyen cumhurbaşkanı Korutürk, Sancar'ın görev süresinin bir yıl daha uzatılmasına karar verdi.

Kara Kuvvetleri Komutanlığına geçecek kişinin belirlenme süreci Demirel hükümetiyle cumhurbaşkanının arasının açılmasına zemin hazırladı. I. Ordu Komutanı Org. Adnan Ersöz'ün Kara Kuvvetleri Komutanlığına ardından Sancar'ın emekli olmasıyla da genelkurmay başkanlığına gelmesi gerekiyordu. Cumhurbaşkanı Sunay'da bundan yanaydı. Lakin Demirel hükümeti tam tersi 3. Ordu Komutanı Ali Fethi Esener'in makama tayin edilmesini istiyordu. Cumhurbaşkanı Korutürk orduda hiyerarşik bir düzenin olduğunu ve bunu bozamayacağını ifade ediyordu. TSK tarihinde ilk kez cumhurbaşkanı önündeki kararnameleri 30 Ağustos'a kadar durdurunca Kara Kuvvetleri Komutanlığına atama bekleyen orgeneraller emekliye ayrılmış oldu ve talih Kenan Evren'e güldü. Tasfiyelerden sonra boşalan Genelkurmay II. Başkanlığına Org. Haydar Saltık, MGK Genel Sekreterliğine Tahsin Şahinkaya, I.Ordu Komutanlığına Org. Nurettin Ersin tayin edilmiştir.Haziran 1977 Ersun darbecileri tasfiye edilmiş olsa da yerine getirilen isimler Türkiye'nin yazgısını değiştirerek yeni dönemi başlatan 12 Eylülcülerdi.²⁸⁶

12'ler olayının ardından ordu üst rütbesinde bir değişiklik daha yaşanmıştır. Genelkurmay Başkanı Semih Sancar'ın görev süresi Mart ayında dolacaktı. Ecevit hükümetinin bir yıl daha Sancar'ın görev süresini uzatabilme durumu varken uzatmadılar ve teamül gereği Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Kenan Evren 6 Mart 1978'de Genelkurmay Başkanlığına getirildi. Evren'den boşalan koltuğa ise Org. Nurettin Ersin oturdu. Aynı zamanda Jandarma Genel Komutanlığına Org. Sedat Celasun, Hava Kuvvetleri Komutanlığına ise Org. Tahsin Şahinkaya atandı. Ayrıca, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yardımcılığına Org. Haydar Saltık, TSK'nin en güçlü ve en önemli birliği olan I.Ordu Komutanlığına ise Org. Necdet Üruğ'un getirilmiştir. Evren, Saltık ve Üruğ'un atamaları 12 Eylül döneminin somutlaşmasında en önemli üç unsurdur.²⁸⁷

4.3.2. Ordudaki Hareketlenmeler ve Uyarı Mektubu

Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, 27 Ağustos 1979'da Silahlı Kuvvetler günü sebebiyle ordu ve harp akademisi öğrencilerine yaptığı konuşmasındaki sözleriyle ordu içerisinde darbe yapılabileceğini gözler önüne sermektedir. Evren, *"...Sizleri temin ederim, kendini ve milleti idrakten aciz vatan hainleri, her zaman olduğu gibi karşılarında yine Silahlı Kuvvetleri bulacaklar ve bir gün gelecek hesabını millet önünde verecekler... olayları görüp duydukça eminim benim kadar üzülüyorsunuz, ancak şuna inanın ki, bu satılmış zavallılar bir avuçtur ve siz onları yok edecek güçtesiniz; sessizliğinizi ve sabrınızı, güçlerin kanıtı gibi göstermek isteyenler, nasıl yanıldıklarını bir zaman gelecek görecekler... İç Hizmet Kanununun sana verdiği Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumak görevini, gerektiğinde tam anlamıyla yerine getireceğin muhakkaktır..."*demektedir.Bu bir ultimatome mesajıydı. Komutanlar,

²⁸⁶ Birand, a.g.e., s.49

²⁸⁷ Birand, a.g.e., s.60.

alt rütbeli askerlere biz müdahaleyi düşünüyoruz, sabırlı olup bekleyin şeklinde bir mesaj göndermekteydi.²⁸⁸

Bu mesajdan sonra 11 Eylül 1979'da Kenan Evren'in emriyle Org. Haydar Saltık tarafından "Müdahale Planlama Birimi"nin oluşturulması emredildi.²⁸⁹ Evren anılarında müdahale hazırlıklarını şöyle açıklamaktadır; "Genelkurmay II. Başkanı Org. Haydar Saltık'ı çağırarak kendisine şu görevi verdim: Senin başkanlığında, çok itimat ettiğimiz iki kurmay subayla bir çalışma grubu kurunuz, gruba kapalı olarak başka bir görev veriniz, ancak esas görevleri: Bir müdahale zamanı gelmiş midir? Müdahale mi daha iyi netice verir, yoksa ilgilileri ikaz mı daha münasiptir? Bunları etüt etsinler ve zaman zaman bana rapor versinler, rapor daktilo ile değil, el yazısıyla olmalı ki, gizlilik ihlal edilmemeli!"²⁹⁰ Org. Saltık başkanlığında kurulan Çalışma Grubunun hazırladığı raporlar Kenan Evren'e sunuldu. Rapor bir durum muhakemesi şeklinde hazırlanıyor ve sonunda karar teklifi yer alıyordu. Bu raporda ülkenin iç savaşa sürüklendiği, anarşi ve terörün mevcut koşullar altında engellenemeyeceği, ülke huzur ve refahının sağlanması için mevcut meclis ortamının dağıtılıp ordunun yönetime el koyması ve bir Kurucu Meclis'in oluşturularak anayasa değişikliğine gidilmesi, aksi halde TSK'nın bile kendi arasında bölünebileceği ifade edilmiştir.²⁹¹

Arcayürek, Eylül 1979'da bir askeri müdahalenin ayak seslerinin duyulmaya başladığını hatta kesinleştiğini ifade ediyordu. Arcayürek'in, Coşkun Kırca ile yaptığı görüşmede, askeri müdahalenin dışa güven vereceğini ve kilitlenen demokrasiyi açacağını söyleyerek Kırca'nın müdahale olması halinde Türkiye'de nelerin olacağını şöyle kaydetmiştir;

1. Anayasa, düzenlenip halkoyundan geçirilecek
2. NATO'ya bağlı kalacağımızı açıklanacak
3. Kıbrıs-Yunan ve Ege sorununu çözmeyi içtenlikle istediklerini gösterecek
4. Ülkeyi kanun hükmünde kararnamelerle yönetecekler
5. Haziran 1981'de mutlaka seçim yapılacağını açıklanacak.²⁹²

14 Ekim ara seçimlerinden evvel CHP lideri Ecevit ile basın mensupları arasında geçen bir konuşmada Ecevit, "Ordudan bir müdahale beklemiyordum... Askerle her şey çözüme ulaşıyorsa, sıkıyönetimlerle çözülebilirdi pek çok şey..."²⁹³ diyerek askerlerin bir hazırlık içerisinde olmadığını göstermeye çalışmıştır. Fakat ordunun gelişini basın kadar siyasetçiler de hissediyordu.

Kenan Evren, Aralık 1978'de Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin'e Brüksel'deki NATO toplantısından döndükten sonra Çalışma Grubunun sunduğu raporları ve mevcut yönetimi de göz önünde bulundurarak bir karara varılmasını istedi. Brüksel dönüşünde Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları ile üst rütbeli

²⁸⁸ 12 Eylül Öncesi ve Sonrası, Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği, TTK Basımevi, Ankara, 1981, s.93-95; Birand, a.g.e., s.81.

²⁸⁹ Soner Yalçın, Doğan Yurdakul, Bay-Pipo, Kırmızı Kedi Yayınevi, s.327.

²⁹⁰ Evren, a.g.e., s.77.

²⁹¹ Kenan Evren, Kenan Evren'in Anıları, Milliyet Gazetesi, İstanbul 28 Ekim 1990, s.9; Alatlı, a.g.e., s.414-415.

²⁹² Arcayürek, Müdahalenin..., s.281.

²⁹³ Arcayürek, Müdahalenin..., s.285-287.

subayların da katılım gösterdiği bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıda, 27 Mayıs gibi bir müdahalede bulunmasını doğru olmayacağı, parlamentonun, siyasi partilerin ve diğer bütün anayasal kuruluşların, birlik ve beraberlik içinde olmaları ve terörün önlenmesi hususunda her kuruluşun üzerine düşen görevi yerine getirmesi için bir uyarı şeklinin nasıl yapılması gerektiğinin, genelkurmay başkanlığı tarafından kararlaştırılacağı uygun olduğu üzerinde anlaşmaya varıldı.

24 Aralık 1979'da Genelkurmay II. Başkanı Org. Haydar Saltık, Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı ile verilecek ikaz mektubunun muhtevasını belirlemek üzere toplantı yapılarak konu istişare edilmiştir. Mektubun doğrudan cumhurbaşkanına verilmesi ve bu kanalla meclis üyeleri, parti liderleri ve bütün anayasal kuruluşlara iletilmesi sağlanacak ve ilk etapta mektup radyoda okunmayacak yani kamuoyuna duyurulmayacaktı. Bu suretle 27 Aralık 1979 Perşembe günü Genelkurmay Başkanı Kenan Evren tarafından imzalanan ve "TSK'nin Görüşü" adı altında toplanan uyarı metni, MGK Başkanı sıfatıyla Kenan Evren tarafından Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e verildi²⁹⁴. Evren, uyarı mektubuyla ilgili kuvvet komutanlarına: *"Bu mektubun bir yarar sağlayacağı inancı içerisinde değilim. Göreceksiniz hiçbir şey düzelmeyecektir. Ama biz görevimizi de yerine getirelim ki ileride tarih bizi bu yönden tenkit etmesin."*²⁹⁵ demektedir.

27 Aralık 1979 tarihinde Genelkurmay Başkanının haftalık Cumhurbaşkanı ziyaretinde Korutürk'e takdim ettiği "Uyarı Mektubu"nda;

"Sayın Cumhurbaşkanım,

Ülkemin içinde bulunduğu ortamda Devletimizin bekası, Milli Birliğin sağlanması, halkın can ve mal güvenliğinin temini için, anarşi, terör ve bölücülüğe karşı parlamenter demokrasi rejimi içerisinde, anayasal kuruluşların ve özellikle siyasi partilerin, Atatürkçü bir görüşle, müştereken tedbirler ve çareler aramaları, kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Milli Güvenlik Kurulu'nun muhtelif toplantılarında bu konuda alınan kararların, muhalefete mensup siyasi partilerin bir kısır tutum ve davranışları yüzünden olumlu sonuçlara götürülemediği yüksek malumlarıdır.

Kuvvet Komutanları ile beraber yaptığım son gezilerde, Ordu ve Kolordu Komutanı seviyesindeki general ve amirallerle görüşmelerimde, Milli birlik ve beraberliğe en ihtiyaç duyduğumuz bu dönemde süratli bir sonuca ulaşabilmek için gerekli tedbirlerin müştereken tespiti amacıyla, tüm anayasal kuruluşlar ve siyasi partilerin, bir kere daha uyarılması, bütün komutanlarca müştereken dile getirildi.

Bu karar ışığında, TSK'nin görüşlerini, MGK Başkanı olarak, zatiâtilerine sunuyorum. Gereği, yüksek takdirlerine arz ederim.

Saygılarımla

Orgeneral

Genelkurmay Başkanı

*Kenan Evren 27 Aralık 1979*²⁹⁶

²⁹⁴ Hikmet Özdemir, "1980 ve Sonrası" *Türkler Ansiklopedisi*, c.17, Ankara, 2002, s.211.

²⁹⁵ Evren, a.g.e., s.105.

²⁹⁶ Evren, a.g.e., 105.

Cumhurbaşkanına verilen Takdim girişinden sonra TSK'nin görüşleri başlığı altında genelkurmay ve kuvvet komutanlarının imzasını taşıyan bildiri metni ise şöyleydi;

“Ülkemizin içinde bulunduğu, son derece önemli, siyasi, ekonomik ve sosyal ortamda, her geçen gün hızını biraz daha arttıran anarşi, terör ve bölücülüğe karşı, milli birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi için, Türk Silahlı Kuvvetleri, ülke yönetiminde etkili ve sorumlu anayasal kuruluşları ve özellikle siyasi partileri göreve davet etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Kahramanmaraş olaylarının yıldönümünde, henüz ilk ve ortaöğretim çağındaki evlatlarımızın, örgütlü eylemciler tarafından zorla sürüklendikleri anarşik olaylar, ibretle müşahede edilmektedir.

Anayasamızın getirdiği geniş hürriyetleri kötüye kullanarak: İstiklal Marşımızın yerine ‘KomünistEnternasyonel’i söyleyerek; ‘Şeriat Düzeni Devletçi’lerine; ‘Demokratik Rejim’ yerine her türlü ‘Faşizm’i getirmek isteyenlere, Anarşiye; ‘İrkçılığa’ ve ‘Bölücülüğe’, milletin tahammülü kalmamıştır.

İktidar olan siyasi partilerin, bütün devlet kademelerini, kendi siyasi görüşleri doğrultusunda hareket edecek kişilerle doldurması, kamu görevlilerinin ve vatandaşların bölünmesini zorunlu hale getirmektedir. Siyasi partilerce yaratılan bu bölünme, giderek anarşi ve bölücülüğü destekleyen iç kaynakların şekillenmesine, himayesine, polis ve öğretmen ve diğer birçok kuruluşun birbirine düşman kamplara ayrılmalarına neden olmaktadır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, ülkemizin siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarına bir çözüm getirmeyen, ‘anarşi ve bölücülüğün’, ülke bölücülüğünü tehdit eden boyutlara varmasını önleyemeyen, bölücü ve yıkıcı gruplara tavizler veren ve kısır siyasi çekişmeler nedeni ile uzlaşmaz tutumlarını sürdüren siyasi partileri uarmaya karar vermiştir.

Bölgemizdeki gelişmeler, Ortadoğu’da her an sıcak bir çatışmaya dönüşebilecek durumdadır. İçte ‘anarşist ve bölücüler’, yurt sathında genel bir ayaklanmanın provalarını yapmaktadırlar.

Ülkede, birlik ve beraberliğin, vatandaşın can ve mal güvenliğinin süratle sağlanabilmesi için gerekli kısa ve uzun vadeli tedbirlerin, yüce meclisimizde, en kısa zamanda kararlaştırılması bugünkü ortam içinde hayati bir önem taşımaktadır.

Diğer yandan: meclislerin açılışından bir buçuk ay sonra komisyonların ancak teşkil edilebilmesi ve ülkenin acilen çözüm bekleyen konularını müzakere için bugüne kadar müşterek bir gündem saptanamaması üzüntü ile izlenmektedir

Atatürk Milliyetçiliğinden alınan ilham ve hızla, vatandaşlarımızı kederde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde milli şuur ve ilkeler etrafında toplamanın, iç barış ve huzurun sağlanmasında temel unsur olduğu apaçık bir gerçektir. Ülkenin içinde bulunduğu bir durumdan, bir an evvel kurtulması, hükümetler kadar, diğer siyasi partilerimizin de görevleri arasındadır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, İç hizmet Yasası ve kendisine verilen görev ve sorumluluğun idraki içinde, ülkemizin bugünkü hayati sorumluları karşısında siyasi

partilerimizin, bir an önce milli menfaatlerimizi ön plana alarak, Anayasamızın İlkeleri doğrultusunda ve Atatürkçü bir görüşle bir araya gelerek 'Anarşi, Terör ve bölücülük' gibi, devleti çökertmeye yönelik her türlü hareketlere karşı bütün önlemleri müstereken almalarını ve diğer anayasal kuruluşların da bu yönde yardımcı olmalarını ısrarlar istemektedir.

*Kenan Evren,
Orgeneral
Genelkurmay Başkanı*

*Nurettin Ersin
Orgeneral
Kara Kuvvetleri Komutanı*

*Bülend Ulusu
Oramiral
Deniz Kuvvetleri Komutanı*

*Tahsin Şahinkaya
Orgeneral
Hava Kuvvetleri Komutanı
Komutanı²⁹⁷*

*Sedat Celasun
Orgeneral
Jandarma Genel*

Mektubu alan Korutürk, 2 Ocak'ta iktidar ve ana muhalefet liderlerini köşke çağırarak emir komuta zinciri içinden gelen ve sivil iktidarı uyarı niteliği taşıyan mektubu liderlere bildirdi. Cumhurbaşkanı'nın ordunun uyarı mektubunu parlamenterlere geç bildirmesini şu şekilde ifade etmiştir: “*kamuoyuna, ‘Yılbaşına gölge düşürmemek için’ dedik. Gerçi pek de iyi bir gerekçe bulamadık ama esas neden başkaydı. Önce, Komutanların görüşünü alayım istedim. Bu Komutanlar hakikaten hepsi bu muhtıranın etrafından birleştiler mi, yoksa değişik görüşler var mı? Muhtırayı sadece hükümete verdiğim zaman ordu ile hükümet arasında bir ihtilâf yaratıyorsunuz. Muhtırayı bütün siyasetçilere yayabilmek için biraz bekledim. Bekletmemin sebebi budur.*”²⁹⁸ Ayrıca cumhurbaşkanı yapılan ikazın sadece iktidar partisine yapıldığı görüşü hakim olmasın diye iki parti liderini aynı gün haberdar etmeyi doğru buldu. İki büyük siyasi parti liderlerini çağırıp aralarında büyük koalisyon kurmalarını istese de bu ne kadar mümkündü bilinemez. Bu zamana kadar her türlü iktidar savaşı veren, Demirel ve Ecevit'in bu uyarı mektubuyla bir araya geleceğine kimse ihtimal vermiyordu. Bu uyarı mektubuyla beraber ordu siyasete fiilen olmasa da müdahale etmiş oldu. Nitekim 5 Ocak 1980'de AP Genel yönetim Kurulu toplantısında “ordunun yönetime el koymamakla birlikte, siyasete el koymuş olduğu” sonucuna varılmıştır.²⁹⁹

Başbakan Süleyman Demirel ikaz mektubunu aldıktan sonra komutanlarla durumu görüşmek ve çözüme kavuşturmak üzere 7 Ocak 1980 tarihinde bir toplantı düzenledi. Bu toplantıda Genelkurmay başkanı Org. Kenan Evren, konuşmasına

²⁹⁷ *Milliyet*, 3 Ocak 1980, s.1-8; *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, s.136-137; Evren, a.g.e., s.106-107; Bülent Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2008, s.344-345.

²⁹⁸ Hikmet Özdemir, *Fahri S. Korutürk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 164-165.

²⁹⁹ Cüneyt Arcayürek, *12 Eylül'e Doğru Koşar Adım*, Bilgi Yayınevi, Ankara, Eylül 1988, s.304.

“...Bugünlere bir günde gelmedik... Sıkıyönetimin içine girdik. Birçok konuda muvaffak olamadık. Eskiden olduk da şimdi niye olamadık? Dünya değişiyor. Kanunlar çıkmadı....bunun böyle yürümeyeceği kanaati var...” diye başladığı sözlerinin ardından ikaz mektubunun neden verildiğini şu sözlerle açıklamıştır: “ anarşi ile mücadelede bir ve beraber olunmadı. Kısa ve uzun vadede, yasal çalışmalar geciktirildi. Bir şey yapılmadı. İstihbarat örgütleri, suç kaynakları ortaya çıkarmaya yararlı olmadı. Mahkemeler işlemedi. Devlet çarkı iyi çalışmadı. Emniyet teşkilatı, bir türlü düzeltilmedi. Milli Eğitim, her türlü aşırı akımların aşaması haline getirildi. Silah kaçakçılığı ile, bir türlü müessir mücadeleye girişilemedi. Kötü kentleşme, sosyoekonomi, anarşiye müsait ortam yarattı. Meclisler, kendilerinden beklenen dinamik çalışmaya giremedi. Halkın devlete ve meclislere güveni sarsıldı. Devletin yanında olmadı...”³⁰⁰Ülkedeki mevcut siyasi, ekonomik, anarşik durumların son bulması için bazı teklifler öne sürdü. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- 1402 sayılı sıkıyönetim kanunu yeniden düzenlenmelidir.
 - Emniyet örgütünün etkinliğinin artırıcı kanun çıkarılmalıdır.
 - Ceza usul kanununda değişiklik yapılmalıdır.
 - Polis ve öğretmen dernekleri kurulmamalıdır.
 - 1974 Affı bugünkü duruma sebep olduğu için Anarşist ve bölücüler için af çıkarılmamalıdır.
 - Her türlü ideolojik yayımlar önlenmelidir.
 - Radyo ve televizyon programları düzeltilmelidir.
 - Gecekondu bölgeleri organize edilmeli yahut şehre akın önlenmelidir.
 - Toplantı, gösteri ve yürüyüşler disipline alınmalıdır.
 - OHAL ve DGM (Devlet Güvenlik Mahkemeleri) kanunları çıkarılması.
- Ordu her seride müdahale mecburiyetinde kalmamalıdır.
- Seçim kanunu, siyasi partiler kanunu yeniden düzenlenmelidir. Aksi halde önümüzdeki seçimlerde parlamentonun yeni bir şekil alacağına inanmıyoruz.
 - Danıştay’ın yetkileri yeniden düzenlenmelidir.
 - Toprak reformu yeniden ele alınmalıdır.
 - Gazete ve dergi çıkarılması başıboş olmamalıdır.
 - Meclis çalışmalarının engellenmesi önlenmelidir. Halk üzerinde menfi tesir yapmaktadır.
 - Vergi reformu yapılmalıdır.
 - Siyasi partiler, kesin ve ortak tavır içine girmelidir.
 - İstihbaratın etkinliği artırılmalıdır.
 - Öğretim kurumları politize edilmelidir.
 - Devlete ve kamu kuruluşlarına sızmış olan militanlar temizlenmelidir.
 - Anayasal kuruluşlar yıkıcılık ve bölücülükle ilgili bilgi sahibi değildir. Bilgi sahibi yapılmalıdır.
 - Atatürk ilkelerinden asla vazgeçilmemelidir.

³⁰⁰ Arcayürek, 12 Eylül...,s.306-307.

- Bu konuda CHP'nin desteğinin alınması önemlidir.³⁰¹

Ordu bu maddeleri sıralarken bunların uygulanamayacağını da biliyordu Çünkü bu teklifler tek bir partinin yapabileceği uygulamalar değildi. Aslında ordunun darbe sonrasında yapacağı uygulamaların direktifi verilmişti. 1982 Anayasasında bu maddelerin birçoğu yer almaktadır.

İkaz mektubu verildikten sonra Ana Muhalefet Partisi lideri Bülent Ecevit, 12 Mart dönemindeki gibi TSK tarafından verilen muhtıra şeklinin tekrar AP yönetimine denk geldiğini ifade ederek bunu kendisine övünç meselesi yapıyordu. Hâlbuki AP lideri Demirel'in iktidara gelmesi 55 gün önce olmuştu. Yani eğer seçimlerde başbakanlık değişmeseydi aynı uyarı CHP hükümetine de verilmiş olacaktı.

Başbakan Süleyman Demirel, 12 Mart dönemini geçirmiş biriydi. Ve her defasında ordunun ancak ve ancak sivil hükümet emrinde çalışabileceğini söylüyordu. Uyarı mektubunu cumhurbaşkanından duyduktan sonra neden kuvvet komutanlarını emekliye ayırmayıp kendisine bir tehdit unsuru olarak barındırmıştı. Bunu yapabilecek güçteydi, eğer uyarı geldiyse müdahalede kapıda demektir. Süleyman Demirel, 12 Eylül müdahalesinden uzun zaman sonra kendisine yöneltilen bu soruya şöyle karşılık vermiştir:

“Düşünmedim değil, düşündüm; ancak o aşamada bir müdahaleye niyetli oldukları izlenimini vermediler veya vermemeye özellikle dikkat gösterdiler. Cumhurbaşkanı Korutürk, günlerini sayıyor ve hiçbir şekilde karışmak istemiyordu. Onun desteğini istemekten dahi çekinmemin nedeni, emin olamamamdı. Cumhurbaşkanı ile yola çıkamazdım; Ecevit'e de hiç güvenmiyordum; bir oyun ile beni ordu ile karşı karşıya bırakabilirdi; Alpaslan Türkeş'te aynı şekilde; zaten 14 Ekim 1979 seçimleri öncesinde açıkça müdahale isteyen bildirimler yayımlamışlardı; nihayet, 'Uyarı Mektubu' Emir ve Komuta Zinciri içinden geliyordu; yani önceden temaslarını yaptıkları anlaşılıyordu; bu nedenle, zaman kazanmaktan, duyarlı oldukları noktalarda destek vermekten başka çarem yoktu, ardından 'Erken Seçim'e gidip ülkeyi düzliğe çıkarabileceğimi düşünmüştüm!”³⁰²

Bu uyarı mektubu 12 Mart dönemine benzemiyordu. Sadece hükümet suçlanmıyor, neyin kurulması gerektiği belirtilmiyordu. Bu uyarı 12 Eylül sinyaliydi. Açıkça isim verilmese de meclis içindeki bütün partilerin muhataba alındığı görülmektedir. 12 Martta verilen muhtıra partiler üstü bir yönetim kurulmasını öngörmekteyken 27 Aralık 1979 uyarı mektubu ise parlamento içindeki bütün siyasi partilerin el ele verip, Atatürk ilkeleri çerçevesinde ülkenin kötü gidişatına son verilmesi isteniyordu. Lakin bu çok zor görünmekteydi. Çünkü AP ve CHP uzlaşmaz iki taraftı. Her fırsatta iktidar yarışına giren, birbirlerinin açıklarını arayan, suçlamalar yapan partilerdi. Necmettin Erbakan'ın MSP'si uyarıda belirtilen Şeriatçı Devlet Düzenine uyarlanıyor, Alpaslan Türkeş'in MHP'si ise mektupta Faşizme karşı olunmalı sözleriyle ifade ediliyordu. Yani bu partilerin birleşip Türkiye'yi aydınlığa çıkarması neredeyse imkansızdı.

³⁰¹ Arcayürek, *12 Eylülde Doğru...*, s.307-308; Özdemir, “Siyasal...“, s.214-215.

³⁰² Alatlı, a.g.e., s.463.

4.3.3. Bayrak Harekatı

Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, aslında bir müdahale gerekliliğinin araştırılması hususunda Haydar Saltık'ın başkanlığında iki kişiden oluşan bir çalışma grubunu 1979 Eylül ayında görevlendirmişti. Bütün komutanlar darbe konusunda hem fikir iken Evren zamanın henüz gelmediği düşüncesindeydi belki de şartların tamamen olgunlaşmasını bekliyordu. Darbe fikirlerine cumhurbaşkanlığı krizi de eklenince Evren 7 Mayıs'ta darbe hazırlıklarına başlanılmasını şöyle yazmıştır; *"7 Mayıs günü Askeri Komite ve SHAPEX tatbikatına gideceğim. Dönünceye kadar bütün hazırlıklar tamamlansın. Radyo ve televizyona verilecek tebliğler, beyanatlar da hazırlansın. Bu partilerin memleketi felakete sürüklemelerine daha fazla seyirci kalamayız. Brüksel'den dönüşte artık bu işi halledelim."*³⁰³ emrini vermiş ve 4 Haziran'da ülke yönetimine el koyacak olan darbe adının *"Bayrak Harekatı"* olmasına karar verilmiştir. Sıkıyönetim komutanlıklarına müdahale kararı 17 Haziran'da açıklanırken Bayrak Planının uygulanacağı gün ve saati 11 Temmuz 1980 saat 04.00 olarak belirlendiğini açıkladı. Müdahale kararı tüm ordu komutanlıklarına özel kuryelerle gönderildi.

Ecevit'in MSP ile anlaşarak Demirel hükümeti için bir gensoru vererek düşürmek istese de Erbakan hükümeti kerhen onayladığını açıklamasıyla Demirel hükümeti meclisten güvenoyu aldı. Aslında hükümetin düşürülmesi ordunun planlarını kolaylaştıracaktı; ancak güvenoyu almasından sonra tekrar toplanan komutanlar yeni güvenoyu alan bir hükümete darbe yapılmasının doğru olmayacağını kararlaştırdılar. Bunun yanında Paris'te borç erteleme görüşmelerinin devam etmesi ve Ağustos ayında ordu içindeki yapılacak tayin ve terfi işlemleri³⁰⁴ sebebiyle Bayrak Harekatını erteleme kararı aldılar ve sıkıyönetim komutanlıklarına gönderilen müdahale planları geri toplanmaya başlandı. Kenan Evren bu konuyu şöyle açıklamıştır:

"Demirel hükümetinin güvenoyu almasına rağmen müdahaleyi gerçekleştirecek olursak; CHP+Ordu=İktidar sözlerine haklılık kazandıracaktık. Ayrıca 8, 9, 10 Temmuz'da Paris'te yapılacak borç erteleme görüşmeleri de 22 Temmuz'a ertelenmişti. Sanki bizim yapmayı kararlaştırdığımız yönetime tümü ile el koyma harekâtımızı haber almışlardı.

*... Eğer 11 Temmuz'da bu harekâta girişmiş olsaydık, yurt sathında anarşi ve terörle mücadele verecek Ordu Komutanlarını Ağustos ayı başında yapmamız kanuni bir zorunluluk olan Yüksek Askeri Şurayı nasıl toplayacaktık? Toplasak dahi bu harekâta görev alıp da terfi edemeyen general ve albayları nasıl emekli edecektik? O takdirde hiç kimseyi emekli etmemek ve herkesi olduğu rütbede dondurmak gerekecekti. Bu hal ileride telafisi çok güç problemleri de beraberinde getirecekti. Öyle ise Ağustos terfilerinden ve tayinlerinden sonra bu harekât yapılmalıydı. Bu da ancak Eylül ayı olabilirdi."*³⁰⁵

11 Mayıs 1980 günü, Türkiye'de gerçekleşecek olası bir müdahaleye NATO askeri kanadından tam destek verileceği Genelkurmay Başkanı ve ikinci başkan Haydar

³⁰³ Evren, a.g.e., s.169.

³⁰⁴ Akgün, a.g.m., s.548.

³⁰⁵ Evren, a.g.e., s.185.

Saltık'a bildirilmiştir. Brüksel'de General Rogers, Haydar Saltık'ı; Kenan Evren'i ABD genelkurmay başkanı General Jones; Brüksel'e giden Türkiye Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'i de NATO'daki Türk subayları³⁰⁶ sıkıştırıp, müdahale fikrini akıllarına sokmaya çalışmışlardır. Nitekim bunu yaparlarken de en büyük kozlarını ülkenin sivil siyasetçilerinin bir cumhurbaşkanı seçmeye muktedir olmadığını öne sürerek kullanmışlardır. Haziran 1980'de ABD Silahlı Kuvvetler dergisinde şöyle bir yazı konuyu açıklık getirmesi bakımından önemlidir: *“Türkiye'deki gelişmeler öyle bir noktaya tırmanmıştır ki, TSK'nin müdahalesinden başka bir çıkış yolu görülememektedir. TSK müdahale edecek, ancak gelişmeleri uzun vadede ordu da düzeltemeyecektir.”*³⁰⁷

26 Ağustos 1980 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nda kuvvet komutanlarıyla yapılan uzun toplantıda Bayrak Harekâtına nasıl girişileceği, neler yapılacağı, kimlerin nereye gönderileceği, ülkenin yönetimi vb. konuları görüşüldü ve karara bağlandı. Buna göre:

Genelkurmay II. Başkanlığına yeni atanan Necdet Öztörün ile yapılan müdahale toplantısı sonucunda tekrar Bayrak Harekât Planı raflardan indirilmiştir. Önce 5 Eylül 1980'de yapılması düşünülen müdahale daha sonra, hafta sonu tatili ile birleştirilmesi banka, PTT, havayolları ve tüm devlet işlerinin çalışmadığı günlerde müdahaleyi daha etkin kılacağı düşünülerek 12 Eylül 1980 Cuma günü saat 04.00'a gün verildi. Müdahale yapıldıktan sonra zaten bu kurumların çalışmasına belli bir zamana kadar izin verilmeyeceğinden dolayı hafta sonu olması daha uygun bulunmuştur ve karşı hareket yapılması da böylelikle engellenmeye çalışılmıştır. Devlet Başkanı Kenan Evren olacaktır. Yeni oluşturulacak kurulun adı ise Milli Güvenlik Konseyi³⁰⁸ idi. Başbakanlık makamının kime verileceği sorusu üzerine tüm konsey üyeleri devlet başkanlığını da üzerine alacak olan Kenan Evren'e verilmesi istense de bu konuya Evren karşı çıktı daha sonra görüşülmek üzere askıya alındı. Başbakanlık makamına kimin geçeceği meselesi müdahaleye 24 saat kala belirlenecekti.

İki kişilik çalışma grubuyla her şeyi en ince ayrıntısına kadar planlayan Genelkurmay II. Başkanı Org. Haydar Saltık Ege Ordu komutanlığına atanmıştı. Fakat tüm planı bilen Saltık'ın müdahale gecesini Ankara'da görev başında olması kararlaştırıldı. Müdahale sonrası oluşturulacak konseyin genel sekreterliği görevi kendisine verilmişti. Saltık, 11 Eylül gecesini uçakla Ankara'ya getirilecek yerine de Org. Süreyya Yüksel gönderilecekti.

Yeni düzenlenmesi gereken anayasa için yapılan görüşmede daha sonra hukukçularla bir araya gelip yeni bir anayasa hazırlanması gerektiği kararlaştırılmıştır.

27 Mayıs müdahalesinde siyasi parti liderlerine türlü hakaretler yapılarak evlerinden alınmış ve hapisanelere konulmuş, kiminin sonu idam kiminin müebbet kimininki beraat olsa da tam yirmi yıl sonra yapılacak olan yeni bir askeri müdahale

³⁰⁶ Özdemir, “1980 ve Sonrası”, s.209-210

³⁰⁷ Özdemir, a.g.md., s.210.

³⁰⁸ MGK, devlet başkanı ilan edilen aynı zamanda genelkurmay başkanlığına da devam edecek olan Org. Kenan Evren, Hava Kvt. Kom. Org. Tahsin Şahinkaya, Deniz Kvt. Kom. Ora. Nejat Tümer, Jandarma Genel Kom. Sedat Celasun ve darbenin beyni olarak görülen ve MGK genel sekreterliğine getirilen Org. Haydar Saltık'tan oluşuyordu.

günü siyasi parti liderlerine bu tür davranışların yapılmaması üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Nitekim iki büyük parti lideri de başbakanlık yapmış kimselerdi. Bu parti liderlerinden Ecevit ve Demirel Hamzaköy'e, MSP lideri Erbakan ile MHP lideri ise Uzunada'ya yerleştirileceklerdi. Suçlu görülen milletvekillerinin kalacak yerleri ise Zir, Çubuk, Zırhlı Eğitim Merkezinde kalmaları kararlaştırıldı.

26 Ağustos görüşmelerinden sonra Hava Kvt. Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya'nın Amerika'ya yapacağı ziyaretin 12-13 Eylül günü bitmesi gerekirken 11 Eylül günü ülkeye gelmesi gerektiği kararı da verildi. Zaten 11 Eylül günü Şahinkaya'nın ülkeye erken gelmesi meclis tarafından ordu içerisinde hazırlıkların yapıldığı savını daha da güçlendirmiş oldu. Bu görüşme biterken Kenan Evren komutanlarına aralarına nifak tohumları ekmek isteyenlere olanak tanımamaları gerektiğini ve ne olursa olsun birlik içerisinde hareket etmeleri gerektiğini söyledi. Zaten bu müdahalenin önceki müdahalelerden farklarından biri de buydu. Komutanların emir komuta zinciri içerisinde birbirlerine bağlı olması ve her işte uyum sağlayan bir ekip olmasıydı. Bu sırada 3 Eylül günü ABD Maliye Bakanlığının açıkladığı resmi kaynaklara göre Türkiye'deki büyük firmaların bazıları ABD'ye para transferi yapmaktaydı.³⁰⁹

Bayrak Harekât Emirlerinin 4 Eylül'e kadar ilgili bütün komutanlara iletilmişti. Fakat bildiride Eylül ayı içerisinde herhangi bir gün olacağı ibaresi vardı. Aslında üst makamlar müdahale gün ve saatini biliyordu: 12 Eylül 1980 Saat 04.00. Fakat meclis içerisindeki her ihtimal göz önüne alınıp olası bir birleşme sonucu müdahalenin ertelenebileceği veya iptal edilebileceği düşünüldüğünden ast makamlara bu tarih açıklanmamıştır. Ta ki 11 Eylül gününe kadar.

Komutanların 8 Eylül toplantısında bazı değişiklikler ve düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar:

- Milli Güvenli Konseyi Genel Sekreteri Org. Haydar Saltık'ın aynı zamanda Devlet Başkanı Genel sekreteri olması ve TBMM içerisinde çalışması kararlaştırıldı.
- 12 Eylülden itibaren ülkedeki iç asayiş, belediye, ulaştırma, PTT işlerinin nasıl idare edileceği düşünüldü.
- 12 Eylül Saat 03.00'dan itibaren telefon hatlarının kesilmesi ile ilgili gereken kişiler tespit edildi.
- Ankara'daki İstihbarat Okulunun üst katının gözetim yeri olarak ayarlanması.
- Müdahale gecesi büyük karargahlarda nöbet tutacak nöbetçi amir ve subayların çok güvenilir kişilerden seçilmesi ve bu isimlerin iki gün evvel genelkurmayaya bildirilmesi.
- Her bakanlığa, birer istihbarat subayı ve kontrol heyeti gönderilmesi

³⁰⁹ Birand, a.g.e., s.260.

- Ekonomi ve mali hizmetler genelkurmay J-5³¹⁰ başkanlığında yürütülecek, Merkez Bankası başkanı İsmail Aydınoglu ile temas halinde olunacak.
- Ülkedeki tüm hastaneler tek elden idare edilecek.
- Bütün grev ve lokavtlar kaldırılacak, fabrikaların tam kapasite ile çalışması sağlanacak, Milli Savunma Bakanlığı işyerlerinde, önceki zamları hemen uygulayacak.
- Genelkurmay J-6 Başkanlığı, PTT ve TRT’de kontrolü ele alacak, TRT Genel müdürü Kasaroğlu görevinde kalacak.
- Her türlü mücevherat ve kıymetli eşyalar koruma altına alınacak.
- Hapishaneler denetim altına alınacak.
- 12 Eylül’den hemen sonra Anıtkabir ziyaret edilecek.
- TRT’de okunacak 9 adet bildirinin kontrol edilecek ve müdahaleden 2 gün önce hazırlanmış olacak.
- Başbakanlık, Bakanlık ve Örtülü Ödenekteki tüm paraların zabıtlara işlenecek.
- Turgut Özal Ekonominin başına getirilecek.
- 13 Eylül günü yayımlanacak gazeteler Sıkıyönetim Komutanlıklarınca kontrol edildikten sonra basılabilecek.³¹¹

Ordu darbe hazırlıklarını yaparken MİT’in bu durumdan haberi yok muydu? İstihbarat sağlanmamış mıydı? Gerçekten ordu tam gizlilik içerisinde olabilir mi veya TSK ve MİT ortak hareket ediyor olabilir mi? Bu sorular 12 Eylül itibariyle insanların hafızalarında canlanmaya başlamıştır. Çünkü bir ülkenin başına gelecek her şeyden öncelikle o ülkenin istihbarat kuvvetlerinin haberi olması gerekir ki geç olmadan önlem alınabilsin. Tuncay Özkan’ın iddiasına göre; MİT, darbeden önce bilgi toplamaya başlamış olmasına rağmen bu raporları Başbakanlığa resmi olarak hiçbir zaman iletmemiş sadece toplamakla yetinmiştir.³¹² Bilinen bir gerçekte şudur ki MİT’in, askerlerle ilgili istihbarat bilgileri toplaması yasaktır. Yani darbeci subay veya generallerin isim listesini resmi makamlara iletmez. Bu kanunlarla meşrulaştırılmıştır.

12 Eylül 1980 gece saat 03.00’ten sonra gerçekleşen olayları Kenan Evren şöyle aktarmıştır:

“Saat 03.00’te 8 Eylül’de imzaladığım icra emri gereği büyük yurtta Bayrak Harekat direktifinin uygulanmasına; TRT, PTT ve diğer muhabere sistemlerine el atılmak suretiyle başlanmıştır.

03.00’te İçişleri Bakanlığı, 03.10’da Emniyet genel Müdürlüğü, 3.12’de Polis Koleji ve Polis Telsiz İstasyonu, 03.15’te Polis Radyosu kendisine görev olarak verilen Jandarma Komutanlığı’nca hiçbir mukavemetle karşılaşmadan ele geçirilmiştir.

³¹⁰ Amerikan ordu sistemini kendine biçimlendiren Türk ordusunun içindeki bu başkanlık genelkurmay başkanlığının esasını teşkil etmektedir. İngilizcedeki joint (ortak) kelimesinin baş harfinden oluşturulmuştur. Müdahale sürecine giderken mevcut J başkanları da şunlardı: Korg. Bihat Özer, Korg. Necip Toruntay, Korg. Cemil Çuha, Koramiral Doğan Toktamış, Korg. Nazım Pozan. (bkz. Birand, a.g.e., s.259.)

³¹¹ Alatlı, a.g.e., s.617-619.

³¹² Tuncay Özkan, *MİT’in Gizli Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s.285.

03.45'te bütün Silahlı Kuvvetlere teyakkuz durumu verildi. Zira içeride başlayan bu harekattan yararlanmak isteyen bazı komşu ülkelerden Türkiye'ye karşı bir hareket beklenebilirdi. Esasen bu ihtimal de göz önünde tutularak yayınlanan Bayrak Harekât emrinde hudutlarda alınacak ilave emniyet tedbirleri de belirtilmişti.

03.45'te Trabzon hariç olmak üzere TRT ve bütün mahalli radyo istasyonlarının kontrol altına alındığı ve yayına hazır duruma getirildiği ve Trabzon ile de, irtibatın sağlanmasına çalışıldığı belirtildi.

Böylece 04.00'te yayınlanacak ilk mesajın yayında bir aksama olmayacağı anlaşılıyordu.

04.00'de Milli Güvenlik Konseyi'nin ilk bildirisi olan 1 numaralı bildiri radyolardan yayınlanmaya başladı”³¹³

Bayrak Harekatının başarıya ulaşmasıyla beraber 12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri, emir ve komuta zinciri içerisinde ülke yönetimine doğrudan doğruya el koymuştur.

³¹³ Evren, a.g.e., s.221.

5. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ

5.1. 12 Eylül Harekâtının İlanı ve MGK Bildirileri

Türkiye’de saatler gece 04.00 ı gösterirken artık Türkiye’nin yeni bir dönemi başlamıştı. 1960 yılında başlayıp on yıl arayla üçüncü darbe dönemini yaşayan Türkiye 12 Eylül sabahına “İleri, Türk ileri...” marşıyla uyanmıştı.³¹⁴Bu harekât cumhuriyet tarihimizin üçüncü ve son klasik darbe örneğidir. Türk halkı gelecekte neler olacağından habersiz sivil yönetimin düşüp yerine askeri yönetimin gelmesine büyük sevinç duymuştu.

TRT spikeri Hasan Mutlucan³¹⁵, Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Org. Kenan Evren adına radyoda MGK’nin 1 Numaralı Müdahale Bildirisini okudu;

“Yüce Türk Milleti,

Büyük Atatürk’ün bize emanet ettiği ve Milletiyle bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda izlediğiniz gibi, dış ve iç düşmanların tahriki ile varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırı içindedir.

Devlet, başlıca organları ile işlemez duruma getirilmiş, Anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumları ile devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamıştır. Böylece, yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür.

Atatürkçülük yerine irtica ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak, bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmiştir. Kısaca, devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

Aziz Türk Milleti;

İşte bu ortam içerisinde TSK, İç Hizmet Kanununun verdiği TC’ni koruma ve kollama görevini, Yüce Türk Milleti adına, emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararı almış ve ülke yönetimine el oymuştur.

Girişilen harekâtın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek, demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.

Parlamento ve hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlıkları kaldırılmıştır.

Bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Yurtdışına çıkışlar yasaklanmıştır.

³¹⁴ Birand, a.g.e., s.287

³¹⁵ Tekin-Okutan, s.192

Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05.00'dan itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Bu kollama ve koruma hareketi hakkında teferruatlı açıklama bugün saat 13.00'teki Türkiye Radyoları ve Televizyonunun haber bülteninde tarafımdan yapılacaktır. Vatandaşların sükunet içinde radyo ve televizyonları başında yayımlanacak bildirimleri izlemesini ve bağından çıkan TSK'ne güvenmesini beklerim.

Milli Güvenlik Konseyi Başkanı

Genelkurmay Başkanı

Orgeneral

*Kenan Evren*³¹⁶

Türkiye bu bildiriyle yankılanırken parti liderleri Etimesgut Havaalanından önceden planlanan yerlerine götürüldüler. (Ecevit ve Demirel Hamzaköy'e, Erbakan Uzunada'ya) Bu liderler arasında Türkeş yoktu. Çünkü müdahale olacağını duyduğunda kaçmış ve bir ülkücü evinde üç gün saklanmıştır. 12 Eylül günü komutanlar, yönetime el konmasından sonra ülkede var olan anarşi ve terör gruplarının bir karşı harekete geçmesinden korkarken, dünyada neredeyse görülmemiş bir şekilde kansız direniş hareketleri olmadan tam teslimiyetle bir darbe günü yaşamışlardır. Liderler durumlar sakinleşecekleri döneme kadar bekleyecekleri ve yeni rejime karşı faaliyette bulunmadıkları takdirde serbest bırakılacakları Gelibolu'daki kalacak yerlerine ulaşırken yeni lider Org. Kenan Evren saat 13.00'da televizyon ve radyoda eş zamanlı olarak yayınlanan bildirisini okudu. Resmi Gazete'nin 17103 mükerrer sayısında yayınlanan bu bildiride;

"Yüce Türk Milleti,

... Kalbi bu vatan ve millet için atan sağduyu sahibi vatandaşlarım kabul edeceklerdir ki; ülkemizin halen içinde bulunduğu hayati önemi haiz siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlar devlet ve milletimizin bekasını tehdit eder boyutlara ulaşmış ve bu hal devletimizi cumhuriyet tarihimizin en ağır buhranına sürüklemiştir.

Yine hepimizin bildiği ve gördüğü gibi, anarşi, terör ve bölücülük her gün 20 civarında vatandaşımızın hayatını söndürmektedir. Aynı dini ve milli değerleri paylaşan Türk vatandaşları siyasal çıkarlar uğruna, çeşitli suni ayrılıklar yaratılmak suretiyle muhtelif kamplara bölünmüş ve birbirlerinin kanlarını çekinmeden akıtacak kadar gözleri döndürülerek adeta birbirlerine düşman edilmişlerdir.

Atatürk ilkelerini esas alarak kurulan cumhuriyetimizin bu duruma düşürülebileceğini bundan 10 sene evvel tasavvur dahi etmek mümkün değildi.

Bugüne kadar iktidara gelen çeşitli hükümetlerin, her yıl artan bir hız ile yaygınlaşan ve dünya tarihinde sayısız örnekleri görülen özel harbin sızma ve çökertme hareketine karşı iç güvenliği sağlayacak kararları ve tedbirleri birinci öncelikle alacaklarını vaat etmelerine rağmen; sonuç alacak teşebbüsleri, siyasi çıkar

³¹⁶ Evren, a.g.e., s.221-222.

çatışmaları ve basit parti hesapları, kaprisler, hayaller, gerçek dışı talepler ve Türk Devleti'nin niteliklerine ters düşen gizli ve açık emeller arasında kaybolup gitmiştir.

Düşmanın amaç ve yöntemleri, anarşi ve terör ve bölücülüğün ulaştığı düzeyde; özel hukuki tedbirlere, idari düzenlemelere, sosyal koşulların geliştirilmesine, milli eğitim ve iş hayatının düzenlenmesine ihtiyaç göstermekteyken, milletin vekaletini taşıyan milletvekilleri

ve senatörler meclislerde aylardan beri, hiçbir sorumluluk duymadan, yalnız parti menfaat ve disiplini uğruna bu olaylara seyirci kalabilmişlerdir. İktidarların başarı ümit ederek aldıkları her tedbir, muhalefetler tarafından kınanarak ve hatta memleket yararına da olsa baltalanmıştır. Milli Birlik ve beraberliğe en fazla muhtaç olduğumuz dönemlerde bile kutuplaşmalar ve bölünmeler adeta teşvik edilmiş; yangını beraberce söndürmek yerine, üzerine benzin dökülerek memleket bilerek ve siyasi çıkarlar, dıf iktidara gelebilmek pahasına bir yangın yerine çevrilmek istenmiştir.

Ağızlarından düşürmedikleri hukuk devleti kavramı bir kısım Anayasal kuruluşlarca Devletin parçalanması pahasına da olsa yalnız kişilerin müdafaası olarak yorumlanmış, Devletin ve Milletin savunulması ise sahipsiz kalmıştır.

Anayasanın kuvvetler ayrılığı ilkesinin birlikte getirdiği sorumluluk, uygulamada kuvvetler çatışmasına dönüştürülmüştür.

Düşüncelerimiz, dinimiz üzerinde ve akla gelebilen her konuda dış ve iç kaynaklı bölücü ve yıkıcı faaliyetler bütün şiddetiyle sürdürülürken, ne hazindir ki; bir kısım gerçeğe uymayan özerklik, dar görüşlü, sahibinden başkasının inanmadığı bilimsellik ve koşulları dikkate almayan salt hukuk savunucuları, yıkılacak Devletin enkazı altında kalacaklarının, yok olup gideceklerinin idraki içinde olmadıkları görünümünü vermişlerdir.

Siyasi partiler, bu kritik dönemde milletin özlemle beklediği önlemleri almak yerine, ,ç gerilimi devamlı olarak arttırarak, yıkıcı ve bölücü mihrakları büsbütün kışkırtarak, onlara cüret ve cesaret verecek beyan ve eylemleri ile adeta yarışircasına seçim yatırımları için zemin yaratma yollarını tercih etmişlerdir.

İktidara gelen siyasi partiler Devlet teşkilatının bütün kademelerini kendi görüşleri doğrultusundaki kişilerle doldurularak, kamu görevlilerinin ve vatandaşlarımızın bir tarafa girerek kamplara bölünmesini zorunlu hale getirmişler, giderek anarşi ve bölücülüğü destekleyen kaynakların şekillenmesine ve kamu kuruluşlarında çalışanlarla polis ve öğretmenlerin dahi birbirine düşman kamplara ayrılmalarına neden olan partizan tutum ve davranışlarından vazgeçmemişlerdir. Böylece tarafsız halkımız, devletten beklediklerini parti kapılarında aramaya mecbur bırakılarak devlet otoritesi yok olmaya, vatandaşların hak ve hukukunu korumak ve ona tarafsız hizmet götürmek yerine, Devletin saygınlığı yavaş yavaş erimeye mahkum olmuş ve dolayısıyla ülkemizde tam bir otorite boşluğu teşekkül etmiştir.

Bir kısım bedbahtlar Türk Milletinin bağımsızlığını, birlik ve beraberliğini temsil eden İstiklal Marşımıza, koyu taassup veya sapık ideolojik amaçlarla protesto maksadıyla oturarak veya İstikbal Marşı yerine Enternasyonal söyleyerek açıkça

saygısızlık gösterebilmişler ve buna doğrudan sorumlu kişiler tevil yoluna sapsak suretiyle savunmalarını yapabilişlerdir.

Uzun zamandan beri bu fevkalade üzücü olayları yakından takip eden TSK hatırlayacağınız gibi; Milleti kendisine verdiği yetkileri kullanamayan ve bu korkunç gidişi acz içinde seyreden Anayasal kuruluşların tümünü cumhurbaşkanımız aracılığıyla uyararak alınması gereken tedbirlere de yer vermek suretiyle büyük Türk Milletine karşı yüklendiği sorumluluğu dile getirmiştir. Aradan geçen 8 aylık süre içerisinde yaptığımız sayısız uyarmalara rağmen hemen hemen bu tedbirlerin hiçbirisine yasama ve yürütme organları ile diğer anayasal kuruluşlardan yeterli bir cevap alınamamış ve bu konuda müspet faaliyetleri

de izlenmemiştir. Bu uyarı mektubundan sonra bir kısım yasaları etkisiz hale getirerek çıkararak meclislerimiz 22 Mart 1980 tarihinden beri siyasi çıkar hesapları ile çıkmaza sürüklenen cumhurbaşkanlığı seçiminden dolayı içinde bulunduğumuz buhran ile mücadelede en kıymetli unsur olan zamanı fütursuzca harcamışlardır dünyanın hibir ülkesinde cumhurbaşkanlığı makamı ve seçimi bu kadar hafife alınmamış ve bu kadar zaman boşa harcanmıştır.

Asayiş ve ekonomik bunalıma çareler getirmesi ve kanunlar yapması beklenen yasal organlarımız, memleket üzerine çöken bu kabusa karşı kayıtsız kalmışlardır.

Anayasamız, Türk Vatandaşlarının dini inançlarından ötürü kınanamayacağını açıkça belirtmiş olmasına rağmen; tek bir oyun peşinde koşan siyasi partilerimiz, Yüce Atatürk'ün Cumhuriyeti döneminde unutulmuş mezhep ayrılıklarını kışkırtmakta faydalar görerek Erzincan, Sivas, Kahramanmaraş, Tunceli ve Çorum illerinde siyasi çıkarlar uğruna vatandaşlarımızın birbirini katletmelerine neden olmuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan ve kendini Türk vatandaşı kabul den herkesin tek bir vücut halinde Türk Milletini oluşturduğu unutulmuş ve değişik mezheplere bağlı vatandaşlarımızın tam bir kardeşlik bağı ile engellemek isteyen kışkırtıcılar siyasi destek görmüşlerdir.

Bir kısım Anayasal kuruluşlar muhtelif etkiler altında, anarşi, terör ve bölücülük karşısında tarafsız, adil ve ortak bir yol izlemek yerine bizzat Anayasanın ihlali karşısında dahi sessiz kalmayı tercih etmişlerdir.

... Son iki yıllık süre içinde terör 5241 can almış, 14.152 kişinin yaralanmasına veya sakat kalmasına sebep olmuştur. İstiklal Harbinde Sakarya Savaşı'ndaki şehit miktarı 5713, yaralı miktarımız 18.480'dir. Bu basit, mukayese dahi Türkiye'deki hiçbir insanlık duygusuna değer vermeyen bir örtülü harbin uygulandığını açıkça ortaya koymaktadır.

Sevgili Vatandaşlarım; İşte bütün bunlar ve buna benzer sayılabilecek ve hepimiz tarafından yakinen bilinen daha birçok sebeplerden dolayı TSK; ülkenin ve milletin bütünlüğünü, milletin hak, hukuk ve hürriyetini korumak can ve mal güvenliğini sağlayarak korkudan kurtarmak, refah ve mutluluğunu sağlamak, kanun ve nizam hakimiyetini, diğer bir deyimle devlet otoritesini tarafsız olarak yeniden tesis ve idame etmek gayesiyle devlet yönetimine el koymak zorunda kalmıştır. Bugünden itibaren yeni hükümet yasama organları kuruluncaya kadar muvakkat bir zaman için yasama ve

yürütme yetileri benim başkanlığında Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanından oluşan Milli Güvenlik Konseyi tarafından kullanılacaktır.

...TC, NATO dahil tüm ittifak ve antlaşmalara bağlı kalarak, başta komşularımız olmak üzere bütün ülkelerle karşılıklı bağımsızlık ve saygı esasına dayalı birbirlerinin iç işlerine karışmamak kaydıyla eşit şartlar altında ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerini geliştirme kararındadır.

Uluslararası sorunların barışçı yollarla çözümlenmesinden yana bir dış politika izlenmesine devam edilecektir.

Birçok tutum ve davranışıyla demokratik özgürlükçü parlamenter sisteme inanını defalarca kanıtlayan TSK; en kısa zamanda Bakanlar Kurulu'nu kurarak, yürütme sorumluluğunu bu kurula bırakacak ve hür, demokratik parlamenter sistemin şimdi olduğu

gibi dejenere edilmesine ve tıkanmasına mani olucu ve Türk toplumuna yaraşır bir Anayasa ve seçim kanunu ile partiler kanununu hazırlamayı ve bunlara paralel düzenlemeleri yapmayı müteakip insan hak ve hürriyetlerine saygılı, milli dayanışmayı ön plana alan sosyal adaleti gerçekleştirecek, ferdin ve toplumun huzur, güven ve refahına önem veren özgürlükçü demokratik, laik ve sosyal hukuk kurallarına dayalı bir yönetime ülke idaresini devredecektir.

Sayılan bu hazırlıklar tamamlanıncaya kadar yurdumuzda her türlü siyasi faaliyetler her kademedede durdurulmuştur. Zorunlu olarak faaliyetleri durdurulan siyasi partilerin yeniden hazırlanacak anayasadaki düzenlemelere ve yeni seçim partiler kanununa göre zamanı ve koşulları ilan edilecek seçimlerden yeterince önce faaliyete geçmesine müsaade edilecektir.

Parlamento üyeleri, siyasi faaliyetlerinden dolayı suçlanmayacak ve yeni yönetime karşı suç teşkil edecek tutum ve davranışlarda bulunmadıkları sürece haklarında herhangi bir işlem yapılmayacaktır. Ancak, kanunların suç kabul ettiği fiilleri vaktiyle işlediği saptanan parlamenterler hakkında gereken kovuşturma yapılacaktır. AP, CHP, MSP, MHP'nin parti başkanları şimdilik can güvenliklerinin sağlanması amacı ile Silahlı Kuvvetlerin koruma ve gözetiminde belirli yerlerde ikamete tabi tutulmuşlardır. Durum müsait olunca serbest bırakılacaklardır.

Memlekette idarenin, tam bir tarafsızlık içinde vatandaşın hizmetine koşması sağlanacaktır. Devlet hizmetinde bulunanların siyasi etkiler dışında çalışmaları kanun hakimiyeti altına alınacaktır. TSK'nin yönetime el koyduğu şu anda devletin yanında tarafsız ve adil hizmet görecek yöneticiler eski zamanın siyasi davranışlarına yönelmedikçe hizmete ve görevlerine devam edeceklerdir.

Kanun ve nizam hakimiyetini sağlamda tecrübeli ve yetenekli kişilerden oluşan mahkemelerin süratle ve doğru kararlar verebilmelerini ve bunları korkusuzca uygulayabilmelerini sağlayacak yasal ve idari tedbirler alınacaktır.

Memleketin ekonomik koşullarını kendi gücümüzle iyileştirmek için her alanda elden gelen gayret sarf edilecektir. Çalışkan ve vatanperver Türk işçisinin mevcut ekonomik koşullar çerçevesinde her türlü hakları korunacaktır.

Ancak, temiz Türk işçisini sömüren, onları kendi ideolojik görüşleri istikametinde kullanmak için her türlü baskı oyunlarına başvuran, işçinin hakkı yerine kendi menfaatlerini ön planda tutan bazı ağaların bu faaliyetlerine asla müsaade edilmeyecektir.

Tüm işverenlerin iş barışının koşullarını sağlayacak esaslardan ayrılmadan gelişmesine yardımcı olmaları için her türlü tedbir alınacaktır.

Köylünün, milletimizin efendisi olduğu inancını kuvveden fiile çıkarmak için tarım alanında üretimi arttıracak bir tarım seferberliği ve fiyat politikası ile gerekli diğer önlemlerin alınmasına bilhassa önem verilecektir. Türk köylüsünün tarlasından ayrılıp şehirlere göç etmesini zorlayan ekonomik ve sosyal nedenlere çare aranacaktır.

Eğitim ve öğretimde Atatürk milliyetçiliğini yeniden yurdun en ücra köşelerine kadar yaygınlaştıracak tedbirler en kısa zamanda alınacaktır.

Yarının teminatı olan evlatlarımızın Atatürk ilkeleri yerine yabancı ideolojilerle yetişerek sonunda birer anarşist olmasını önleyecek tedbirler alınacaktır. Bu maksatla hepimizin tek tek saygıyla andığımız öğretmenlerimizin Der'liBir'li derneklere üye olarak bölünmelerine müsaade edilmeyecektir. Her düzeyde öğrencinin amacı Atatürk ilkeleri ve milliyetçiliği ile pekişmiş ve üretime yönelik bilgi ve becerisini kazanmak olacaktır.

En kıdemsiz erinden en üst komutanına kadar TSK'nin tüm personeli bu amaçlara ulaşmada Devletin iç ve dış tehditlere karşı kollayıcı ve koruyucu gücü olarak siyasetin dışında kalacaktır.

Aziz Yurttaşlarım;

Bir defa daha belirtiyorum ki; Silahlı Kuvvetler aziz Türk Milletinin hakkı olan refah ve mutluluğu, vatan ve milletin bütünlüğü ve gittikçe etkisi azaltılmaya çalışılan Atatürk ilkelerine yeniden güç ve işlerlik kazandırmak, kendi kendini kontrol edemeyen demokrasiyi sağlam temeller üzerine oturtmak, kaybolan devlet otoritesini yeniden tesis etmek için yönetime el koymak zorundan kalmıştır.

Komutan, subay, astsubay ve erler olarak hepimiz vatan ve milletin refah ve mutluluğu uğruna her şeyimizi, bu arada hayatımızı dahi seve seve feda etmeye hazırız. Memlekette her zaman bulunabilen ve özellikle son zamanlarda çoğalan kötü niyetli birçok kişi ve kuruluşlar sizlere yalanlar düzerek, bunun aksini söyleyebilecekler ve menfi propagandalara başvurabileceklerdir. Bunlara asla inanmayınız. Bütün uygulamalar milletin gözü önünde yapılacaktır.

Kıymetli Vatandaşlarım;:

Her zaman milletiyle bir bütün ve Türk Milletinin emrinde olan TSK'ne ve yeni yönetime karşı yapılacak her türlü direniş, gösteri ve tutum anında en sert şekilde kırılarak cezalandırılacaktır.

Yurtta kan dökülmemesi için bir bütün ve Türk milletini emrinde olan TSK'ne ve yeni yönetime karşı yapılacak her türlü direniş, gösteri ve tutum anında en sert şekilde kırılarak cezalandırılacaktır.

Vatandaşlarımızın birbirlerinin hak ve hukukuna saygılı olmalarını, sevgi içinde, kırınlıklarını unutmalarını, hepimizin bu mübarek topraklar üzerinde aynı haklara

sahip bir Türk vatandaşı olduğumuzun idraki içerisinde olarak yeni yönetime yardımcı olmalarını vatanperverlik ve asil karakterlerinden bekler, mutlu ve aydınlık yarınlar dilerim."³¹⁷

12 Eylül 1980 tarihli Resmi Gazetede MGK kararı ile yayımlanan 2 numaralı bildiri; ordu ve sıkıyönetim komutanlarının atamaları açıklanmıştır. Sıkıyönetim Komutanlıkları ülkedeki asayiş ve nizamı sağlanması amacıyla tam yetkili kılınmıştır. Aynı zamanda halkın sıkıyönetim Komutanlıklarının alacakları her türlü tedbire uyması gerektiği açıklanmıştır.

12 Eylül 1980 tarihli Resmi Gazetede MGK kararı ile yayımlanan 3 numaralı bildiri;

- Halkın her türlü iaşesini sağlamakla belediyeler görevlendirilmiştir.
- Bütün fırın ve un fabrikaların tam kapasite çalışması gerekmektedir. Bütün sağlık personelleri görevleri başında bulunacak ve halkın sağlığıyla ilgileneceklerdir.
- Şehirlerarası veya şehir içi seyrüsefer yapan tüzel veya kamu araçlarının gıda veya yakacak ürünleri taşınması halinde sokağa çıkma yasağının uygulandığı saatlerde dahi olsa seferlerine devam etmelerine izin verilip kontrolü sıkıyönetim komutanlarına bağlanmıştır.
- Gıda maddelerinin satışlarında paniğe ve istifçiliğe fırsat verilmeyecektir.

12 Eylül 1980 tarihli Resmi Gazetede MGK kararı ile yayımlanan 4 numaralı bildirinin ilk maddesinde *"Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içerisinde ve emirle yerine getirme kararı almış ve ülke yönetimine bütünü ile el konulmuştur."* İfadesi yer almaktadır. Ayrıca Milli Güvenlik Konseyi başkan ve üyelerinin isimlerine yer verilmiştir. Buna göre MGK Başkanı ve Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren, üyeler ise Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer, Jandarma Genel Komutanı Org. Sedat Celasun ve MGK Genel Sekreteri Org. Haydar Saltık'tan oluşmaktadır.

12 Eylül 1980 tarihli Resmi Gazetede MGK kararı ile yayımlanan 5 numaralı bildiri;

- Bütün hava ve deniz limanları ile hudut kapıları çıkışa kapatılmıştır.
- Yabancı bandıralı gemilerin boğazlardan geçişi devam edecektir.
- Kara, deniz, hava ve demiryolları seferleri kontrollü devam edecektir.
- Transit geçen yabancı uçak ve gemiler seyirlerine devam edecektir.
- Doğu ve güneydoğu Anadolu'da pasavanla geçişler yasaklanmıştır.
- Dışişleri Bakanlığı ile yabancı elçilik ve yetki verilmiş temsilcilikler hariç ikinci bir emre kadar yurtdışı ile telsiz haberleşmesi yasaklanmıştır.
- PTT'nin ülkeler ve şehirlerarası haberleşme servisleri kontrollü devam edecektir.

³¹⁷.Evren, a.g.e., s.224-232

12 Eylül 1980 tarihli Resmi Gazetede MGK kararı ile yayımlanan 6 numaralı bildirimde Kenan Evren TSK mensuplarına hitaben harekâtı açıklayıcı ifadeler kullanmıştır. Evren, hareketin nedenlerinden bahsederken “*Ekonomik, sosyal ve siyasal sorunların yarattığı sayısız bunalımlar, ulusal varlığımıza kastederken, bu tarihi karara başvurulmasaydı, ulu Atatürk'ün kutsal emanetleri ve ilkeleri sapık ideolojilerin kölesi olacak ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin yurduna geleneksel ve sınırsız bağlılığı, eşsiz kahramanlık ve fedakârlığı, şanlı tarihinin ve ulusunun önünde, bu felaketin ağır vebali altında kalacaktı.*” demiştir.

12 Eylül 1980 tarihli Resmi Gazetede MGK kararı ile yayımlanan 7 numaralı bildirimde;

- Siyasi parti faaliyetleri yasaklanmıştır.
- Kamu düzeni ve genel asayiş gereği olarak DİSK ve MİSK ve bunlara bağlı sendikaların faaliyetleri durdurulmuştur. Çünkü müdahale gününe kadar yaşanan anarşik ortamda ülkenin en büyük uğraşlarından birini de işçilerin yaptıkları grevler oluşturmuştur. Bu örgütler kapatılmasa 1 Mayıs direnişleri gibi yasak tanımadan işçiler sokağa dökülecek ve direneceklerdi. Bu da 12 Eylülün amacına ulaşmasını engelleyebilecekti.

• Türk Hava Kurumu, Çocuk esirgeme Kurumu ve Kızılay hariç bütün derneklerin faaliyetleri durdurulmuştur.

- Hafta sonu yapılacak bütün spor faaliyetleri yasaklanmıştır.
- Bankaların faaliyetleri ikinci bir emre kadar durdurulmuştur. Güvenlikleri sıkıyönetim ve garnizon komutanlıklarınca sağlanacaktır.

MGK'nın 12 Eylül 1980 tarihli 8 numaralı bildirisinde;

• TSK'de, devlet dairelerinde, belediyeler ve KİT'lerde, özerk devlet kuruluşlarında çalışan tüm memur, sözleşmeli ve ücretli personelin emeklilik, istifa ve işten ayrılmaları ile yeniden yapılacak atamalar ikinci bir emre kadar durdurulmuştur. Ayrıca sıkıyönetim komutanlarının haberi olmadan herhangi bir işçi veya memur işinden çıkarılamayacaktı. Bu uygulama işverenlerin tepkisine neden olsa da sivil yönetime geçilene kadar devam edilmiştir.

MGK'nın 12 Eylül 1980 tarihli 9 numaralı bildirisinde;

• Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığına bağlanmıştır. Emniyet Genel Müdürlüğüne, Jandarma Genel Komutan Yardımcılığı uhdesinde kalmak üzere; Korgeneral Hayrettin Tulunay atanmıştır.³¹⁸

5.2. 12 Eylül 1980 Askeri Harekâtının Basına Yansımaları

Hürriyet, 12 Eylül askeri darbesinin ilk gününde, “*Terörün sonucu: yönetim Milli Güvenlik Konseyinde*” ve “*Atatürk yolunda devam*” manşetlerini kullanmıştır. Ayrıca MGK üyelerini halkın gözünde tanıtılması içinde kısa özgeçmişleri beyan edilmiştir. İstanbul Belediye Başkanı Aytekin Kotil görevden alınıp yerine Harp akademileri Komutan Yardımcısı İsmail Hakkı Akansel getirildi. Kenan Evren'in radyo

³¹⁸ Resmi Gazete, 12 Eylül 1980, 17103, s.1-10.

konuşmalarına bütün halkın kulak kesildiğini ve verilen tüm emirleri yerine getirdiklerini ayrıca uzun zamandan sonra ilk kez bir gece anarşi ve terör faaliyetleri olmadan geçtiğini açıklamıştır. 12 Eylül'ün kansız bir darbe olduğunu belirtirken TSK için sarf ettiği sözlerde ise bir tarafgirlik ve 12 Eylül'ü haklı gösterme tutumu olduğu gözlenmektedir.³¹⁹

Oktay Ekşi'nin darbeden bir gün sonra çıkan Hürriyet gazetesindeki "*Oh Olsun Demeli mi?*" başlıklı ve sert bir dille eleştirdiği yazısında; Türkiye'nin 12 Eylül sürecine gelmesinde eski parlamenterlerin, parti lider ve üyelerinin, işçi sendikalarının, bilim adamlarının ihmalkârlıkları ve menfaatleri uğruna ülkenin keşmekeşe sürüklendiğini açıklamıştır. Bu sebeple Türkiye'yi 12 Eylül'e getiren nedenler arasında ismi sayılan zümrelerin rollerinin büyük olduğunu ve müdahalenin kaçınılmaz son olduğunu Evren'in 1979 uyarısından bile anlaşıldığını ifade etmektedir.³²⁰

Çetin Emeç'in "*Kakorasi'den Demokrasi'ye*" başlıklı yazısında 12 Eylül'ün haklılığını 1960 darbesiyle kıyaslayarak anlatmaktadır. "*1960 darbesinde parti lider ve vekillerine insan dışı davranılırken 1980 darbesindeki partiler ve üyelerine böyle bir dayatmanın yapılmadığı aksi takdirde parti liderlerine en iyi konforu vermeye çalıştıklarını şu sözlerle anlatmıştır: "bu yeryüzü cennetini neredeyse benzeri görülmemiş bir cehenneme çevirenler, kendi doğurdıkları Frankeştayn'dan ürküp, askeri imdada da çağırabilirlerdi... Sakar parmaklarla bozulan çarkı, "Aman düzelt diye, ona teslim etmek de isteyebilirlerdi."*³²¹

Darbenin ikinci gününde Hürriyet gazetesi "*Eski parlamenterler konuştu: "Yeni Yönetim hayırlı olsun"* manşetini kullanmıştır. Bu bağlamda AP Sözcüsü Mustafa Üstündağ'ın "*Harekatın ülke için hayırlı uğurlu olmasını diliyorum.*" CHP Sözcüsü Nahit Menteşe'nin "*İnşallah devlet bundan güç alır.*" MSP Genel Başkan Yardımcısı Fehmi Cumaloğlu'nun "*TSK idareye efendice, kansız şekilde el koydu.*" Türkeş'in teslimiyeti

hakkında bilgi sahibi olmadığını belirten MHP Sözcüsü Necati Güntekin'in "*Hareketten Türkeş'in haberi olduğunu zannetmiyorum.*" Dediklerini okuyucularına ilettiler. Faaliyetleri durdurulan siyasi partilerin merkezlerinden parti tabelalarının indirilmesi gazete sayfalarını süsledi. Tabelaların indirilmesi yanında ayrıca merkezde arama faaliyetlerine katılan güvenlik güçlerinin eline MHP Bakırköy ilçe merkezinde 2 tabanca, mermi, falaka sopası, patlamaya hazır fünye ve ÜGD'ye ait pankartlar ele geçirildi. 10 kişi gözaltına alındı.³²² Hürriyet'in

"Dünya Bizi Konuşuyor" bölümünde Batının 12 Eylül'e bakışları anlatılmıştır. Sol gruplar olumsuz karşılarken özellikle Batı basınında olumlu ilgi gösterilmiştir. Alman basını "*Türkiye'deki terör ve ekonomik istikrarsızlık TSK'ni yönetimi almaya zorladı. Yapılan açıklamaya göre Türk ordusu en kısa zamanda demokratik sisteme döneceğine söz veriyor. Onların sözüne inanmak ve şans vermek gerekir.*" Dedi.

³¹⁹ Hürriyet, 13 Eylül 1980, s.1.

³²⁰ Oktay Ekşi, *Oh Olsun Demeli Mi?*, Hürriyet, 13 Eylül 1980, s.3.

³²¹ Çetin Emeç'in "*Kakorasi'den Demokrasi'ye*" Hürriyet, 15 Eylül 1980, s.5.

³²² Hürriyet, 14 Eylül 1980, s.1.

Bağımsız Stuttgarter Nachrichten’de; “Türkiye’de silahlı kuvvetler, düzenin koruyucusu olarak değerlendirilmektedir. TSK’nin NATO’ya bağlı olduğunu açıklaması da Batı’nın güvenliği açısından rahatlatıcı bir gelişmedir.”Dedi. ABD’nin en büyük gazetelerinden The New York Times, “Türkiye’deki politikacıların, tırmanan terörüne ekonomik bunalımı önlemekteki başarısızlığı yüzünden ordu sivil yönetime son vermek zorunda kaldı. Türkiye’de ordunun yönetime el koyması, bu ülkenin ikinci bir Arjantin ya da ikinci bir İran olmayacağını gösterir” diyerek Türk-Yunan ilişkilerinin ve iki ülkeyi karşı karşıya getiren Kıbrıs ilişkileri konusunda işbirliğine varabileceğini ifade ederek ilerleyen süreçlerde Kıbrıs’ın NATO’ya tekrar alınmasının ilk sinyallerini de vermiş oldu. Batı Almanya başbakanı Schmidt’in Türkiye’de askerinin yönetime el koyması sonucunda ilişkilerinde bozulmanın olmayacağını ve yardımların devam edeceğini belirterek; “Askeri müdahalenin sonucunda Türkiye’de demokratik değerlerin kaybolmamasını dilediğini” söyledi. ABD tarafından verilen mesajda ise; “Diğer NATO müttefikleri gibi Amerika da Türkiye’nin son 24 saat içinde olanları dikkatle izlemektedir. Ortalık yatışınca adar Türk siyasi tarihindeki bu önemli gelişmelere seyirci kalmak Türkiye’nin olduğu kadar Batı ittifakının da yararları gereğidir...” diyerek 12 Eylül’e desteğini apaçık göstermiş ve yeni yönetimle ilişkilerin devam edeceğini eklemiştir.³²³

İsmet İnönü’nün damadı ve Hürriyet Gazetesi yazarı Metin Toker, 14 Eylül 1980 tarihli “Metin Toker’in Not Defterinden” başlıklı köşe yazısında Türkiye’nin 27 Mayıs süreciyle başlayan darbeler tarihine ışık tutmuştur. İlaveten “askeri müdahalenin tabiatındaki tehlike ve rahatsızlıkları ‘Ben onlarla baş ederim’ diye küçümseyenler, kendilerine uzun vadeler biçenler, ilk günkü niyet ve usullerinden ister istemez uzaklaşırlar.” Sözlerini sarf ederek askeri müdahalelerin ilk yapıldığı zamanın niyetiyle sonraki niyetlerin bir olmadığını kişisel menfaatlerin devreye girip düşüncelerini değiştirdiğini ima etmektedir.³²⁴

Kenan Evren’in 12 Eylül süreci hakkındaki vaatleri 17 Nisan 1980 tarihinde basına şöyle yansıtılmıştır:

1. Geçici Anayasanın ve normal rejime geçme işleminin elden gelen en kısa zamanda yapılmasına çalışılacaktır.
2. Ekonomik istikrar programından büyük bir engel çıkmadığı sürece ayrılmayacağız.
3. Cumhurbaşkanlığı seçimi konusunda Yunanistan’dakine benzer bir sistem getirilecek.
4. Mevcut öğretmenler Atatürkçülük yolundan ayrılmadıkça, çocuklarımıza yıkıcı, bölücü fikirler aşılamadıkça görevlerine devam edecekler. Suç işleyenler hariç, dernek üyesi oldukları için öğretmenlerimiz ceza görmeyecekler.
5. Kurucu meclis en kısa zamanda kurulacak.

³²³ “Dünya Bizi Konuşuyor”, *Hürriyet*, 14 Eylül 1980, s.1-3.

³²⁴ Mine Söğüt, *Darbeleri Kalemler*, GETTO Basın Yayın, İstanbul, 2010, s.207.

6. TSK'nin harekâtı Türkiye'nin iç meselesidir iç meselelerden dolayı dış politikamızı değiştirmeyeceğiz.

7. Harekâtımızı ilgililerden başka kimse, hatta eş ve çocuklarımız bile bilmiyordu. Amerikan yardım kurulu başkanı evinin yanına gelen tankı görünce bize "Bu tanklar niye geldi?" diye sordu. Kendisine NATO tatbikatı var ya hazırlık yapıyoruz" cevabını verdik

8. Demokrasi demek her isteyen her istediğini yapabilmesi demek değildir.³²⁵

Cüneyt Arcayürek, "Olumlu İşaretler" yazısında Kenan Evren'in MGK Başkanı sıfatıyla yaptığı konuşmada Türkiye'de demokrasinin sona erdiğini yaptığı basın toplantısında 12 Eylül'ün amaçlarını tek tek sıralamasını şu şekilde yorumlamıştır: "Bu cümlelerin içeriği, geçmişin deneylerinden büyük ölçüde yararlanıldığını gösteriyor. Bir daha böyle bir müdahalenin yapılmasına lüzum bırakmayacak şekilde bir partinin veya birkaç partinin eğilimlerine göre değil, ülkenin koşullarına göre yasal düzenlemeler yapılacağını açıkça vurguluyor." Demıştır.³²⁶

Oktay Ekşi "Basın Toplantısının İzlenimleri" başlıklı yazısında; Yeni dönemde özgürlükçü ve Atatürk ilkelerine sadık bir millet anlayışı kurma derdinde olurken gözlerini dünya düzenine kapattığı 1961 Anayasasının getiriyle sonuçlanmasını istemediği bir dönem olarak bahsetmiştir. "Evren'in 'geçmişe ait siyasi hataların değil, suç teşkil eden hususların hesabının sorulacağı' anlamına gelen sözleri, yeni yönetimin bir Devr-i sabık yaratma peşinde olmadığı ve olmayacağı kanaatini doğurmaktadır. Ancak bugüne kadar kanunlara aykırı fiillerin hesabının sorulması değil, sorulmaması huzursuzluk nedeni olmuştur. O nedenle Evren'in bu sözleri sadece, geçmişte siyasi mücadeleyi hukuk dışına çıkmadan yürütmüş olanlar için bir güvence değerindedir."³²⁷

"Dünya Bizi Konuşuyor"sütununda bir Amerikan dergisi olan Newsweek "Türkiye'de Generaller Gecesi" başlığıyla ve Kenan Evren'in fotoğrafını kapak yaparak 12 Eylül'den bahsetmiştir. Newsweek'in yazısında; "General Evren'in başkanlığındaki hareketin liderleri Türk demokrasisini sağlamlaştırmaktan yanadır. Bu liderler militan İslam dünyasının Batı kanadını oluşturan Türkiye'nin önemini anlamışlardır. Yeni liderler Türkiye'nin NATO'nun güney kanadında anahtar rolünü sürdürmesinden yanadırlar."; İngiltere'nin en ünlü gazetelerinden Daily Mail'e göre ise "Ne kan ne gözyaşı" başlıklı yazısında 60 yıllık bir batılılaşma hareketine rağmen, Türkiye'nin İslamiyet'e derinden bağlı olarak kaldığını ileri sürmüştür. Belçika'nın Le Solr gazetesi, Belçika'daki yetmiş bin Türk, hükümet darbesini sürprizle karşılamadığını açıkladı. Sol görüşlü Batı Alman gazetesi olan Frankfurter Rundschau, "en sonunda huzur geldi. Bu, askerin yönetime el koymasından sonra Türk halkının birleştiği görüldü. Aylardan beri ilk kez Türkler, zorbalık korkusu olmadan bir hafta sonu yaşadılar." Demiş ve basına sansür uygulanmadığını da yazısına eklemiştir.³²⁸

³²⁵ Hürriyet, 17 Eylül 1980, s.1.

³²⁶ Cüneyt Arcayürek, "Olumlu İşaretler" Hürriyet, 17 Eylül 1980, s.1-7.

³²⁷ Hürriyet, 17 Eylül 1980, s.3.

³²⁸ Hürriyet, 17 Eylül 1980, s.3.

Kenan Evren'e bir basın mensubu 12 Eylül ile birlikte Türkiye'nin izleyeceği dış politika ve özellikle yakın zamanlarda İran'da da bir devrimin gerçekleşmesi sebebiyle bu ülkeyle ilişkilerin hangi boyutta devam edeceği sorulmuş Evren ise şöyle cevap vermiştir;

“Silahlı Kuvvetler'in harekâtına karşı bir tepki yok. Bu bizim iç meselemizdir. Biz, bütün komşu ülkelerle iyi geçinme yanlısıyız. Kimsenin içişlerine karışmıyoruz. İç meselelerden dolayı dış politikamızı da değiştirmeyeceğiz. İran ile dostluğumuz devam edecek. Biz, İran ile asırlardan beri dostluk ve kardeşlik içinde yaşadık. İran Devrimini takiben İran'a elimizden gelen yardımı yaptık. Kendi iç meselesi olduğu için bir şey demedik. Türk Silahlı Kuvvetlerinin hareketi de Türkiye'nin iç meselesidir. İran'ın da bunu anlayışla karşılayacağı kanaatindeyiz.”³²⁹

Milliyet,12 Eylül askeri darbesinin ilk gününde, *“Parlamento ve hükümet feshedildi, bütün yurttasıkıyönetim ilan edildi. Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu”³³⁰*; *“Evren: ‘Yeni Yönetime Herkes Yardımcı Olmalı’*, *“Atatürkçü Yola Devam Edilecek”* manşetlerini kullanmıştır. Milli Güvenlik Konseyi komutanlarının resimleri ile sıkıyönetimi uygulayacak ilgili komutanların isim listesi okuyuculara tanıtılmıştır. MGK Başkanı sıfatıyla müdahale bildirimlerini açıklayan Kenan Evren'in açıklamalarına yer verilmiştir. *“Parlamento üyeleri siyasi faaliyetlerinden dolayı suçlanmayacak ve yeni yönetime karşı suç teşkil edebilecek tutum ve davranışlarda bulunmadıkları sürece haklarında herhangi bir işlem yapılmayacaktır. Ancak kanunların suç kabul ettiği fiilleri vaktiyle işlediği saptanan parlamenterler hakkında gerekli kovuşturma yapılacaktır.”* Diyen Kenan Evren'in politikacılar hakkındaki kararları açıklanmıştır. Gazetenin üçüncü sayfası dış basına ayrılmış ve 12 Eylül'ün dış basındaki yankıları gösterilmiştir. Buna göre Fransız basını *“Ordunun şiddete başvurmadan ve kan akıtmadan iktidarı ele aldığı”* şeklinde yorumlamıştır. Times gazetesi 11 Eylül 1980 tarihli yazısında *“Türkiye'de askeri darbelerin belirli zamanları varsa, şimdi de bir askeri darbe her an beklenebilir.”* Şeklinde açıklamaların yer almış olması, dış basında Türkiye'de darbe beklentisini adeta somut bir göstergesi olarak dikkatlerden kaçmadığı görülmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığının yaptığı açıklamada 12 Eylül harekâtının Türkiye rejimi ve hükümet sisteminin işlerlik kazanması için bir zaruret halini aldığını belirtmiştir. İlaveten NATO ve üye ülkeler Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerini devam ettireceğini açıklamıştı.³³¹

Milliyet'in 14 Eylül tarihli *“Demokrasi İçin, '12 Eylül'ün Başarısı Şarttır...”* başyazısında 27 Mayıs askeri darbesi ile kısa bir mukayese yapıldıktan sonra TSK'nın yönetime el koyma hareketinin başarıya ulaşması ve demokrasiye dönülebilmesi için

vatandaşların harekate inanmaları ve askere güvenilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Başyazıda, *“...devletin yıpranıp aşınmasından yararlanan anarşi ve terörizmi ezerken, sosyal hukuk devletinin ince kurallarını yeniden uygulanır hale getirmek gerekiyor. Devletin gücünü suçlular için korkacak, vatandaşlar için de*

³²⁹ Hürriyet, 17 Eylül 1980, s.7.

³³⁰ Milliyet, 12 Eylül 1980, s.1.

³³¹ Milliyet, 13 Eylül 1980, s.1-3.

özgürlüğün güvencesi haine sokacak niteliklere sahip olması gerekiyor...” şeklinde tavsiye niteliğinde bir açıklama yapılmıştır.³³² Refik Erduran’ın 13 Eylül 1980 tarihli “Mercek” başlıklı yazısında “...başka ülkelerde yönetim olağanüstü bir yoldan el değiştirirken genelde kan akar. Bizde ise 12 Eylül 1980 yıllardır

kansız geçen ilk gün oldu. ‘Kansızlık’ özelliğini önümüzdeki dönemde sürdürmek için elden geleni yapmak her iyi niyetli yurttaşın ilk ödevidir...” açıklamasında bulunarak ülkenin kötü gidişatının bir sonucu olduğunu ve olayları serinkanlılıkla takip edilerek halkın üzerine düşen görevleri yerine getirmesi gerektiğini söyleyerek 12 Eylül müdahalesini olağan karşılamış ve destek vermiştir.³³³ Genelkurmay Genel Sekreteri Tuğ. Fikret Küpeli’nin yaptığı açıklama ile MGK, Org. Kenan Evren’e Genelkurmay ve MGK Başkanlığı ile beraber Devlet Başkanlığı görevi de tevcih edilmiştir. Org. Kenan Evren, Devlet Başkanı sıfatını ilk defa başbakanlık ve bakanlık müsteşarıyla yapılan toplantıda ve Macar Devlet Başkanı ile Sosyalist Etiyopya Geçici Askeri Konseyi başkanına gönderdiği mesajlarda kullanmıştır. Askeri yönetimin ekonomik işlerin yürütülmesi için Turgut Özal ile görüşmelere başlamasında IMF’nin yorumlarına yer veren Milliyet’te Bir İngiliz bankasının sözcüsü, “*Turgut Özal, çok saygı duyduğumuz bir kişidir. Onun başlattığı işin başka bir ekibe devredilmesini düşünmek mümkün değildir. Görüşmeler pek yakında yeniden başlanacağına inanıyoruz.*” açıklamasında bulunmuştur.³³⁴ Milliyet imzalı “*MGK’nın Yüklü Gündemi!*” Başyazısında Kenan Evren’in Devlet Başkanlığı görevini üzerine alması haklı ve doğru görülmüştür. MGK’nın hem parlamento hem de hükümet vasfını taşımakla yükümlü olduğu, Bakanlar Kurulu seçilecek olmasına rağmen ülkenin tüm iç ve dış işlerinin konsey tarafından yürütüleceği ifade edilmiştir. Türkiye gündeminin kördüğüm olduğu ve her işin kolaylıkla halledilemeyeceği söylenirken konseyin ilk önceliğinin anarşi ve terör ortamını sonlandırmak olduğu belirtilmektedir. Bunun yanı sıra Kenan Evren’in açıklamalarına istinaden “...Türk ordusunun geleneklerine uyarlı biçimde, 12 Eylül Harekâtı, asla bir kan davası gütmemektedir... ayrıca, Silahlı Kuvvetler’in, partiler arasında hakem rolü üstlenip ‘Şu haklı, şu haksız’ demeyeceği anlaşılmaktadır...” ifadeleri kullanılarak orduya destek verdikleri anlaşılmaktadır.³³⁵ Mustafa İstemi’nin yazısına göre, “...daha düne kadar karşılıklı çatışmalara sahne olan, gecelerini tabanca sesleriyle geçiren, kurşunlara hedef olmamak için karanlıkta oturan gecekondulu halkı birkaç gündür, ilk kez geceleri ışıklarını yakıp evlerinin bahçelerinde oturabildiler. Basının, politikacıların, kimi zaman polislerin giremediği yerlerde, şimdi rahatça dolaşmak mümkün...”³³⁶ açıklamasında bulunarak 11 Eylül günü anarşinin doruk noktasında olmasına, insanların dışarıya çıkmaya dahi korkmalarına rağmen 12 Eylül günü askerin yönetimi devralmasıyla beraber anarşinin aniden söndüğü, insanların huzur ve sükûnete sahip oldukları belirtilerek kafalarda bir soru işareti bırakmışlardır. Zira nasıl bir

³³² Milliyet, “*Demokrasi İçin, ‘12 Eylül’ün Başarısı Şarttır*”, 14 Eylül 1980, s.1.

³³³ Söğüt, a.g.e., s.197-198.

³³⁴ Milliyet, 14 Eylül 1980, s.6.

³³⁵ Milliyet, “*MGK’nın Yüklü Gündemi*”, 15 Eylül 1980, s.1.

³³⁶ Mustafa İstemi, “*Kurtarılmış Bölgelerde Operasyonlar Sürdürülüyor*”, *Milliyet*, 15 Eylül 1980, s.4.

rejim tüm ülkeyi kasıp kavuran kan gölünü bir anda yok edebilsin. Bunun arkasında görülmeyen bir el mi vardı? Gerçekleşen askeri rejim sadece 24 saat içerisinde hem de kansız ve direnişsiz nasıl anarşi ve terörü yok edebilir? İşte bu sorular günümüzde hala gizliliğini korumaktadır.

Cumhuriyet, 12 Eylül askeri darbesinin ilk gününde, *“Parlamento ve hükümet feshedildi. Silahlı Kuvvetler Yönetime El koydu”*³³⁷ manşetlerini kullanış ve MGK’nın 1 ve 3 numaralı bildirisine yer verilerek okuyucularını bilgilendirmiştir. Oktay Akbal, Türkiye’nin içerisinde bulunduğu durumdan, siyasi kargaşadan, ekonomik çıkmazdan, anarşiden bahsederek şunları eklemiştir: *“şimdi yeni bir yaprak açılmıştır. Bu yeni yaprağın, Atatürk’ün özlediği devrimci demokrasi çizgisinde ileri aşamalar yaratması beklenir.”*³³⁸

Cumhuriyet’in dış basına ayrılan kısmında Paris Radyosu’nun Türkiye’deki gelişmelerine de yer verilmiştir. Habere göre, *“geceki eylem, ne bir avuç askerin yaptığı bir darbe, ne de siyasi amacı olan bir darbedir. Siyasi kuvvetlerin bütünlüğünde ve hiyerarşik düzen içinde ülkeyi anarşiden kurtarmak ve modern Türkiye’nin kurucusu Atatürk’ün orduyavasiyetini yerine getirmek için girişilmiş bir eylemdir.”* Diyerek TSK’ni desteklemiş ve müdahale ile NATO’nun da rahat bir nefes aldığını açıklamıştır.³³⁹

Uğur Mumcu, *“Bundan Sonra”* başlıklı köşe yazısında Türkiye’nin çok partili hayata geçmesiyle beraber askerin yönetime müdahale etme sürecinin de başladığını ifade etmektedir. 27 Mayıs’ın lideri Org. Cemal Gürsel’in ve 12 Martçı emir komuta zincirinin ülkeye sivil yönetimi armağan ettiklerini, ancak siyasilerin bu fırsatı değerlendiremediklerini açıklamıştır. Mumcu, *“Türk Silahlı Kuvvetleri, çok partili yaşama adımımızı attığımız günden bu yana oluşagelen olaylar karşısında, hiçbir zaman sürekli ve kalıcı bir askeri yönetim kurmayı düşünmemiştir. Bu tutum, değeri çok sonra anlaşılacak bir büyük güvencedir.”* Sözlerini sarf ederek 12 Eylül rejiminin şartları sağladıktan sonra yönetimi devredeceğini umduğunu açıklamıştır.³⁴⁰ Başka bir köşeyazısında yine Türkiye’nin 27 Mayıs ve 12 Mart geçmişini hatırlatan Mumcu, 12 Eylül’ün diğer iki müdahaleden daha farklı olduğunu belirtmektedir. 12 Eylül’e destek veren yazısında Türkiye’de yaşanan ağır bunalım ortamlarının bu sonucu doğurduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Terörün olduğu yerde, Anayasadan, hukuk devletinden, serbest seçimlerden, bağımsız yargıdan söz etmenin olanağı yoktur. Terörün bu kanlı ipoteği kaldırılmadıkça, özgürlükçü demokrasiye dönülmüş sayılmaz. Terörün hüküm sürdüğü ülkelerde, Anayasa, kâğıt parçalarından, Parlamentolar, taş yığınlarından başka bir işe yaramaz. Yaramadığı ülkemizdeki aç deneye görüldü...”*³⁴¹

Ali Sirmen, *“Batı Ne Bekliyor?”* başlıklı köşe yazısında TSK’nın yönetimi tümüyle ele almasının Batı tarafından olumlu karşılandığını belirtmektedir. Ancak Batı’nın Türkiye üzerinden bazı beklentilerinin olduğunu ve dış politikasını bu

³³⁷ Cumhuriyet, 12 Eylül 1980, s.1.

³³⁸ Oktay Akbal, “Yeni Bir Tarih Yaprığı”, *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1980, s.2.

³³⁹ *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1980, s.4.

³⁴⁰ Uğur Mumcu, “Bundan Sonra”, *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1980, s.1-7.

³⁴¹ Uğur Mumcu, “Terörsüz Özgürlük”, *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1980, s.1-5.

doğrultuda düzenlemesi gerektiğini ifade etmiştir. Buna göre, “...Batı, Türkiye'nin NATO'dan kopmasını ve bugüne kadar bağlı olduğu ittifakları bir anda yıkmasını istememektedir. Türk dış politikasının Batı'yı en çok ilgilendiren iki sorunu ise birbirleriyle yakından ilişkilidir. Bu iki sorundan biri, Kıbrıs

öteki ise Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşü konusudur.. Atina'nın askeri kanada dönebilmesi için Ankara'nın onayı şarttır.. Batı, Kıbrıs'taki ikili görüşmelerden somut sonuçlar alınmasının da beklentisi içindedir...” diyerek 12 Eylül rejiminde Batı'nın Türkiye dış politika konularının esas çizgisini böylelikle çizmiş oldu.³⁴²

Olayların Ardındaki Gerçek başlığı altında 12 Eylül ile birlikte MGK'nin görev ve sorumluluklarının belirtildiği yazıda; “... MGK ülkenin içinde bulunduğu karmaşık sorunları çözebilmek için gerekli kanunları birbiri ardına çıkarmak ve eylemin gerekçesini de belirleyen yasaları oluşturmak gereği karşısındadır..önce gelen görev, yurttaşın can güvenliğini sağlamak için terör ve anarşinin üstesinden gelmektir. Yalnız bu alanda sağlanacak başarı bile halk kitlelerine bir soluk aldıracaktır.” Denmektedir.³⁴³

Tercüman, 12 Eylül askeri darbesinin ilk gününde “Silahlı kuvvetler yönetime el koydu. MGK Başkanı Orgeneral EVREN açıkladı: Yeni anayasa hazırlanacak” manşetleriyle okuyucularını bilgilendirdiler. “Türk Silahlı Kuvvetleri en kısa zamanda Anayasa ve Seçim Kanunu ile Partililer Kanununu hazırlayarak ve bunlara paralel düzenlemeleri müteakip özgürlükçü, demokratik, laik ve sosyal hukuk kurallarına dayalı bir yönetime, ülke idaresini

devredecektir.”cümlesi ile devam eden bildiri metnini, dış basınındaki yankılarını, komutanların biyografileri ve darbenin ilk gününden yapılan değişikliklere yer verilmiştir.³⁴⁴

Ahmet Kabaklı, “Gün Işığında-Devlet ve Milletın Hayrına” başlıklı köşe yazısında Türkiye'nin 12 Eylül'e geliş sürecini kısaca özetlemiştir. Anarşinin durmak bilmediği, halkın sokağa çıkmaya bile korktuğunu, bombalı pankartların asıldığını polis, asker ve zabıtalardan şehit edildiğini, politikacıların görevlerini yapmadıklarını açıklayarak yeni yönetim için şunları söylemiştir: “‘Emir ve komuta zinciri içinde ve EMİRLE’ ‘Muhtemel kardeş kavgasını önlemek, ‘Tezat içine düşen anayasal kuruluşlara’ nizam vermek devletimize yakışan şan ve şerefi kurtarmak.. ‘İç ve dış düşmanları’ kahretmek azmiyle gelen Türk Silahlı Kuvvetlerine, kesin başarılar dilemek ve yurdumuzun, işler bir demokratik devlet statüsüne geldiği görmek, milletimizin gönülden dilediğidir.”³⁴⁵ 15 Eylül'de Ahmet Kabaklı köşe yazısında 27 Mayıs ve 12 Eylül'ün arasındaki farkların çok belirgin olduğunu maddeleriyle açıklamış ve “12

³⁴² Ali Sirmen, “Batı Ne Bekliyor?”, *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1980, s.3.

³⁴³“Olayların Ardındaki Gerçek-Durum ve Zaman”, *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1980, s.1-7.

³⁴⁴ Tercüman, 13 Eylül 1980, s.1.

³⁴⁵ Ahmet Kabaklı , “Gün Işığında- Devlet ve Milletın Hayrına”, *Tercüman*, 13 Eylül 1980, s.2.

Eylül, Türk tarihine kutlu devletimin ve nurlu demokrasinin mimarı olarak geçmek azmi gösterecektir.”³⁴⁶ diyerek yeni rejime karşı toplumun ümitlerini dile getirmiştir.

Tercüman, “Allah Yardımcıları Olsun” adlı başyazısında demokrasi kavramına açıklık getirerek “Türk Silahlı Kuvvetlerinin ülke yönetimine bütünüyle el koymuş bulunması olayı temel insan hak ve hürriyetlerine en iyi cevap veren bu en çağdaş rejimi çökertilmesi gibi yorumlanmamalıdır. Öyle bir değerlendirme, özü kaybeden bir şekilcilik olur...” sözleriyle TSK’nin hareketinin demokrasiye darbe niteliğinde değil ülkenin gidişatını kurtarmak için yapıldığını ve kötü yorumlardan böylece kaçınılması gerektiği ifade edilmiştir.³⁴⁷ Nazlı Ilıcak “12 Eylül Harekâtı” başlıklı yazısında darbelerin demokrasiyi geriye götürdüğünü ve demokratik bir toplum için siyasi partilerin var olmasını gerektiğini ifade etmiştir: “‘...Biz dememiş miydik’ diye sorumluluğu siyasi kadrolara yüklemek, konuşma ve kendilerini savunma hakkına sahip bulunmayan kimseleri, yerden yere çalmaktır. Biz böyle yapmayacak, onlarla hesaplaşmak için, demokratik sistem içinde yeniden yerlerini almalarını bekleyeceğiz... Eğer demokrasinin bir an evvel geri gelmesini istiyorsak, siyasi kadronun ayakta kalmasına çalışmalıyız.”³⁴⁸ demektedir.

Ahmet Kabaklı, Kenan Evren’in basın açıklamalarından ve bildiri metinlerinden yola çıkarak, Türk halkının son on yıldır parlamenterlerden istedikleri bütün konuların Org. Kenan Evren tarafından yapılacağı vaadinin verilmesi ve halkın görüşlerine önem verilmesinin çok doğru bir karar olduğunu açıklamıştır. “Verdiği sözde durduğu bugüne kadar birkaç kere sabit olan; şahsiyet ve şereflerine, millete ve dünyaca güvenilen... Türk Silahlı Kuvvetlerinin verdikleri söz istikametinde, başarılı olabilmeleri için, Türk milleti hiçbir yardımı esirgemeyecektir...”³⁴⁹

Rauf Tamer, Sözün Kısası sütununda “12 Eylül” başlıklı köşe yazısında Kenan Evren’in basın açıklamasına eleştirel bir bakış açısı getirmiştir. Buna göre, “Evren’in ‘Aynı politikaya devam edileceği’ belirtilmektedir. Peki, öyleyse, Hayrettin Erkmen için verilen gensoru, hangi

vicdanlarda tasvip görmektedir?... Ama ne yaparsınız ki, yine kaderin cilvesi ‘Parlamento fesholunmuştur’ denince, Erkmen ve Şener Battal, aynı ‘Pota’ içinde... Değiştirilmesi düşünülen Anayasa, 27 Mayıs Anayasasıdır... Yâni, vaktiyle ‘Demokrasiyi rayına oturtmak gayesiyle’ kaleme alınmış bir Anayasa, şimdi-çok şükür- ‘Demokrasiyi çıkmaza sokan’ nesne olduğu anlaşılmış, hattâ tescil edilmiştir...” demiş ve demokrasi kurallarının işlerlik kazanması için herkesi görev başına davet etmiştir.³⁵⁰

Günaydın gazetesi yazarı Teoman Erel’in 13 Eylül 1980 tarihli “Ankara’da Durum” başlıklı yazısında 12 Eylül harekâtının asıl müsebbibinin siyasetçiler olduğunu açıklarken askeri yönetim için “yeni yönetime Allah kolaylık versin Türkiye’nin koşulları çok ağırdır. Sorunlar İskender’in kılıcı ile çözülemeyecek kadar tıkanmıştır. ‘Geçmiş Dönem’i yaşayan Türkiye öyle tipik bir hastadır ki karnına dokunsanız ağrır,

³⁴⁶ Ahmet Kabaklı, “Değişen Türkiye ve 12 Eylül”, *Tercüman*, 15 Eylül 1980, s.4.

³⁴⁷ Başyazı, “Allah Yardımcıları Olsun!” *Tercüman*, 17 Eylül 1980, s.1-9.

³⁴⁸ Nazlı Ilıcak, “12 Eylül Harekâtı”, *Tercüman*, 17 Eylül 1980, s.1-9.

³⁴⁹ Ahmet Kabaklı, “On Yıldan Beri Ne Dedikse”, *Tercüman*, 14 Eylül 1980, s.2.

³⁵⁰ Rauf Tamer, “12 Eylül”, *Tercüman*, 14 Eylül 1980, s.2.

burnunu sıkmanız kabız olur... bu defa askerler 'Onarım'ı partilerin ve liderlerin müdahalelerinden korumaya çalışacaklar, liderlerden bağımsız bildikleri politikacılar ve ehliyetlerine inandıkları bürokratlara işbirliği yaparak kendileri kolları sıvayacaktır..." diyerek müdahalenin emir komuta dahilinde ve hiçbir direnişle karşılaşılmeden gerçekleştirildiğini ifade etmektedir.³⁵¹

Son Havadis Gazetesi yazarı Cihad Baban 14 Eylül 1980 tarihli başyazısında müdahalenin gereken bir olgu olarak son 3 yıldır halk tarafından beklendiğini bu sebeple ordunun vatandaşlar tarafından yadırganmadığından bahsetmiştir. Baban, "Sayın Evren ve komutan arkadaşları 27 Mayıs 1960'dan bugüne kadar ordunun müdahalesi sayılacak 22 Şubat, 21 Mayıs ve 12 Mart gibi olaylardan ibret alarak müdahalelerinde açık ve eksik bir taraf bırakmamışlardır. Üstelik operasyonu en yumuşak şekliyle yapmışlardır..." diyerek darbeye karşı olumlu tavır sergilemiştir.³⁵²

17 Eylül tarihinde Burhan Felek 12 Eylül değerlendirmesinde; 10-12 yıllık dönemlerle sivillerin işleri bozduğunu ve askerlerin de düzelttiğini belirtmiştir. "*askeri idareler bizde*

niçin geldiğinin gayesine varmadan ve işi sağlama bağlamadan çekilirler." Diyerek yeni yönetime iyi dileklerde bulunmuştur.

³⁵¹ Söğüt, a.g.e., s.195-196.

³⁵² Söğüt, a.g.e., s.199-201.

6. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİNİN SONUÇLARI

6.1. Siyasi Sonuçları

6.1.1. Başbakanlık Sorunu

12 Eylül'den önce darbeci komutanlar, müdahale sonrası yapılacak düzenlemelerde başbakanlık makamına kimin getirileceği konusunu müdahale sonrası karar vermek üzere ucu açık bırakmışlardır. 12 Eylül sabahı yönetime el konulmuş, fakat ortalık sakinleşmeye başladıktan sonra akıllara yeni kurulacak askeri yönetimin başındaki hükümetten kim sorumlu olacak sorusu gelmiştir. Evren'in Genelkurmaylığa geldiği günden beri hazırladığı düzenleme ve değişikliklere göre iki yıl sonra seçimlere gidilebilecek ve sivil yönetime iktidarı devredecekleri kanaati yatmaktadır.

Kenan Evren'in başbakanlık için teklif götürdüğü ilk isim Emin Paksüt olmuş fakat Paksüt yaşını bahane ederek bu görevi reddetmiştir. Org. Evren'in Paksüt'e başbakanlık için kimi önereceği sorusuna şu şekilde cevap vermiştir: *"Böyle bir durumda Devlet Başkanı da hükümet başkanı da siz olmalısınız, bunun en iyi şekli budur, böylece icraatı istediğiniz gibi ve zorluk çekmeden yürütebilirsiniz?"*³⁵³ Evren ise bu öneriyi sıcak bakmamıştır.

Daha sonra Güven Partisi lideri Turan Feyzioğlu'nun bu göreve getirileceği gündeme getirilmiş fakat komutanlar arasında benimsenen bir isim olmamıştır. Feyzioğlu'nun başbakanlığı için bazı subaylar *"biz bunun için mi darbe yaptık"*³⁵⁴ itirazını getirmiştir. Müdahaleden sonra Evren, Feyzioğlu'na başbakanlık teklif etmiştir. Bu teklifi de Feyzioğlu'nun Atatürk ilkelerine ve milliyetçiliğine her zaman saygı duyan ve bu doğrultuda hareket ettiği için milletvekili olduğu CHP'den ayrılarak yeni partisini Atatürk ilkeleri doğrultusunda kurduğu için götürmüştü. Meclis içindeki azınlık sayılabilecek bir parti olan ve pek de bir yaptırım olmayan parti lideri diğer partilerin milletvekillerinden kendisine ılımlı olarak görebilecekleri toplaması ve her kesimden kişilerin kuracağı hükümeti benimsemesi durumunda başbakanlığa gelebilecek ve işleri daha kolay yürütebilecekti. Feyzioğlu başbakan olduğu takdirde, kabinesine AP ve CHP'den milletvekilleri alınarak bakan yapılacak ve 12 Eylül öncesinde birleşmeleri olasılık dahilinde olmayan AP ve CHP koalisyonu bir nebze de olsa gerçekleştirilmiş olacaktı.³⁵⁵

Askerlerin gönlünde müdahaleden önce de kendilerine yakın olan ve 24 Ocak Kararlarının mimarı sayılan aynı zamanda da AP lideri Süleyman Demirel'in de çok yakın dostu olarak her yaptığı işi Demirel ile paylaşan Devlet Müsteşarı Turgut Özal yatmaktaydı. Özal'ın hükümete alınması Batılı devletler ve özellikle ABD tarafından da destekleniyordu. Özal'ın ekonomi politikasının aksamaması ve en kısa zamanda da uygulanmaya konulması gerektiğini düşünüyorlardı. Başbakanın seçilememesi ülkeye bir gerginlik daha getirmeye başladı.

Feyzioğlu'nun ılımlı parti kurma düşüncesi Evren'i de harekete geçirmiş ve 15 Eylül'de Turan Feyzioğlu'nun başbakanlığında CHP temsilcisi Orhan Eyüboğlu ve

³⁵³ Evren, a.g.e., s.233.

³⁵⁴ Birand, a.g.e., s.

³⁵⁵ Evren, a.g.e., s.236.

AP'li Kamran İnan ile geniş tabanlı bir koalisyon hükümeti kurulması³⁵⁶ fikri öne sürüldü ve ikna etme çalışmaları başladı.

Eyüboğlu da Feyzioğlu'nun başbakanlığına olumlu bakmıyordu. Ancak biraz düşündükten sonra meclise sivil kadronun söz sahibi olması ellerini güçlendireceğinden ötürü teklifi kabul etti. Bu sırada askerler arasından özellikle adı geçen isim MGK Genel Sekreteri Org. Haydar Saltık ismi dolaşıyordu. Saltık Paşa, kendisinin sivilleşme gayesinin olmadığını öne sürerek kendisine tevcih edilen makamda kalmayı uygun bulduğunu belirterek başbakanlık görevini kabul etmemiştir.

Ecevit ve Demirel'in tutuldukları evlere telefon hatları çekilmişti. Feyzioğlu'nun başbakanlığında kurulacak yeni hükümette hangi sivil vekile görev verilirse öncelikle parti liderlerini alıp durum görüşmesi yapıyor bir nevi izin alıyorlardı. Bu telefonlar ise askerler tarafından dinlendiği için bir gerginliğe sebep olmuş ve Feyzioğlu'nun kuracağı hükümet modeli iptal edilmiştir.

Gündeme bu defa da Bülent Ulusu ve Zeyyat Baykara isimleri atıldı. Başbakan seçilmediği sırada, MGK ile 9 sıkıyönetim komutanı Yüksek Askeri Şura Olağanüstü Toplantısını³⁵⁷ yapıldı. Burada başbakanlık ismi üzerine istişarelerde bulunuldu ve herkes görüşünü belirttikten sonra bir komutanın başbakanlığa gelecek kişinin asker kökenli sivil birinin olması gerektiği fikrini savununca bütün oklar eski emekli asker Bülent Ulusu'ya çevrilmiş oldu.³⁵⁸ Böylece 19 Eylül günü Evren Paşa, Bülent Ulusu'yu³⁵⁹ başbakanlığa atayarak bu sorunu halletmiş oldu. 20 Eylül 1980 günü askeri yönetimin 1983 yılına kadar devam ettikten sonra sivilleşeceği hükümet tipi başlamış oldu. Ordunun fiili iktidarı döneminde başbakanlık makamına geçen Bülent Ulusu'ya, Turgut Özal ve Zeyyat Baykara başbakan yardımcısı olarak destek olmuşlardır. Fakat Ulusu hükümeti sivil yönetimlerde yürütülen Bakanlar Kurulu yetkilerine tam anlamıyla hakim olamamış ve MGK'nın alt organı gibi hareket etmiştir. Kemal Karpat; *"12 Eylül darbesinin var olan bir anayasal kurul olan Milli Güvenlik Kurulu'nun iktidara el koymasıyla gerçekleştirdiği ve bu kurulun süper hükümete dönüştüğü ileri sürülebilir."*³⁶⁰ demiştir.

21 Eylül 1980 tarihinde gazete sayfalarında Türkiye'nin 18. Başbakanı ve kurulacak 44. Hükümet hakkında bilgiler yer almaktadır.³⁶¹ Cumhuriyet gazetesi, *"Bülent Ulusu Başbakan, Ulusu Hükümeti Kurma Çalışmalarına hemen başladı"*³⁶²; *"Emekli Amiral Bülent Ulusu Başbakan Oldu"* manşeti altında MGK Genel Sekreterliğinden yapılan açıklamaya yer verilmiştir. Buna göre; *"Sayın Devlet Başkanı ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren, hükümeti kurmak üzere*

³⁵⁶ Birand, a.g.e., s.308.

³⁵⁷ Birand, a.g.e., s.312.

³⁵⁸ Birand, a.g.e., s.314.

³⁵⁹ 12 Eylül döneminin 1983 yılına kadar başbakanlığını yürütecek olan eski Deniz oramirali Bülent Ulusu, müdahale haberi olmasına karşın Demirel hükümeti tarafından 12 Eylül'den önce Roma büyükelçilik görevine atanmıştı. (Cumhuriyet, 21 Eylül 1980, s.1.)

³⁶⁰ Karpat, a.g.e., s.279

³⁶¹ Cumhuriyet, 21 Eylül 1980 tarihli yeni yönetimin ilk başbakanı hakkında bilgi verirken, kurulacak hükümet için Türkiye Cumhuriyeti'nin 42. Hükümeti olduğunu belirtmiştir. Tercüman ise aynı hükümeti 43. Hükümet olarak göstermektedir.

³⁶² Tercüman, 21 Eylül 1980, s.1.

emekli Oramiral Bülent Ulusu'yu Başbakan olarak görevlendirmiştir. Bülent Ulusu, hükümet teşkili çalışmaların başlamıştır."denilmiştir.

³⁶³Ter-cüman, "44. Cumhuriyet Hükümeti Başbakan Ulusu Dahil 27 üyeden kuruldu" sürmanşeti ve "Hükümet Açıklandı" manşeti ile okuyuculara sunulmuştur. Habere göre, Başbakan Yardımcılarından Zeyyat Baykara'ya siyasi işler, Turgut Özal'a ekonomik işler devredilmiştir. Ayrıca Ulusu kabinesinde 11 eski bakan, 7 emekli subay görevlendirilmiştir.³⁶⁴

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı, MGK Başkanı ve Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren tarafından görevlendirilen eski Oramiral Bülent Ulusu, Bakanlar Kurulu listesini 21 Eylül 1980'de açıklamıştır. Uzun uğraşlar sonucunda ancak 20 Eylül günü belirlenen Ulusu hükümetindeki bakanlar listesi şöyledir:

- Başbakan : Bülent Ulusu
- Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcıları : Zeyyat Baykara ve Turgut Özal
- Devlet Bakanları : Mehmet Özgüneş, Nimet Özdaş, İlhan Öztrak
- Adalet Bakanı : Cevdet Mentеш
- Milli Savunma Bakanı : Haluk Bayülken
- Dışişleri Bakanı : İlder Türkmen
- İçişleri Bakanı : Selahattin Çetiner
- Maliye Bakanı : Kaya Erdem
- Milli Eğitim Bakanı : Hasan Sağlam
- Bayındırlık Bakanı : Tahsin Önalp
- Ticaret Bakanı : Kemal Cantürk
- Sağlık Bakanı : Necmi Ayanoglu
- Gümrük ve Tekel Bakanı : Recai Baturalp
- Tarım ve Orman Bakanı : Sebahattin Özbek
- Ulaştırma Bakanı : Necmi Özgür
- Çalışma Bakanı : Turhan Esener
- Sanayi ve Teknoloji Bakanı : Şahap Kocatopçu
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı : Serbülent Bingöl
- Turizm ve Tanıtma Bakanı : İlhan Evliyaoğlu
- İmar ve İskan Bakanı : Şerif Türen
- Köy İşleri Bakanı : Münir Güney

³⁶³ Cumhuriyet, 21 Eylül 1980, s.1.

³⁶⁴ Tercüman, 22 Eylül 1980, s.1-12.

- Gençlik ve Spor
Bakanı : Vecdi Özgül
- Sosyal Güvenlik
Bakanı : Sadık Şide
- Kültür Bakanı : Cihat Baban.³⁶⁵

Bülent Ulusu'nun başkanlığında 22 Eylül'de ilk toplantısını yapacak olan hükümetin yaş ortalaması 58'dir. Kabinenin en yaşlı bakanı emekli Tümgeneral Prof. Dr. Necmettin Ayanoğlu ile Kültür Bakanı Cihat Baban, en genç bakan ise 51 yaşındaki Kaya Erdem ve İlhan Evliyaoğlu olmuştur.³⁶⁶ MGK Başkanı Genel Sekreteri Org. Haydar Saltık, Devlet Başkanı ve MGK Genel Sekreterliğine atanmıştır.

Nazlı Ilıcak, *“Türk Silahlı Kuvvetlerinin muvaffakiyeti, bizim muvaffakiyetimiz demektir. Onların şerefi bizim şerefimizdir. Bu sebepten Konsey üyelerini uarmayı görev biliyoruz. Geniş bir tutuklama kampanyasını teşvik edenler çıkabilir, meşruiyetin ancak, siyasi kadronun mahkûmiyeti ile sağlanacağını telkin edenler bulunabilir. Hâlbuki başarıya ulaşan her askeri hareket kendi meşruiyetini beraberinde getirir. Ayrıca, 12 Eylül öncesinde Türkiye’de mevcut olan ortam, hareketin zaruretini ortaya koymuştur.”* Sözleriyle hem Org. Evren’in basın açıklamasındaki seçimlere, anayasaya, sivil hayata döneceği yönündeki teminatları yerinde bir karar olarak görmüştür. Köşe yazısında 12 Eylül ile 27 Mayıs karşılaştırmasına ve 27 Mayıs Anayasasının aydın liderlerinin sözlerine ve yaptırımlarına yer verirken 12 Eylül’de Org. Evren’in açıklamalarını daha uygulanabilir görmüştür.³⁶⁷

Milliyet imzalı 22 Eylül 1980 tarihli başyazıda Bülent Ulusu'nun başbakanlığının normal politikacılara göre daha çok eleştiri oklarına maruz kalacağı belirtilmiştir. Çünkü Ulusu, henüz bir ay önce sivil hayata geçmiştir yani deneyim sahibi değildir. Bu da Ulusu'nun yürütme üzerindeki kararlarında kamuoyunda bir endişe yaratabilecektir. Ayrıca yazıda, *“Ulus’un büyük avantajı, Türk halkının 12 Eylül’e karşı beslediği ümittir. Başarının sonunda devletin yeniden işler hale gelmesi ve demokratik rejime kısa sürede dönülmesi vardır. İşte bu hedefler, hem 12 Eylül’ü dolayısıyla Bülent Ulusu’yu, engin bir kamuoyu desteği ile donatmaktadır.”* Sözleri ile halkın ve MGK'nin Başbakan Ulusu'nun arkasında duracağı yönünde bir açıklama yapılmıştır.³⁶⁸ Yine 23 Eylül 1980 tarihli ve Milliyet imzalı başyazıda yeni hükümetin amaçları ve bakanlar listesindeki isimlerin konumu ve önemi açıklanmıştır. Yazar, yeni Bakanlar Kurulunu iki dalda incelemenin doğru olduğunu vurgulamaktadır. Devlet, İçişleri, Adalet, MEB, Gümrük ve Tekel ile Gençlik ve Spor bakanlıkları birinci bölümü, Turgut Özal, Maliye, Ticaret, Çalışma, Sanayi-Teknoloji, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Turizm-Tanıtma ve Sosyal Güvenlik bakanlıklarının ikinci bölümü oluşturdukları açıklanmıştır. Asayişin sağlanarak terörün yok edilmesi yeni hükümeti asli görevi olurken, ekonomik kalkınmayı sağlamak ise en önemli ikinci hedeftir.

³⁶⁵Resmi Gazete, 22 Eylül 1980, 17113, s.2-3; Cumhuriyet, 22 Eylül 1980, s.1-7; Tercüman, 22 Eylül 1980, s.1.; Milliyet, 22 Eylül 1980, s.1; Evren, a.g.e., s.244-245.

³⁶⁶ Cumhuriyet, 22 Eylül 1980, s.1.

³⁶⁷ Nazlı Ilıcak, “Acı Tebessüm”, *Tercüman*, 21 Eylül 1980, s.1-12.

³⁶⁸ “Başarı Dilerken”, *Milliyet*, 22 Eylül 1980, s.1.

Ekonomi konusu üzerinde duran ve 24 Ocak kararlarının 12 Eylül yönetimince uygulanacağını söyleyen yazar, “*Turhan Esener gibi barışa dönük bir çalışma uzmanının ve Sadık Şide gibi bir tecrübeli sendikacının yardımı ile, işçi-işveren ilişkilerinde daha köklü adımlar atılacaktır. Sanayi ve Teknoloji Bakanı Kocatopçu, hem devleti, hem de özel sektörü iyi bilen bir işletmecidir... KİT'lere istikrar ve kârlılığı getirecek önlemlerin yanında, topyekûn sınaî kalkınmanın engellerini de kaldırabilecek en iyi isimdir.*” Diyerek Turgut Özal'ın ekonomik uygulamalarını yaparken takım arkadaşlarının çok doğru seçildiğini vurgulanmaktadır.³⁶⁹

22 Eylül 1980'de ilk toplantısını yapan Bülent Ulusu, yaptığı açıklamada “*Hükümetimiz, Sayın Devlet Başkanı'mızın belirttikleri ilke ve amalar doğrultusunda, Atatürkçü bir milli beraberlik hükümeti olacaktır..terör odaklarını kurularak terör olaylarını önlemek en önde gelen görevimiz olacaktır...*” demektedir.³⁷⁰

Ulusu hükümeti göreve başladıktan sonra 26 Eylül günü Sovyet büyükelçisi AlexeiRodionov Kenan Evren'i ziyaret ederek yeni yönetimi destekleyen konuşmasında, “*Yeni Türk yönetiminin ülkelerimiz arasındaki dostane ilişkilerin devamına ve iyi komşuluk ve işbirliğinin gelişmesine büyük önem atfetmekte olması hususunun Brejnev tarafından da benimsendiğini, Sovyetler Birliği'nin Lenin ile Atatürk tarafından temeli atılmış olan ilkelere dayanan Türk-Sovyet ilişkilerinin ve işbirliğinin kesinlikle ileride de gelişmesinden yana olduğunu, Brejnev'in mevcut Türk-Sovyet işbirliğinin her alanda bundan böyle de geliştirilmesi ve ilişkilerimizde karşılıklı anlayış ve güvenin güçlendirilmesi için gerekli şartların mevcut olduğunu düşündüğünü*” söylerken Kenan evren ise büyükelçiye şöyle cevap vermiştir: “*Türk dış politikasının daima barışsever esaslara dayandığını, bizim de Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerimizin daha da iyiye gitmesini arzu ettiğimizi, bölge barışına ve dünya barışına yapılacak müspet çabalara her zaman olduğu gibi katkıda bulunacağımızı*”³⁷¹ belirterek 12 Eylül dönemi süresince Türkiye ile Sovyetler arasında yeni bir dönemin başlayacağına ışık yakmışlardır.

27 Eylül 1980 tarihinde TBMM Cumhuriyet Senatosu Genel Kurul Salonu'nda Başbakan Bülent Ulusu tarafından okunan Hükümet Programında şunlar yer almaktadır:

- Devlet hizmetinde bulunanların siyasi etkiler dışında çalışmaları kanuni güvenceler ve müeyyideler altına alınacaktır.
- Türk kamu yönetimi teşkilâtı, bütünüyle gözden geçirilecek, uzun organizasyon çalışmalarına gidilmeden kısa sürede pratik düzenlemeler yapılacaktır.
- Devlet kadrolarındaki şişkinlikler bir zaman süreci içinde giderilmeye çalışılacak, gereksiz personel istihdamına kesinlikle gidilmeyecektir.
- Devlet Memurları Kanunu ve diğer personel mevzuatı süratle ele alınarak yeniden düzenlenecektir.
- Kamu idaresindeki aşırı merkezîyetçilik yerine, mülki ve mahalli idarelerin yetkilerinin artırılması sağlanacaktır.

³⁶⁹ “Görev Bölümü”, Milliyet, 23 Eylül 1980, s.1.

³⁷⁰ Milliyet, 23 Eylül 1980, s.1-6.

³⁷¹ Evren, a.g.e. s.246.

- Belediyeler ve diğer mahalli idarelerin malî ihtiyaçlarını halledecek ve yeni kaynaklar sağlanarak finansman kanunu hazırlanacaktır.
 - Olağanüstü Hal Kanunu en kısa zamanda hazırlanacaktır.
 - Jandarma ve emniyet teşkilatı kanunları yeniden hazırlanacak ve Polis vazife ve Salahiyetleri Kanunu yeniden gözden geçirilecektir.
 - Dernekler kanunu tadil edilerek, derneklerin amaçları dışında faaliyet göstermeleri ve siyasete karışmaları kesinlikle önlenecektir.
 - Toplantı ve gösteri yürüyüşleri mevzuatı gözden geçirilecektir.
 - Güvenlik kuvvetlerinin, sosyal güvenliklerinin temini üzerinde ciddiyetle durulacak, ailelerinin gelecekleri mutlaka teminat altına alınacaktır. Güvenlik kuvvetleriyle ilgili nakdi tazminat ve aylık bağlanması kanununu yürürlüğe konulacaktır.
 - Emniyet ve asayiş hizmetlerinde çalışan kamu personeli için etkili bir denetleme, ceza ve ödüllendirme sistemi oluşturulacaktır.
 - İl İdaresi Kanunu değiştirilecektir.
 - Trafik Kanunu düzenlenecektir.
 - Vatandaşlık kanunu kısa sürede çıkartılacaktır.
 - Üretimi artıracak ve atıl kapasitelerin harekete geçirilmesini sağlayacak tedbirler alınacaktır.
 - KİT'lerin daha verimli çalışması sağlanacaktır.
 - Vergi kaçakçılığını önleyecek temel yasa düzenlemeleri yapılacaktır.
 - Sigara imalatı için özel teşebbüse de imkan tanımak üzere gerekli yasal değişiklikler yapılacaktır.
 - Sanayi yatırımlarında yerli ve yabancı kaynaklardan azami şekilde yararlanılacaktır.
 - Sendikalar demokratik ilkelere uygun olarak faaliyetlerine devam edeceklerdir.
 - Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, Sendikalar Kanunu ve İş Kanunu hızlı bir şekilde düzenlenecektir.
 - Öğretmenler ve yöneticiler politikadan tamamıyla arındırılacak, Milli Eğitim ve Üniversiteler Kanunu üzerindeki gerekli çalışmalar yapılacaktır.
 - NATO ittifakıyla ve başta ABD olmak üzere bu ittifakın bütün üyeleriyle NATO ilişkilerimiz geliştirilerek sürdürülecektir.
 - AET ile ilişkilerimiz nihai olarak Türkiye'nin topluluk içinde Ankara Antlaşmasında öngörülen yerini alması amacına yönelik olacaktır.
 - Ortadoğu ve Filistin sorununa olan desteğimiz devam ettirilecektir.
 - Ege Adalarının antlaşmalarla belirlenmiş olan statüsüne uyulmasını ve Batı Trakya'daki soydaşlarımızın hakları ile ilgili antlaşmalara riayet edilmesini istiyoruz.³⁷²
- Hükümet programında Türk idare sisteminin düzenlenmesine ağırlık verildiği görülmektedir. Tıpkı Ulusu kabinesinde olduğu gibi önceki hükümetler de yönetime

³⁷² Milliyet, 28 Eylül 1980, s.7.

gelirken aynı yol takip edilmiş, ancak sonuç alınamamıştır. Yeni yasalar çıkarmak veya mevcut yasaları revize etmek bütün sorunları halledemez. Yasalar çıkarılırken o yasaların uygulanabilecek uygun ortam ve koşullarının da yaratılması gerekmektedir. Yeni rejimin partilerüstü ulusal karakterini korumak isteyen komutanlar, siyasi partilerle ilişkileri asgari düzeyde tutmaya özen gösterdiler.³⁷³

Burhan Felek, Başbakan Bülent Ulusu'nun okuduğu hükümet programının maddelerine hitaben yazdığı köşeyazısında, program hükümlerinin uzun zamandan beri herkes tarafından beklenen uygulamaları içerdiğini, yeni hükümetin memlekete çok faydalı hizmetler edeceğini, 1961 anayasasını oluşturan Kurucu Meclis'in tecrübesiz siyasetçilerin denetimine girmesini eleştirmiş ve onların ulaşamadığı zafere Ulusu hükümetinin ulaşmasını istemiştir. Ayrıca, "Programın bu yasal ve anayasal kısımlarının tahakkuku, her yerde ve her zaman olduğu gibi bir Kurucu Meclis'i toplamak, halk oyunun onayına sunmak , yeni referandum yapmaktır." Sözleriyle MGK'nin Kurucu Meclis için çalışmalarına başlamasını öngörmüştür.³⁷⁴

6.1.2. Anayasa Düzeni Hakkında Kanun ve Kurucu Meclisin Teşekkülü

27Ekim 1980 tarihinde 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun'la yapılacak çalışmalardan sonra değiştirilecek olan ve Geçici Anayasa yerine geçen hükümler şöyle sıralanmıştır:

Madde 1- 9 Temmuz 1961 Anayasası, yeni bir anayasa hazırlanana kadar yürürlükte kalacaktır.

Madde 2- Anayasada TBMM'ne, Millet Meclisine ve Cumhuriyet Senatosuna ait olan görev ve yetkiler 12 Eylül 1980'den itibaren Milli Güvenlik Konseyine, Cumhurbaşkanına ait görev ve yetkiler ise MGK ve Devlet Başkanı Org. Kenan Evren'e aittir.

Madde 3- Milli Güvenlik Konseyince kabul edilerek yayımlanan bildiri ve karar hükümleri ile yayımlanan ve yayımlanacak olan kanunların anayasaya aykırılığı iddiası edilemez.

Madde 4- MGK'nin bildiri ve kararlarında yer alan ve yer alacak olan hükümlerle 12 Eylül 1980'den sonra çıkarılan ve çıkarılacak olan Bakanlar Kurulu kararnamelerinin ve üçlü kararnamelerin yürütülmesinin durdurulması ve iptali istemi ileri sürülemez.

Madde 5- 12 Eylül 1980 tarihinden sonra, Bakanlar ile Bakanların yetki verdiği görevlilerce kamu personeli hakkında uygulanan ve uygulanacak olan işlemlerin ve alınan kararların yürütülmesinin durdurulması istemi ileri sürülemez.

Madde 6- MGK'nin Bildiri ve Kararlarında yer alan ve alacak olan hükümlerle Konseyce kabul edilerek yayımlanan ve yayımlanacak olan kanunların 9 Temmuz 1961 tarihli ve 334 sayılı Anayasa hükümlerine uymayanları Anayasa değişikliği olarak ve yürürlükteki kanunlara uymayanları da kanun değişikliği olarak yayımladıkları tarihte ve metinlerinde gösterilen tarihlerde yürürlüğe girer.

³⁷³ Kemal Karpat, *Osmanlı'dan...*, s.267.

³⁷⁴ Burhan Felek, "Hükümet Programları", *Milliyet*, 5 Ekim 1980, s.2.

Madde 7- Bu kanun 12 Eylül 1980'den itibaren yürürlüğe girer.³⁷⁵

Bu düzenlemeyle ordunun fiili iktidar dönemi hukuki statüye oturtulmuş oldu. MGK çok geniş yetkilerle donatılmış ve yasama organı gibi işleve sahip olmuştur. Bu kanunla Kenan Evren'in hükümet karşısındaki üstün konumunu yasalastırmış oldu.³⁷⁶ 2324 sayılı yasanın en dikkat çekici ve en çok eleştiri alan maddesi 1. Maddedir. 12 Eylül ile fiilen de olsa 1961 darbe anayasasının yürürlükten kalkması fakat geçici süreyle ve anayasa boşluğu tamamlanana kadar yürürlükte kalacağı açıklanmıştır. İkinci madde ile yasama ve yürütme yetkilerinin MGK'ne bırakıldığının açıklanması ile yasal bir dayanak oluşturulmak istenmiştir. Bu madde ile 1961 anayasası ile cumhurbaşkanına ait olan görev ve yetkiler de Milli Güvenlik Konseyine devredilmiştir. 3. Madde ile, yasaların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi gibi, 1961 anayasası sonrasında Türkiye hukuk devleti olabilmek için uygulamada faydası görünen kurumun bütünüyle ortadan kaldırılmıştır. 4. Maddeye göre Türkiye'deki idare yargısı köreltilmiştir. 5. Maddeye göre, yürütme erkinin durdurulmasını istemenin önü kapatılmıştır. 2324 sayılı kanunun "sihirli formül" sıfatını alması yasanın 6. Maddesinden ötürüdür. 6. Maddeye göre MGK, diğer tüm maddeleri bir kenara itmiş ve kuralların MGK'ne ait olduğunu, anayasa ve yasalara göre davranılıp davranılmayacağına kendi karar vereceği ifade edilmiştir.³⁷⁷ Askeri yönetim siyasi bunalımın sebebi olarak gördüğü kamu yönetimi ile ilgili problemleri MGK'nin istediği devlet ve toplum düzenine yerleştirebilmek için 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun ile başlattığı süreci beraberinde birçok yasanın takip etmesiyle sonuçlandırmıştır. Örneğin, 1 Nisan 1981 tarih ve 2343 sayılı Devlet Denetleme Kurulu Kurulması Hakkında Kanun, 12 Mayıs 1981 tarih ve 2461 sayılı Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu, 6 Ocak 1982 tarihli ve 2577 sayılı Danıştay Kanunu, 2576 sayılı bölge idare mahkemeleri, idare mahkemeleri ve vergi mahkemeleri kuruluş ve görevleri hakkında kanun, 2577 sayılı İdari Yargılama Kanunu gibi birçok kanun ile Türk kamu yönetimi sistemi Askeri yönetimin öngördüğü şekilde biçimlendirilmiştir. Aslında MGK, bu yasaların eski anayasal sistem içinde değiştirilmesini değil bütüncül olarak yenilemeyi amaç edinmiştir.³⁷⁸

Mustafa Ekmekçi, Geçici Anayasanın Cumhuriyet bayramıyla denkleştirilmesini isabetli olduğunu, çalışmaların gizli tutulduğunu ve Danıştay, Yargıtay ve Anayasa Mahkemesine müdahale edilmediğini belirtmektedir. Ayrıca Geçici Anayasa'da Kurucu Meclis'ten söz edilmediğini 27 Mayısla karşılaştırarak güçlendirmiştir. "yeni anayasanın da 1961'in ruhundan, esprisinden, genel yapısından ve sistematüğinden uzak olmayacağını hissettiriyor."³⁷⁹ Sözleriyle de anayasa çalışmalarının 1961'den çok farkı olmayacağını vurgulamaktadır. Uğur Mumcu 29 Ekim 1980 tarihli yazısında cumhuriyet ve demokrasi kavramlarına açıklık getirdikten sonra "...Geçici Anayasa

³⁷⁵ Resmi Gazete, 28 Ekim 1980, 17145, s.1-4.

³⁷⁶ Mehmet Semih Gemalmaz, "12 Eylül Rejimi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, C.14, s.978.

³⁷⁷ Yahya Zabunoğlu, "Türkiye'de 1980 Sonrası Hukuk Düzeni ve Yargı", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C.13, İstanbul 1996, s.610-614.

³⁷⁸ Tacettin Karaer, "12 Eylül ve Türk Kamu Yönetiminin Yeniden Düzenlenmesi", *Amme İdaresi Dergisi*, S.20, C.3, Eylül 1987, s.53.

³⁷⁹ Mustafa Ekmekçi, "Geçici Anayasanın Satır Araları", *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1980, s.5.

ilan edilmiş ve Cumhuriyetin çerçevesini çizecek olan Kurucu Meclis'in oluşturulması için çalışmalara girişilmiştir. Bunlar, sivil yönetime geçişin olumlu aşamalarıdır.”³⁸⁰ Demektedir. Milliyet imzalı başyazıda cumhuriyetin ilan edilmesiyle beraber oluşturulan anayasalar hakkında kısa bir özet geçilerek, “bunu bir ‘Geçici Anayasa’ olarak kabul etmek yerine, bir ‘geçiş döneminin anayasallaşması’ şeklinde ele almak daha doğru olur kanısındayız.” Denilmektedir.³⁸¹ Çetin Altan, “Türkiye de kendi anayasasını yoğurup oluşturma dönemine girmiştir..anayasaların ayakta kalabilmesi için, anlaşmaların bozulmamasını, anlaşmaların bozulmaması için de toplumdaki güçlerin, anlaşmayı bozmaya dönük girişimleri hemen denetleyip frenlemesi gerekmektedir.” Demektedir.³⁸² Tercüman, “Yeni Anayasa Düzeni Açıklandı”³⁸³ manşetiyle okuyucularının bilgisine sunarken kanunun maddelerini de tek tek açıklamıştır. Faik Akın, 157 maddelik 1961 anayasasının 54 maddesinin değiştirildiğini yazmıştır. 1961 Anayasasını 1.kısım Genel Esaslar bölümünün 5. Maddesi, 3. Kısım Yasama ve Yürütme bölümünün 63. Ve 111. Maddeler arasındaki 49 madde, yargı kısmının 147 ve 149. Maddeleri arasındaki 2 madde ile Son Hükümler kısmının 155. Madde geçerliliğini yitirmiş ve askeri yönetim tarafından değiştirilmiştir.³⁸⁴

Askeri yönetim, Türkiye idaresine yerleşirken 12 Eylül 1980 tarihinde MGK'nin 1 numaralı bildiriyle siyasi parti faaliyetlerinin durdurulmuş ve Siyasi parti liderleri askerlerin önceden belirlediği ikametgâhlarına gönderilmiştir. 11 Ekim'de serbest bırakılan Ecevit ve Demirel için kurbanlar kesilip çiçekli karşılama törenleri yapıldı. Aynı zamanda MSP lideri Erbakan da serbest bırakılırken MHP lideri Alpaslan Türkeş ve 38 yandaşı tutuklandı.³⁸⁵ 28 Ekim 1980'de Org. Haydar Saltık'ın yabancı basın mensuplarıyla yaptığı toplantıda siyasi parti faaliyetleri hakkında verilen demecin kamuoyuna farklı aksettirildiği belirtilerek bu konuşmaya şu şekilde açıklık getirilmiştir: “Siyasi faaliyetler serbest bırakıldığında, bayDemirel ve bay Ecevit'in diğer vatandaşlar gibi siyasi faaliyetlerini sürdürebilecekleri açıklanmış ancak herhangi bir partinin lideri olacaklarına dair bir beyanda bulunulmamıştır.”³⁸⁶ Bunun üzerine eski parlamenterlere her türlü siyasi yasağın konması, gazete, dergi çıkarılması yasaklanınca CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, kamuoyuna duyurulması için bir bildiri hazırlayarak parti genel başkanlığından istifa ettiğini açıklamıştır. Ecevit'in yerine CHP Genel Sekreteri Mustafa Üstündağ vekâleti üzerine almıştır. MGK Genel Sekreterliği tarafından yapılan açıklamaya göre, “Ecevit'in istifa ettiği siyasi maksatlı bir demeç niteliğini taşıyan açıklama ile kamuoyuna duyurulmak istediği, bu açıklamasının ülkenin muhtaç olduğu huzur açısından uygun görülmediği” ifade edilmiştir.³⁸⁷ Ecevit, özlük haklarıyla yapamayacaklarını vatandaşlık haklarını kullanarak yapmaya çalışacaktır. Evren'e göre; “Ecevit, bir daha kendisine liderlik verilmeyecek diye parti

³⁸⁰ Uğur Mumcu, “Cumhuriyet...”, *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1980, s.1-9.

³⁸¹ Milliyet, “Cumhuriyet ve Anayasa”, *Milliyet*, 29 Ekim 1980, s.1.

³⁸² Çetin Altan, “Anayasa Hukuku ve Yerçekimi Yasası”, *Milliyet*, 4 Ekim 1980, s.3.

³⁸³ Tercüman, 28 Ekim 1980, s.1.

³⁸⁴ Faik Akın, “Anayasanın 54 Maddesi Değiştirildi” *Tercüman*, 29 Ekim 1980, s.1.

³⁸⁵ Milliyet, 12 Ekim 1980, s.7.

³⁸⁶ Milliyet, 30 Ekim 1980, s.1-7.

³⁸⁷ Cumhuriyet, 31 Ekim 1980, s.1-7.

*liderliğinden istifa etmiş olabileceği gibi, daha kuvvetli bir ihtimal de siyasi faaliyetler yasaklandığına göre bu makamı üzerinde muhafaza ettiği sürece bizimle mücadele yapamayacaktı. İstifa edip bir vatandaş olarak mücadele etmeye kararlı olabilirdi. Nitekim ileride Arayış isimli haftalık bir dergi çıkaracak ve yeni yönetimle mücadeleye girişecektir.*³⁸⁸ Milliyet'in "İstifa ve Sorular" adlı başyazısında Ecevit'in neden istifa ettiği sorusu cevaplanmaya ve Demirel ile de karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Ecevit'in 12 Mart'ın Başbakanı Nihat Erim döneminde de istifa ettiği hatırlatılarak bugün ile mukayese edilmiştir. Yazara göre, "Eğer Ecevit'in, 12 Mart döneminde, Nihat Erim'in Başbakan olması ve bunu CHP'nin desteklemesi üzerine CHP Genel Sekreterliği'nden istifa ettiği hatırlanırsa, şimdiki davranışı uzun vadeli bir hesap olarak değerlendirilebilir. Ama 12 Mart'ta, CHP'nin başında İnönü'nün bulunduğu, parlamentonun ve partilerin çalışır durumda olduğu hatırlanıp, şimdiki durumla karşılaştırılırsa, Ecevit'in son davranışında bir hesap olmadığı da söylenebilir."³⁸⁹ Güneri Cıvaoglu, "programa, olumsuz hedefler yüklenmediği, bu çerçevede içinde kalınarak ayrıntılarda dağılma olmadığı ve hedef saptırılmadığı oranda başarı büyük ve yakın olacaktır.. Org. Haydar Saltık'ın yabancı basına siyasi parti liderleri ile ilgili açıklaması hedefin saptırılmadığı, dağıtılmadığı yolundaki kanaatleri kuvvetlendirmiştir." Diyerek MGK'nin siyasi parti liderlerine yönelik kararının başlangıçta çizdiği çizgiden dışarı çıkmadığını vurgulamaktadır.³⁹⁰

Milliyet'in "Ankara'dan" sütununda verdiği bilgilere göre 12 Eylül-30 Ekim 1980 tarihleri arasında resmi açıklamalara göre sağ kesimden 106, sol kesimden 437 kişi tutuklanmıştır. Askeri yönetimin sınıf ayrımı yapmadığı herkese eşit davranarak tutuklamalarını gerçekleştirdiği savunulmaktadır. Sadece Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı sağ, sol ayrımı yapmaksızın 636 militanı ele geçirmiştir.³⁹¹

MGK, hükümet çalışmalarını yaparken Türk halkı ve kamuoyu ile dış ülkelerin en merak ettiği konuların başını demokrasi çalışmalarının ne zaman başlatılacağı ve Türkiye'nin ne zaman demokratik sisteme geri döneceğidir. Bu sebeple Devlet Başkanı Org. Evren, demokrasiye geçiş programı hakkında bilgilendirme yapmak üzere MGK Genel Sekreteri Org. Haydar Saltık'ı görevlendirmiştir. Saltık'ın 1 Kasım 1980'deki basın toplantısında demokrasiye geçiş programı yani Kurucu Meclis ile ilgili bilgiler vermiştir. Oluşturulacak yeni anayasanın Kurucu Meclis tarafından hazırlanarak halk oylamasına sunulacağı açıklanmıştır. Org. Saltık'ın demokratik yaşama geçiş süreci için izlenecek adımları şöyle sıralamıştır:

1. Kurucu Meclisin oluşturulması için ön şartların oluşturulması,
2. 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkındaki Kanuna ilaveten Kurucu Meclisin Kuruluş Görev ve Yetkileri Hakkında Kanununun kabul edilmesi,
3. Kurucu meclisin teşkili ve ilk olarak yeni anayasa için çalışmalara başlanması,

³⁸⁸ Evren, a.g.e., s265.

³⁸⁹ Milliyet, "İstifa ve Sorular", Milliyet, 31 Ekim 1980, s.1.

³⁹⁰ Güneri Cıvaoglu, "Çerçeve", Tercüman, 29 Ekim 1980, s.3.

³⁹¹ "Kimsenin Yaptığı Yanına Kâr Kalmayacak", Milliyet, 30 Ekim 1980, s.7; Tercüman, 29 Ekim 1980, s.1-11.

4. Yeni Anayasa metninin bir referandum kanunu ile halk oylamasına sunulması,

5. Yeni anayasa uyarınca yeni partiler ve yeni seçim Kanununun hazırlanarak Kurucu Meclis tarafından kabulü,

6. Siyasi partiler kanunca öngörülen yeni partilerin oluşup teşkilatlanması ve parti faaliyetlerinin başlatılması,

7. Makul sürenin sonunda yeni seçim kanunu uyarınca genel seçimlerin yapılması suretiyle parlamentonun kurulması ve göreve başlaması.³⁹²

Bahri Savcı, “ *hangi yol ile gelirse gelsin, Kurucu Meclisin, ulusun temsilcisi olarak, şu olanakla çalışması sağlanmalıdır: a- Ulusun istemlerini özümlemesi b- bunu da fantezilere kaçmadan bilimsellik içinde yapabilmesi, c- kendi içlerinde mitos (Tanrı Önder) karizmacılığı eksenini üzerinde bir merkezsel önderliğe kapılmamaları, d- Seçimlere, merkezsel, ya da, yerel önderliklerin tercihlerini değil, seçmen tercihlerini yakalayacak bir yöntemle girecek bir düzenlemeye kavuşma.*” Demektedir.³⁹³

Mustafa Kemal Atatürk’ün doğumunun 100. Yıldönümünden ötürü 1981 senesi Atatürk yılı olarak kabul edilmiştir. Bu sırada Org. Evren bir yurt gezisi düzenlemiştir. İlk durağı olan Konya konuşmasında Kurucu Meclis için tarih verilmiştir. “[...] Kurucu Meclis 30 Ağustos ile 29 Ekim tarihi arasındaki bir tarihte kurulacak... Ve bu Kurucu Meclis’e partili olarak, partililerden kimseyi almayacağız... Kurucu Meclisten sonra normal düzene, parlamenter demokratik sisteme döndükten sonra da Türkiye’nin kaderi, memleketi bu hale getirenlere tekrar teslim edilmeyecek.”³⁹⁴ Cümleleri ile demokratik sistem için ilk defa yeşil ışık yakmış ama eski parlamenterleri uzak tutmaya çalışmıştır. Milliyet’in Metin Toker’in Not Defterinden adlı köşe yazısında Org. Evren’in Kurucu Meclis için net bir tarih vermemesini olumlu karşılamıştır. Çünkü gereken şartların yaratılmaması halinde verilen tarihlerde demokratik hayata geçilmezse hem yurtiçinde hem de yurtdışında MGK yönetiminin itibarının düşebileceği vurgulanmıştır. “*Türkiye’de demokrasiye geçişin tarihi 1983’ün ya ilkbaharı ya sonbaharıdır. Bunun evveli yeni demokrasiyi gene ‘şişirmeye getirmek’ olur. Sonrası ise, içerde ve dışarda geniş, tehlikeli bir ‘iyiniyet şüphesi’ yaratır. Herkes makulün sınırları içinde kalmak mecburiyetindedir.*” Sözleriyle biraz kaydırma yaparak 1983’te demokratik hayatın başlangıcını tahmin etmeye çalışmış ve nitekim başarılı olmuş da sayılabilir.³⁹⁵

29 Haziran 1981 tarihinde Kurucu Meclis Hakkındaki Kanun kabul edilmiş ve 30 Haziran 1981 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Resmi Gazetenin 17386 mükerrer sayısının başlangıç bölümünde

“*Türkiye Cumhuriyeti Devletinin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin ve milletin bütünlüğü ve bölünmezliği ve toplumun huzuru korunarak, milli dayanışma ve sosyal adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden eşitlik ilkesine*

³⁹² Cumhuriyet, 2 Kasım 1980, s.1; Evren, *Zorlu Yıllarım 1*, s.265-266.

³⁹³ Bahri Savcı, “İki Ön İlke”, *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1980, s.2.

³⁹⁴ Baskın Oran, *Kenan Evren’in Yazılmamış Anıları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989, s.57; Evren, a.g.e., s.284-285.

³⁹⁵ Metin Toker, “Takvim”, *Milliyet*, 28 Haziran 1981, s.8.

göre yararlanmasını ve hukukun üstünlüğünü sağlayacak demokratik laik hukuk devletinin kurulması için gereken hukuki düzenlemelerle Anayasayı, Siyasi Partiler ve Seçim kanunlarını yapmak ve varlığı, genel seçimlerle kurulacak Türkiye Büyük Millet Meclisi fiilen göreve başlayınca sona ermek üzere Kurucu Meclis kurulması kararlaştırılmıştır.”Diyerek Kurucu Meclis’in kurulma amacından bahsedilmiştir.³⁹⁶

2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkındaki Kanun’un yapısı ve görevleri şu şekilde tanımlanmıştır:

Kurucu Meclis’in yapısı:

MADDE 1

1. Kurucu Meclis; (Milli Güvenlik Konseyi) ile Kuruluş, görev ve yetkileri bu Kanunda belirtilen (Danışma Meclisi)’nden oluşur.

2. Bu Kanun hükümleri dışında kalan hususlarda, MGK, 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkındaki Kanun uyarınca TBMM’ye, Millet Meclisine ve Cumhuriyet Senatosuna ait görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.

Kurucu Meclis’in Görevleri:

MADDE 2

a) Yeni Anayasa’yı ve Anayasa’nın Halkoyuna Sunuluş Kanununu hazırlamak;
b) Halkoyuna sunulan ve Milletçe kabul edilince kesinleşerek, geçici hükümlerine göre yürürlüğe girecek olan Anayasa’nın ilkelerine uygun Siyasi Partiler Kanununu hazırlamak;

c) Yeni Anayasa’nın ve Siyasi Partiler Kanununun hükümlerini göz önünde tutarak Seçim Kanununu hazırlamak;

d) Milli Güvenlik Konseyince kararlaştırılacak tarihte yapılacak genel seçimlerle TBMM kurulup fiilen göreve başlayıncaya kadar, kanun koyma, değiştirme ve kaldırma suretiyle yasama görevlerini yerine getirmektir.

Danışma Meclisinin Yapısı

MADDE 3

Danışma Meclisi, aşağıdaki maddelerde belirtilen usul ve esaslara göre her ilin tespit ve teklif ettiği adaylar arasından Milli Güvenlik Konseyince seçilen 120 üye ile, Milli Güvenlik Konseyince doğrudan doğruya seçilen 40 üye olmak üzere 160 üyeden oluşur.

Üyelik Şartları

MADDE 4

1. Danışma Meclisine seçilebilmek için aşağıdaki şartları haiz olmak gerekir :

- a) Türk vatandaşı olmak,
- b) Otuz yaşını bitirmiş bulunmak,
- c) Yükseköğrenim yapmış olmak,
- d) Kısıtlı veya kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak,
- e) Muvazzaf askerlik hizmetini yapmış olmak veya yapmış sayılmak veya yükümlü bulunmamak,

³⁹⁶ Resmi Gazete, 30 Haziran 1981, 17386, s.1.

f) Ağır hapis cezası veya taksirli suçlar hariç olmak üzere bir yıldan fazla hapis cezası almamış yahut *zimmət*, ihtilas, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs gibi yüz kızartıcı suçlardan herhangi birinden hüküm giymemiş olmak,

g) 11 Eylül 1980 tarihinde herhangi bir siyasi partinin üyesi olmamak.

2. Danışma Meclisine Milli Güvenlik Konseyince doğrudan doğruya seçilecek olanlarda 1 nci fıkranın (c) bendinde belirtilen şart aranmaz.

Dokunulmazlık

MADDE 13

1. Danışma Meclisi üyeleri, Meclisteki çalışmalarında açıkladıkları görüşlerinden ve kullandıkları oylardan sorumlu tutulamazlar, sadece yeminlerine ve vicdanlarına bağlı olarak görev yaparlar.

2. Danışma Meclisi üyeleri, Danışma Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğu ile verilmiş bir karar olmadıkça, sanık olarak sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamazlar. Ancak, ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır. Bu gibi durumlarda yetkili makamlar olayı derhal Danışma Meclisi Başkanlığına bildirirler.

3. Seçilmeden önce veya sonra Danışma Meclisi üyelerinden biri hakkında verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, Meclisin hukuki varlığının sona ereceği zamana ertelenir. Bu takdirde dava ve ceza zamanaşımı işlemez.³⁹⁷

Oktay Akbal, “*Gerçek Demokrasiyi Kurmak..*” başlıklı yazısında 1961’de oluşturulan Kurucu Meclis ile 1981’deki Kurucu Meclisi karşılaştırarak değerlendirmiştir. Yeni Kurucu Mecliste yükseköğrenim şartı aranması sebebiyle bunu “*Okumuşlar Meclisi*” olarak nitelemektedir.³⁹⁸

Cumhuriyet gazetesi Kurucu Meclis konusunu *Partililere Kurucu Meclis Kapalı* manşetiyle vermiştir. Kurucu Meclis’e İstanbul’dan 9, Ankara’dan 8, İzmir’den 5 üyenin seçileceği de açıklanmıştır. Yalçın Doğan, “*MGK’nin kendisini Kurucu Meclisin hukuksal deyimle ‘ayrılmaz bir parçası’ olarak kabul etmektedir.*”³⁹⁹Sözlerini sarf etmiştir.

160 üyeli Danışma Meclisi ve MGK’nin seçeceği üyelerden oluşan Kurucu Meclis’in en önemli görevi anayasayı hazırlamaktır. Anayasanın referanduma sunulup onaylanmasıyla beraber Partiler Kanunu ile Seçim Kanunları çıkarılacaktır. MGK’nde görüşülen tasarı ve teklifler Danışma Meclisine devredilecektir. MGK’nin 10 Temmuz 1981 tarihli toplantısında Danışma Meclisinin 23 Ekim’de en yaşlı üyenin başkanlığında toplanması kararlaştırıldı. Her ilin valilikleri tarafından belirlenecek olan Danışma Meclisinin 120 üyesinin taşınması gereken özelliklerden yukarıda bahsedilmişti. Bu kapsamda MGK’nin 59 sayılı kararı çıkarmasıyla üye seçim süreci başlamış oldu. Kısa süre içinde MGK’ne ve il valiliklerine toplam 11640 kişinin başvurduğu görülmüştür. 15 Ekim 1981 tarihinde Danışma Meclisinin üyeleri açıklanmıştır. Danışma Meclisi’nin oldukça homojen bir yapıya sahiptir. Meclis, 155 erkek ve 5 kadın üyeden oluşmaktadır. 39’u hukukçu, 26’sı siyasal bilgiler uzmanı, 24’ü

³⁹⁷ Resmi Gazete, 30 Haziran 1981, 17386, s.1-4.

³⁹⁸ Oktay Akbal, Gerçek Demokrasiyi Kurmak, *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1981, s.2.

³⁹⁹ Yalçın Doğan, “Son Kararlar MGK’nin”, *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1981, s.1.

asker menşeli, 14'ü doktor, 14'ü ekonomist, 15'i mimar-mühendis, 2'si orman fakültesi mezunu, 11'i ziraat fakültesi mezunu, 7'si öğretmen, 2'si gazeteci, 2'si veteriner, 1'i tiyatro sanatçısı ve 3'ü de işçi görevlidirler. En yaşlı üye Sadi Irmak en genç üye ise Mehmet Pomak, meclisin yaş ortalaması ise 52'dir.⁴⁰⁰

16 Ekim 1981'de MGK'nın 52 sayılı kararı ile mahkeme kararı olmaksızın MGK idari tasarrufuna istinaden bütün siyasi partiler feshedilmiştir.⁴⁰¹ Bu karara göre;

- Devlet içerisine sızan kişisel menfaate dayalı partizan hareketleri engellemek,
- DM'nin geleceği düşünerek rahat bir şekilde varlığını göstermek,
- Türkiye'de kurulacak demokrasinin özgür bir şekilde, geçmişe saplanmadan, Atatürk ilkelerine sadık ve geleceğe dönük partilerle yürütülmesini sağlamak,
- Siyasi yasakları olmasına rağmen gerek basın toplantısı gerek yazı ve söyleşileriyle hala eski rejimi direten kapatılan siyasi partilerin hiçbir umut teşkil etmediği gibi sebeplerle MGK'nın onayıyla bütün siyasi partiler tamamen kapatılmıştır.⁴⁰²

Kenan Evren siyasi partileri kapatma kararı almasındaki sebeplerini anlatırken şunlara değinmiştir:

“12 Eylül sonrası demokrasiye olan inancımın bir gereği olarak, siyasi partilerin sadece faaliyetlinin durdurulması ile yetinilmiştir. Ancak Türkiye'nin bu duruma gelmesinde büyük sorumluluk taşıyan siyasi parti mensup ve yöneticilerinin, yeni anayasa, yeni seçim ve partiler kanunu hazırlanıp normal seçimler yapılınca kadar, bu yönetime yardımcı olmaları beklenirken...12 Eylül'den önceki davranışlarını memlekette hiçbir şey olmamış gibi devam ettirme çabası içinde buldukları görülmüş, bunun üzerine Türk toplumunun muhtaç olduğu huzur ve güven açısından bu gibi faaliyet ve davranışların önlenmesi amacıyla 52 sayılı Milli Güvenlik Konseyi kararı alınarak yürürlüğe konulmuştur.”⁴⁰³

Danışma Meclisi ve ülke yönetiminde son sözü söyleme yetkisine sahip olan MGK 6 Kasım 1983 tarihine değin Türk siyasal hayatını şekillendirmişlerdir. Bu seçimlerle beraber Turgut Özal'ın başbakanlığa gelmiş ve asker aslı görevine dönmeye başlamış, ülke yönetimi sivillere devredilmiştir. 1960 ihtilaliyle getirilen ikili meclis sistemi de bu dönemde kaldırılmış ve tek meclis sistemine geçilmiştir.

II. Ordu Komutanı Org. Bedrettin Demirel, 1981'de verdiği bir röportajda “[...]Nizam sağlanınca, rejim işlerliğini kazandığı zaman, Ordu en kısa zamanda kışlasına dönecek ve asli görevini yapacaktır.” Söзlerini sarf etmiştir. Bunun yanı sıra uzun bir süre sonra Demirel, verdiği demeçte aslında 1979'da darbe hazırlıklarına başlanılmasına karşılık şartların daha iyi oluşmasını beklediklerini de söyleyecektir.⁴⁰⁴

Cahit Talas Danışma Meclisi'ne ilişkin değerlendirmesinde; “1980-1982 döneminde anayasa yapan güç için kullanılan Kurucu Meclis ve Danışma Meclisi terimlerindeki Meclis sözcükleri de zorlamadır. Asıl önemlisi, 1982 Anayasası'nın 'Başlangıç Bölümü'ndeki Türk Milleti'nin temsilcileri olan Danışma

⁴⁰⁰ Aktaş, a.g.e., s.196-197; Cumhuriyet, 16 Ekim 1981, s.1.

⁴⁰¹ Çobanoğlu, a.g.e., s.21.

⁴⁰² RG, 16 Ekim 1980, S.17486, s.1-2; Evren, a.g.e., s.356-359.

⁴⁰³ Evren, a.g.e., s. 357.

⁴⁰⁴ Çobanoğlu, a.g.e., s18.

*Meclisi ibaresi yalnız Türkçe açısından değil hukuk bilimi ve demokratik temsil teorisi bakımından da saktır. Seçimsiz temsil ve vekalet demokratik kamu hukukunun benimseyebileceği bir uygulama değildir.”*⁴⁰⁵ demekte ve anayasal süreç için meclis tabirinin kullanılmasını doğru bulmayarak eleştirmiştir.

23 Ekim 1981 tarihinde Danışma Meclisi, en yaşlı üye Sadi Irmak'ın başkanlığında ilk toplantısını yaptı. Devlet Başkanı Org. Evren'in toplantı öncesinde yaptığı konuşmada Anayasa son şeklini yine MGK'nin vereceğini açıklaması dikkatleri çekecek bir gelişmedir. Meclis üyelerinin yemin töreni sırasına Mahir Canova'nın laik kelimesini kullanmadığı görülerek yemini tekrarlatılmıştır. Ayrıca Canova'nın heyecandan Dayanışma Meclisi dediği de gözlerden kaçmadı.⁴⁰⁶

Uğur Mumcu, “Açık Tartışma” başlıklı yazısında “*Kurucu Meclisin kopya olmayan yani bizim Anayasa dış alımı dediğimiz aktarmacılık olmadan önceden hazırlanmış bir Anayasa taslağı üzerinde rötuşlar yapmadan bünyemize uygun bir Anayasa hazırlanması ancak ve ancak kamuoyunun bu konular üzerinde tartışmaya açılmasına bağlıdır. Kamuoyunun bir an önce bu tartışmalara açılması, Kurucu Meclis'in açılmasından daha önemli bir aşama olacaktır.*”⁴⁰⁷ Mümtaz Soysal “Şeytan'ın Avukatlığı” başlığı altında DM'ye yönelik eleştirilerini dile getirdi. “*şeytanın avukatı olmak istemenin en tehlikeli yanı, seçicinin gözünde şeytanın ta kendisi olarak görülmektir. Cadı kazanlarının kaynadığı Türkiye'de bundan daha kolayı yoktur.*” sözleriyle DM üyelerinin askeri yönetimin isteği doğrultusunda hareket eden kopyaları olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰⁸

Danışma Meclisi ikinci birleşimini 27 Ekim 1981 günü yaptı. Bu birleşimde Cumhuriyet Tarihi'nin 15. Meclis Başkanlığına Sadi Irmak 2.turda 158 oyun 68'ini alarak seçildi. Meclis Başkanı ile Meclis Genel Kurulu tarafından 11 kişilik bir iç tüzük komisyonu demokrasiye geçiş için gerekli olan çalışmaların yapılabilmesi için seçildi. Komisyon Geçici iç tüzük hükümleri uyarınca 15 gün içinde iç tüzüğe ilişkin raporunu hazırlayarak Genel Kurula yollayacaktı. Danışma Meclisi son toplantısını 1 Aralık 1983 günü iki oturumla yaptı. Saat 17'deki ikinci oturuma Cumhurbaşkanı Evren ile MGK üyeleri de katıldı.⁴⁰⁹

6.1.3. 1982 Anayasası'nın Hazırlanması

Türkiye'de cumhuriyetin ilanı ile beraber 1982 yılına kadar üç anayasa yapılmıştır. İlki 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olmak üzere yeni devletin ihtiyaçlarına cevap verecek ayrıntıları da içinde barındıran ikinci anayasa 20 Nisan 1924'te hazırlandı. Bu anayasa 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası hazırlanan 1961 anayasası ilan edilene kadar yürürlükte kalmıştır. Milli Birlik Komitesi adıyla yönetime el koyan askeri cunta birliğinin 1 nolu kararıyla 1924 anayasasının birçok maddesinde değişiklik yapılmak kaydıyla Geçici Anayasa teşkil edildi. Bunun ardından hızla anayasa çalışmalarını başlatan MBK yönetimi, Ord. Prof. Sıddık Sami Onar başkanlığındaki “İstanbul Komisyonu” nu bir araya getirdi. Komisyonun hazırladığı tasarı, kamuoyunda tepki yaratınca bir Kurucu Meclis oluşturulmasına karar verildi. Uzun süren çalışmalar

⁴⁰⁵ Cahit Talas, *Türkiye'nin Açıklamalı, Sosyal politika Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s.248.

⁴⁰⁶ “Danışma Meclisi”, *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1981, s.1-7.

⁴⁰⁷ Uğur Mumcu, “Gözlem-Açık Tartışma”, *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1981, s.1-9.

⁴⁰⁸ Mümtaz Soysal, “Şeytan'ın Avukatlığı”, *Milliyet*, 17 Ekim 1981, s.2.

⁴⁰⁹ Gezgin, a.g.e., s.175.

sonunda 9 Temmuz 1961 anayasası ilan edildi.⁴¹⁰ 1961 anayasası 1982'ye kadar varlığını devam ettirmiş olsa da kamuoyu tarafından bir anayasa boşluğu olmasından kaynaklanan sorun olduğu sürekli dillendirildi. 12 Mart 1971 dolaylı darbe girişimi ile yönetimde tekrar üstün konuma gelen askeri yönetim 1971 ve 1973 yıllarında anayasa üzerinde değişiklik yaptılar.⁴¹¹ Yine de huzur sağlanamadı, anarşi bitmedi. 12 Eylül 1980 askeri darbesine giden süreçte ölüm oranlarının artması, siyasi parti liderlerinin ülke yönetimindeki başarısızlıkları, ekonomik sorunların sebebi olarak hep anayasa görülmüştür. Sonunda 12 Eylül askeri darbesiyle emir ve komuta zinciri içerisinde ülke idaresine el konulunca 1961 anayasasını değiştirmek için kollar sıvandı ve yukarıda bahsettiğimiz yasama faaliyetleri ve çıkarılan kanunlarla yeni anayasanın temelleri atıldı.

Anayasanın hazırlanması için başkanlığını Sadi Irmak'ın yaptığı Danışma Meclisi içerisinde çıkarılacak olan ve başkanlığına Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı'nın getirildiği Anayasa Komisyonu bir taslak metin hazırlayıp Danışma Meclisine sunacak, metin kabul edilirse MGK'nin onayına gönderilecek, MGK ise isterse anayasayı aynen kabul edecek isterse de değiştirme hakkına sahip olacaktı.⁴¹²

Milli Güvenlik Konseyi'nin 12 Şubat 1982 tarihli ve 65 nolu kararına göre,

3.3.a.1.11 Eylül 1980 tarihinde mevcut olan ve 2553 sayılı Kanun ile feshedilmiş bulunan Siyasi Partilerin, Genel Başkan, Genel Başkan Yardımcısı veya Vekili, Genel Sekreteri, Genel Sekreter Yardımcısı İle Genel Yönetim Kurulu üyesi sıfatına haiz olanlar dışında kalan diğer bütün mensuplarının:

a. Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanlığınca sözlü veya yazılı istekte bulunulması halinde, yeni Anayasa düzenine İlişkin konularda görüşlerini, bir siyasi partiye atıf yapmadan kişisel olarak bildirmeleri,

b. Yüksek Öğretim Kurumlarınca veya Sıkıyönetim Komutanlıklarının iznine bağlı olarak mesleki kurum ve kuruluşlarınca, Anayasa konusunda düzenlenen akademik ve bilimsel nitelikteki toplantılarda yeni Anayasa düzenine ilişkin konularda bir siyasi partiye atıf yapmadan kişisel görüşlerini açıklamaları;

5 Haziran 1981 gün ve 17361 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 52 numaralı Milli Güvenlik Konseyi Kararında belirtilen siyasi faaliyet yasağı dışındadır.

3.3.a.2. Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanlığının isteği halinde Anayasa konusuyla doğrudan ilgili kamu kurum ve kuruluşları Anayasa düzenine ilişkin konularda görüşlerini bildirebileceklerdir.

3.3.a.3.İlgili Kamu kurum ve Kuruluşlarıyla Sıkıyönetim Komutanlıklarının iznine bağlı olarak yeni Anayasa düzenine ilişkin bilimsel nitelikte toplantı veya çalışmalar yapan mesleki kurum ve kuruluşları dışında kalan ve yürürlükteki mevzuata göre her türlü siyasi faaliyette bulunmaları yasak olan dernekler, tüzel kişiler ve

⁴¹⁰Ergun Özbudun, *Anayasa Hukuku*, (ed.Ayşe Tülin Yürük), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2010, s.6-11.

⁴¹¹1982 anayasasına kadar geçen sürede Türkiye şartlarında hazırlanan anayasaların ayrıntılı bilgisi için bakınız: Muzaffër Sencer, "1980'e Kadar Türkiye'de Siyasal ve Anayasal Süreçler", *Amme İdaresi Dergisi*, S.17, C.4, Aralık, 1984, s.3-32.

⁴¹² Tekin-Okutan, s.196

topluluklar hiçbir şekilde yeni Anayasa düzeni hakkında görüş açıklayamazlar ve bildiri yayınlamazlar.⁴¹³

MGK'nin 4 Ağustos 1982 tarihli 70 numaralı kararına göre Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan yeni anayasanın tartışmaya kapatıldığı 52 ve 65 sayılı kararların kaldırıldığı açıklanmıştır. Bu kararın B bendinin 1 ve 2 numaralı maddeleri şu hükümleri içermektedir.

1. Feshedilmiş siyasi partiler ve yürürlükteki mevzuata göre siyasi faaliyette bulunmaları yasak olan kamu tüzel kişileri ve dernekler ile bir bağlantı kurmamak ve kişisel ilişkisini belirtmemek kaydıyla basın mensupları dahil tüm vatandaşlar, Anayasa taslağı üzerindeki kişisel düşünce ve önerilerini sözlü veya yazılı olarak açıklayabilirler.

2. Yüksek yargı organları, Sayıştay, Yüksek Öğretim Kurulu ve Üniversiteler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kurum ve kuruluşları, basın kuruluşları, faaliyetleriyasaklanmamış olan sendika federasyonları ve konfederasyonları ile bilimselamaçlı dernek ve özel statülü kuruluşlar yeni Anayasa taslağı üzerindeki düşünce ve önerilerini ya doğrudan veyahut tertipleyecekleri akademik ve bilimsel nitelikte toplantılar, seminer ve konferanslar yolu ile ve ancak bu kurum ve kuruluşların tüzel kişiliğine ait olmak kaydıyla sözlü veya yazılı olarak açıklayabilirler.⁴¹⁴

200 maddeden oluşan Yeni anayasa tasarısı 17 Temmuz 1982 tarihinde yayımlandı. "Anayasa Ne Getiriyor" başlığı altında tasarı metni maddeler halinde açıklanmıştır. Buna göre;

- En az 30 üyeli "Devlet Danışma Konseyi" kurulacaktır. Konsey üyelerinin 20'si cumhurbaşkanı tarafından 6 yıllık süreyle seçilecektir.
- Seçmen yaşı 21'e çıkarılacak ve seçimler 5 yılda bir yapılacaktır.
- Kült haline gelen aşırı gruplaşmaları öngören ideolojik sınıflanmaları esas alan partilerin kurulması yasaklanmıştır.
- Sendikalar, politikaya alet olmayacak ve hiçbir vakıf ile müttefik hareket edemeyecektir.
- Siyasi amaçlı grev ve lokavtlara yasak getirilmiştir.
- "Basın hürdür, sansür edilemez" cümlesine rağmen, devletin iç ve dış güvenliğinin tehdit eden, devlete ait gizli bilgileri barındıran yazıların açıklanması suç kabul edilmiştir.
- Düşünce özgürlüğünü açıklama ve yayma kısıtlanacaktır.
- Dernekler, siyasi görüşe sahip olamayacak herhangi bir siyasi partizanı olamayacak, toplantı ve gösteri yürüyüşleri düzenlenmeyecektir.
- Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından TBMM üyeleri ile milletvekili niteliğini sahip olabilenler arasından seçilir. Ayrıca usulüne uygun olarak cumhurbaşkanı tarafından görevine son verilebilir.
- Genelkurmay başkanı, hükümetin önerisi üzerine Cumhurbaşkanı olarak atanacaktır.

⁴¹³ Resmi Gazete, 13 Şubat 1982, 17604, s.1-2.

⁴¹⁴ Resmi Gazete, 5 Ağustos 1982, 17773, s.1-3.

• Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu iki ayı geçmeme şartıyla gerek tüm yurttan gerek belli bölgelerde sıkıyönetim ilan edebilecektir.⁴¹⁵

Yeni anayasa taslağına göre 4 yeni kurum oluşturulacaktı. Bunlar; Devlet Danışma Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Türk Dil Akademisi, Devlet Denetleme Kurulu idi.⁴¹⁶

Uğur Mumcu, kendisine ayrılan Gözlem sütunundaki yazısında anayasa tasarısı hakkında eleştirilerini dile getirmiştir. tasarının metninin basına sansür uygulayarak düşüncelerini yaymakta sınırlama getirdiği görüşünü benimseyen yazar kanıt olarak tasarının 26. Ve 28., 142. Ve 163. Maddeleri ile yasaklamaların getirilişini ve cezalarını açıklamıştır. Bu hükümlerin geniş açıklamaların yer verdikten sonra anayasa Komisyon başkanı Orhan Aldıkaçtı'ya hitaben şunları söylemiştir: *“Niçin bu maddelerin başına, basın hürdür, diye yazıyorsunuz; hür değildir, dedikten sonra bu sınırlamaları ardarda dizseydiniz, daha uygun düşmez miydi?”*⁴¹⁷

Türkiye Barolar Birliği Başkanı Atilla Sav, Petrol İş Başkanı Şevket Yıldırım ise *“komisyonunu getirdiği bu teklifle Türkiye’de sendikacılık hareketi kalmaz.”* Demekte ve tasarının kamuoyunda genel kabul göremediğini sonucun MGK üyelerine bağlı olduğunu açıklamıştır.⁴¹⁸ Temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldıracak olan bu anayasa metni ile siyasal iktidarlara otoriter rejim kapısının açıldığını söyleyerek tasarının *“sistemsiz bir anlayışla”* hazırlandığını belirtmiştir. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) Başkanı Halit Narin, *“devlet otoritesi, kurumları ile yeniden, otorite boşluğu bırakılmadan düzenlemeye gayret edilmiş, iyi bir çalışma neticesi gibi görülüyor.”* Diyerek olası anayasa tasarısının haklı gerekçelere oturtulduğunu, sonuçlarının da beklenen olumlu etkiyi vereceğini belirtmektedir. Nusret Fişek: *“Düşünce ve yayın özgürlüğünden kaçınanlar, fikirlerinin doğruluğunu savunamadıkları ve inandıkları için kendilerine ters düşen fikirleri yasaklamak istiyorlar.”*⁴¹⁹ Yüksel Ülken: *“...gereğinden fazla şişmiş, fazla ayrıntılara girdiği için gereksiz tartışmalara açık bir metin hazırlanmıştır. Taslağın temel özelliklerini iki ana eğilim oluşturmaktadır. Cumhurbaşkanının yetkilerinin artırılması yoluyla başkanlık sistemine yönelmek istemesi iki, ekonomik ve sosyal içeriğinin 61 Anayasası’na göre zayıflamasıdır.”*⁴²⁰ Oktay Ekşi *“Siyaset Kısıtlaması”* başlıklı yazısında olası anayasa tasarısının eski parlamenterlere on yıl siyaset yapma yasağı getirmesini değerlendirmiştir. Tasarıya göre devletin şahsiyetine karşı işlenmiş bir cürümler” şartının MSP ve MHP’ni, 11 Eylül 1980 tarihinde iktidar ve Ana muhalefet partileri denilerek de AP ve CHP’nin kastedildiğini belirtmektedir. Geçici maddenin eski siyasi partilerin merkez kadrosunda olmayanlara seçilme hakkı tanınmasını ise olumlu bir gelişme olarak nitelendirmektedir.⁴²¹ Oktay Ekşi, “Yeni Anayasa tasarısı, Türk insanına

⁴¹⁵ Cumhuriyet, 18 Temmuz 1982, s.1.

⁴¹⁶ Tercüman, 19 Temmuz 1982, s.1-13.

⁴¹⁷ Uğur Mumcu, “Gözlem-Basın Özgürlüğü”, Cumhuriyet, 18 Temmuz 1980, s.1-11.

⁴¹⁸ Cumhuriyet, 19 Temmuz 1982, s.1-

⁴¹⁹ Cumhuriyet, 19 Temmuz 1982, s.3.

⁴²⁰ Milliyet, 19 Temmuz 1982, s.5.

⁴²¹ Oktay Ekşi, “Siyaset Kısıtlaması”, Hürriyet, 20 Ekim 1982, s.3.

özgürlükçü bir rejî getirmek için değil, sanki özgürlüklerin kullanılmasına engel olmak için hazırlanmış gibidir.” Diyerek tasarı metnin katı kurallar ve sınırlamalar getirdiğini, basın yasasıyla düşünce özgürlüğüne müdahale edildiğini ve demokratik bir ortamın oluşması için basının özgür olması gerektiğini vurgulamıştır.⁴²²

Oktay Akbal, köşe yazısında 1961 anayasası ile bugünün anayasa tasarısını karşılaştırarak eleştirisi dillendirmiştir. 1961 anayasasının Türkiye şartlarında tam olarak uygulanmadığı gerekçesiyle geriye dönülüp bu anayasanın iyileştirilmesi gerektiğini aksi halde 1982 anayasasının kendisinden ‘hayır’ oyunu alacağını ifade etmiştir. “52 sayılı bildiriyle siyasal eylemden soyutlanan kişiler bile halkoylamasından önce görüş ve düşüncülerini açıklamak, halk önünde konuşmak, yazmak gibi bir göreve karşı karşıyadırlar. Bunu önleyen yasaklamaların hemen kaldırılması gerekir...” diyerek halkın ve özellikle sınırlama getirilenlerin yasakları delmesini ve görüşlerini açıklamak için çekinmemelerini duyurmuştur.⁴²³

Bedii Faik, “Anayasa Üzerine” adlı yazısında 1982 Anayasa taslağına ilişkin eleştirilerini şöyle yazdı: “1924 Anayasası devleti tahkim ederken kişi hak ve hürriyetlerine fazla yer bırakmamıştı. 1961’ de aldık onları ele, ama bu defada devleti güçsüz kıldık....geldik 1982’ye. Haydiii...Yine devleti tahkim edelim derken, bazı kişi hak ve özgürlükleri geriye...Anlaşılan şu ikisini bir arada yaşatmak kısmet olmayacak.”⁴²⁴

Hürriyet, “Söz Meclisin” manşetiyle anayasa tasarısı hakkında bilgilendirme yapmıştır. Taslak metin 200 maddeden oluşmakta ve DM 2 Ağustos’tan itibaren de taslak üzerinde görüşmelere başlayacaktır. Taslağına göre, cumhurbaşkanı meclisi feshedebilecek, Anayasa Mahkemesi, Merkez Bankası Başkanı ve TRT Genel Müdürlüğüne atamaları elinde bulundurabilecek. Cumhurbaşkanları, parlamento haricinden de seçilebilecek, Cumhurbaşkanı 7 yıl boyunca iş başında olabilecek ve ayrıca başbakanın azletme görevini de yetkisi altına alacaktır. Şiddet olaylarında hükümet OHAL ilan edebilecek, Hükümete kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmiştir. Meclis tam sayının üçte biri ile toplanabilecek, Cumhuriyet senatosu kaldırılacak tek meclis sistemi devreye sokulacaktır.⁴²⁵

18 Temmuz 1982 tarihinde yayımlanan Anayasa Tasarısının basın özgürlüğü hakkındaki hükümlerine bilim adamları tepkilerini dile getirmişlerdir. Ord. Prof. Dönmezer, “Kanaatimce 1961 Anayasasının basın özgürlüğüne ilişkin hükümleri olduğu gibi kabul edilmeliydi.”; Prof. Öztekin Tosun, “[...] Anayasayı hazırlayanların basın özgürlüğüne saygıyı bilmedikleri kanısındayım. Ayrıca, basın özgürlüğünü ile ilgili bu maddelerin yerinin anayasa olmaması gerekirdi.”; Prof. Dr. Yarsuvat, “[...] basın özgürlüğünü sınırlandırmak için konulan ölçüler gayet geniş tereddütlere mahal verecek niteliktedir.”; Çağdaş Gazeteciler Derneği, “Sansürün kaldırılışının 74 üncü

⁴²² Oktay Ekşi, “Bu Tasarıyla Mı?”, *Hürriyet*, 18 Temmuz 1982, s.3.

⁴²³ Oktay Akbal, “Bir Kavşak Noktasında” *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1982, s.2.

⁴²⁴ Bedii Faik, “Anayasa Üzerine”, *Tercüman*, 25 Temmuz 1982, s.7.

⁴²⁵ *Hürriyet*, 18 Temmuz 1982, s.1.

yılında bugün Türk halkının yeniden 74 yıl öncesinin ilkel ve baskıcı koşullarına girme tehlikesini yaşamaktadır.” Diyerek tepkilerini dile getirmişlerdir.⁴²⁶

İskender Özturanlı, anayasaların ileriye dönük olması gerektiğini, geriye dönmenin bir istisna olduğunu vurgularken, 1982 anayasa tasarısının 1961, 1971 ve 1973 anayasa değişikliklerinin dahi gerisinde kaldığını iddia etmektedir. Tasarının önemli maddelerine de yer veren yazar, gelecek neslin 1982 anayasasını “bir Korku anayasası” olarak nitelendirmesinden duyduğu endişeyi de dile getirmiştir.⁴²⁷

Anayasa tanıtım konuşmaları kapsamında Edirne’de konuşan Devlet Başkanı Kenan Evren, “Ordu, Kışlaya dönme hazırlığını tamamladı.”⁴²⁸ dedi. İstanbul mitinginde Kenan Evren halka hitaben “Oyunuzu kara günleri hatırlayarak kullanınız” diyerek 12 Eylül öncesi Türkiye şartlarını hatırlattı.⁴²⁹

Milliyet Gazetesi, 1982 Anayasa Taslağını “Tasarı tartışmaya açıldı” manşetiyle yayımladı. Anayasa taslağının açıklanmasını demokrasiyegiden sürecin önemli bir adımı olarak yorumlayan gazete, tasarıya ilişkin tepkileri “yeni anayasa sert biçimde eleştiriliyor” manşetiyle kısaca şu şekilde yansıttı: Mümtaz Soysal, “Türk halkı, 20. Yüzyılın son çeyreğinde böyle bir anayasaya mahkum edilecek kadar geri ve çağdışı bir halk değildir... ölüm cezasını kaldırmak şöyle dursun, belirli durumlarda ‘adam öldürmeyi’ devlete bir hak olarak tanıyan hükümlerin idare ve ceza hukuku alanlarından ‘Anayasa Hukuku’ alanına terfi ettirilmesi gibi yenilikler tasarının çağdışılığını büsbütün vurgulamaktadır.” Demektedir. Toktamış Ateş, “yükseköğrenimle ve özellikle üniversitelerle ilgili maddesi aynen kabul edilirse Bilimsel Özerklik-, kendi organlarınca seçilen yöneticiler- nedeniyle yüksek Öğrenim Kanunu şimdiden anayasaya aykırı olur. Bu açıdan anayasanın bu düzenlemesi bizce son derece sakıncalı.” Diyerek anayasaya olumsuz görüşünü sunmuştur. Prof. Yüksel Ülken: “...gereğinden fazla şişmiş, fazla ayrıntılara girdiği için gereksiz tartışmalara açık bir metin hazırlanmıştır. Taslağın temel özelliklerini iki ana eğilim oluşturmaktadır. Bir, Cumhurbaşkanının yetkilerinin artırılması yoluyla başkanlık sistemine yönelmek istemesi iki, ekonomik ve sosyal içeriğinin 61 Anayasası’na göre zayıflamasıdır.”; İstanbul Bankası Genel Müdürü Özer Çiller, “Uzun dönemde bazı aksaklıklar çıkabilir fakat bu kadar kısa bir süre içinde bundan daha iyisi hazırlanamaz” demiştir. Bunun yanı sıra Danışma Meclisine sunulan 1982 Anayasa Tasarısını yalnız Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı ve üye Rafet İbrahimioğlu itirazsız imzaladı. Kalan tüm üyeler itiraz şerhini belirterek imzalamışlardır.⁴³⁰

Teoman Erel, DM’de itirazların gelmesi üzerine şöyle bir seçenek ortaya atmıştır: “yapılması gereken iş kamuoyundaki tartışmayı verimli ve etkili hale getirmeye çalışmaktır. Taslakta öyle hatalar var ki (bir cepheleşme ortamı yaratılmadığı takdirde) Kurucu Meclis’teki her makul oy sahibini ikna ederek düzeltme sağlamak mümkündür.” Demekte ve DM’nin beynine sızarak taslağın hafifletilebileceğini öngörmektedir.⁴³¹

⁴²⁶ Milliyet, 25 Temmuz 1982, s.9.

⁴²⁷ M.İskenderÖzturanlı, “Anayasalar Geriye Götürülemez”, Cumhuriyet, 19 Ağustos 1982, s.2.

⁴²⁸ Hürriyet, 4 Kasım 1982, s.1.

⁴²⁹ Milliyet, 5 Kasım 1982, s.3.

⁴³⁰ Milliyet, 19 Kasım 1982, s.8.

⁴³¹ Teoman Erel, “Teleks- Anayasa Tartışmasında Cepheleşme Tuzağı”, Milliyet, 20 Temmuz 1982, s.8.

Anayasa taslağının Resmi Gazetede yayımlanmasından sonra MGK 71 nolu bildirisini ile Geçici maddeler ve Kenan Evren'in anayasayı tanıtmaya konuşmalarını eleştirmek yasaklanmıştır. 11 Eylül 1980 günü bir siyasi partiye mensup olup da yeni dönemde seçimlere katılabilecek tek kişinin CGP lideri Turhan Feyzioğlu olduğu manşetlere düşen haberler arasındadır.⁴³²

Anayasa taslağı 141 üyenin 122'sinden kabul, 7'sinden ret, 11'inden çekimser oy alarak halkoylamasından önceki son merci olan MGK'ya sunuldu.⁴³³ MGK'ya sunulan bu metin üzerinde çalışmalar yapıldıktan sonra 20 Ekim'de Resmi Gazete'de yayımlanarak kamuoyuna duyurulmuş oldu ve gelecek her türlü eleştirinin önünü kapatmak için devlet başkanı haricinde bu taslağın eleştirilmesini yasaklayan bir karar çıkartıldı. 24 Eylül 1982 günü Anayasa'nın halkoyuna sunulmasına ilişkin yasa tasarısı MGK' de görüşülmüştür. MGK de yasa tasarısı üzerinde bazı değişiklikler yapmıştır. Konsey, 7 Kasım 1982'de halkoylaması yapılmasına, oylamayı Yüksek Seçim Kurulu'nun yapmasına, evet oyunun beyaz hayır oyunun mavi olmasına karar verirken, referandum yasasını değiştirerek eski yasaları yeniden onayladı. Buna göre referanduma katılmayanlar, 5 yıl seçme ile seçilme hakkından yoksun kalacaklardı.⁴³⁴

Aynı süreçte 70 sayılı MGK kararlarına eklemeler getiren 71 sayılı MGK karar ile çeşitli kesimlerin *"Anayasa Taslağını geliştirme maksadı içinde görüş bildirmeimkanı"*na yasak konuldu. Bu süreçte vatandaş etkileme hakkı sadece Devlet Başkanı Kenan Evren'e verildi. (71 sayılı MGK kararı 2.md) Devlet Başkanı Evren, TRT ve yurt gezileri aracılığıyla vatandaşa yeni anayasayı tanıtacaktır. Ancak bu konuşmalar ve Anayasanın geçici maddeleri eleştirilemeyecektir. Halk oylamasının sonucunun olumlu olması için siyasi ve hukuki düzenekler işletilerek, halk oylaması süreci tek yönlü bir propaganda yönelimi içinde sürdürüldü.⁴³⁵ Devlet Başkanı Kenan Evren Anayasayı tanıtmak için yaptığı gezilerde yurttaşlarımızı Anayasaya olumlu oy vermeleri için yaptığı koşullandırmalarda terör etkenini anımsatarak şunları söylemekteydi: *"12 Eylül öncesinin olayları yeniden yaşanmak istenmiyorsa, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmesi arzu edilmiyorsa, her vatandaşın güven ve huzur dolu günler yaşanması bekleniyorsa ve netice olarak devletçe güçlü, milletçe mutlu olmak ve rejimce demokratik hakları fert, millet ve devlet kavramlarıyla bağdaşır bir biçimde ve ölçüde kullanmak isteniyorsa, yarınlara umutla bakmak ve emin olmak ihtiyacı duyuluyorsa Anayasa'ya evetdenilmelidir."*⁶⁵⁹ Anayasayı tanıtmaya kapsamında İzmir'de düzenlediği mitinginde halka hitaben şunları söylemiştir;

"[...] milletin seçmediği bir kii cumhurbaşkanı oluyor da böyle bir cumhurbaşkanı seçilince neden demokratik olmuyor? Bu anayasa bir reaksiyon anayasası değildir, o kahrolası karanlık günlerin bir daha yaşanmaması için hazırlanmış bir anayasadır. Müspet oy kullanacaklar da sandık başına gitsin ki, onların ağızlarını açacak halleri kalmasın, paylarını alsınlar." Antalya konuşmasında ise

⁴³² Hürriyet, 21 Ekim 1982, s.1.

⁴³³ Cumhuriyet, 24 Eylül 1982, s.1-11.

⁴³⁴ Cumhuriyet, 25 Eylül 1982, s.1.

⁴³⁵ Şule Özsoy, *1982 Anayasası'nın Yapım Süreci*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.101.

anayasa tasarısının 69'uncu maddesi uyarınca eski siyasilere yasağın getirilmesi hakkında 594 kişi dışında kimseye siyaset sınırlaması yok demıştır.⁴³⁶

Devlet Başkanı Kenan Evren, referandum sürecini yurtiçinde halka konuşmalar yaparak değerlendirdi. Çünkü bu seçimden en az %75-80 oy skalasını yakalamak zorundaydı. Bu da halka yapılan ve yapılacak icraatları anlatarak, halkın gözündeki asker imajını kullanarak belki de baskı uygulayarak yerine getirmeye çalışmıştır. Bu yüzden Evren, 24 Ekim gününden başlamak üzere 5 Kasım'a kadar gerek radyo ve televizyon aracılığıyla gerekse halkın karşısına çıkarak demeçler verecekti. Yurtiçinde anayasayı teşvik kapsamında yaptığı gezilerde Trabzon, Erzurum, Diyarbakır, Ankara, Kayseri, Adana, Antalya, İzmir, Kocaeli, Edirne İstanbul ve Eskişehir'e gitmiştir. Evren'in 5 Kasım 1982 tarihinde halka yaptığı son radyo-televizyon konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır: *"Bu ülkenin 12 Eylül öncesine tekrar gelmesini istiyor muyuz? İstemiyor muyuz?.. Eğer, 12 Eylül öncesine dönmeyi ve o felaketli günleri ve yılları tekrar ve bu sefer belki de daha da feci bir şekilde ve kurtuluş ümitleri kaybedilmiş bir surette yaşamayı istemiyorsak, öbür gün sandık başında beyaz oy kullanarak, Anayasa'ya kabul diyecek ve böylece Anayasa'yı kabul edeceğiz..."*⁴³⁷ Anayasa tanıtım konuşmaları kapsamında Edirne'de konuşan Devlet Başkanı Kenan Evren, *"Ordu, Kışlaya dönme hazırlığını tamamladı."*⁴³⁸ dedi. İstanbul mitinginde Kenan Evren halka hitaben *"Oyunuzu kara günleri hatırlayarak kullanınız"* diyerek 12 Eylül öncesi Türkiye şartlarını hatırlattı.⁴³⁹

Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkındaki Kanun uyarınca seçim günü vatandaşların uyulması gereken kurallar açıklanmıştır. Mazeret olmaksızın oylamaya katılmayanlar için 5 yıl seçme ve seçilme yasağı ile hapis ve para cezası getirilmiştir. Oy verme niteliğine uygun düşmeyen fakat oyunu kullanmak isteyenlere 1-3 yıl hapis ve 1000-5000 lira arasında ağır para cezası uygulanacak, başkası adına oy atan veya ikinci kez oy kullanmak isteyenlere ise 2-4 yıl hapis ve 2500 ile 10 bin lira para cezası uygulanacaktır. Seçim günü radyo ve televizyondan seçim sonuçları ile ilgili haber yapılmayacak, 7 Kasım günü tüm ülkede içki satışı yapılmayacak, sinema ve tiyatro dahil eğlence mekanları kapalı olacak, seçim günü kolluk kuvvetleri haricinde ruhsatlı da olsa kimse silah taşıyamayacaktır.⁴⁴⁰

Anayasaya "hayır" kampanyasını açan kişilerin hemen tutuklandığı bu süreçte, Devlet televizyonu, *"Vatandaş Ne Diyor?"* adlı programla açık bir biçimde "evet" kampanyasını yürüttü.⁴⁴¹ Halkoylamasının en önemli yönü Anayasanın reddi halinde ne gibi bir uygulamanın yapılacağını açıklanmamış olmasıdır. 1961 Anayasası'nda anayasanın reddi hali bir seçenek olarak düşünülmüş başka bir deyişle askeri yönetim kendisinin bir anayasa metni ile özdeşleştirme, meşrulaştırma yoluna gitmemiştir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti tarihinde katılmanın zorunlu olduğu ilk oylama 1982 halkoylamasıdır. Bu zorunluluk para cezasının yanı sıra halkın bir sonraki

⁴³⁶ Hayri Birler, Ahmet Alphan, Milliyet, 2 Kasım 1982, s.9.

⁴³⁷ Evren, 497.

⁴³⁸ Hürriyet, 4 Kasım 1982, s.1.

⁴³⁹ Milliyet, 5 Kasım 1982, s.3.

⁴⁴⁰ Milliyet, 1 Kasım 1982, s.9; 6 Kasım 1982, s.1.

⁴⁴¹ Kabacalı, Türk Basınında..., s.337.

seçimdeoy kullanmama kuralı ile kalıcılaştırıldı.MGK, baskı altındaki basın-yayın organlarında anayasaya evet kampanyasını sürdürmüştür.Seçimhazırlıklarında halkın katılımı zorunlu tutulmuştur. Hayır oyu kasti olarak mavi renkli zarfa evet oyu ise beyaz renkli zarflara konulmuştur. Ayrıca seçim günü boyunca silahlı kuvvetler seçim binalarının içine kadar girerek halkta bir baskı unsuru oluşturulmuştur. Yani bu anayasa her ne kadar %92 oranında kabul edilse de hazırlama ve uygulama sürecine bakılarak anti-demokratik bir özellik taşıdığı söylenebilir.

6.1.4. 1982 Anayasası

7 Kasım 1982 tarihinde halkoylamasına sunulan anayasa tasarısı, %80'in üzerinde katılımla %91.27 oyla kabul edilerek Türkiye'nin yeni anayasası olmuştur. İlaveten Kenan Evren'de doğrudan cumhurbaşkanı seçilmiştir. Böylece, Evren halkın tam desteğini alarak mutlak güce ulaşmıştır. 9 Kasım 1982'de 444 nolu YSK kararının seçim sonucuna ilişkin değerlendirmesi şöyle olmuştur: “...7 Kasım 1982 Pazar günü tüm yurttta yapılan oylamanın Kurulunuza ulaşan kesinsonuçlarına göre 18.718.115(on sekiz milyon yedi yüz on sekiz bin yüz on beş) yurttaşımızınoy kullandığı ,kullanılan oylardan 18.600.313 (on sekiz milyon altı yüz bin 313) oyungeçerli, 117.802 (yüz on yedi bin sekiz yüz iki) oyun geçersiz sayıldığı, geçerli oylardan 16.945.545 (On altı milyon dokuz yüz kırk beş bin beş yüz kırk beş) oyun kabul, 1.594.761 (bir milyon beş yüz doksan dört bin yedi yüz altmış bir) oyun ret oyu olduğu, ...2707 sayılıkanununun 11 maddesinin son fıkrasında aynen “Muteber oyların yarısından çoğu (kabul) iseAnayasa Türk Milleti tarafından kabul edilmiş olur” hükmü yer almıştır. O halde yukardaaçıklanan olgular ve 2707 sayılı Kanununun anılan 11 maddesinin hükmü karşısında; 7Kasım 1982 Pazar günü yapılan halkoylaması sonucu Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nınTürk Milleti tarafından kabul edilmiş olduğuna; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ResmiGazete'de durulmasına 9.11.1982 günü karar verildi.”⁴⁴²

Milliyet Gazetesi başyazısında, gerek evet gerek hayır denmiş olsun tüm vatandaşların, sendika, dernek, kurum ve kuruluşların, dış ülkelerin Türkiye'nin yeni anayasasına ve yeni cumhurbaşkanına saygı duyması gerektiğini açıklamıştır. “[...] Yeni Anayasa'nın, vatandaşları güven içinde yaşayan mutlu, çağdaş ve güçlü bir Türkiye yaratılmasına katkıda bulunmasına halkoylaması sonuçlarının da tarihimizde bir dönüm noktası olmasını içtenlikle diliyoruz.” diyerek yeni Türkiye düzenine temennileri dile getirilmiştir.⁴⁴³

1982 anayasası kabul gördükten sonra MGK yeni kanunlar çıkarmaya başlamıştır. Bunların içerisinde, Yargıtay, Hakimler ve Savcılar, siyasi partiler, toplu iş sözleşmeleri, grev ve lokavt, mal bildirim, olağanüstü hal, sendikalar, seçim, DGM (Devlet Güvenlik Mahkemeleri), Anayasa Mahkemesi, YÖK gibi kanunlar çıkarmış ya da var olan kanunlar üzerinde değişikliğe gidilmiştir.⁴⁴⁴ 1982 Anayasası hazırlık sürecinde, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları ve Temel

⁴⁴² Resmi Gazete, 9 Kasım 1982, 17863 mükerrer, s.59.

⁴⁴³ Milliyet, “Huzura Giden Yol”, Milliyet, 7 Kasım 1982, s.1.

⁴⁴⁴Tanör, a.g.e., s.50.

Özgürlükleri Korumaya Dair Sözleşme (AİHS) ve Helsinki Sonuç Belgesinden de yararlanılmıştır.⁴⁴⁵

Anayasaya göre cumhurbaşkanı, yürütme organını üzerinde toplamıştır. Cumhurbaşkanlığına meclis dışından da aday konulabilir (md.101/2) hükmü getirilmiştir. Bir kişi 7 yıllığına cumhurbaşkanı seçilir (md.101/1) ve iki kez cumhurbaşkanı seçilemez, seçilirse partiyle ve TBMM üyeliğiyle ilişkisi kesilir. Bunun nedeni ise önceki anayasalarda bu konulardan doğan sorunlardır. Bu kararlar cumhurbaşkanının görev süresi TBMM'den daha fazla hale getirilmiş ve cumhurbaşkanının daha rahat hareket etmesi sağlanmıştır.⁴⁴⁶

1982 anayasasına göre yargı denetimi bağımsız mahkemelere bırakılacaktır.(md.9), hakimler bağımsızdır. Ayrıca askeri yargı denetimi de askeri mahkemelere bırakılmıştır. DGM'lerin, askeri yargıç ve savcılardan oluşan kuruluşları bağımsızlığa tezat oluşturmaktadır.⁴⁴⁷ Güçler ayrılığı ilkesinden yargı erki 1982 anayasası ile yürütme erki karşısında bağımsızlığını kaybetmeye başlamıştır. Buna göre Yargıtay dışındaki tüm yüksek mahkeme yargıçlarının ve HSYK üyelerinin seçimi ve tayini yürütmenin yetkisine bırakılmıştır.⁴⁴⁸ Buna rağmen 1982 anayasası yargı sürecini düzenlemeye çalışsa da uygulama aşamasında başarı sağlayamamıştır.

1982 anayasasıyla MGK'nın sivil sayısı asker sayısından daha fazla olamaz hükmü getirilmiştir. Sivil üyeler cumhurbaşkanı, başbakan ve üç bakan, asker üyeler ise genelkurmay başkanı ile kuvvet komutanları ve jandarma komutanıdır. Fakat cumhurbaşkanı ile başbakanın bu dönemde asker kökenli olduğu düşünülecek olursa asker üyeler salt çoğunluğa erişmiş oluyordu. Ayrıca 1961 anayasasında MGK kararları tavsiye niteliğinde kabul edilirken 1982 anayasasında MGK kararlarının öncelikli olması asker ve sivil idare arasındaki dengenin asker lehine değiştiğini kanıtlar niteliktedir.⁴⁴⁹

Anayasadaki Geçici Madde 15 büyük eleştirilere maruz kalmıştır. Buna göre;

12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanı oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk milleti adına kullanan, 2356 sayılı Kanunla kurulu Milli Güvenlik Konseyinin, bu Konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin, 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunla görev ifa eden Danışma Meclisinin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezai, mail veya hukuki sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz. Bu karar ve tasarrufların idarece veya yetkili kılınmış organ, merci ve görevlilerce

⁴⁴⁵İrfan Paçacı, "1982 Anayasası Mayınlı Alanı: 'Düşünce Özgürlüğü' (Anayasa Madde 25 ve 26'nın Analiz ve Yorumu)", *Amme İdaresi Enstitüsü Dergisi İnsan Hakları Yıllığı*, C.19-20, 1997-1998, s.128.

⁴⁴⁶Murat Sevinç, "Güncel Gelişmelerin Işığında, 1982 Anayasası'na Göre Cumhurbaşkanı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.57, S.2, s.116-119.

⁴⁴⁷Yılmaz Efendioğlu, "1982 Anayasası ve Uygulama", *Amme İdaresi Dergisi*, C.30, S.2, Haziran 1997, s.5-6.

⁴⁴⁸Mazıcı, a.g.e.,s.128-129.

⁴⁴⁹Mazıcı, a.g.e., s.112-113.

*uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarrufta bulunanlar ve uygulayanlar hakkında da yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır*⁴⁵⁰.

Geçici 15. Madde ile yasama işlemleri için anayasaya uygunluk denetim yolu kapatılmıştır. Yani 12 Eylül 1980 tarihinden 6 Aralık 1983 tarihine kadarki süre zarfında alınan kararlar Anayasa Mahkemesinde doğrudan iptal davası açılmayacak ve itiraz da edilemeyecektir. 12 Eylül dönemi işlemleri için getirilen yargı bağıışıklığı, bugün yalnızca yasama işlemleri için: Anayasa'ya uygunluk denetimi ile sınırlı olarak sürmektedir.⁴⁵¹

1982 Anayasası ile milletvekili sayısı 450'den 400'e indirilmiş, ayrıca Cumhuriyet Senatosu ortadan kaldırılmıştır. Madde 77 ile Millet Meclisinin görev süresi 5 yıla çıkarılmıştır. Bu anayasa 1961 anayasasına göre milletvekili seçilme şartlarına bir ağırlık getirmiştir. Buna göre, Türkçe okuma yazma bilmeyen, en az ilkokul mezunu, devlet sırlarını açığa çıkarmayan, ideolojik ve anarşik eylemlere karışmamış ya da bu eylemleri tahrik ve teşvik edici faaliyetlerde bulunmamış kişiler arasında seçilecektir. Siyasi hayata getirilen yasaklar ve kısıtlamalar ile toplum hayatında bir depolitizasyon süreci başlatan 1982 anayasası deyim yerindeyse meclis üyelerinin en azından bir kısmının daha önceden siyaset yapmamış olmasını istemektedir. 1982'deki KHK'lar, meclis seçiminin Cumhurbaşkanınca seçilmesi, 87. Maddedeki af yetkisinin kısıtlanması, TSK'ne Cumhurbaşkanınca silahı kullanılabilmesi yetkileri getirilmiştir. 1982 Anayasasının 104. Maddesine göre, TSK'nın kullanılmasına karar vermek, MGK'nu toplamak, Bakanlar Kurulu kararıyla olağanüstü hal ilan etmek ve KHK çıkarmak, Devlet Denetleme Kurulu'nun üye ve başkanını tayin etmek, Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Askeri Yargıtay gibi kurumların üyelerini seçmek gibi hükümleri içermesiyle zaten zayıflatılan yasama erkine olağanüstü yetkili bir Cumhurbaşkanı tayin edilmiştir. 1982 Anayasasının Cumhurbaşkanına olağanüstü yetkiler vermesi, başkanlık sistemiyle yönetilen ülkelerin devlet başkanlarının yetkilerini dahi aşan bir anayasa olmuştur.⁴⁵² Buna rağmen 105. Maddeye dikkat etmekte fayda vardır: *“Cumhurbaşkanının; Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu karardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur. Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz.”*⁴⁵³ Bu maddeyle cumhurbaşkanı verdiği kararlardan ötürü sorumluluk kabul etmemektedir.

1982 Anayasasının 68. Maddesi siyasi partilerin kurulmasını, 69. Madde ise partilerin uygulaması gereken koşullara ayrılmıştır. Buna göre;

Siyasî partilerin tüzük ve programları, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet

⁴⁵⁰ Resmi Gazete, 9 Kasım 1982, 17863 mükerrer sayı, s.55.

⁴⁵¹ Turgut Tan, “1982 Anayasası'nın Geçici 15. Maddesi Üzerine”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.49, S.1, 1986, s.374-385.

⁴⁵² Parla, *a.g.e.*, s.68-72.

⁴⁵³ Resmi Gazete, 9 Kasım 1982, 17863 mükerrer sayı, s.29.

ilkelerine aykırı olamaz. Sınıf veya zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasî partiler kurulamaz. Siyasi partiler, yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamaz, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremez, vakıf kuramazlar.

Siyasî partiler, tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamazlar; Anayasanın 14 üncü maddesindeki sınırlamalar dışına çıkamazlar; çıkanlar temelli kapatılır. Cumhuriyet Başsavcılığı, kurulan partilerin tüzük ve programlarının ve kurucularının hukukî durumlarının Anayasa ve kanun hükümlerine uygunluğunu, kuruluşlarını takiben ve öncelikle denetler; faaliyetlerini de takip eder. Siyasî partilerin kapatılması, Cumhuriyet Başsavcılığının açacağı dava üzerine, Anayasa Mahkemesince karara bağlanır. Temelli kapatılan siyasî partilerin kurucuları ile her kademedeki yöneticileri; yeni bir siyasî partinin kurucusu, yöneticisi ve denetçisi olamayacakları gibi, kapatılmış bir siyasî partinin mensuplarının üye çoğunluğunu teşkil edeceği yeni bir siyasî parti de kurulamaz. Siyasî partiler, yabancı devletlerden emir alamazlar ve bunların Türkiye'nin bağımsızlığı ve ülke bütünlüğü aleyhindeki karar ve faaliyetlerine katılamazlar. Bu fıkra hükümlerine aykırı hareket eden siyasî partiler de temelli kapatılır.⁴⁵⁴

Ne kadar demokratik bir seçim olduğu tartışılır. Yasaklamalarla geçen biranayasa tasarısı, eleştiriye tahammülü olmayan MGK üyeleri ve verilen tek yönlü kararlar, dayatmalar, baskılar. Böylesi bir ortamda Anayasa'ya verilen 'evet' oyları hiç de şaşırtıcı değildi. Bu kadar yüksek oy oranını askerler de tahmin etmiyordu. Ancak halka seçme şansı da bırakılmamıştı. Yapılan anayasaya verilecek oy ile görevlerine devam edip etmeyeceklerini karara bağlayacak olan askerler ve bu anayasa ile tek adaylı bir Cumhurbaşkanlığı seçimi. Bir de anayasada yer alan geçici maddelerle olmayan demokrasimizin yok edilişi. Geçici denilen maddeler ne yazık ki kalıcı hale geliyordu. Askerler, istedikleri gibi bir düzen kurana kadar hem görevde kalıyor, hem de toplumu istekleri doğrultusunda yönlendiriyorlardı. Bunları yaparken de demokrasiyi ve Atatürkçülüğü kılıf olarak kullanıyorlardı.

6.1.5. Askeri Ara Dönemin Sonu: 1983 Seçimleri

Türkiye'nin politik hayatını kendi ekseninde değiştirmeye çalışan 12 Eylül askeri yönetimi, siyasetin felsefesini, değerli isimlerini ve kurumlarında da radikal bir değişim sürecini başlatma gayesi içindeydi. Bu bağlamda öncelikle 16 Ekim 1981 tarihindeki 2533 sayılı Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun ile tüm partilerin feshedildiği açıklanmıştı. Ardından 1982 Anayasasının 4. Maddesi ile de siyasi partilere 5 ile 10 yıl arasında yasak konulduğu bildirildi. 24 Nisan 1983 tarih ve 76 sayılı kararla da siyasi partilere serbestlik getirildi. Ancak askeri ara dönemden sonra yapılacak ilk seçimlere katılabilecek partiler için bazı şartlar konuldu. Örneğin, herhangi bir partinin 30 kurucu üyesinin MGK'nın onayından geçmesi, en az 34 il ve ilçelerin yarısında örgütlenmiş olması gerekiyordu. Ancak yeni dönem partilerine 12 Eylül 1980'den önceki partiler dahil olamayacaktı. İlaveten yeni kurulan siyasi partileri veto etme yetkisini elinde tutan MGK üyeleri çok büyük bir imtiyaz sahibi olmuştur. Bu kararla

⁴⁵⁴ Resmi Gazete, 9 Kasım 1982, 17863 mükerrer sayı, s.17.

toplam 723 siyasetçiye veto hakkını kullanan askeri yönetim bu kişilere siyaset yapma yasağını da koydu.⁴⁵⁵

Askeri rejim AP tabanının desteğiyle birparti kurma istese de eski AP lideri Süleyman Demirel bu desteği vermiyordu. İlk partiyi kurma görevi Başbakan Bülent Ulusu'ya verilmiş, ancak Demirel'in ısrarla destek vermemesi üzerine Ulusu, 13 Nisan 1983'de parti kurma görevini iade etmiştir. Ulusu'nun geri çekilmesiyle beraber Necdet Üruğ, Selahattin Demircioğlu ve Bedrettin Demirel'in isimlerini MGK'ne sundu. Cumhurbaşkanı Evren, bu iki isme de onay vermeyince en son öneri olan Turgut Sunalp isminde mutabık kalındı. Böylece 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra ilk kurulan parti MGK'nin desteğiyle 16 Mayıs 1983'te merkez sağda kurulan Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) oldu. Necdet Calp'ın kurduğu Halkçı Parti ise ikinci parti olarak kurulmuş ve merkez solda yer alan bir parti olmuştur. Merkez sağda kurulan bir diğer parti ise 12 Eylül'ün başbakan yardımcısı ve ekonomiden sorumlu devlet bakanı Turgut Özal⁴⁵⁶ liderliğinde kurulan Anavatan Partisi (ANAP) olmuştur. MGK veto yetkisini kullanarak açılan partileri veto edince ABD, Özal'ın partisinin veto edilmemesi yönünde çalışmıştır. Kurucu listesinde genç ve kimsenin aşına olmadığı isimlere yer veren Özal, hiçbir partinin devamı olmadığı izlenimini kamuoyuna vererek MGK'nin vetosundan kurtulmayı başarmıştır. Merkez sağda örgütlenen partilerden biri de Süleyman Demirel'in desteklediği Büyük Türkiye Partisi (BTP) olmuştur. BTP'nin genel başkanlığı için Turgut Sunalp, Celal Bayar, Hüsamettin Cindoruk, Ali Fethi Esener gibi isimler teklif edilmiştir. Ayrıca BTP'nin Evren'e gönderilen kurucu listesinde asker kökenli üyelerin de olması askeri yönetimin hoşuna gitmediği için bu isimler listeden çıkarılmıştır. BTP'nin kurulmasından bir gün sonra 12 Eylül'e giden sürecin son vekil cumhurbaşkanı olan İhsan Sabri Çağlayangil ve beraberindeki 143 kişinin bu partiye üye olması MGK tarafından meydan okuma olarak değerlendirildiği için 31 Mayıs 1983 tarih 79 sayılı karar ile BTP'nin kapatılması kararı verildi.⁴⁵⁷ Yüksek Askeri Şura toplantısında kurulmuş ve kurulacak olan partiler hakkında görüşler açıklanmıştır. Toplantı sonucunda BTP'nin tamamen kapatılmasına ve ilk seçimlere kadar parti üyelerinin siyasi yasaklı kabul edilmesine ve seçimlere kadar Çanakkale'de zorunlu ikamete tabi tutulmaları ve böylece kulis yapmamalarına karar verilmiştir. Görüldüğü gibi MGK ilk parti kapatma işlemini gerçekleştirmiştir. Bu olay tabii ki yurt içi ve yurtdışında anti-demokratik bir uygulama olarak görülecektir. MGK'nin 79 sayılı kararına göre zorunlu ikamete tabi tutulacaklar arasında Süleyman Demirel, İhsan Sabri Çağlayangil, Deniz Baykal, Nahit Menteşe, Sadettin Bilgiç olmak üzere 16 kişinin ismi

⁴⁵⁵Süleyman Beyoğlu, "Askeri Darbelerin Demokratik Hayatımıza Etkileri" *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri Sempozyumu Bildirileri 28 Ekim 2005*, İstanbul, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.107.

⁴⁵⁶ Turgut Özal, Maliye Bakanı Kaya Erdem'in istifa ettiğini yerine de Adnan Başer Kafaoğlu'nun getirildiğini duyunca Başbakan Yardımcılığı görevinden istifa ettiğini açıklamıştır. Bir süre sonra ABD'ne gitmiştir.

⁴⁵⁷ Hüseyin Çavuşoğlu, "Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.12, S.22, Aralık 2009, s.170-172.

verilmiştir.⁴⁵⁸Bunların yasakları 30 Eylül 1983’de yayımlanan 166 sayılı karara göre kaldırılmıştır.⁴⁵⁹

BTP’nin kapatılmasıyla birlikte 23 Haziran 1983’te DP, AP ve BTP’nin yolundan devam edecek olan Doğru Yol Partisi siyaset sahnesine çıkmıştır. Erdal İnönü’nün liderliğini üstlendiği ve kapatılan CHP’nin devamı niteliğinde görülen ayrıca ortanın solu fraksiyonunda çalışacak olan SODEP’in Erdal İnönü dahil 20 üyesi 23 Haziran’da veto edildi ve saf dışı bırakıldı. Bu sırada da kapatılan BTP’nin isim değiştirmiş hali olan Doğru Yol Partisi kurulmuştur. DYP’nin kurucular listesindeki 34 üyeden 30’una veto veren MGK bu kararı şöyle açıklamıştır:

*“DYP’ye izin verecek olursak; seçimler sonunda hiçbir partinin tek başına iktidara gelmesi mümkün olamayacak. Böyle olunca da, 1961’de olduğu gibi koalisyona başvurulacak bunu da biz istemiyoruz. Onun için 34 kurucu üyeden 30’unu veto ettik. Bu 30 kişinin 30’uda mahzurlu değildi. Ama maksadımız, kanuna göre asgari 30 üyeden oluşması gereken kurucular kurulunu tamamlamamak ve böylece seçimlere girmesine de imkan vermemek.”*⁴⁶⁰

Kenan Evren’in 1 Haziran 1983 tarihinde Çorum’da MGK üyeleri ve Başbakanında yanında olduğu bir günde siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada şunları ifade etmektedir: *“Siyasi Partiler Kanununu kabul ederek yürürlüğe koyduk ve parti kurma faaliyetlerine de müsaade ettik. Bu müsaade çıkar çıkmaz her şey unutuldu. Sanki Türkiye’de bir 12 Eylül dönemi yaşanmamış, MGK ve yetkileri ortadan kalkmış, Türkiye’de sıkıyönetim yokmuş gibi başıboşluk içerisinde bir kısım siyasi partilerin mensupları ve özellikle onların başları yine gizli ve açık parti kurma faaliyetlerine başladılar.*

*[...] bizi daha sert tedbirler almaya mecbur bırakmasınlar. Kurulmuş veya kurulacak olan diğer partiler de aynı şekilde hareket edecek olursa, aynı işlemi onlar için de yapmaktan çekinmeyeceğiz.. Gerekirse seçimler de ilan edilen tarihten sonraya bırakılabilir.”*⁴⁶¹

Doğru Yol Partisi (DYP); MSP’nin izinden giden Refah Partisi (RP); MHP’nin uzantısı Huzur Partisi (HP) ile Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) vetolar nedeniyle seçimlere katılamamışlardır. Kenan Evren bu vetoların istikrarı sağlamak için yapıldığını öne sürmüştür.⁴⁶²Gün geçtikçe artmaya başlayan veto sayısı Temmuz ayında 185, Ağustos’ta 416 olmuştu.⁴⁶³ Hürriyet gazetesi askeri rejimin de desteklediği MDP’ne halkın oy vermesi yönünde teşvik etmiş, neden evet denilmesi gerektiği hakkında gazete sayfalarında iri puntolu tam sayfa yazılar yazmıştır.Milliyet, Turgut Özal’ın genel seçimler için televizyonu çok iyi değerlendirdiğini ve halkın üzerinde büyük tesiri olduğunu açıklamıştır.⁴⁶⁴ Halkçı Partinin 178 asil ve yedek adayından 34

⁴⁵⁸ Evren, C.II, s.70.

⁴⁵⁹ Cumhuriyet, 1 Ekim 1983, s.1.

⁴⁶⁰ Evren, C.II, s.78.

⁴⁶¹ Evren, C.II, s.71-73.

⁴⁶² Tekin-Okutan, s.198.

⁴⁶³ Tanör, a.g.m., s.53-54.

⁴⁶⁴ Milliyet, “Pazar’a Doğru”, 2 Kasım 1983, s.1.

asil 9 yedek adayı veto edilmiş ve bu parti 6 Kasım seçimlerine 11 eksik üye ile katılmış oldu.⁴⁶⁵

6 Kasım seçimlerine katılacak üç partinin 22 Ekim’de TRT’de canlı yayınlara yapacakları konuşmalarda MGK ve TRT Genel Müdürü Macit Akman, parti liderlerinin üzerinde duracağı konuları şu şekilde belirlemiştir: 12 Eylül’ün nedenleri ile yeni partilerin bu konu hakkındaki değerlendirmeleri, anarşi ve terörün geçmişi ve bugünü, sosyal durum ve ihtiyaçlarımız, ekonomi ve güncel sorunlar, dış politikanın liderler bazında değerlendirilmesi paylaşılacaktır. Liderlere birer-ikişer özel soru sorulabilecek, basının her lidere iki soru sorma hakkı tanınacaktır. Ayrıca bu oturumlarda liderler, MGK ve Sıkıyönetim Komutanlarının yasak ve koşullarına uyacaktır.⁴⁶⁶

6 Kasım 1983 seçimleri için 19.670.734 seçmen 83 seçim bölgesinde toplam 84.032 seçim sandığında oy kullanacaktır. Bu seçimlere MDP 394, ANAP 389, HP ise 377 adayla katılırken 49 bağımsız aday mevcuttur. 5 Kasım günü başlayan propaganda yasağı seçim günü akşam 17.00’e kadar devam etmiştir. Yasaklı saatler içerisinde partilerle ilgili her türlü yazı, amblem, afişlerin çıkarılması ve alkol satışı yasaklanmıştır.⁴⁶⁷

Hasan Pulur “*Niçin Sandık Başına*” başlıklı yazısında 6 Kasım günü yapılacak genel seçimlere gidilmesinin bir vatandaşlık görevi olarak kabul etmiştir. Anarşi ve terör olaylarının yaşanmaması, siyasi partilerin gerçek kimliği ile çıkar ilişkisi gütmeyen çalışması, insanları din, dil, ırk, ideoloji olarak ayrılmaması, Kahramanmaraş, Erzincan, Çorum katliamlarının tekrarlanmaması için vatandaşın sandık başına gitmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁴⁶⁸

Bu üç partinin programların bakıldığında en fazla yeri ekonominin aldığı görülmektedir. MDP 9, HP 21, ANAP 7 sayfa programında ekonomik çözümlere yer vermiştir.⁴⁶⁹

1983 seçimleri MGK yönetiminin isteği dışında bir sonuç almıştır. MGK, Milliyetçi Demokrasi Partisini desteklerken seçim zaferini Anavatan Partisi kazanmıştır. 6 Kasım 1983 seçimlerinde katılım oranı %92,3 olmuştur. ANAP %45.15 ile 211, HP %30.46 ile (117), MDP %23.27 ile (71) milletvekili çıkarmışlardır.⁴⁷⁰ Seçim sonuçlarına bakılarak halkın darbeden sonra mağdur olarak görülen partilere destek verdiği anlaşılmaktadır. Askeri yönetimin tüm baskı ve şiddetine rağmen, basın aracılığıyla açıktan desteklediği partinin değil de halka daha çok hitap eden ANAP’ın kazanması askeri yönetim için büyük bir güç kaybı olmuştur. Böylece ANAP iktidar, HP ise ana muhalefet partisi konumuna gelmiş oldu.

Hürriyet, seçim sonuçlarını “*Seçmen Özal, dedi*” manşetiyle ve “*ANAP: Bayram Sevinci, HP: Yüksek Moral, MDP: Ümit, kırsal kesimde*”⁴⁷¹ başlığıyla

⁴⁶⁵ Cumhuriyet, 1 Ekim 1983, s.1-7.

⁴⁶⁶ Cumhuriyet, 1 Ekim 1983, s.7.

⁴⁶⁷ Cumhuriyet, 6 Kasım 1983, s.1.

⁴⁶⁸ Hasan Pulur, “Niçin Sandık Başına”, *Hürriyet*, 5 Kasım 1983, s.5.

⁴⁶⁹ *Hürriyet, Ekonomi Dünyası*, 4 Kasım 1983.

⁴⁷⁰ Tanör, a.g.m., s.56-57.

⁴⁷¹ *Hürriyet*, 7 Kasım 1983, s.1.

değerlendirdi. Askerlerin açıkça desteklemesi ve Evren'in konuşmalarında halkı MDP'ye yönlendirmesi sonuçsuz kalmış ve parlamentodaki 3. parti olmuştur. Hasan Pulur, yapılan seçimlerin her bakımdan yeni çizgilerle doğması sebebiyle MDP'nin ataklarına karşı Turgut Özal'ın en büyük başarıyı kazandığını vurgulamıştır. Ayrıca, "ANAP %50, artı MDP yüzde 20... işte size sağ oylar. HP de %30 sol oylar"⁴⁷² diyerek seçimleri ideolojik yönden de sağ kesimin kazandığını belirtmiştir. Özal'ın siyasette yükselmesinin sebebi ekonomide izlediği politikalar ile ABD ve Avrupa ile olan ilişkilerinin payı büyüktür. Bu sebeple 1983 seçiminin kazananı sağcılardır.⁴⁷³ Seçim sonuçlarında 10 kadın milletvekili parlamentoya girmeyi başarmıştır. Bunlar; ANAP'tan Rezan Şahinkaya, Göksel Kalaycıoğlu, Leyla Yeniay Köseoğlu, Türkan Fatma Arıkan, HP'den Tülay Öney, Günseli Özkaya, Bahriye Üçok, Neriman Elgin, MDP'den İmren Aykut, Necla Tekinel olmuştur. Seçim sonuçlarını dış basın açısından ele alan Hürriyet'e göre; Time Dergisi, "Ne yönden bakarsanız bakın, seçim dürüst şekilde yürütülmüş görünüyor..bu seçim, demokratik sürecin yeniden başlatılması bakımından çok yerinde bir gayret"; Japon Roma Büro Şefi: 'Siyasal partilerin hepsinin seçime girmesine izin verilmemesi hoş değil. Ancak seçimin dürüst olduğunu söyleyebilirim'; New York Times: 'Televizyonda yayınlanan açık oturum ve daha sonraki basın toplantıları seçim sonuçları üzerinde büyük etki yaptı.'⁴⁷⁴ açıklamalarında bulunmuşlardır. Bu da dış ülkelerin seçim sonucuna tam destek verdiğini göstermektedir. Ekonomi Dünyasında sütununda Türk iktisatçılarının Turgut Özal'ın güçlü ve zayıf yönlerini şu şekilde ifade edilmiştir: Güçlü Yanları: Yurtdışı kredi itibarı, piyasada tanınması, enflasyon yükünü yayması Zayıf yönleri ise; üretim artışı sağlayamaması, yatırımların durması, zamlara karşı koyamaması şeklindedir.⁴⁷⁵

Cumhuriyet gazetesi, seçim sonuçlarını "ANAP kazandı; Tek başına iktidar çoğunluğu Özal'da; HP ikinci, MDP üçüncü parti oldu" başlığı altında okuyucularına sundu. Seçim sonuçlarını istatikselsel olarak yayınlayan gazete parlamentonun illere göre dağılımını da tek tek açıklamıştır.⁴⁷⁶ Hasan Cemal, Türkiye'nin siyasal hayatının toplumun beklentisini karşılayamadığını, yönetimlerin ekonomiye uyum sağlaymadığını ve şartların 12 Eylül'ü getirdiğini dile getirdikten sonra 6 Kasım sonuçlarına göre kurulacak yeni yönetim için tavsiyelerde bulunmuştur: "[...] 6 Kasım ile birlikte yeni bir 'geçiş dönemi'nin eşiğine gelmiş bulunuyoruz. Eğer geçmişi demokrasi açısından yeterince değerlendirememişsek, ülkeyi Batılı demokratik parlamenter sisteme götüreceği umulan bu 'geçiş dönemi' bizi, başka kıyılara da bırakabilir." Sözleriyle seçimlerin iyi değerlendirilmediği takdirde daha kötü sonuçlara götürebileceğini ifade etmiştir.⁴⁷⁷

Osman Ulugay'ın Ekonomi Notları başlıklı köşe yazısında 6 Kasım seçimleriyle birlikte yönetimin üzerine devrildiği sorunları madde madde açıklamıştır. Bunlar:

⁴⁷² Hasan Pulur, "Özal Bu İş Götürdü", *Hürriyet*, 7 Kasım 1983, s.5.

⁴⁷³ Ali Arslan, "12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Siyasal Yapısı", *Akademik Bakış*, S.11, Ocak 2007, s.3-5.

⁴⁷⁴ Hürriyet, 8 Kasım 1983, s.1-15.

⁴⁷⁵ Hürriyet, Ekonomi Dünyasında, 10 Kasım 1983, s.4.

⁴⁷⁶ Cumhuriyet, 7 Kasım 1983, s.1.

⁴⁷⁷ Hasan Cemal, "Geçiş Dönemi", *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1983, s.1-6.

Türkiye'nin 1981 ve 1982 yıllarına kıyasla 1983 yılı içerisinde büyüme hızının düşmesi, işsizlik, döviz, enflasyon, firmaların çıkmazı, bankaların çıkmazı, devlet bütçesi çıkmazı olarak gösterilerek yeni yönetime başarılarını dilemiştir.⁴⁷⁸ Uğur Mumcu, seçim sonuçlarında ANAP'ın kazandığını, ancak Çankaya ile aralarında güven bunalımı yaşandığını iddia etmektedir. MDP'nin hezimete uğradığını ve geçmişteki bazı partiler gibi siyasi hayattan yok olacağını düşünmektedir. *“Koşullar değişirse, sonuçlar da değişir mi? Büyük olasılıkla değişir. Kapatılan Büyük Türkiye Partisi ya da seçime katılmayan Doğru Yol Partisi seçimlere girmiş olsalardı, hiç şüphesiz, ‘muhafazakâar ve milliyetçi’ sözcükleri ile tanımlanan kesimden bugünkünden daha başka türlü sonuç alınırdı. HP’yebaşlangıçta kuşkulu gözlerle bakılmasa ve seçimlerde HP, SODEP ve bunların dışındaki sol kesimleri bir çatıda toplayacak ve sol birikimi tek bir bütüne dönüştürülecek bir parti olsaydı, sol, hiç şüphesiz, bugünkünden çok daha kazançlı çıkardı.”*⁴⁷⁹ Diyerek MGK'nın veto yetkisi ve parti kapatma olayının Özal'a istediği fırsatı sunduğunu ve iktidara geldiğini belirtmektedir. Şartların değiştiği varsayılacak olursa Özal'ın pek şansının da olmadığı üzerinde durulmuştur. Mumcu'nun başka bir köşe yazısında 1977 seçimleri ile 1983 seçimleri kıyaslanmıştır. 1983 seçimleriyle sağ oyların artış gösterdiği görülmektedir. Seçmenlerin iktidar koltuğuna sağ ideolojiyi oturtmak istediği kanıtlanmıştır. ANAP ve MDP'nin aynı çizgide olduğunu ve Özal hükümetine Sunalp'ın destek vermesi gerektiği ifade edilmektedir. *“Özal, Sunalp'ın ‘siyasal ve ideolojik desteği’ ile hükümet kurmalı ve 24 Ocak kararlarını dilediği gibi uygulamalıdır.”* Dediği görülmektedir.⁴⁸⁰

Milliyet gazetesi yazarı Teoman Erel, Cumhurbaşkanının da isteği doğrultusunda yeni meclis başkanlığının Bülent Ulusu'ya verileceği iddiasını güçlendirmektedir. Özal'ın Cumhurbaşkanı Evren'e danışacağını fakat ılımlı bir hükümet kurmasını beklediğini ifade etmektedir. Demokrasiye geçiş süreci denilse de MGK üyelerinin isim değiştirerek yine üst makamlarda bulunacakları açıklanmıştır.⁴⁸¹ Mehmet Barlas, 12 Eylül yönetiminin sözünü tuttuğunu, 1982 anayasa referandumundaki katılım oranının 1983 seçimlerinde de yaşandığını hatırlatmaktadır. *“Özal'ın başarısı, hem demokrasiyi istikrara kavuşturacak, hem de ekonomiyi rayna oturtacaktır. 6 Kasım'da, demokrasi ve Kenan Evren, sınavda başarı kazanmışlardı. Şimdi Özal'ın sınavı başlıyor.”* Demektedir.⁴⁸²

Kenan Evren, 7 Aralık günü ANAP lideri Turgut Özal'ı hükümeti kurmakla görevlendirdi. Özal, 24 Aralık'ta güvenoyu alarak askeri yönetim güdümünde olacak sivil yönetimi kurmuş oldu. Böylece 3 yıllık MGK ara dönemi kapanmış ve sivil yönetim dönemi başlamıştır. 13 Aralık 1983'te Türkiye Cumhuriyetinin 45. Hükümetini kuran Turgut Özal kabine listesi şöyledir:

Başbakan: Turgut Özal

Devlet Başkanı ve Başbakan yardımcısı: Kaya Erdem

⁴⁷⁸ Osman Ulagay, Ekonomi Notları- Yeni İktidarı Bekleyen Çözümü Güç Sorunlar”, *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1983, s.9.

⁴⁷⁹ Uğur Mumcu, “Gözlem-Güven Bunalımı”, *Cumhuriyet*, 8 Kasım 1983, s.1-11.

⁴⁸⁰ Uğur Mumcu, “Gözlem- Birakınız Geçsinler”, *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1983, s.1-6.

⁴⁸¹ Teoman Erel, “Teleks-Geçiş Dönemi Nedir, Ne Değildir?”, *Milliyet*, 10 Kasım 1983, s.6.

⁴⁸² Mehmet Barlas, “Bugün-Dünden Yarına”, *Milliyet*, 14 Kasım 1983, s.1.

Devlet Bakanları: İsmail Özdağlar, Cemal Büyükbaş, Vehbi Dinçerler, Ahmet Kurtcebe Alptemoçin, Ahmet Karaevli, Sudi N. Türel, M.Tınaz Titiz, A.Mesut Yılmaz, Hasan Celal Güzel, Abdullah Tenekeci, Kazım Oksay, Ali Bozer

Adalet Bakanı:M.Necat Eldem, M. Oltan Sungurlu, Halil Ertem (TBMM dışından)

Milli Savunma Bakanı: Zeki Yavuztürk

İçişleri Bakanı: Ali Tanrıyar, Yıldırım Akbulut, Ahmet Selçuk (TBMM dışından)

Dışişleri Bakanı: Vahit Halefoğlu

Maliye ve Gümrük Bakanı: Vural Arıkan, A.Kurtcebe Alptemoçin,

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanı: M. Vehbi Dinçerler, Metin Emiroğlu

Bayındırlık ve İskan Bakanı: İ. Safa Giray

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Mehmet Aydın, Mustafa Kalemli

Ulaştırma Bakanı: Veysel Atasoy, İhsan Pekel (TBMM dışı)

Tarım Orman ve Köyşleri Bakanı: Hüsnü Doğan

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı: Mustafa Kalemli, M. Mükerrer Taşçioğlu

Sanayi ve Ticaret Bakanı: H. Cahit Aral

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Cemal Büyükbaş, Sudi N. Türel

Kültür ve Turizm Bakanı: M. Mükerrer Taşçioğlu, A. Mesut Yılmaz

İmar ve İskan Bakanı: Sudi N. Türel

Köyşleri ve Kooperatifler Bakanı: İsmail Özdağlar

Gençlik ve Spor Bakanı: Abdullah Tenekeci

Sosyal Güvenlik Bakanı: A. Kurtcebe Alptemoçin

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı: Mustafa Kalemli, Mükerrer Taşçioğlu⁴⁸³

Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığının ve MGK üyelerinin TBMM'de 6 yıl daha görevde kalacak olmaları ve sıkıyönetimin üç ay daha uzatılması ordunun sivil siyaset üzerindeki vesayetini sürdürmesine neden oldu.⁴⁸⁴ ANAP iktidarı 1969'dan 1983'e değin geçen süre içinde kurulan ilk tek başına parti kurabilecek çoğunluğa ulaşan aynı zamanda 12 Eylül'den sonra sivil yönetimin kurulmasına olanak sağlayan parti olması bakımından önemlidir. 6 Kasım 1983 seçimleri olağanüstü bir sistemde yapılmıştır. Askeri rejim siyasi partiler üzerinde denetimini oldukça fazla hissettirmiştir. Kimileri, Turgut Özal'ı ekonomik alanda liberal, siyasal alanda muhafazakâr bir sağ partisi olarak değerlendirmektedir. Darbeden sonra 1983'de yeniden çok partili siyasi hayata geçilmesiyle birlikte demokrasi gelişmiş siyasi kültür yönünde gelişme göstermiştir.⁴⁸⁵

12 Eylül 1980'den sonra 43 bin kişi tutuklanmış, 3 milyon mermi ve 734 bin silah ele geçirilmiştir. Din dersi ortaöğretim seviyesine indirilmiş, 1 Mayıs ile 27 Mayıs resmi bayram olmaktan çıkarılmış yerine 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor

⁴⁸³ *Dünden Bugüne Başbakanlık*, TC: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (Haz. İ. Karaer; R.Erişti; A. Ceylan), Ankara, 2004, s.296-298.

⁴⁸⁴ Karpaz, a.g.e., s.275.

⁴⁸⁵ Osman Demir-Adem Üzümcü, "Türkiye'de Yaşanan Ara Rejimlerin Sebepleri Üzerine Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi İİBF dergisi*, S.1, 2002, s.161.

Bayramı kabul edilmiştir.⁴⁸⁶ 12 Eylül döneminde 237 kitap yasaklanmış ve 796 gazeteci hakkında 632 dava açılmış ve 218'i hapis cezasına çarptırılmıştır.⁴⁸⁷

6.1.6. Dış Politik Gelişmeler

Bir ordunun görevi ülkesinin asayişini ve emniyetini iç ve dış güçlere karşı sağlamaktır. Siyasetin görevi ise içinde bulunduğu vatani yönetmek, diğer ülkelere karşı her türlü ilişkiye girebilmek, anlaşma yapabilmek, özellikle kendi ülkesinin iç politikasını taviz vermeden dış politikayla bağdaştırarak idare etmektir. Askeri müdahale dönemlerinde ülkenin idari kadrosu sivilsizleştirildiği için ordunun gücünü sadece iç politikada güce dayanarak uyguladığı, dışa karşı izlediği siyasette kıvrak manevra kabiliyetine sahip olmadığı ve oldukça fazla taviz verdiği görülmektedir.

1980 darbesinden sonra da NATO Türkiye üzerinde hiçbir yaptırım uygulamamış ve rejim değişikliğinin tamamen Türkiye'nin bir iç meselesi olduğunu NATO yetkilisinden aktaran Gürsoy, aynı yetkilinin Türkiye için şunları da söylediğini kaydetmiştir: *“kuvvetli, istikrarlı ve şiddet olaylarının yaşanmadığı bir Türkiye'nin batı ittifakı için hayati bir önem taşımaktadır. Türkiye'nin daha önceki deneyimleri gibi demokrasiye döneceğini ümit etmekteyiz”*⁴⁸⁸ demiştir. ABD'nin Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve İran devrimi ile idareye Sovyet yanlısı Humeyni iktidarının gelmesi ve Yunanistan'ın NATO güney kanadından çekilmesi dolayısıyla Türkiye'nin jeostratejik konumunun artması ile 12 Eylül'e açılan kapıların perde arkası güçler olduğunu ifade eden Tansel Demirel'e göre; *“ordu başkaları tarafından planlanan bir süreçte kendisine biçilen misyonu farkında olarak veya olmayarak yerine getiren bir araç konumundadır.”*⁴⁸⁹ demektedir.

13 Eylül günü, askeri darbeye halktan bir tepki gelmediği görülünce 24 saat olarak uygulanan sokağa çıkma yasağının sadece akşam saatlerinde bölgeden sorumlu sıkıyönetim komutanının belirleyeceği saat aralığında yapılmasına karar verildi. Yasak kalkınca da halkın meydanlara toplandığı ve Org. Kenan Evren'i büyük bir sevinçle karşıladıkları görüldü. Hâlbuki bu darbenin ilk günüydü, halk daha sonra yaşanılacak baskı ve şiddet günlerinden habersizlerdi.

Birand darbenin halk üzerindeki etkisini, *“Türk toplumu yıllarca süren terörün şoku altında, Evren'e ve orduya bir kurtarıcı gibi sarıldı”*⁴⁹⁰ şeklinde değerlendirmiştir. Türk toplumu uzun zamandır içine düştüğü çıkmazdan çıktığını düşünerek rahat bir nefes aldıklarını umarak yeni devlet başkanına methiyeler sıraladılar. Hatta cumhuriyetimizin kurucusu, demokrasimizin atası olan Atatürk ile Org. Kenan Evreni mukayese etme yoluna başvuranlar dahi oldu. İleride olayların farklı boyutlar alacağını, darbeden önceki durumdan daha kötü durumlara gelineceğini kestiremeden o anlık

⁴⁸⁶ Beyoğlu, a.g.m., s.106.

⁴⁸⁷ Gamze Yıkılmaz, “1980 Askeri Müdahalesinin Basında Meşrulaştırılması: Hürriyet ve Cumhuriyet Gazetesi Örneği”, *Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme*, (ed. A. Alpaz Dikmen), İmaj Yayıncılık, Ankara, 2002, s.280.

⁴⁸⁸ Yaprak Gürsoy, “Türkiye’de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümünün Sebepleri”, *Uluslararası İlişkiler*, c:11, s:43, Güz 2014, s:160-161.

⁴⁸⁹ Tansel Demirel, “12 Eylül’e Doğru Ordu ve Demokrasi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c:56, s:4,s:47-48.

⁴⁹⁰ Birand, *12 Eylül..*, s.300.

düşüncelerle ülkenin yok olmaktan kurtulduğunu düşündüler. Basın-yayın organlarının çoğu da halkın görüşlerine uyum sağlamaktaydı.

ABD’de Paul Henze, Türkiye’deki yönetime el koyanların haklı olduklarını, yeni dönemde başkanlık sisteminin getirilerek cumhurbaşkanlığını devralan kişiye üstün yetkilerle donatılacağını, TSK’nin müdahalesinin haklı gerekçelere oturtulduğunu öne sürerek ve ABD bu darbeye tam destek vermelidir diyerek açıkça görüşlerini belli ediyordu.

AET ile olan ilişkilerde ise ordunun sözünde durması, insan haklarını ihlal etmediği sürece ilişkilerine devam kararı almıştır. NATO’da haberi büyük bir memnuniyetle karşılanmıştı. Fakat NATO birlikleri Türkiye’deki bir tatbikatı durdurursa müdahaleye onay vermeyen bir tavır içine girmiş olacaktı. Danimarka ve Belçika tatbikata katılacak birliklerini geri çekmek istiyorlardı. NATO’nun tatbikatı devam ettirmesi bu iki ülkenin birliklerini de yapılacak tatbikattan çekmelerine karar verildi. Belçika geri çekilme kararını Sovyet korkusundan dolayı verdiği anlaşılmaktadır.⁴⁹¹

Ordunun 12 Eylül 1980 günü sivil yönetimi devirip askeri bir yönetim kurması TSK’nin dış güçlerle ittifak içerisinde olarak hareket edip etmedikleri sorusunu akıllara getirmiştir. Buna neden olan olay ise 1978’de ABD güdümünde olan İran’daki yönetim değişikliği (ABD destekli Rıza Şah Pehlevi iktidarının askeri bir darbe sonucu devrilip yerine SSCB destekli Humeyni iktidarının gelmesi) ve SSCB’nin 1979’da Afganistan’ı işgal etmesi yatmaktadır.⁴⁹²

İki kutuplu dünyanın en önemli iki aktörü olan SSCB ve ABD’nin Afganistan’da izlediği politika Türkiye’nin de dış politikası açısından önemli olmuş ve 1979 yılında SSCB bu devleti işgal ettiğinde Birand’ın belirttiği gibi, “*Batının Ortadoğu’yu kontrolü altında tutabileceği destekle sallanırken, elde kalan tek sağlam destek Türkiye idi. Onun da sallanması ve karışması Amerika’ya Ortadoğu’da büyük darbe indirebilir, hatta bölgedeki tüm jeopolitik oluşumu bozabilirdi.*”⁴⁹³ ABD’nin ittifak yapabilecek tek ülke olarak Türkiye’yi görmesi bu iki devleti birbirine yakınlaştırmıştır. ABD, Türkiye’de her gün birçok insanın ölmesine neden olan terör ve şiddet olaylarının arkasında Sovyetlerin olduğunu düşünmesi, SSCB’nin yayılma politikası, İran’daki İslam Devrimi sonrasında iktidara gelen ve SSCB yanlısı bir politika güden Humeyni yönetimi gibi sebeplerle Türkiye’yi NATO’ya daha çok dahil ederek güney kanadı savunmasını sağlama alma düşüncesindeydi. Durum böyleyken 12 Eylül 1980 darbesinin altında yatan dış etkenli dinamikleri ABD’ye bağlamak olağandır. Türkiye’de de Afganistan’da olduğu gibi bir iç kargaşa ve anarşi durumu hakimken TSK’nin yönetime el koyması dolaylı yoldan ABD ile ilişkilendirilmiştir.

Müdahaleye giden süreçte bu iki olayın dışında dış politikamızı şekillendiren diğer bir olay ise Ermeni terör örgütü ASALA’nın Türkiye’nin yurtdışı büyükelçi ve diplomatlarına yönelik başlattığı terör faaliyetleri olmuştur. 1976 yılında Beyrut Büyükelçiliğinde görevli olan bir diplomatın öldürülmesiyle başlayan Ermeni terörü bu

⁴⁹¹ Birand, *12 Eylül...*, s.302-304.

⁴⁹² Tekin-Okutan, a.g.e., s.190

⁴⁹³ Birand, *12 Eylül...*, s.92.

tarihten sonra arttığı görülmektedir. ASALA'nın gerçekleştirdiği terör olayları sonucunda 42 Türk diplomatı öldürülmüştür. Ülke içerisinde yoğunluk gösteren anarşi ve terör olayları artık yurt dışına da taşmış ve birçok can almıştır.

Demokrasi ile yönetilen hiçbir ülkede sivil iktidarın zor kullanılarak düşürülmesi ve yerine askerin getirilmesi meşru görülmez. Ancak komplo teorilerini haklı çıkarırcasına 12 Eylül öncesinde adeta bir askeri müdahaleye zemin hazırlanmıştır. Bu nedenlerle kamuoyunda darbecilerin dış güçler tarafından da desteklendiği tezleri işlenmiştir. Türkiye’de darbe saati gelip çatarken ABD’nin bundan haberinin olmaması düşünülemezdi. ABD bunu yalanlasa da Birand ilerleyen yıllarda bunun delilini ortaya çıkarmıştır. Milli Güvenlik Konseyi Türkiye Masası Sorumlusu Paul Henze ile Beyaz Saray arasında geçen bu konuşmada şöyle söyleniyordu: Özellikle Türkiye’deki askeri müdahale haberi ABD’li yetkililer tarafından Başkan Carter’e ulaştırılırken kullanıldığı iddia edilen *“ourboyshavedone it”* (bizim çocuklar yaptı) ve *“müdahale etmesi gerekenler”* in yaptığı biçimindeki ifadeler bu tür yargıları güçlendiren söylentiler olarak tarihe geçmiştir.⁴⁹⁴ Bu konuşma aslında her şeyi açıklar niteliktedir. ABD, Türkiye’deki darbeyi destekliyordu. Zaten her toplantıda da ‘TSK yönetime el koymalı’ diyerek verdikleri desteğin zeminini oluşturuyorlardı.

Ulus hükümeti göreve başladıktan sonra 26 Eylül günü Sovyet büyükelçisi AlexeiRodionov Kenan Evren’i ziyaret ederek yeni yönetimi destekleyen konuşmasında Evren’in anılarında şunlar kaydedilmiştir:

“Yeni Türk yönetiminin ülkelerimiz arasındaki dostane ilişkilerin devamına ve iyi komşuluk ve işbirliğinin gelişmesine büyük önem atfetmekte olması hususunun Brejnev tarafından da benimsendiğini, Sovyetler Birliği’nin Lenin ile Atatürk tarafından temeli atılmış olan ilkelere dayanan Türk-Sovyet ilişkilerinin ve işbirliğinin kesinlikle ileride de gelişmesinden yana olduğunu, Brejnev’in mevcut Türk-Sovyet işbirliğinin her alanda bundan böyle de geliştirilmesi ve ilişkilerimizde karşılıklı anlayış ve güvenin güçlendirilmesi için gerekli şartların mevcut olduğunu düşündüğünü” söylerken Kenan Evren ise büyükelçiye şöyle cevap vermiştir:

*“Türk dış politikasının daima barışsever esaslara dayandığını, bizim de Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerimizin daha da iyiye gitmesini arzu ettiğimizi, bölge barışına ve dünya barışına yapılacak müspet çabalara her zaman olduğu gibi katkıda bulunacağımızı”*⁴⁹⁵ belirterek 12 Eylül dönemi süresince Türkiye ile Sovyetler arasında yeni bir dönemin başlayacağına ışık yakmışlardır.

ABD Başkanı Carter’ın, 6 Ekim 1980’de ABD’nin Ankara Büyükelçisi Spain tarafından Kenan Evren’ e gönderdiği mesajda Türkiye’nin yeni yönetimine destek verilirken esas mesaj konusunun Yunanistan’ın NATO’ya geri dönmesi için Türkiye ile uzlaşmaya varması sağlamaktadır. 1974 yılında Türk-Yunan ilişkilerinin savaş haline gelmesi sonucu Yunanistan, NATO’nun kendi taraflarında olmadığını öne sürerek bir anlık sinirle NATO’nun güney kanadından çekilme kararı almıştır. Daha sonra kararından dönmeye çalışsa da fırsatı yakalayamamış ve 12 Eylül rejimini beklemek durumunda kalmıştır. Devlet Başkanı Kenan Evren Yunanistan’ın NATO’ya dönme

⁴⁹⁴ Tekin-Okutan, a.g.e., s.191, ayrıca bkz: Birand, *12 Eylül...*, s.286-287

⁴⁹⁵ Evren, a.g.e. s.246.

önerisi için bir teklif sunuştur. Bu teklifte; “Yunanistan NATO’ya dönsün, ancak Ege’de gerek denizde, gerek havada komuta kontrol konusu açıkta bırakılsın yani komuta kontrol ne Yunanistan’da ve ne de Türkiye’de bulunsun. Halledilinceye kadar komuta kontrol İtalya’daki NATO komutanlarında olsun. Bu teklif Yunanistan tarafından kabul görmemiştir.”⁴⁹⁶ Fakat 16 Ekim 1980’de ABD ve Türkiye arasındaki görüşmelerde bu teklif kabul edilmiştir. Kenan Evren’e göre Yunanistan’ın dönüşünde Türkiye’nin en büyük kararı “Ege’nin hava ve deniz sahalarında 1974’ten evvel Yunanistan’a verilmiş olan komuta kontrol yetkisi kaldırılmış oldu. İkincisi ise Yunanistan’ın NATO’ya dönüşüne mani olmakla suçlanmaktan ve bunun sonucu olarak çeşitli baskılardan kurtulmuş olduk.”⁴⁹⁷

ABD’nin Soğuk savaş yıllarında izlediği politika anti-komünizmdir. Bu politikası gereği dönemin mevcut şartları da göz önüne alındığında ABD hiçbir ülkenin demokratik değerleriyle ilgilenmediği görülmektedir. Tek derdi stratejik önemleri olan ülkelerin- Türkiye de bu ülkeler arasındadır- Sovyetlerin nüfuz sahasına girmemeleri olmuştur. Yani bu ülkelerin demokratik ilkelerle yönetilmeleri bile Batı bloğu içerisinde yer almalarını tercih etmiştir. ABD’nin izlediği bu politikanın Türk ordusunun darbe fikirlerini kolaylaştırdığı söylenebilir. Ancak yine de darbenin ABD çıkarları için yapıldığı görüşünün destelemesi. ABD’nin Sovyetlerin Afganistan’ı işgali ve İran devrimi ile idareye Sovyet yanlısı Humeyni iktidarının gelmesi ve Yunanistan’ın NATO güney kanadından çekilmesi dolayısıyla Türkiye’nin jeostratejik konumunun artması ile 12 Eylül’e açılan kapıların perde arkası güçler olduğunu ifade eden Tansel Demirel’e göre; “ordu başkaları tarafından planlanan bir süreçte kendisine biçilen misyonu farkında olarak veya olmayarak yerine getiren bir araç konumundadır”.⁴⁹⁸

Türkiye’de darbe saati gelip çatarken ABD’nin bundan haberinin olmaması düşünülemezdi. ABD bunu yalanlasa da Birand ilerleyen yıllarda bunun delilini ortaya çıkarmıştır. Milli Güvenlik Konseyi Türkiye Masası Sorumlusu Paul Henze ile Beyaz Saray arasında geçen bu konuşmada şöyle söyleniyordu: Özellikle Türkiye’deki askeri müdahale haberi ABD’li yetkililer tarafından Başkan Carter’e ulaştırılırken kullanıldığı iddia edilen “ourboyshavedone it” (bizim çocuklar yaptı) ve “müdahale etmesi gerekenler” in yaptığı biçimindeki ifadeler bu tür yargıları güçlendiren söylentiler olarak tarihe geçmiştir.⁴⁹⁹ Bu konuşma aslında her şeyi açıklar niteliktedir. ABD, Türkiye’deki darbeyi destekliyordu. Zaten her toplantıda da ‘TSK yönetime el koymalı’ diyerek verdikleri desteğin zeminini oluşturuyorlardı.

1980’li yıllarda yumuşama döneminde olan dünya düzeni yerini ülkeler arası ilişkilerin sertleşmesine ve beraberinde gelen Soğuk Savaş yıllarına bırakmıştır. Demirel azınlık hükümeti döneminde Turgut Özal tarafından düzenlenen 24 Ocak kararları ile Türk ekonomisi dışa bağımlı hale gelmiştir. İstikrar politikası olarak açıklanan bu kararların uygulanabilmesi için iç ve dış politikada uygun koşulların yaratılması gerekmektedir. Nitekim Avrupa ülkelerinden kredi arayışına girilmesi ve

⁴⁹⁶ Evren, a.g.e., s.250.

⁴⁹⁷ Evren, a.g.e., s.254.

⁴⁹⁸ Demirel, a.g.m., s.47-49.

⁴⁹⁹ Tekin-Okutan, a.g.e., s.191, ayrıca bkz: Birand, a.g.e. s.286-287

IMF'den kredi çekilmesi ile beraber Türkiye'nin dış politikası bu doğrultuda şekillenmeye başladı. 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle yönetimi ele geçiren MGK üyelerinin ekonominin başına dış güçlerin de desteklediği Turgut Özal'ı Dışişleri Bakanlığına ise İlder Türkmen'i getirmesi bu bakımdan önemli bir adım olmuştur. 12 Eylül'e giden süreçten itibaren 1983 yılı Özal iktidarının başladığı zamana kadar geçen süre zarfında askeri yönetimin dış politikada ABD yanlısı bir politika güttüğü görülmektedir. Nitekim NATO'ya yakınlaşmış, AET ve Avrupa ile ilişkilerinde azalma görülürken Ortadoğu'da ve İslam ülkeleri ile ilişkiler arttırılmıştır. Milli Güvenlik Konseyi, yönetimi devraldıktan sonra darbe öncesi devam eden uluslararası ilişkileri ve sorunları tekrar gözden geçirerek yumuşatma yoluna gitmiştir. Böylece Türkiye'nin çıkarlarına zarar vermeden bu sorunları çözmeye çalışmıştır. Bu açıdan yeni yönetim, Avrupa Konseyi, Avrupa Ekonomik Topluluğu(AET), Yunanistan, NATO ülkeleri, ABD, İslam Ülkeleri, Sovyetler Birliği gibi devlet ve kuruluşlar ile dostluk ve kardeşlik anlayışı içinde ilişkiler geliştirmeye ve var olan sorunları da çözmeye yönelik girişimlerde bulunacaktır.⁵⁰⁰

Batılı devletler, Türkiye'de darbenin gerçekleştiği sıralarda Sovyet taraftarlığı yaparak İran ile de ilişkilerin geliştirilmesini istemedikleri için askeri yönetime başlangıçta destek vermişlerdir. Askeri yönetim, Türkiye'nin stratejik öneminin artması dolayısıyla özgün bir demokrasi algısının Batı tarafından olumlu karşılanacağını düşünmekteydi. Türkiye'nin düşüncesi ABD tarafından doğru olsa da Batılı devletler tarafından hoş karşılanmamıştır. MGK, 1981 yılında yaptığı bir açıklamada sivil hükümetin kurulmasını müteakip AET'ye tam üyelik için başvurulacağını bildirmiştir. Ancak Batılı devletler bu konuyu değerlendirmeye almış ve Türk politikasını yakından izleme kararı almıştır. Avrupa Konseyi'nin ağır eleştirilerine maruz kalan Türk hükümeti sonunda talebi geri çekmiştir. AET ise 1963'te imzalanan Dördüncü Mali Protokolün durdurulması isteminde bulundu. 1982 anayasası doğrultusunda alınan kararlarla 1983 seçimlerinin politikacılara ve partiler için uygulanan veto yetkisi Avrupa Konseyinin tepkisini çekti ve 1983'te Türkiye'den Avrupa Konseyi'ne giden Türk parlamenterlerin Konseye katılma hakkı kaldırıldı.⁵⁰¹

12 Eylül yöneticileri Avrupa'dan istediği desteği alamayınca İslam ülkelerine yöneldi. Pakistan ve Suudi Arabistan gibi Müslüman ülkelere ziyaretler düzenleyen Devlet Başkanı Kenan Evren'in bu ülkelerde prestiji arttı. İslam ülkeleriyle ilişkilerini arttıran Türkiye aynı doğrultuda İsrail ile ilişkilerini de asgari düzeye indirmeye çalıştı. Temmuz 1980'de İsrail, Filistin'in başkentini Tel Aviv'den Birleşik Kudüs'e taşımasıyla hem BM tarafından hem de Türkiye tarafından büyük tepkiyle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye ilk olarak, Ağustos 1980'de Kudüs başkonsolosluğunu kapatarak tepkisini gösterdi. Ardından gerçekleşen askeri darbe döneminde de tepki devam ettirildi ve 2 Aralık 1980'de Tel Aviv'e ikincikatip yollanarak Türkiye'nin temsil edileceği ilan edildi. Böylelikle Türkiye-İsrail ilişkileri 12 Eylül döneminde de en

⁵⁰⁰ Didem Karaca, 12 Eylül 1980 Darbe Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2015, s.70-71.

⁵⁰¹ Şükrü S. Gürel, "1980 Ertesinde Türk Dış Politikası", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, C.12, İstanbul, 1996, s.358 .

alt düzeyde tutulmuş oldu. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Büyükelçi Oktay İşcan, İsrail ile ilişkilerin dondurulduğunu şu gerekçelere bağlamıştır. “İsrail’in taraf olduğu Ortadoğu anlaşmazlığında izlemekte olduğu uzlaşmaz politikadan ve Kudüs’ün yasal statüsü konusunda yaratmak istediği emrivakiden geri dönmek niyetinde olmadığına görülmesi üzerine Türk hükümeti İsrail ile ilişkilerini sınırlandırmak ve karşılıklı temsi düzeyini düşürmek kararını almıştır.” Demıştır.⁵⁰²Nitekim Türkiye’nin İsrail’e diplomatik engel koyması Müslüman ülkelerin hoşuna gitmiş ve Türkiye’ye bu ülkelerden 250 milyon dolar ekonomik yardım ulaşmıştır.⁵⁰³

Türkiye’de iç kargaşa durumuna ve müdahale sürecine başlangıçta tepki vermeyen Avrupa Komisyonu ve AET, zamanla askeri yönetimin baskı ve şiddet uygulaması, siyasi parti yasağı, basın ve yayına uygulanan sansür, hürriyet özgürlüğü, DİSK davası gibi sebeplerle tavrını açıkça ortaya koymuştur. Avrupa Parlamentosu insan haklarının ihlal edilmesi gerekçesiyle Türkiye ile ilişkilerini durdurmuştur. AET’de ekonomik yardımını kestiğini açıklamıştır. Türkiye siyasi yasağın kalktığı ve demokratik sürece geçildiği tarihe kadar Avrupa Konseyinin her türlü siyasi ilişkilerinden uzaklaştırıldı. Ayrıca 29 Ocak 1981 yılından itibaren AİHS (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) ne uygun hareket edilmediği öne sürülerek Türkiye’nin izleme listesine alınması kararlaştırıldı.⁵⁰⁴

Devlet Başkanı Kenan Evren, 1982 yılında Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Yugoslavya ve Çin’e ziyaretlerde bulundu. 1980-1983 yılları arasında Türk-Sovyet ilişkileri de gelişmiştir. Türkiye’nin ABD’ne kaymasını önlemek isteyen SSCB, askeri yönetime tepki göstermemiş, ilişkilerini geliştirmek için çabalamıştır. Türkiye, sosyalist olmayan ülkeler arasından en çok dış yardım alan ülke konumuna gelmiştir.⁵⁰⁵

1974’de Türkiye- Yunanistan arasında geçen ve Kıbrıs sorunu dolayısıyla Yunanistan NATO’nun güney kanadından ayrılmıştı. Paris’te yayımlanan International HeraldTribune gazetesinin haberine göre, “Türkiye’de ordunun yönetimde bulunmasının Yunanistan’ın NATO’nun askeri kanadında dönüşü sorununun çözümünü kolaylaştırabileceğini belirtmiştir.”⁵⁰⁶Askeri yönetim iş başına gelir gelmez onayladığı kararlardan biri de Yunanistan’ın NATO askeri kanadına dönme izni olmuştur. Yunanistan’ın NATO’ya dönmesi karşılığında Türkiye’nin Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ‘na üyeliğinde Yunan vetosunun engellenmesi, iki ülke arasındaki gerginlik bitene kadar gerek Ankara gerek Atina Ege’de Komuta Dışı Sınırlar Hükmüne uygun davranılacağı ve Yunan hava sahasının 6 mil kalması kabul edilecekti. Ancak Türk hükümetinin şartları istenilen sonucu vermedi.⁵⁰⁷Bu tarihten itibaren Türk-Yunan ilişkilerinde düzelme yerine sıkıntılar baş göstermiştir. Ege kıta sahanlığı sorunu, Yunan hükümetinin Ege adalarını silahlandırması, Yunanistan’ın Ege’deki karasularını 6 milden 12 mile çıkarma çabası, fir hattını 10 mile genişletmek istemesi iki ülke

⁵⁰² Sedat Ergin, Cumhuriyet, 3 Aralık 1980, s.1.

⁵⁰³ Gürel, a.g.m., s.358.

⁵⁰⁴ Akgün, 562.

⁵⁰⁵ Gürel, a.g.m., s.359.

⁵⁰⁶ Cumhuriyet, 5 Ekim 1980, s.5.

⁵⁰⁷ Bilge Criss, “1980 Sonrası Türk Amerikan İlişkileri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C.12, İstanbul, 1996, s.370. (ss.370-371)

ilişkilerinin gerginleşmesine sebebiyet vermiştir. Türkiye ve ABD arasında gerçekleşen ve Yunanistan'ın NATO'ya dönmesini öngören Rogers planından Yunan başbakanı Papandreu'nun haberdar olmadığını açıklaması sorunların başlangıç noktası sayılabilir. Yunanistan, 1981 yılında Avrupa Topluluğuna üye olmuş ve Türkiye'deki askeri yönetim ile Batı ülkeleri arasındaki gerginlikten faydalanmıştır.⁵⁰⁸ Sedat Ergin'e göre Türkiye-Yunanistan arasındaki Kıbrıs sorununda bir mini antlaşma yapılması gündeme getirilmiştir. Bu mini antlaşmada "Maraş ve güven arttırıcı önlemler" konuları ağırlık kazanmaktadır.⁵⁰⁹ Türk tezine göre, Maraş'ta BM gözetiminde ve Türkiye'nin idaresinde geçici statüyle sivil bir yerleşimin açılması öngörülmektedir.⁵¹⁰

Yunanistan'da Ekim 1981'de yapılan seçimleri Papandreu kazandıktan sonra Kıbrıs'ın "Helenizm'in bir parçası" kabul edildiği için, uluslararası çözüm arayışının sonu vermediğini öne sürerek bir uluslararası konferansın toplanması gerekliliğini vurgulamıştır. Kıbrıs Rum kesiminin bu çağrı doğrultusunda hareket etmesi Kıbrıs Türk tarafını rahatsız etmiştir. Bu sebeple 17 Haziran 1983 yılında "Kıbrıs Türk Toplumunun Self-Determination Hakkı" adlı bir karar alındı. BM Genel Sekreterinin araya girmesi de netice vermemiş ve sunulan çözüm alternatifi Kipriyanu tarafından reddedilmiştir. Sonuçta 15 Kasım 1983'te Kıbrıs Türk Meclisi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) bağımsız bir devlet olarak kurulduğunu kamuoyuna açıklamıştır. Yunanistan, BM Güvenlik Konseyi ve Batılı devletler tarafından tepkiyle karşılanan KKTC'nin varlığı BM tarafından kınandı. KKTC cumhurbaşkanlığına Rauf Denktaş getirildi.⁵¹¹ Rauf Denktaş, "İrkçi ve ayrımcı bir yönetime karşı Kıbrıs Türk halkının hiçbir sadakat borcu olamaz." Demektedir. Türkiye'nin Lefkoşa Büyükelçisi İnal Batu, KKTC'ni tanıdığını açıkladı. Böylece KKTC'ni uluslararası platformda tanıyan ilk devlet Türkiye olmuş oldu.⁵¹² ABD başkanı Reagan ile görüşen Dışişleri Bakanı İlder Türkmen'e Kıbrıslı Türklerin bağımsızlık arzusundan vazgeçmeleri için Türkiye'nin baskı yapmasını istedi. Ancak Türkmen, KKTC'nin bağımsızlık ilanının geri çekilmesi için herhangi bir sebebin olmadığını söyleyerek ABD'nin cezai yaptırımlarının da kabul edilmediğini açıklamıştır.⁵¹³

1980 darbesinden önce ABD'nin Türkiye üzerinde kurmak istediği Çevik Kuvvet'e Demirel hükümeti sıcak bakmıyordu. Ancak darbeden sonra ABD yetkilileri Türkiye'yi bu konuda sıkıştırmaya başlamıştı. Çünkü Türkiye'nin hem NATO üyesi olması hem de jeostratejik ve jeopolitik konumu ABD için önemliydi. Türkiye'yi ikna çabaları doğrultusunda Ekim 1982'de ilk defa bir CIA başkanı Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Aynı zamanda Albert Wohlstetter ve Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi Paul Henze'de Türkiye'ye gelerek verdiği konferanslarda Sovyet tehdidini öne süren konuşmalar yapmışlardır. Henze, ASALA terörünün SSCB'nin tehdidi olarak

⁵⁰⁸ Şükrü S. Gürel, "Türk-Yunan İlişkileri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C.12, İstanbul, 1996, s.360.

⁵⁰⁹ Sedat Ergin, *Cumhuriyet*, 23 Kasım 1980, s.1-7.

⁵¹⁰ *Cumhuriyet*, 14 Aralık 1980, s.1.

⁵¹¹ Şükrü S. Gürel, "Kıbrıs Sorunu", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C.12, İstanbul, 1996, s.364.

⁵¹² *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1983, s.11.

⁵¹³ *Cumhuriyet*, 23 Kasım 1983, s.1.

yansıtmaya çalışmıştır.⁵¹⁴ Türkiye'nin Amerikalı Dostları Derneği'nin başkanı emekli Albay Ralph E. Ropp, "[...] bu acımasız ASALA teröristleri aklını kaçırmış, toplum tarafından bir tarafa itilmiş, ruh hastası kişilerin Sovyetler Birliği tarafından tutulmuş mağalarıdır."⁵¹⁵ Diyerek ASALA'nın markasındaki gizli gücün SSCB olduğunu iddia etmektedir.

14 Aralık 1983'de ABD ile 160 adet F-16 savaş uçağının satılmasına dair bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşma bazı yaptırımları beraberinde getirdi. Örneğin; Yapımcı grup 1 milyar dolarlık Türk ihraç ürününü pazarlayacak, ABD onaylı sektörde toplam 500 milyon dolarlık yatırım yapılacak, Türkiye'de büyük rezervleri bulunan kobalt değerlendirilecekti.⁵¹⁶

İlhan Erdost adlı bir kişinin Ankara Mamak Cezaevi'ne 10 Kasım 1980'de götürüldüğü sırada asker dayağıyla öldürüldüğünün duyulması askeri yönetimin işkence yöntemini kullanmaya başladığının ilk örneklerindedir. 1980-1984 yıllarındaki askeri yönetimin var olduğu dönemde 5000 kişi için idam cezası istendi. Bunlardan 575 kişimahkum edilirken 124 kişinin kararları onaylandı. Kararı onaylananlardan 18 sol, 8 sağ, 1 ASALA üyesi, 23 adli suçlu olmak üzere 50 kişinin infazları gerçekleştirildi. İdam cezası iç ve dış kamuoyunda geniş tepkiler çekerken Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in "Hainleri asmayıp da besleyecek miyiz?" sözü, insan haklarının göz göre göre ihlal edildiğini ifade etmektedir.⁵¹⁷

6 Kasım 1983 tarihinde yapılacak genel seçim sonuçlarının demokratik nitelik taşımayacağı gerekçesiyle Avrupa Konseyi Danışma Meclisi, Türkiye'ye şartların değiştirilmesi ve demokratik hayata dönülmesi için Ocak 1984'e kadar şartlı süre tanıdı. Kurulacak yeni Türk parlamento temsilcilerinin Avrupa Parlamentosu çalışmalarına katılamayacakları da ifade edilmiştir. Bu karar doğrultusunda Dışişleri Bakanı İltiz Türkmen verdiği bir demeçte "... *Bütün dünyanın gözü önünde cereyan edecek serbest seçimler yapılmadan Türk milletinin müstakbel temsilcileri hakkında bir değer hükmünde bulunmak, hem peşin hükümlü, hem de bu kuruluşun savunucusu olması gereken demokrasi ilkeleriyle bağdaşmayacak ve maalesef sağlam bir mantıktan yoksun, çelişkili bir tutumdur...*"⁵¹⁸ diyerek Avrupa Parlamentosunun kararına tepkisini göstermiştir.

6.2. Ekonomik Sonuçları

Türkiye, 12 Eylül 1980 tarihinde emir ve komuta zinciri içerisinden gelen bir örgütlenme ile yönetime el koyduktan sonra hükümeti belirlerken 24 Ocak Kararlarının mimarı olan Turgut Özal'a da görev vermiştir. Ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı sıfatıyla askeri ara döneme damgasını vuran Özal, bu süreç içerisinde 24 Ocak kararlarını uygulama fırsatını da yakalamıştır. Türkiye'nin 1977-1980 arası döneminde yaşanan ekonomik kriz, 24 Ocak 1980'de yayımlanan kararlarla ve 12 Eylül askeri darbesi sonrası değişim yaşamıştır. 1960'lardan itibaren uygulanan içe dönük,

⁵¹⁴ Oran, a.g.e., s.44-45.

⁵¹⁵ Hürriyet, 3 Eylül 1982, s.13.

⁵¹⁶ Cumhuriyet, 15 Aralık 1983, s.1-11.

⁵¹⁷ Baskın Oran, Türk Dış Politikası, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.20.

⁵¹⁸ Cumhuriyet, 1 Ekim 1983, s.1.

dışa bağımlı uygulamasından vazgeçilmiştir. Sendika hareketlerinin durdurulması, DİSK davası, grev yasağı, ücret belirlemesinin toplu sözleşme düzeninden Yüksek Hakem Kurulu (YHK) na devredilmesi ekonomik krizin durdurulması için askeri yönetimin uygulamaları arasındadır. MGK yönetimi gelir politikaları için TOBB ve TİSK'in görüşlerini takip etti. 1980'lerdeki büyük KİT zamlarıyla oluşan rahatlama, askeri yönetimin yönetimden çekilmesine kadar devam etmiştir.⁵¹⁹

Ulus hükümetinin programında ekonomiyi ilgilendiren konular şöyledir:

“Kalkınma amacıyla kamu harcamaları sağlam kaynaklardan finanse edilecek, tutarlı ekonomik ve mali politikaları içeren mevcut istikrar programının uygulanmasına devam edilecek, bu programı tamamlayıcı vergi değişiklikleri ve çalışma barışını sağlayıcı düzenlemeler süratle gerçekleştirilecektir. Piyasa ekonomisi kurallarının işlediği bir ortam içinde ekonomik sorunların halledilmesine çalışılacak, bu düzen içinde fiyat mekanizmasına göre çalışan teşebbüs gücünü geliştiren bir anlayış ile vatandaşın çalışma ve dilediği işi tutma hürriyetine sahip bulunması esas olacaktır. Uygulanmakta olan kur politikası titizlikle takip edilecek, ihracatımız ve yurt dışında çalışan işçilerimiz için istikrarlı ve güven verici bir şekilde esnek kur politikası uygulamasına devam edilecektir. Fiyat mekanizmasının arz ve talep arasında denge sağlayıcı rolüne ve etkinliğine yaygın işlerlik kazandırılacaktır. Ekonomide gelişme ve istikrarı sağlayacak ve koruyacak olan para-kredi politikası uygulanmasına devam edilecektir. KİT ürünlerinin fiyatları ile maliyetleri arasında enflasyonu önleyecek dengesizliklerin meydana gelmesi önlenecektir. KİT'lerin daha verimli çalışmalarını sağlayacak pratik düzenlemeler yapılacak ve ekonomik istikrar programına uygun olarak piyasa ekonomisi şartlarına göre çalışmaları sağlanacaktır. Kamu sektörünün finansman ihtiyaçları sağlıklı kaynaklardan karşılanacaktır. Açık finansman yollarından kaçınılacaktır. Vergi kaybının önlenmesi ve vergi yönetiminin verimliliğinin sağlanması amacı ile vergi kaçakçılığını önleyecek temel yasal düzenlemelere gidilecektir. Vergi politikası ekonomide israfa yönelik tüketim ve harcamaları önleyici, buna karşılık, yatırım, üretim ve ihracatın artırılmasını teşvik edici yönde olacaktır. Vergileme ile ilgili etkin bir otokontrol ve denetim sistemi kurulacaktır. İhracatın gelişmesi için ve diğer döviz gelirlerimizin ödemeler dengesine istenen ölçüde katkıda bulunabilmesini sağlamak üzere her türlü tedbir eksiksiz ve zamanında alınacaktır. İthalat rejiminde ve gümrük hadlerinde sağlıklı ve dış dünya ile rekabet edebilecek bir sanayileşmeyi destekleyecek düzenlemeler gerçekleştirilecektir. Ekonomimizi ve ulusal güvenliğimizi dışa bağımlılıktan kurtaracak sanayilere ve özellikle savunma sanayine önem verilecektir. Yabancı sermaye yatırımları için basitleştirilmiş olan müracaat ve değerlendirme uygulamasına devam edilecek yabancı sermayeden kaynak, teknoloji ve pazarlama alanlarında ulusal imkânları takviye edici unsur olarak azami ölçüde yararlanılacaktır. Dış ekonomik ilişkilerimizde OECD ülkeleri ve milletlerarası ekonomik ve finans kuruluşlarının desteklediği ekonomik istikrar programının

⁵¹⁹ Korkut Boratav, *Türkiye Tarihi* 5, (ed. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s.163.

uygulanmasında mevcut anlaşmalar çerçevesinde bu kuruluşlarla yakın işbirliği sürdürülmeye devam edilecektir."⁵²⁰

12 Eylül'ün hemen ardından MGK ve Devlet Başkanı Org. Evren, ekonomiyi düzenleme amacıyla bir takım önlemler almıştır. Örneğin, grev ve lokavtlar kaldırılmış, sendikaların faaliyetleri durdurulmuş ve işçilerin işbaşı yapması emri verilmiştir. 12 Eylül'den sonra yapılan ilk zam petrol, gübre ve şeker üzerinde yapılmıştır. Normal benzin 43 liradan 48 liraya, süper benzin 48'den 53 liraya, motorin ve gazyağının litre başı 5 lira zamlanmıştır. Tüpgaz 350 liradan 425 liraya yükselmiştir. Toz şekerin toptan fiyatı 48 lira olarak belirlenmiştir. Gübreye ise %9-45 oranında zam getirilmiştir.⁵²¹

Türkiye ekonomisindeki yavaşlama 1980 yılında da devam etmiş ve planlı dönemde ilk defa sıfıra yakın bir gelişme hızı kaydedilmiştir. Tarım sektöründe, yalnızca %2,1'lik artış kaydedilmiştir. İmalat sanayinde programlanan %9 artış gerçekleşmemiştir. İnşaat sektöründe 1979 yılındaki %4,8'lik artışa karşılık 1980 yılında % 1,5'te kalmıştır. Ticaret ve hizmetler sektöründe 1979'da başlayan gerileme önemli ölçüde hızlanmıştır. Turgut Özal'ın "*Türkiye, köşeyi dönmek üzeredir*" sözüne karşılık Türkiye'nin 1980 yılı döviz gelir ve giderleri arasındaki farkın 3 milyar 600 milyon dolara ulaştığı gözlemlenmiştir.⁵²²

KİT mamullerine yapılan zamlar bütçenin finansman açıklarını azaltması bakımından yararlı olmuştur. Fakat 1980 yılında büyük işletme açıkları ile çalışan KİT yönetimlerine 24.000'ni memur ve 37 bini işçi toplam 61.000 civarında yeni personel alınmıştır. Destekleme ödemeleri 1979'da 87 milyar TL iken 1980'de 177 milyara çıkmıştır. Bu uygulamalar anti-enflasyonist karakterli 24 Ocak 1980 Kararları ile çelişkilidir.⁵²³

Ulus hükümeti 1981 yılına girildiğinde can ve mal güvenliğini sağlayınca, yeraltı ekonomisini engelleyince ulusal ekonominin makro göstergeleri de hızla ve büyük ölçüde olumlu gelişme göstermiştir. Bu dönemde Başbakan Ulu, "*Türk ekonomisinin doğru yolda*"⁵²⁴ olduğunu söylerken, Turgut Özal, "*Her çeşit insanın artık memnun görüldüğünü*"⁵²⁵ düşünmektedir. Ekonomik programın gerçekleşmesi için kredi alınmaya devam edilmiştir. Dünya Bankası tarafından yayınlanan yıllık raporda Türkiye'nin 1981 yılı içinde bankadan en çok kredi alan 3. ülke durumunda olduğu bildirilmiştir. Dünya Bankasının 1981 mali yılı içinde Türkiye'ye 722 milyon dolar kredi verdiği belirtilen raporda Türkiye ile ilgili değerlendirmede "... Türkiye'nin gelişme yoluna yeniden dönebilmesi ödemeler dengesinde istikrar sağlayabilmesi için iç çabaların sürdürülmesinin yanı sıra uluslararası toplumun desteğini devam ettirmesi gerektiğinden" bahsedilmektedir.⁵²⁶

⁵²⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP44.htm> (erişim tarihi 11.07.2017)

⁵²¹ Cumhuriyet, 22 Eylül 1980, s.1.

⁵²² Meltem Tekerek, 12 Eylül Askeri Müdahalesi ve Ekonomi Politikaları, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, S.121.

⁵²³ Tekerek, a.g.e., s.123.

⁵²⁴ Cumhuriyet, 15 Mart 1981.

⁵²⁵ Cumhuriyet, 24 Nisan 1981.

⁵²⁶ Cumhuriyet, 22 Eylül 1981.

24 Ocak kararlarının faaliyete girmesi dış kaynaklara bağlı olduğundan 1980 sonrasında yabancı sermayenin ülkeye girişi teşvik edilmeye çalışılmıştır. 6224 sayılı Yabancı Sermaye Teşvik Yasası kapsamında bilhassa bankacılık sektöründe yabancı sermaye girişine izin verilmiştir. İlk etapta ihracatın hızlı bir yükseliş yaşadığı görülmüş ve sanayi ürünlerinin ihracat içerisindeki payı artmıştır. 24 Ocak Kararlarının uygulanmasından sonra 1982 yılına değin ihracat oranının %97 olduğu görülmüştür.⁵²⁷ Kamu personellerinin maaşları arasındaki farkın iyice belirginleştiği bir dönemde Turgut Özal, bunun izledikleri ekonomi politikasının başarılı bir sonucu olduğunu iddia etmekteydi.⁵²⁸

Türkiye'nin 1980'lerden sonra uyguladığı iktisat politikasının enflasyonla mücadele veren bir politika olduğu görülmektedir. Askeri ara rejim döneminde %13-15 oranında işsizlik mevcuttur. Yani ülke nüfusunun her beş kişiden biri işsiz demektir. Ayrıca para politikasındaki değişim borçların ödenmesini de zorlaştırmıştır.⁵²⁹

24 Ocak kararlarının askeri yönetimde devam etmesi kilit role Turgut Özal'ın yerleştirilmesi sayesinde olmuştur. Ülkedeki ekonomik istikrar programının asıl reçetesini Uluslararası Para Fonu (IMF) hazırlamıştır. Ekonominin dışa açılması ile beraber yabancı bankalara ve döviz girdisine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu da IMF'nin tahakkümü altına girilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Böylelikle Türkiye, IMF'den aldığı borçlarla ağır bir yük altına girmiş oldu. Öyle ki 1980'de 15 milyar dolar olan dış borç 1986'da 30 milyar dolara ulaşmıştır. Sıkı para yüksek faiz politikasıyla fiyatların aşırı artış göstermesi tüketimi azaltmış ve böylece ihracata yüklenilmiştir.⁵³⁰

1980'de sürekli ve yüksek oranda yapılan devalüasyonlar sonucunda günlük kur uygulaması 1 Mayıs 1981'de yürürlüğe sokulmuştur. TL'nin yabancı paralar karşısındaki değerinin günlük hesaplanmasına dayalı bu uygulamanın amacı ihracatı arttırmak ve döviz işlemlerinin arttırmak olmuştur.⁵³¹ Gübre ithalatı ve hammadde kurları hariç tüm döviz kurları kaldırıldı. Döviz kurlarının yanı sıra tercihli faiz kredileri yaygınlaştırıldı. 1980'li yıllarda ihracat oranında artış olması için mali teşvik uygulandı. Teşvik kapsamında ihracatçılara şu haklar veriliyordu. İhracat vergi indirimi, ara ürünler ve hammaddelerin vergisiz ithalatı, üretim vergisinden muafiyet, yabancı para dağıtımı, kredi sübvansiyonları, kurumlar vergisinden muafiyet, kaynak fonu destekleme fonu indirimi, nakliye oranlarından muafiyet.⁵³² Ancak, 1981-1983 yılları arasında döviz kuru enflasyonun üzerinde kalınca Türk lirası değer kaybetmiştir.⁵³³ 24 Ocak kararları için uygun ortamın hazırlandığı askeri dönemde daha çok dışarıda

⁵²⁷ Mevlüt Karabıçak, "Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, 2000, s.56.

⁵²⁸ Emre Kongar, *12 Eylül ve Sonrası*, Say Yayınları, İstanbul, 1987, s.31.

⁵²⁹ Güntaç Özler, "İktisat Politikası Üzerine Bazı Düşünceler", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, S.76, Ekim 1984, s.31

⁵³⁰ Kongar, a.g.e., s.32-33.

⁵³¹ N.Lerzan Özkale, "Dış Ticaret", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.12, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.320.

⁵³² Abdurrahman Abulaban, "Özal'ın 1980'lerdeki Liberal Ekonomi Politikaları", *Türkler*, Yapı Kredi Yayınları, (H.Celal Güzel; Salim Koca; Kemal Çiçek), C.17, Ankara, 2002, s.641-642.

⁵³³ Boratav, a.g.e., s.164.

başarılı olunmuştur. Ancak 1980-1983 dönemleri arasında cari işlemler dengesi toplamında 8 milyar 338 milyon dolar borçlanma ortaya çıkarmıştır.⁵³⁴

1980’li yıllarda ithalatı korumak amacıyla ithal malları miktarlarında kısıtlamalar yapılmasına ek olarak bu ürünler için yüksek gümrük vergisinin konulması ekonomiyi uzun vadeli bir gerilemeye sürüklediği ve sanayide rekabet ortamını yok ettiği görülmektedir. 1981 yılında 1 dolar 142 TL olmuştur. Bu ayarlama ihracatın, işçi dövizleri girişinin ve net turizm gelirlerinin önemli ölçüde artmasında etkili olmuştur. Eylül 1980’de başlayan İran-İrak savaşı, Türkiye’nin bu iki sınır komşusuna yönelik ihracatının hızla artmasına neden olmuştur.⁵³⁵

Turgut Özal, 1982 yılı başında personel politikasındaki değişikliğin risk taşıdığını, hedefinin “*memuru bol, iki yakası bir araya gelmeyen devlet değil, memuru az ama güçlü devlet oluşturmak*”⁵³⁶ olduğunu açıklamıştır.

Türkiye’de 1983 yılı başında enflasyon oranı %100’den %30’lara indirilmiş ihracat oranı, yıllık 2,9 milyar dolardan 5,8 milyar dolara çıkmıştır. İhracatın milli gelir içindeki payı %4’ten %10’a yükselmiştir. Dış krediler gelmiş, yabancı bankalar Türkiye’ye kredi teklifine başlamıştır. İthalat 5 milyar dolardan 87 milyar dolara çıkmıştır. Yeni istihdam yaratılamamış, artan nüfusa iş bulunamamıştır. Mali işler kötü gitmiş, banka sistemi sarsılmış, düzelmemiştir. Bankerlik Olayı 110 bin vatandaşın 50 milyarına, hazinenin 100 milyarına mal olmuştur. KİT’lerin düzeltilmesi yolunda bir şey yapılamamıştır.⁵³⁷

6.2.1. Banker Olayı

Türkiye’nin 1980 yılına kadar yaşadığı yüksek enflasyon oranı sebebiyle mevduat ile faiz oranlarının negatif seyir izlemesi, oluşan boşluğun bankerlerce karşılanmasına sebebiyet vermiştir. 1981’in sonlarında mevduata reel faiz uygulamasına geçildi. Böylece maliyetleri artan mevduatlar yüzünden kredi çeken kurumlara zorluk çıkarılmış oldu. Firmaların faiz oranlarını arttırmaya başlaması 1982 yılında firmalar arası rekabete dönüştü. Ne var ki bu rekabet ortamı da para krizini doğurdu. Yüksek faiz oranlarıyla bankerlere borçlanan girişimciler kredilerini ödeyemeyecek duruma geldi. Faizlerin serbest bırakılmasını müteakip finansal kriz süreci yaşanmıştır.⁵³⁸ Bu sırada renkli yayına geçen TRT reklamlarında bankerlerle ilgili haber ve reklam yapmaya başladı. 1981’den itibaren tekellerin nakit paraya duydukları ihtiyaca bankaların cevap verememesi tekellerin bankerlere yönelmesine neden oldu. Küçük, büyük firmalar, köylü-çiftçi vatandaş elindeki mal varlıklarının hepsini en büyük banker kabul edilen Kastelli’ye yatırıyordu.⁵³⁹

⁵³⁴ Tuncer Bulutay, Hasan Ersel, “İktisadi Bunalım Ortamı ve Farklı İktisat Politikaları”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, S.76, Ekim 1984, s.37.

⁵³⁵ Tekerek, a.g.e., s.128-129.

⁵³⁶ Cumhuriyet, 18 Ocak 1982.

⁵³⁷ Tercüman, 24 Ocak 1983.

⁵³⁸ Yener Coşkun, “Repo ve Ters Repo Düzenlemeleri: Banker Krizi Sonrası Ortaya Çıkışı ve Finansal Başarısızlık Dersleri Işığında Politika Önerileri”, *Business and Economics Research Journal*, V.3, N.1, 2012, s.67-68.

⁵³⁹ <http://www.tustav.org/yayinlar/kutuphane/FIDEF-kutuphanesi/FIDEF-brosur-kastelli-olayi.pdf> (erişim tarihi: 14.07.2017)

Hisarbank'ın 1982 yılında %30 seyreden enflasyon oranının 1 yıllık mevduatına %80 faiz talep etmesi ile ilk kriz süreci başlamıştır. Yüksek faizler ücretlilerin tasarruflarını, emeklilerin emekli ikramiyelerini ve birçok ailenin konut ve diğer taşınmazlarını satarak bankerlere yatırım yapmalarına yol açmıştır.

Bankerler arasındaki faiz rekabeti gün geçtikçe artıyordu. Aylık faiz oranını %12'ye çıkaran bankerler dahi bulunmaktaydı. Bu olay, piyasayı olumsuz etkilemeye başlamış olmasına rağmen yetkililer tarafından bir önlem alınamıyordu. Çoğu bankerden vergi alınmamasına karşılık bankerlerden faiz alan kişilerden de vergi alınmıyordu. Bu illegal bir uygulamaydı.⁵⁴⁰ 1982'de küçük bankaların ve serbest bırakılan bankerlerin başlattığı faiz rekabeti ekonomi için büyük bir vurgun olmuştur. Mevduat sertifikaları ile beraber holding tahvillerini kendi senetleriyle pazarlayan bankerler 1982'de çöküntüye uğramak zorunda kaldı. Bu çöküntü askeri yönetimin sarsılmasına yol açtı.⁵⁴¹

Maliye Bakanı Kaya Erdem'in "Bankere para yatıran vatandaş kumar oynamıştır." Sözüden sonra halk ayaklanmış Erdem'in tedbir almıyorsa böyle cümleler kurmaması gerektiğini vurgulamışlardır. Özal'ın takip ettiği liberal ekonomi felsefesine ters düşen banker olayı sonucunda Kaya Erdem görevden alınmış, aynı gün Turgut Özal ise istifasını sunmuştur.⁵⁴² Bu açıklamadan sonra halkın birikmiş parasını toplayan bankerler ya kaçmışlar, ya da intihar etmişlerdir.

1982'de İstanbul Bankası, Hisarbank ve Odibank'ın idaresi önce ele geçirilmiş ardından 1983'te hisseleri Ziraat Bankasına devredilmiştir. İki bankerin öldürüldüğü askeri yönetme damga vuran bu olay sonunda 10 banker ise kaçmıştır. Böylece temmuz bankacılığı denen faizlerin serbest bırakılması kararı ile bir banker dramı ortaya çıkmıştır. Çok sayıda küçük tasarruf sahibinin milyarları aşkın küçük servetleri bankerlerin elinde yok olmuştur.⁵⁴³

Banker Servet Acar'ın arkasında yaklaşık 450 milyon TL borç bırakarak intihar ettiği söylenmiştir. Banker Piyale adıyla bilinen Ekber Tongur 39 milyon lirayla ortadan kaybolmuştur. Banker Ayhan ve Orhan Avşar kardeşler halktan topladıkları yaklaşık 2 milyar lirayla ortadan kaybolmuştur. Tasarruf sahiplerinden topladığı 300 milyon TL ile ortadan kaybolan banker Yalçın Doğan'ın Ankara Kızılay'daki bürosu 22 Aralık akşamı bankerzedeler tarafından ateşe verilmiştir. Bankerlerin çökmesiyle beraber Kastelli, elindeki tüm tahvilleri de alarak İsviçre'ye kaçmış ve birçok insan mağdur olmuştur. Kastelli ve Bantaş Bankerlikle ilgili faaliyetlerin yeniden düzenlenmesi amacıyla MGK "2279 sayılı Ödünç Para Verme Yasası"nda değişiklik öngören bir tasarıyı benimseyerek yasalaştırmıştır.

Yaşanan olaylar sonrası tutuklanarak Türkiye'ye getirilen ünlü banker Abidin Cevher Özden'in, dolandırıcılık ve emniyeti suiistimal suçlamalarıyla yapılan ilk duruşmasında, ağlayarak verdiği ifadeyi dinleyen yargıç olayın "Kastelli ile bankaların

⁵⁴⁰ Emin Çölaşan, *12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, Ankara, 1984, s.217-218.

⁵⁴¹ Boratav, a.g.e., s.164.

⁵⁴² Kongar, a.g.e., s.189-191.

⁵⁴³ Coşkun, a.g.m., s.69.

değil, hukuku laubalileştiren bir dönemin hesabı” olduğunu söylemiştir. 15 ay hapis cezasına çarptırılan, ancak kararın Yargıtay tarafından bozulması üzerine yargılanmasına yeniden başlanarak Mayıs 1983’te serbest bırakılan Banker Kastelli’nin Ocak 1984’te yapılan duruşmasında beraat kararı verilecektir.

6.2.2. Basında Ekonominin İzleri

Anayasa Tasarısının çalışma hayatıyla ilgili getirdiği sıkı hükümler iş hukukçuları ve sendikacılarının tepkisine neden oldu. DM üyesi Alpdünder, “*Çalışma hayatı ile ilgili düzenlemeler, çalışanların haklarını geliştirmek şöyle dursun korumayı bile mümkün kılmayacaktır.*” Dedi. Türk-iş Genel Başkanı Şevket Yılmaz, “*Komisyonun getirdiği bu teklifle Türkiye’de sendikacılık hareketi kalmaz. Tasarı ile sendikaların can damarı olan Check-Off sistemi kaldırılmaktadır*” Dedi.⁵⁴⁴

Anayasa tasarısının işçi ve sendika ve çalışma hayatına getirdiği sınırlamaları maddeleriyle yorumlayan Yücel Sayman, “*Anayasa tasarısı, gerek devletin görev ve amaçlarını düzenleyen maddedeki felsefesiyle, gerekse bu felsefenin somutlaştığı sosyal ve ekonomik haklara ilişkin düzenlemesiyle çalışanların yaşadıkları düzeylerini geliştirmeyi amaçlayan bir sosyal devlet anlayışından uzaklaşmıştır.*” Demektedir.⁵⁴⁵

1983 bütçesinin açıklanmasıyla beraber bilirkişiler de değerlendirmelerine başlamışlardır. M.Ali Tunaboşlu, “*Ekonomik ve mali reformlar vergi alınmasına bağlıdır. Maliyemiz ücretlilerin dışında, kazanan herkesten vergi alabilmelidir.*”⁵⁴⁶ Diyerek hazırlanan 1983 bütçe programında yatırımlara öncelik vermediğini ekonomimizi dinamikleştirecek bir uygulama olmadığını düşüncesindedir.

Rahmi Koç yaptığı bir röportajda “yüksek faizler öz sermayesi yıpranmış şirketleri fevkalade zorlamaktadır. Kâr etmek adeta unutulmuş, başını suyun üzerinde tutmak marifet haline gelmiştir. Gidiş çok fırtınalı olmaktadır.” Diyerek ekonomide olumsuz gelişmelerin yaşandığını ve istikrar programı kapsamında uygulanan politikaların küçük şirketleri yok edeceğini büyük şirketleri ise daha da güçlendireceğini ifade etmektedir.⁵⁴⁷

Türk-iş Yönetim Kurulu’nun “Sendikasız Demokrasi Amaçlanıyor” tepkisi Cumhuriyet’in manşet haberleri arasına girmiştir. Bu tarihte AET ülkelerine Türkiye’den ihraç edilecek tekstil ürünleri için AET’nin talep ettiği fiyatın kabul edildiği açıklanmıştır.⁵⁴⁸

DİE’nin açıklamalarına göre Türkiye’nin 1982 yılında %4,9 olan yurt içi gelir artışının 1983’te ihracatın da etkisiyle GSMH artışı %2,9’a inecektir. Ülkemizin, 1983 sonuna kadar büyüme hızının %4’e ulaşmasının ihtimal olarak görmektedir.⁵⁴⁹

⁵⁴⁴ Cumhuriyet, 19 Temmuz 1982, s.1.

⁵⁴⁵ Yücel Sayman, “Anayasa Tasarısında Sosyal ve Ekonomik Haklar”, *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1982, s.2.

⁵⁴⁶ Mehmet Ali Tunaboşlu, “1983 Bütçesi”, *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1982, s.2.

⁵⁴⁷ Cumhuriyet, 28 Ekim 1982, s.1.

⁵⁴⁸ Cumhuriyet, 20 Ağustos 1982, s.1.

⁵⁴⁹ Cumhuriyet, 27 Temmuz 1983, s.1-11.

1981 yılında sanayide emeğin payı faiz yüklerinin altında kalmıştır. Sanayi ürünleri ihracatı %89 artmıştır. Bu artışla sanayi ürünlerinin toplam ihracat içerisindeki payının %44'ün üzerine çıkmıştır.⁵⁵⁰

Mevduat sertifikalarıyla gizli kalmış servetlerin yasallaştırılmış olmasıyla bankalara ve bankerlere inanılmaz bir para akışı gerçekleşti. Bankerler de %55'e kadar faiz verip tahvilleri kendi bünyesinde pazarlamaya sunduğundan banker-banka rekabeti ortaya çıkmış oldu. 1981'in sonarında bankerlerin toplam 19 milyar lira tahvil yapmıştır.⁵⁵¹

Banker Kastelli'nin pazarladığı mevduat sertifikalarının banka sistemine çevrilmesi ve banker mağduru vatandaşların kayıplarını gidermek için devletin uğradığı zararın 45 milyardan fazla olduğu açıklanana haberler arasındadır.⁵⁵² Ayrıca Kastelli hariç 140 bankerin de 50 milyar lira borcunun olduğu, çek ve senetlerin ise karşılıksız çıktığı açıklanmıştır. Görevden istifa eden Turgut Özal'ın yerine Ekonominin sorumluluğu Adnan Başer Kafaoğlu'na verilmiştir. Kafaoğlu, "ekonomiyi her yönüyle incelediği"ni ifade ederken Kaya Erdem'in yerine otura Sermet Refik Pasin ise "sistem değil, uygulama değişmelidir. Ben Keynes'i, Friedman'ı değil, Türkiye'ye uygun ekonomik modeli tanırım" diye demeç vermiştir.⁵⁵³

Ülkemizin ihracat oranlarının hızlı artışı AET'nun gözünü korkutmuş ve 29 Temmuz 1982 tarihinde aldıkları ani bir karar ile ihracatı engelleme yoluna başvurmuştur. AET'nin Katma Protokol'ü ihlal ettiği gerekçesiyle 15 Ekim'e kadar tekstil sanayiinin ihracatının durdurulduğu Türk yetkililerince açıklanmıştır. Buna rağmen Türkiye'nin kaybı ise 600 milyon dolar olmuştur.⁵⁵⁴

TİSK Yönetim Kurulu Başkanı Halit Narin, "büyüyen işsizliğin yanında, sanayi işletmelerinin de işsiz kalması ve durması gibi ciddi bir sorunla karşı karşıyayız. Öncelikle banka kredi faiz oranlarının sanayinin taşıyabileceği makul seviyeye düşürülmesi ve bu şekilde işletmelerin bir ölçüde nefes almasının sağlanması şarttır" diye beyanatta bulunmuştur.⁵⁵⁵

Anayasayı tanıma konuşmaları kapsamında Adana'da konuşan Devlet Başkanı Kenan Evren, işçilerin politikaya müdahale etmeyecekleri yönündeki söylentilerin "bunlar kuyruklu yalandır" şeklinde nitelendirilmiştir. Ayrıca "grev bir hak, lokavt hak değildir. Grevlere karşı bir tedbirdir." demiştir.⁵⁵⁶

Banker krizi sebebinden yüzlerce vatandaşın mağdur olması hükümeti harekete geçirmiştir. Yapılan kanun hükmünde kararnamelere göre bankerlerden çek ve bono karşılığı para veren bankerzedelere 1 milyar liralık devlet desteğinin oluşturulacağı açıklanmıştır. Banker skandalının açığını kapatıp mağduriyetleri önlemek için çalışma başlatan askeri yönetimin bu eylemini risk faktörleri içerdiğini ifade eden Ankara

⁵⁵⁰ Cumhuriyet, 3 Temmuz 1981, s.5.

⁵⁵¹ Din Tayanç, "80 Temmuzundan 81 Temmuzuna Para", *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1981, s.5.

⁵⁵² Hürriyet, 7 Temmuz 1982, s.1-13.

⁵⁵³ Hürriyet, 17 Temmuz 1982, s.1.

⁵⁵⁴ M.Hulki Cevizoğlu, "Ekonomi Dünyasında", *Hürriyet*, 11 Ağustos 1982, s.4.

⁵⁵⁵ Hürriyet, 9 Eylül 1982, s.4.

⁵⁵⁶ Milliyet, 1 Kasım 1982, s.1.

Hukuk Fakültesi Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Kürsüsü Doç. Dr. Ejder Yılmaz, “*banker olayı devletin sırtına kolaylıkla yüklenemez.*” Dedi.⁵⁵⁷

6.3. Sosyal ve Kültürel Sonuçları

Askeri darbe gerçekleştikten sonra kamu kurum ve kuruluşlarının kilit noktalarına yüksek rütbeli subaylar tayin edilmeye başlamıştır. 657 Sayılı Devlet Memurları Yasası çıkartılarak asalete geçen memurların bu geçiş sırasında toplu yemin etme zorunluluğu getirilmiştir. Aynı zamanda devlet memurlarının hafta sonu izinlerini kullanırken idareden izin alınması gerekliliği hükme bağlanmıştır. 657 Sayılı Devlet Memuru Yasasındaki cezai uygulamalar 926 Sayılı TSK Personel Yasasına uyarlanmıştır. Bu yasayla devlet memurlarında da kışla mantığı uygulanmaya çalışılmıştır. 1983’ten itibaren devlet memuru alımları Başbakanın iznine bağlı hale getirilmiştir.⁵⁵⁸

Askeri yönetim döneminde orta dereceli okullarda din dersleri zorunlu tutulmuştur. Kenan Evren bu konuda, “*bu kararı, hurafelerle çocuklarımızın beyinleri yikanmasın diye aldık. Zaten liselerde yüzde 75 bu dersleri alıyordu. Bizim yaptığımız sadece geri kalan yüzde 25’e mecburiyet getirmektir.*” Diye açıklama getirmiştir.⁵⁵⁹ 12 Eylül rejiminin din dersine getirdiği zorunluluk, Alevi köylere cami yapılması konusunda uyguladığı baskı ve Türkiye’nin resmi ideolojisini Türk-İslam senteziyle birleştirmeye çalışması savunduğu laiklik konusuna ters düşen uygulamalardan olmuştur.⁵⁶⁰ Din derslerinin zorunlu hale getirilmesindeki en büyük katkıyı başta Prof. Dr. Hüseyin Atay ve Prof. Dr. Beyza Bilgin vermiştir. Din derslerinin okullarda okutulması 1949’a değin yasak kılınmış, ancak isteyenler gizli olarak okumaktaydılar. Hüseyin Atay’ın “Din Eğitimi ve Öğretiminin Bir Bütünlük İçinde Ele Alınmasına Dair Rapor” adlı çalışmasını hazırlayarak din derslerinde Tevhid-i Tedrisat Kanununun ilk uygulanış şekline dönülmesi için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. bu kapsamda konsey üyeleriyle görüşme talep etmiş uzun uğraşlar sonucunda Sedat Celasun ile görüşme imkanı yakalayarak raporu takdim etmiştir. Atay’ın raporunda bütün okul kademelerindeki öğrencilere eşit düzeyde din bilgisi ve kültürünün öğretilmesi üzerinde durulmuştur.⁵⁶¹ Atatürk yılı ilan edilen 1981’de Devlet Başkanı Kenan Evren’in TBMM’de yaptığı konuşmasında laiklik ve din ilişkisine şu şekilde vurgu yapmıştır: “*Laiklik dinsizlik değildir, laiklik vicdan özgürlüğüdür. Laiklik dinin devlet işlerindeki sınırının çizilmesidir. Atatürk’e göre İslâm dini akla, bilime, fenne uygundur. Atatürk 1923’lerde “Bizim dinimiz en makul ve en tabii dindir, ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin doğal olması için akla, fenne, bilime, mantığa uygun olması*

⁵⁵⁷ Milliyet, 8 Kasım 1982, s.4.

⁵⁵⁸ Emine Sözüdoğru, “Bürokrasi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.11, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.178.

⁵⁵⁹ Baskın Oran, “Kenan Evren”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.11, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.201.

⁵⁶⁰ Ömer Laçiner, “1980 Sonrası Din”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.12, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.400.

⁵⁶¹ Mehmet Günaydın, “Din Kültürü ve Ahlak Öğretiminin İlköğretim ve Liselerde Zorunlu Ders Olmasına Prof. Dr. Hüseyin Atay’ın Katkıları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.IX, S.1, 2009, s.289-294.

gerekir. Bizim dinimiz bunlara tamamen uyar”⁵⁶²24 Temmuz 1981’de Kenan Evren, Erzurum’da yaptığı konuşmasında 1982 anayasasıyla beraber din derslerinin devlet okullarında zaruri kılınacağını ilan etmiştir. Bu açıklamada, “...*Artık yeni aldığımız bir kararlar, ilk ve ortaokullara, liselere mecburi din dersi konacaktır. Bu suretle çocuklarımız din bilgisini bu okullarda alacaklardır. Bugün batılı ülkelerin çoğunda okullar din dersi vermektedir. Laikliğin dinsizlik demek olmadığını muhtelif vesilelerle dile getirmiştik. Okullarımıza mecburi din dersi koymakla laikliğe aykırı davranmış olmayız. Atatürk de “dini cehlin elinden alıp ehlin eline vermek gerekir” demiş ve Tevhidi Tedrisat Kanununu çıkarmıştır. Bunun içindir ki, okullarımıza din dersi koyacağız, ama müsaadesiz Kuran kurslarıyla da amansız mücadele edeceğiz.*”⁵⁶³Demıştır. Böylelikle 1982 Anayasasının 24. Maddesi hükmünce din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri ilköğretim dördüncü sınıftan başlamak üzere lise son sınıfa kadar okutulması zorunlu hale getirilmiştir. Günümüzde hala devam eden bu uygulama ile bazı kesimler laikliğe tezat oluşturduğunu ifade etmektedir.

1980’li yıllarda askeri lider kadrosu, Atatürkçülük ideolojisini öne sürerek laikliği öne çıkarıcı bazı uygulamalara girişmiştir. Örneğin, bu dönemde Türkiye’de hiç İmam Hatip Lisesi açılmamıştır. Tarikat ve cemaat liderlerini denetlemek ve kısıtlamak için Diyanet İşleri Başkanlığının itibarı zayıflatılmıştır. Fakat Diyanet’in maddi imkanları ile personel sorunu yaşanmasının da önüne geçilmeye gayret gösterilmiştir. Kız çocuklarının okula türbanlı girmesine yasak getirilmiştir. İmam Hatip mezunlarının askeri okullara alınması yasaklanmıştır. Namaz kıldığı ve ailesinin tesettürlü olduğu tespit edilen Türk Silahlı Kuvvetleri personellerinin kurumla ilişkisi kesilme süreci başlamıştır. Bu dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim’in basımı hariç olmak üzere herhangi bir dini yayının denetleme, değerlendirme gibi yetkilerden mahrum kılınmıştır. Aynı zamanda televizyon ve radyo programlarında dini konulara katılma hakları da ellerinden alınmıştır.⁵⁶⁴

1980’den sonra Türk şiiri biçim değiştirmeye başlamıştır. 12 Eylül darbesinin getirdiği aşırı baskı ortamı ve şiddet ortamı yazar ve şairlerin de bu bağlamda güdülenmesine neden olmuştur. 1980 sonrasında şiiri, “*kendinden öncesiyle hem bir kopuşu, hem bir sürekliliği yansıtır hem de entelektüel, kültürel, siyasal, toplumsal ve biçimsel/biçemsal tüm düzeylerde bir protestoyu temsil eder.*” Diye tanımlanmaktadır. Orhan Alkaya, “*Sevgilim, çocukluğum benim/bilmem kaç numaralı bildiride adı geçen hayatımız*”⁵⁶⁵ile askeri yönetimin ardı arkası kesilmeyen bildirilerinden bahsetmektedir. Behçet Aysan’ın, “*baskı dönemlerinde şiir ya hızla politikleşir, estetik öğelerini ihmal eder, küçümser, şiir bir ölçüde şiir olmaktan çıkar ya da kapalı dönemin etkisiyle, kendine özgü kapalı bir söylem bulur, soyut imgelere sığınır. Politikleştikçe*

⁵⁶² Mili Güvenlik Konsey Genel Sekreterliği, s.273.

⁵⁶³ Mili Güvenlik Konsey Genel Sekreterliği, s.292.

⁵⁶⁴ İsmail Kara, “12 Eylül Sonrası Din”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.12, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.412-414.

⁵⁶⁵ Ahmet Oktay, “1980 Sonrasında Şiir”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.12, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.436.

estetik değer yitimine uğrar demiştik. Kapalı söyleme sığındıkça da yaşamdan kopar, soluksuzlaşır, artistik oyunu tek amaç sayar.” Denildiği aktarılmaktadır.⁵⁶⁶

1979-1983 yılları arasında bilimsel faaliyetler dikkat çekici eleştiriler almıştır. TÜBİTAK'ın sanayi politikasıyla hedef gösterilen düzeye erişemediği ve bilim ve teknoloji ile kalkınma planları arasındaki ilişkiyi istenilen düzeye yerleştirememesi nedeniyle eleştiriye maruz kalmıştır. 1982'de YÖK yasası çıkartılarak hiyerarşik ve homojen bir sistem kurulmuş ve yüksekokul ile akademilerin yeni kurulacak üniversitelerde birleştirilmesi öngörülmüştür.⁵⁶⁷ 4 Kasım 1981 yılında askeri yönetim tarafından 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun dönemin iktidarına yani askeri yönetimin baskı ve şiddet dolu günlerine paralel hareket etmiştir. Kanunun en çok eleştiri alan hükmü kanunun kapsamını içeren bölümdür. Buna göre bu kanun; *“Yükseköğretim üst kuruluşlarını, bütün yükseköğretim kurumlarını, bağlı birimlerini ve bunlarla ilgili faaliyet ve esasları kapsar. TSK ve emniyet teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumlarıyla ilgili hususlar ayrı kanunlarla düzenlenir.”*⁵⁶⁸ Diye belirtilmektedir. Eleştiri noktası ise, kanunun nitelikleri birbirinden farklı tüm yükseköğretim kuruluşlarını tek çatı altında toplamasıdır. Gerçekte nitelikleri birbirine eşit olan kurumların ayrı ayrı düzenlenmesi gerekmekteydi. Bir diğer eleştiri konusu ise, YÖK yasasında eğitimin amaçları hükmüne göre üniversite öğrencilerinin belli bir ideolojiye göre eğitilmesinin öngörülmesidir. Şüphesiz bu madde, bilim özgürlüğüne, üniversitelerin toplumsal statüsüne aykırıdır.⁵⁶⁹ Kısa adıyla YÖK denilen kurumun 1982 anayasasıyla da iktidarın üniversitelerde gücünü kullanabilmesine olanak tanımıştır. Bu dönemde *“derse girilip çıkarılan ve not alınıp verilen, demokratik ve katılımcı süreçlerin kaldırıldığı sık sık çıkarılan öğrenci aflarıyla sadece eğitimin değil öğretimin bile önemsizleştiği bir üniversite yaratılmıştır.”* İfadeleri dahi kullanılmaktadır. Aynı zamanda 1402 sayılı sıkıyönetim kanununun üniversite öğretim elemanlarının zor zamanlar geçirmelerine neden olmuş ve bu öğretim elemanlarının gerek meslekten çıkmasına gerek yurtdışına göç etmesine neden olmuştur. YÖK yasasıyla “üniversitede çalışanlar kimi haklarını kaybettiler. Öğretim üyesi sayısı kadro politikaları ile sınırlandı. Üniversitelilerin siyaset yapması yasaklandı, derneklere girmek özel izine; kılık, kıyafetler yönetmeliklere bağlandı. Öğretim programları tek tip olarak düzenlendi. Üniversitelerin öğrenci sayıları arttırılırken, kaynaklar arttırılmadı.”⁵⁷⁰

1980'li yıllarda yerli filmler rağbet görmeyince sinemaya duyulan ilgi azaldı. Daha çok Amerikan yapımı filmler ve sinema salonları tercih edilmeye başlamıştır. Futbola gösterilen ilgi sinema ve tiyatrunun önüne geçmiştir. Halı saha kavramının ortaya çıkmasıyla beraber neredeyse tüm şehirlerde özel halı sahalar kuruldu ve ticarete

⁵⁶⁶ Oktay, a.g.m., s.438.

⁵⁶⁷ Namık Kemal Pak;Ergün Türkcan; Halime Atamer, “Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri:1923-95” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.11, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.155.

⁵⁶⁸ Resmi Gazete, 6 Kasım 1981, Sayı:17506.

⁵⁶⁹ Cem Eroğul, “Yüksek Öğretim Kanunu'nun Kimi Temel Sakıncaları”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, S.64-65, 1981, s.5.

⁵⁷⁰ Fatma Gök, “Yükseköğretim ve YÖK”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.12, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.464-465.

döküldü.⁵⁷¹ Türkiye’de heykel sanatının 70’lerin sonlarına kadar gelişme göstermediği görülmektedir. İslam dininin getirdiği suret yapma yasağı heykelciliğin gelişmesine bir engel olmuştur. Ancak 12 Eylül rejiminin yerleşmesiyle Türkiye genelinde Atatürk büst ve heykellerinin yapımına ağırlık verilmiştir. Hüseyin Gezer’in Macaristan’da bronz dökümünü yaptırdığı bir anıtın 1981’deki yarışma sonunda TBMM’nin bahçesine yerleştirilmesi büyük yankı uyandırmıştır. Rudolf Belling imzalı İsmet İnönü’nün heykeli de 1982 yılında İstanbul Maçka’daki Taşlık Parkına oturtulmuştur.⁵⁷²

Türkiye’nin 24 Ocak 1980’de ekonomi alanında attığı büyük adım bir yandan yabancı sermayeye bağımlı hale getirirken diğer yandan da iç ve dış ticaretin büyümesine sebep oldu. Bu kararların gerçekleşebilmesi için atılacak en önemli adım telekomünikasyon alanında olmalıydı. Darbeci liderler bunun farkında olmalı ki bir takım adımlar atıldı. Ancak bu dönemde, telekomünikasyon istenilen başarıyı elde edememiş, ancak Turgut Özal’ın başbakanlığa geleceği 1983’ü beklemek zorunda kalmıştır. Bu tarihten sonra Özal iktidarı bu sektöre 1,5 milyar dolar yatırım yapmıştır. 1985’ten sonra ABD’nin askeri kanalının Türkiye’de askeri haberleşmeyi gerçekleştirmek için PTT’ye yardım etmiştir. 1983’te her 100 kişiye 3,5 oranında telefon düşerken 1988’de bu oran 3 katına çıkmıştır. 1983’te ülkedeki köylerin %70’inde telefon bulunmazken 1988’de neredeyse telefonsuz köy kalmamıştır.⁵⁷³

12 Eylül rejimi, kültürel plan ve programdan Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu’nu sorumlu tutmuştur. Bu dönemde televizyonlarda parlamenterlere yer verilerek açık oturum, panel tarzı bilgilendirme ve tartışma programları düzenlenmiştir. Askeri yönetim, aydınlara karşı savaş açsa da okuma yazma oranları düşük alt sınıftan olan ünlü simaların popülaritesini arttırmıştır. 80’li yıllara damgasını vuran bir olay da cinsiyet değiştiren Bülent Ersoy’dur. Bu kişiyi tutuklanıp cezalandırılmış olsa da askeri yönetimin gözetimi ve baskısı altında olan basında travestilik ve homoseksüellik olaylarına yer verilmesi birbirine tezat oluşturmaktadır.⁵⁷⁴

1960 cunta darbe döneminden 1990’lı yıllara kadar Türk siyasi hayatında yaşanan gelişmeler sinema ve televizyonlara da yansımıştır. Bu dönemde yapılan filmler genellikle siyasi ve mesaj içerikli olmuştur. Böylece Türk sinemasında “siyasal sinema” denilen yeni bir dönem başlamış oldu. Askeri yönetim döneminde Türk sineması sansür ve denetleme uygulamalarını sonuna kadar en etkili şekilde hissetti. Darbe sonrasında kadın filmlerinin arttığı ve daha çok cinsel özgürleşim olarak yansıtıldığı görülmektedir. Ayrıca 1980’lere kadar Yeşilçam’daki melek ve şeytan kadın ikileminin geleneksel ve modern kadın ikiliğine dönüştüğü de görülmektedir. Türkiye’de askeri yönetimin iktidarda olduğu süreç boyunca 12 Eylül rejimini eleştiren,

⁵⁷¹ Can Kozanoğlu, “80’lerde Gündelik Hayat”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.13, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.600.

⁵⁷² Anna Turay, “1980 Sonrası Türk Heykelciliği”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.13, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.603.

⁵⁷³ Erol Mutlu-Hakan Tuncel, “İletişim”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.13, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.712-713.

⁵⁷⁴ Aydın Çubukçu, “12 Eylül’ün Kültür Politikası ve Sonuçları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.13, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.838-840.

değerlendiren ve yorumlayan filmlerin yapımı yasaklanmıştır. Bu yasak 1986'ya kadar sürmüş olsa da tek istisnası Yılmaz Güney'in cezaevinde yazdığı Şerif Gören'in yönettiği *Yol (1981)* adlı film olmuştur. Darbeci generallerin sıkıyönetimi ülkede hızlı bir şekilde uygulamasına rağmen çekimleri yapılan *Yol* filminin gösterimi yasaklanmıştır.⁵⁷⁵

12 Eylül darbesinden sonra Türk romanında da bir değişim süreci yaşanmaya başlamıştır. Toplumsal ve sosyal mesaj içerikli romanlardan çıkılarak daha post modern bir roman anlatımı orta çıkmaya başlamıştır. 1980'li yılların romanlarındaki ana temalar bireylerin psikoloji ve ruhsal hayatını konu edinen, cinselliği öne çıkaran, yalnızlık duygusunu ve vitrin kültürünün hakimiyet kurduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra 1980 dönemi romanlarında içerikten çok anlatım şekli önem kazanmıştır. Bu dönemde yazılan romanlardan birkaçı şöyle sıralanabilir: Adalet Ağaoğlu-“*Hayır...*” adlı eserinde 12 Eylül yönetiminin üniversiteler üzerindeki baskısından ve 1402'liklerin olayından bahsetmektedir. Mehmet Eroğlu-“*Yüz:1981*” adlı romanında altı kadınla ilişki yaşamasını ve bu kadınların hepsinin birdenbire ölmeleri anlatılmaktadır. Ana karakterin yaşadığı yüz değişimi ve ölümlerin arkasındaki kapalı perdeyi aralamaya çalışması dönemin post modern bakış açısıyla ele alınmaktadır. Ahmet Altan-“*Sudaki İz*” adlı roman çalışmasında 1980 darbesinden önceki devrimcilerin öz eleştiri yaparak kendilerini yorumlamalarını ve yeni dönemin romantizm ve cinsellik temalarına hapsolmalarını anlatmaktadır. Roman karakterlerinin siyasal ve toplumsal olaylardan da kendilerini soyutladıkları görülmektedir. “*Devrimciler*” adlı romanda ise, 12 Eylül öncesi devrimci solun eski heybetini kaybettiğini ve kalanların aktif olmayan bir hayat tercih ettikleri okuyucuya sunulmuştur.⁵⁷⁶ Bunlardan başka Kemal Tahir'in Kurtuluş Savaşı'nda ordu ve bürokrasinin rolünü anlattığı “*Yorgun Savaşçı*” adlı kitap televizyon dizisine uyarlanarak TRT tarafından yayım hakkı alınmıştır. Ancak MGK'nın incelemesi ardından 13 Haziran 1983 tarihinde bu dizinin yayımlanması yasaklanıp asıl ve kopyalarının bir heyet önünde yakılacağına dair bir açıklama yapılmıştır.⁵⁷⁷

Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Ankara'daki bir okulu ziyaret etmiş ve mevcudun çoğunluğunu erkek öğrencileri kapsadığını öğrenince şu konuşmayı yapmıştır: “*Kız öğrencilerin okutulmaması yobazlıktır. Kuran'da böyle bir şey yok. Bunu halka anlatın. Medeni ülkelerin seviyesine çıkmak istiyorsak ilme ve tekniğe önem vermeliyiz. Kızlarınızı eve kapamakla onları korumuş olmaz, memlekete kötülük etmiş olursunuz. Onları okula gönderin.*” Sözleriyle farkındalık yaratmaya çalışmıştır.⁵⁷⁸

27 Eylül 1983'de askeri yönetim Üniversite Hastanelerinin özel muayene ücretlerine gizliden zam yapıldı. Buna göre poliklinik ücreti 200'den 250 liraya, en küçük ameliyat 7500'den 9 bin liraya yükseltildi. Ayrıca yatak ücretlerinin de 500 liradan 750 lira olduğu açıklandı.⁵⁷⁹

⁵⁷⁵ Çağla Karabağ Sarı, 12 Eylül Filmlerinin Üniversiteli Gençler Tarafından Alınlanması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2012, s.115-117.

⁵⁷⁶ Macit Balık, “Türk Romanında 12 Eylül Darbesi”, *TurkishStudies*, Volume:4/1-II, Winter 2009, s.2401-2407.

⁵⁷⁷ Çubukçu, a.g.m., s.270-271.

⁵⁷⁸ Hürriyet, 12 Eylül 1983, s.9.

⁵⁷⁹ Hürriyet, 28 Eylül 1983, s.9.

6 Kasım seçimleri yaklaşırken 1980-1983 yılları arasında Milli Eğitimin geçirdiği devreler hakkında bilgi veren Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam, yaşanan sorunları şu şekilde değerlendirmiştir.

1. Eğitim ve öğretim kurumları, büyük yerleşim yerlerinde sayı bakımından yetersizdir. Sınıf mevcudiyetinin 25-30 arasında olması gerekirken bu sayı 60-70'lere çıkmış ve derslik bulmakta sıkıntılar oluşmuştur.

2. Eğitim ve öğretim kurumlarında derslerin pratikte kalarak uygulama safhasına ilerleyememesi okuyan nüfus açısından dezavantaj oluşturmaktadır.

3. Mali kaynak yetersizliği ile teknik öğretmen azlığı gibi sebeplerle mesleki ve teknik öğretim alanlarında istenilen hedefe ulaşılamamaktadır.

4. Okuryazarlık seviyesi tüm çabalara rağmen beklenilenin altında seyretmektedir.

5. Talep edilen okul öncesi eğitim uygulaması yeteri düzeyde uygulanamamaktadır.

6. İlköğretimin ilk 5 yılı, kalkınma planlarında öngörülen %100 okullaşma düzeyine erişememiştir.

7. Birçok köyde okula gidemeyen çocuk mevcuttur.

8. Öğretmenlerin lojman ve ödenek yetersizliği mağdur olmalarına neden olmaktadır.

Ayrıca MEB'in öngörülen yatırımlarını Devlet Planlama Teşkilatının programına dahil etmediğini belirten Sağlam, şu tabloyu kamuoyuna sunmuştur:

Tablo 1: 1983'te MEB ile DPT'nin Eğitim Yatırımları⁵⁸⁰

Yatırımın Adı	Bakanlığın Planladığı	DPT'nin Programa Aldığı
İlkokul derslik yapımı	15.318	4.285
Ana sınıfı yapımı	4.171	735
İlkokul öğretmen lojmanı	26.576	1.067
Lojmanı	7.880	780
Lojman yapımı	2	2
Sağırlar okulu	224	24
Ortaokul	69	25
Genel lise binası	58	14
Endüstri meslek lisesi	29	11
Kız meslek lisesi	29	7
Ticaret lisesi	12	-
İmam-Hatip lisesi	20	12
Pansiyon binası	839	10
İşlik binası yapımı	46	11
Halk Eğitimi Merkezi	2	2
Çıraklık eğitim merkezi	258	185
Taşıt alımı		

MGK tarafından oluşturulan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na din, ahlak, ekonomi, politika, basın-yayın gibi konuların incelenmesi görevi verilmiştir. Bu inceleme alanları daha önce DPT'nin çalışma alanını oluşturmaktaydı.⁵⁸¹

1981 tarih ve 2545 sayılı Yükseköğretim Kurumu Yasası hükümlerinde belirtilene göre üniversitelerdeki öğrencilerde aranan kriterlerde konsey üyelerinin görüşlerine paralellik göstermektedir. Buna göre, Atatürkçü ve Türk milliyetçisi olmak, Türk olmak ve ülke ve millet sevgisine sahip olacak, Atatürk inkıpları ve ilkeleri doğrultusunda Atatürk milliyetçiliğine bağlı, bilimsel düşünceye sahip olmalıdır.⁵⁸² Kenan Evren, "okumuşlar da ne olmuş, ne bilirler, aydınmışlar, hepsini toplasan bir adam etmezler." Şeklindeki açıklaması ile cahil kişilerin basında daha faal olduğu saptanmıştır. Okuryazar olmayan ve bunu övünç meselesi yapan İbrahim Tatlıses o dönemde büyük sükse getirmiş bir sanatçıdır.⁵⁸³

12 Eylül darbesinin gerçekleşmesiyle beraber basın-yayın kuruluşlarındaki köşe yazarlarının darbeye paralel bir tavır içine girdikleri görülmektedir. Bu süreçte siyaset yasağı getirilen eski parlamenterlere karşı göz önüne serdikleri olumsuz tutum askeri ideolojiyle aydın zümrenin aynı fikir etrafında döndüğünü göstermektedir. Hâlbuki bu

⁵⁸⁰ Hürriyet, 5 Ekim 1983, s.1-15.

⁵⁸¹ Aydın Çubukçu, "12 Eylül ve Kültür". *Praksis*, S.4, 2001, s.269.

⁵⁸² Çubukçu, a.g.m., s.273.

⁵⁸³ Çubukçu, a.g.m., s.274

zümreler kendilerine sorulduğunda askeri ideolojiye ve askeri darbeye taraf olmadıklarını ifade etmekteydiler. 24 Ocak kararları ile 12 Eylül darbesinin etkileri doğrultusunda basın ve yayın kuruluşları büyük sermaye sahiplerinin ellerine geçmiştir. 1980’li yıllardan itibaren devletin basın üzerindeki sert tutumu karşısında gerçeklerden uzaklaştırılmış bir medya yaratılmıştır. Askeri yönetim döneminde uygulanan basına sansür ve kısıtlama uygulamaları gazete sahiplerini ekonomik ve siyasi açıdan müşkül duruma sokmuştur. Birçok gazete ve dergi süresiz veya belirli sürelerle kapatılmıştır. Yasaklamasüreci boyunca ortaya çıkan reklâm ve satış kayıpları, bir yandan ekonomiksıkıntıya sebep olurken, diğer yandan bu ekonomik sıkıntıyla yüzyüze gelmemekiçin gazete sahipleri ile gazetecileri oto-sansür yapma noktasına getirmiştir.⁵⁸⁴Siyaset yasağı getirilen Bülent Ecevit, zapt edildiği Hamzaköy’den ayrıldıktan sonra CHP Genel Başkanlığı’ndan istifa etmiş ve görüşlerini özgür ve yurttaş kimliğiyle yazmak için Arayış dergisini çıkarmaya başlamıştır. Fakat bu dergi de askeri yönetimin baskısına maruz kalmış ve kısa süre içerisinde kapatılmıştır. Sıkıyönetim komutanları, gazete yöneticileriyle görüşüp devlet idaresini ele alan, askeri idareyi eleştiren yazıların yazılması hakkında basını güdümlemeye çalışmışlardır. Daha sonra ise basına sansür konulmuştur. MGK, 2 Haziran 1981’de yayımladığı 52 numaralı kararıyla hem siyasi partilere hem de basına yasak koymuştur. Bu karara göre;

1. Faaliyetleri yasaklanmış bulunan siyasi partiler ve parti mensupları arasındaki siyasi çekişmelerin sürdürülmesi,

2. 11 Eylül 1980 tarihinde, parlamento üyesi bulunan siyasi parti mensupları ile her kademede siyasi parti yöneticisi ve mensuplarının Türkiye’nin geçmiş veya gelecek siyasi veya hukuki yapısıyla ilgili olarak kendi anlayışları doğrultusunda sözlü veya yazılı beyanda bulunmaları veya makale yazmaları ve bu amaçlarla toplantı yapmaları,

3. Sıkıyönetim uygulamalarına ilişkin olarak Sıkıyönetim Komutanlıklarının koyduğu yasakların ve aldığı kararların herhangi bir şekilde tartışılması,

4. Kamu davası açılıncaya kadar haklarında soruşturma ve kovuşturma yapılan siyasi parti, işçi teşekkülleri, meslek kuruluşları, dernek ve siyasi kişilerle ilgili olarak kamuoyunu yanıltıcı ve ilgilileri etkileyici yazı yazmak, sözlü veya yazılı beyanda bulunmak, yorumlar yapmak,

5. Açılan kamu davalarında verilecek mahkumiyet veya beraat kararları kesinleşinceye kadar ilgilileri suçlayıcı veya savunucu herhangi bir yorum ve yayında bulunmak (sadece açık cereyan eden duruşma safhaları doğru olmak şartıyla tam yahut özet olarak yayımlanabilir.)

Bu karar ile konulan yasaklara uymayanlar hakkında, filleri başka bir suç oluşturursa dahi, ayrıca 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanununun 16 ncı maddesi uyarınca yasal işlem yapılacaktır.

⁵⁸⁴Tezcan Durna, Ayşe İnal, “12 Eylül, Medya ve Demokratikleşme Sorunu”, *Mülkiye Dergisi*, C.XXXIV, S.268, 2010, s.128-133.

1981’de Cumhuriyet gazetesinin kapatılma sebebi Mustafa Ekmekçi’nin köşesinde işkenceler hakkında yazdığı yazıdır. Ekim 1981’de Tercüman gazetesi yazarı Nazlı Ilıcak’ın Danışma Meclisi’ne yönelik eleştiri yazıları sebep gösterilerek süresiz kapatılmıştır. Ağustos 1982 yılında Sıkıyönetim yasasını çiğnemesinden ötürü Güneş Gazetesi süresiz kapatılmıştır. Başbakan Ulusu’nun Günaydın gazetesinde çıkan manşetlere sinirlenmesinden doğan sonuçla gazete süresiz kapatılmıştır. Yankı dergisi, eski siyasi liderlerin haksız yere ev hapsinde tutulmalarını konu alan bir yazısından ötürü Haziran 1983’te toplatılmıştır. Günaydın ve Tan gazetelerinin 29 Ekim 1983 Cumhuriyet Bayramını konu edinen bir haber vermemesi Kenan Evren’in “Bunlar Atatürk düşmanları. İnsan 29 Ekim’de bir Atatürk fotoğrafı bile koyamaz mıydı?” demesi üzerine bu gazetelerin kapatılmasına karar verilmiştir. 3 Aralık 1983’te Türkiye Komünist Partisi başkanının ölüm ilanını yayımlayan Hürriyet gazetesi tekrar kapatma cezası almıştır. Böylelikle 12 Eylül 1980’den başlamak üzere 1983 sonuna kadar gazetelerin kapatılma süre ve günleri şu şekilde olmuştur. Milli Gazete 4 kez 72 gün, Cumhuriyet 4 kez 41 gün, Tercüman 2 kez 29 gün, Günaydın 2 kez 17 gün, güneş 1 kez 10 gün, milliyet 1 kez 10 gün tan 1 kez 9 gün, Hürriyet 2 kez 7 gün süreyle kapatılmıştır.⁵⁸⁵

12 Eylül yönetiminin baskı ve şiddet ortamı basında ve aydın kesimin üzerinde en sert şekliyle hissedildi. Darbe günü başlayan tutuklamalarda 12 Eylül öncesi hakkında yazılar yazan pek çok yazar tutuklanmıştır. Adalet Ağaoğlu Fikrimin İnce Gülü, Talip Apaydın Duvar Yazıları ile Kente İndi İblis, Sadun Eren Makro Ekonomi Ders Notları adlı kitaplarından ötürü yargı önüne çıkarıldı.⁵⁸⁶ Oktay Akbal, Nazlı Ilıcak, Adalet Ağaoğlu, Hikmet Çetinkaya, Yalçın Küçük, Metin Toker, Müjdat Gezen, İlhan Selçuk, Nadir Nadi, Mehmed Kemal, gibi simalar bulunmaktadır.⁵⁸⁷

Aralık 1982’de yasada yeni bir değişiklik yapılarak “Söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayın, haberleşme, mektup, telgraf vb. mesajları kontrol etmek; gazete, dergi, kitap ve diğer yayınların basımını, yayını, dağıtımını, birden fazla bulundurulmasını ve taşınmasını yasaklamak veya sansür koymak, bunları toplatmak, bunları basan matbaaları, plak ve bant basan yerlerini kapatmak...yayına yeni girecek gazete ve dergilerin çıkarılmasını izne bağlamak” yetkileri Sıkıyönetim Komutanlarına bırakılmıştır. Bundan sonra gazeteler 300 gün kapanırken 400 gazeteciye dava açılmış ve 31 gazeteci de hapse girmiştir. Dolayısıyla 1980-84 arasındaki tarihlerde gazeteci, yazar ve sanatçılara verilen mahkûmiyet kararları 316,5 yıla ulaşmış, 796 gazeteci hakkında açılan 632 davadan 218’i hapis cezasıyla noktalanmıştır. Sakıncalı sayılan 237 kitap yasaklanmış, 133 bin adet kitap yakılmıştır.⁵⁸⁸ 10 Kasım 1983 tarihinde Basın Kanunu’nda birtakım değişiklikler yapılarak hükümler ağırlaştırılmıştır. Buna göre, 25. Maddedeki 5000 liralık para cezası 150.000 liraya çıkartıldı. Toplum Basın

⁵⁸⁵ Alpay Kabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990, s.216-219.

⁵⁸⁶ Kabacalı, *Başlangıcından...*, s.219-220.

⁵⁸⁷ https://www.academia.edu/11704762/12_Eyl%C3%BC1_1980_Asker%C3%BC1_Darbesi_Demokrasi_ve_T%C3%BC1_Bas%C4%B1n%C4%B1 (erişim tarihi: 27.08.2016)

⁵⁸⁸ Fatma Nisan, “1980 Askeri Darbesinin Mimarı Kenan Evren’in Ölümünün Türk Basınındaki Sunumu”, *TurkishStudies*, V.10/10, Summer 2015, s.682-683.

Mahkemeleri kapatılırken, basın yoluyla işlenmiş suçlardan dolayı dava açma süresi 3 ay iken 6 aya yükseltildi.⁵⁸⁹

12 Eylül askeri rejim döneminde sıkıyönetim askeri mahkemeleri tarafından verilen idam cezaları toplam 517'dir. Bunlardan 124'ünü askeri Yargıtay onaylamıştır. Konsey tarafından idam cezaları onaylanan 50 kişi haricinde olanların cezası müebbet hapse çevrilmiştir. Askeri yönetim boyunca idam edilen kişilerin isim listesi şöyledir: Necdet Adalı (sol görüşlü), Mustafa Pehlivanoglu (sağ görüşlü) (12 Eylül yönetiminin kararıyla 7 Ekim 1980'de idamları gerçekleştirilmiştir), Serdar Soyergin, Erdal Eren, Cevdet Karakaş, Veysel Güney, Ahmet Saner, Kadir Tandoğan, Mustafa Özenç, İsmet Şahin, Seyit Konuk, İbrahim Ethem Coşkun, Necati Vardar, Fikri Arıkan, Sabri Altay, Cengiz Baktemur, Şahabettin Ovalı, Ednan Kavaklı, Ali Bülent Orkun, Veli Acar, Eşref Özcan, Halil Fevzi Uyguntürk, Kazım Ergun, Muzaffer Öner, Adem Özkan, Hüseyin Çaylı, Osman Demiroğlu, Ahmet Mehmet Uluğbay, Ali Aktaş, Duran Bircan, Levon Ekmekçiyan, Ramazan Yukarıgö, Ömer Yazgan, Mehmet Kambur, Ahmet Kerse, Rıdvan Karaköse, Cavit Karaköse, Süleyman Karaköse, Fatih Laçinligil, Faik Görünmez, Mustafa Başaran, Hüseyin Üye, Şener Yiğit, Cafer Aksu Altıntaş, Abdülaziz Kılıç, Halil Esendağ, Selçuk Duracık, İlyas Has, Hıdır Aslan.⁵⁹⁰

⁵⁸⁹ Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2011, s.65.

⁵⁹⁰ 12 Eylül Belgeleri, TheCulturelFormationGroup Kültürel Yapılanma Grubu, s.193-194.

7. SONUÇ ve TARTIŞMA

Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü kaybetmeye başladığı tarihlerden itibaren askerler, devlet yönetimine yakın hareket etmeye ve giderek nüfuzu ellerine alarak padişaha karşı gelmeye başlamışlardır. Padişahlar da askerdeki başına buyrukluğu fark ederek XVII. yüzyıldan itibaren orduda değişiklik yapmayı düşünmüşlerdir. Birçok padişah Osmanlı Devleti'nin en önemli askeri birliği olan yeniçeri ocağını kaldırmaya teşebbüs etmiş olsa da uygulamada bunu sadece II. Mahmut başarmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı 1826'dan sonra ordunun Avrupa tarzında yeni ve modern bir hüviyete büründürülmesi geleneksel olan Osmanlı toplumunda nahoş karşılanmış ve imparatorluk her geçen gün gücünü ve toprağını kaybetmiştir.

Askeri birliklerin yönetime müdahale etme fikrinin ateşi 1859'da Fedailer Cemiyeti adı verilen orta rütbeli subaylar grubunun birleşerek Sultan Abdülmecit'i tahttan indirmesiyle sonuçlanan Kuleli Vakası ile atıldığı söylenebilir. Bunu Abdülaziz'in bir kısım ümera tarafından gece baskınıyla gerçekleştirilen olay takip etmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra hürriyet düşüncesinin ordu arasında yayılması ile beraber askerin nüfuzu iyice hissedilmeye başlamıştır. İttihat ve terakki cemiyetinin de çabalarıyla 31 Mart 1909'da gerçekleştirilen ilk somut askeri darbe ile II. Abdülhamit'de tahttan indirilmiştir. Yine 1913'te askerin emir-komuta zinciri dışında gerçekleştirdikleri ve sadrazam değişikliğine yol açan Bab-ı Ali Baskını da Osmanlı döneminin askeri müdahalelerine örnek gösterilebilir. Görülmektedir ki askerin nüfuzunu kullanması ve idari sisteme müdahale etmesi Osmanlı Devleti'nden gelmektedir. Ancak bu da Osmanlı yöneticilerinin özellikle modernleşme amacıyla Batı'dan getirdikleri askeri eğitimcilerden sonra oluşan bir kavram olduğu söylenebilir.

Cumhuriyetin kurulmasıyla askerin yönetimden uzak tutulması, bir askerin milletvekili olabilmesi için üniformasından vazgeçmesi gerektiği kural haline getirilince ordunun darbe ya da müdahale fikri az da olsa engellenmiştir. Fakat 1950'de yönetime gelen Demokrat Parti döneminde ordunun rolü gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. DP'nin ilk dönemlerinde gizli subay hareketliliği başlamıştır. Orduda Atatürk'ün mirasçısı olarak görülen CHP taraftarlığının da etkisiyle 27 Mayıs 1960'da Cumhuriyet tarihinin ilk doğrudan askeri darbesi yapılmıştır. 1960 darbesi, kendinden sonra gelecek olan tüm darbelere ilham verdiği söylenebilir. Özellikle alt rütbeli subayların cesaretini toplamasına sebep olmuş ve bu subaylar emir-komuta dinlemeden hareket etmeye başlamışlardır. 1960 cuntacıları Türkiye üzerinde çok dikkat çekici yönetsel değişikliklere gitmişlerdir. Ordunun gücü arttırılmıştır, 1961 Anayasası çıkarılmış, orduda gizli örgütlenmelere gidebileceği düşünülen subaylar ile üniversite hocaları tasfiye edilmiştir. Bunun sonucunda cunta birlikleri büyük tepkiyle karşılaşmıştır. En önemlisi ise askerin başında olduğu Milli Birlik Komitesi tarafından Türkiye'ye on yıl emek vermiş bir başbakanı ve iki bakanın idamını onaylamıştır. Bu idamlar ile askerin sivil yöneticiler üzerindeki nüfuzu iyice pekiştirilmiştir.

1971'de ise emir ve komuta zinciri içerisinde fakat dolaylı yoldan uyarıyla bir müdahale daha gerçeklemiştir ki bu da bir iktidar değişikliğine neden olmuştur. Süleyman Demirel'in makam koltuğundan inmesiyle askeri üst kurulun onayıyla Nihat

Erim teknokratlar hükümeti kurulmuştur. Her ne kadar sivil görünen bir hükümet olsa da Erim hükümeti bir kukla yönetim gibi hareket etmiştir. Çünkü tüm gücü genelkurmay başkanı ile kuvvet komutanları elinde tutmuşlardır..

1973'ten itibaren Türkiye'de bir macera başlamıştır denilebilir. İlk olarak 1974 senesinde Ecevit hükümeti döneminde Kıbrıs Harekâtı başlamış ve uluslararası platformda tüm dikkatler Türkiye'nin üzerine çevrilmiştir. Ekonomik kriz baş göstermiş, devlet halkın temel ihtiyaç maddelerini bile karşılayamayacak kadar yoksun kalmıştır. Paranın değeri düşürülmüş, enflasyon en yüksek seviyesini yaşamış, petrol krizi patlak vermiştir. Bunun yanında siyasi istikrarsızlık, sürekli olarak değişen hükümetler, tek başına parti kuracak çoğunluğa erişemeyen ve azınlık hükümetleri kuran partiler, gizli toplantılarla milletvekillerinin parti değişikliği, en büyük iki parti olan CHP ve AP'nin birleşmeye yanaşmaması gibi sorunlar 1970'li senelere damgasını vurmuştur. Ayrıca tüm ülkeye hızlıca yayılan toplumsal çatışmalar, mezhep kavgaları, sol-sağ atışması, kahvehanelere yapılan baskınlar, fail-i meçhul cinayet ve suikastlar sebebiyle her gün onlarca kişinin ölmesi, öldürülmesi, bombalı afişler ve paketler vb. toplumda kargaşaya neden olan tüm emareler yaşanmıştır.

1979 senesinde ilk uyarı mektubunu veren ordu üst yönetimi, şartların tam olarak oluşması ve bir darbe olgusunu somut delillere dayandırmak için neredeyse bir yıl beklemiştir. İlk uyarıdan sonra devlet yönetiminde bir düzelme olmadığını söyleyen ve buna seçilemeyen bir cumhurbaşkanı krizinin eklenmesiyle bayrak planını harekete geirmiş ve askeri darbe tarihini 12 Eylül 1980 saat 04.00 için belirlemiştir. Genelkurmay başkanlığında toplanan tüm kuvvet komutanları planlarını büyük bir gizlilik içinde yapmışlardır. Askerlerin harekete geçmesiyle başlayan ve dört büyük parti liderinin tutuklanmalarıyla devam eden gece operasyonu ile Türkiye'yi iç ve dış mihraklara karşı korumakla görevli olan Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştur.

Darbenin ilk bir ayına bakılacak olursa; TSK darbesi, kamuoyu tarafından büyük bir sevinçle ve kurtarıcı gözüyle karşılanmışlardır. Fakat ilerleyen süreçte sıkıyönetimin artması ve şiddet olaylarının başlaması adeta toplumun aklını başına getirmiştir. Askeri yönetimin ardı arkası kesilmeyen bildirimleri ile yasaklamalar zirveye ulaşmıştır.

12 Eylül yönetiminin amacına bakılırsa ekonominin iyileşmesini sağlamak, kardeş kavgasını önlemek, ülkede olmayan demokrasiyi gerçekleştirmek olduğu görülmektedir. Ancak askeri rejim boyunca bunların hiçbiri gerçekleşmemiştir. Zamlar devam etmiş, enflasyon artmış, TL değer kaybetmiş, dış borçlanma artmıştır. Banker krizi ortaya çıkarak birçok vatandaş mağdur edilmiştir. Basına sansür uygulanmıştır. Gazete ve dergiler birçok kez kapatılmıştır. Askeri rejimin uygun görmediği herhangi bir kitabın bile basılması yasaklanmıştır. Televizyon programlarında veya gazetelerde Milli Güvenlik Konseyi hakkında olumsuz eleştiri yapmak, yazı yazmak, yorum yapmak yasaklanmıştır. İfade özgürlüğü kaldırılmış, toplumun ordu eksenli yaşamasına mecbur bırakılmıştır. 1982 anayasası sürecinde oyların hangi siyasi yönde kullanıldığını gösteren zarfların kullanılmıştır. Böylelikle doğrudan seçim alanında olumsuz oy kullanan kişilere müdahale edilebilmiştir. Zaten seçim döneminde güvenliğin hat safhada tutulması hakkında yazılar yazan kişilere göre seçim günü Türkiye'de adeta bir askeri operasyonun yapıldığı söylenmektedir. Hal böyle olunca, sonuçta kaçınılmaz

olmuştur: % 92. 1982 anayasasına göre Kenan Evren, Türkiye'nin seçilen ilk cumhurbaşkanı olmuştur.

Çalışma kapsamında 1980-1983 yıllarını içeren basın organlarının askeri yönetim aleyhine bir şey yazamadığı görülmüştür. Aydın kesim adeta askeri rejim lehine putlaştırılmıştır. Basında magazinleşme eğilimleri ortaya çıkmıştır. Siyasi içeriklerden uzak tamamen dışa kapalı haberler yapılmıştır. Basın, askeri rejimin topluma iletilmesi için bir araç olarak görülmüştür. 12 Eylül yönetiminin Türkiye'yi yeniden yapılandırma süreci günümüzde hala devam etmektedir. Toplumun algısında oluşan "12 Eylül Basını" temizlenmeye çalışılmaktadır. 1980 askeri yönetiminin üç yıl devam etmesi sadece türk siyasetine değil tüm dinamiklerine bir darbe indirmiştir. Çünkü modern, gelişmiş ülkelerde ordu görevine sadık olması gereken bir kurumdur ve hangi şartlar olursa olsun görevi haricinde bir şey düşünmemelidir.

KAYNAKLAR**A. Süreli Yayınlar**

Cumhuriyet : 12 Eylül 1980
13 Eylül 1980
14 Aralık 1980
15 Eylül 1980
21 Eylül 1980
22 Eylül 1980
29 Ekim 1980
31 Ekim 1980
2 Kasım 1980
15 Mart 1981
24 Nisan 1981
1 Temmuz 1981
3 Temmuz 1981
4 Temmuz 1981
22 Eylül 1981
5 Ekim 1980
16 Ekim 1981
18 Ocak 1982
18 Temmuz 1982
19 Temmuz 1982
20 Ağustos 1982
24 Eylül 1982
25 Eylül 1982
28 Ekim 1982
27 Temmuz 1983
1 Ekim 1983
6 Kasım 1983
7 Kasım 1983
16 Kasım 1983
23 Kasım 1983
15 Aralık 1983

Hürriyet : 22 Mart-7 Nisan 1980
13 Eylül 1980
14 Eylül 1980
17 Eylül 1980
7 Temmuz 1982
17 Temmuz 1982
18 Temmuz 1982
3 Eylül 1982

9 Eylül 1982
20Ekim 1982
21 Ekim 1982
4 Kasım 1982
12 Eylül 1983
28 Eylül 1983
5 Ekim 1983
7 Kasım 1983
8 Kasım 1983
2Kasım 1983
4Kasım 1983
5Kasım 1983

Milliyet : 20 Mayıs-3 Haziran 1980

3 Ocak 1980
12 Eylül 1980
13 Eylül 1980
14 Eylül 1980
17 Eylül 1980
22 Eylül 1980
23 Eylül 1980
28 Eylül 1980
12 Ekim 1980
30 Ekim 1980
5 Kasım 1982;
19 Temmuz 1982
25 Temmuz 1982
1 Kasım 1982
5 Kasım 1982
6 Kasım 1982
8 Kasım 1982
19 Kasım 1982

Resmi Gazete : 12 Eylül 1980, 17103
22 Eylül 1980, 17113
28 Ekim 1980, 17145
30 Haziran 1981, 17386
16 Ekim 1980, S.17486
9 Kasım 1982, 17863
5 Ağustos 1982, 17773
13 Şubat 1982, 17604
9 Kasım 1982, 17363
6 Kasım 1981, Sayı:17506

Tercüman :13 Eylül 1980
 15 Eylül 1980
 21 Eylül 1980
 22 Eylül 1980
 28 Ekim 1980,
 29 Ekim 1980
 19 Temmuz 1982
 25 Temmuz 1982
 24 Ocak 1983

- AKBAL, O., 1980. “Yeni Bir Tarih Yaprağı”, *Cumhuriyet*, 13 Eylül, s.2.
 _____ 1981. “Gerçek Demokrasiyi Kurmak”, *Cumhuriyet*, 4 Temmuz, s.2.
 _____ 1982. “Bir Kavşak Noktasında” *Cumhuriyet*, 19 Temmuz, s.2.
 AKIN, F., 1980, “Anayasanın 54 Maddesi Değiştirildi” *Tercüman*, 29 Ekim, s.1.
 ALTAN, Ç., 1980. “Anayasa Hukuku ve Yerçekimi Yasası”, *Milliyet*, 4 Ekim, s.3.
 ARCAYÜREK, C., 1980. “Olumlu İşaretler” *Hürriyet*, 17 Eylül , s.1-7.
 BARLAS, M., 1983. “Bugün-Dünden Yarına”, *Milliyet*, 14 Kasım, s.1.
 Başyazı, 1980. “Allah Yardımcıları Olsun!” *Tercüman*, 17 Eylül, s.1-9.
 BİRLER, H., 1982. Ahmet Alphan, *Milliyet*, 2 Kasım, s.9.
 CEMAL, H., 1983. “Geçiş Dönemi”, *Cumhuriyet*, 7 Kasım, s.1-6.
 CEVİZOĞLU, M.H., 1982. “Ekonomi Dünyasında”, *Hürriyet*, 11 Ağustos, s.4.
 CİVAOĞLU, G., 1980. “Çerçeve”, *Tercüman*, 29 Ekim, s.3.
 CHP’nin TBMM’ye Sunduğu Önerge, S.246, 15.02.2012.
Cumhuriyet,1981, “Danışma Meclisi”, 24 Ekim, s.1-7.
 DOĞAN, Y., 1981. “Son Kararlar MGK’nın”, *Cumhuriyet*, 1 Temmuz, s.1.
 DONAT, Y., 1980. “Sahibini Arayan Koltuk”, *Tercüman*, 3 Mart.
 “Dünya Bizi Konuşuyor”, *Hürriyet*, 14 Eylül 1980, s.1-3.
 EKMEKÇİ, M., 1980. “Geçici Anayasanın Satır Araları”, *Cumhuriyet*, 29 Ekim, s.5.
 EKŞİ, O., 1980. “Oh Olsun Demeli Mi?”, *Hürriyet*, 13 Eylül, s.3.
 _____ 1982. “Siyaset Kısıtlaması”, *Hürriyet*, 20 Ekim, s.3.
 _____ 1982. “Bu Tasarıyla Mı?”, *Hürriyet*, 18 Temmuz, s.3.
 EMEÇ, Ç., 1980. “Kakorasi’den Demokrasi’ye” *Hürriyet*, 15 Eylül, s.5.
 EREL, T., 1982. “Teleks- Anayasa Tartışmasında Cepheleşme Tuzağı”, *Milliyet*, 20 Temmuz, s.8.
 _____ 1983. “Teleks-Geçiş Dönemi Nedir, Ne Değildir?”, *Milliyet*, 10 Kasım, s.6.
 ERER, T., 1980. “Cumhurbaşkanlığına 7 Aday”, *Son Havadis*, 21 Şubat.
 ERGİN, S., 1980. *Cumhuriyet*, 3 Aralık, s.1.
 FAİK, B., 1982. “Anayasa Üzerine”, *Tercüman*, 25 Temmuz, s.7.
 FELEK, B., 1980. *Milliyet*, 17 Eylül, s.2.
 _____ 1980. “Hükümet Programları”, *Milliyet*, 5 Ekim, s.2.
Hürriyet, *Ekonomi Dünyası*, 4 Kasım 1983.
Hürriyet, 1983. *Ekonomi Dünyası*, 10 Kasım, s.4.

- İSTEMİ, M., 1980. “Kurtarılmış Bölgelerde Operasyonlar Sürdürülüyor”, *Milliyet*, 15 Eylül, s.4.
- ILICAK, N., 1980. “12 Eylül Harekatı”, *Tercüman*, 17 Eylül, s.1-9.
- _____ 1980. “Acı Tebessüm”, *Tercüman*, 21 Eylül, s.1-12.
- KABAKLI, A., 1980. “Değişen Türkiye ve 12 Eylül”, *Tercüman*, 15 Eylül, s.4.
- _____ 1980. “Gün Işığında- Devlet ve Milletın Hayırına”, *Tercüman*, 13 Eylül, s.2.
- _____ 1980. “On Yıldan Beri Ne Dedikse”, *Tercüman*, 14 Eylül, s.2.
- Milliyet, 1980. “Demokrasi İçin, '12 Eylül'ün Başarısı Şarttır”, 14 Eylül, s.1.
- _____ 1980. “MGK'nin Yüklü Gündemi”, 15 Eylül, s.1.
- _____ “Cumhuriyet ve Anayasa”, 29 Ekim 1980, s.1.
- _____ 1980. “Başarı Dilerken”, 22 Eylül, s.1.
- _____ 1980. “Görev Bölümü”, 23 Eylül, s.1.
- _____ 1980. “İstifa ve Sorular”, , 31 Ekim, s.1.
- _____ 1980. “Kimsenin Yaptığı Yanına Kâr Kalmayacak”, 30 Ekim, s.7.
- _____ 1982. “Huzura Giden Yol”, 7 Kasım, s.1.
- _____ 1983. “Pazar'a Doğru”, 2 Kasım, s.1
- MUMCU, U., 1980. “Terörsüz Özgürlük”, *Cumhuriyet*, 15 Eylül, s.1-5.
- _____ 1980. “Cumhuriyet...”, *Cumhuriyet*, 29 Ekim, s.9.
- _____ 1980. “Bundan Sonra”, *Cumhuriyet*, 14 Eylül, s.1-7.
- _____ 1980. “Batı Ne Bekliyor?”, *Cumhuriyet*, 15 Eylül, s.3.
- _____ 1980. “Gözlem-Basın Özgürlüğü”, *Cumhuriyet*, 18 Temmuz, s.1-11.
- _____ 1981. “Gözlem-Açık Tartışma”, *Cumhuriyet*, 24 Ekim, s.1-9.
- _____ 1983. “Gözlem-Güven Bunalımı”, *Cumhuriyet*, 8 Kasım, s.1-11.
- _____ 1983. “Gözlem- Bırakınız Geçsinler”, *Cumhuriyet*, 9 Kasım, s.1-6.
- ÖZTURANLI, M.İ., 1982. “Anayasalar Geriye Götürülemez”, *Cumhuriyet*, 19 Ağustos, s.2.
- Cumhuriyet, 1980. “Olayların Ardındaki Gerçek-Durum ve Zaman”, 16 Eylül, s.1-7.
- PULUR, H., 1983. “Niçin Sandık Başına”, *Hürriyet*, 5 Kasım, s.5.
- _____ 1983, “Özal Bu İş Götürdü”, *Hürriyet*, 7 Kasım, s.5.
- SANDALCI, E.G. 1980. “Cumhurbaşkanı Seçmek”, *Demokrat*, 25 Mart.
- SAVCI, B., 1980. “İki Ön İlke”, *Cumhuriyet*, 3 Aralık, s.2.
- SAYMAN, Y., 1982. “Anayasa Tasarısında Sosyal ve Ekonomik Haklar”, *Cumhuriyet*, 24 Ağustos, s.2.
- SİRMEN, A., 1980, “Batı Ne Bekliyor?”, *Cumhuriyet*, 15 Eylül, s.3.
- SOYSAL, M., 1981. “Şeytan'ın Avukatlığı”, *Milliyet*, 17 Ekim, s.2.
- TAMER, R., 1980. “12 Eylül”, *Tercüman*, 14 Eylül, s.2.
- TAYANÇ, D., 1981. “80 Temmuzundan 81 Temmuzuna Para”, *Cumhuriyet*, 5 Temmuz, s.5.
- TOKER, M., 1981. “Takvim”, *Milliyet*, 28 Haziran, s.8.
- TUNABOYLU, M.A., 1982. “1983 Bütçesi”, *Cumhuriyet*, 25 Ekim, s.2.
- ULAGAY,O., 1983. “Ekonomi Notları- Yeni İktidarı Bekleyen Çözümü Güç Sorunlar”, *Cumhuriyet*, 7 Kasım, s.9.

B. Araştırma ve İnceleme Eserleri**I. Kitaplar**

- AHMAD, F., 1996.*Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, İstanbul.
- _____ 2012.*Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, (çev. Yavuz Alogan), İstanbul.
- AKAR, Rıdvan, 1992.*Varlık Vergisi Kanunu*, Belge Yayınları, İstanbul.
- AKSUN, Z.N., 2009.*Darbe Kurbanı Abdülaziz Han*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- AKŞİN, S., 2011. "Siyasal Tarih (1908-1923)", *Türkiye Tarihi*, C.4, (ed. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, ss.27-123.
- _____ 2011. "Siyasal Tarih (1950-1960)", *Türkiye Tarihi*, C.4, (ed. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul.
- ALATLI, E., 2002.*Müdahale*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ALBAYRAK, M. 2004.*Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoneix Yayınları, Ankara.
- ALPGÜVENÇ C., 2011.*Sultan Abdülaziz Han ve Darbeci Paşalar*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- ARCAYÜREK, C., 1984. *Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- _____ 1985. *Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- _____ 1985. *Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- _____ 1985. *Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- _____ 1986. *Müdahalenin Ayak Sesleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ 1987. *Demokrasinin Sonbaharı, 1977-1978*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ 1988. *12 Eylül Doğru Koşar Adım*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ 1990. *Demokrasi Dur-12 Eylül 1980*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- BALBAY, M., 2008. *12 Eylül Sol-Kırımı-78'liler*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- BATUR, M. 1985. *Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- BAYRAMOĞLU, A., 2006. Asker ve Siyaset, , *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*, (der. A.İnsel, A. Bayramoğlu), Birikim Yayınları, İstanbul, ss.59-118.
- BİRAND, M.A., 1984), *12 Eylül Saat 04.00*, Karacan Yayınları, İstanbul.
- BİRAND, M.A., AKAR, R., BİLA, H., 1999. *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- BİRAND, M. A., Dündar, C., Çaplı, B., 2002. *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- BORA, T.-CAN, K., 2000. *Devlet-Ocak-Dergah- 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, K., 1995. *Türkiye Tarihi 5*, (ed. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, ss.159-214.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet, 1992. *12 Eylül'ün Getirdikleri-Götürdükleri ve CHP'nin Serüveni*, Konya.
- ÇÖLAŞAN, E., 1984. *12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, Ankara.
- DOĞAN, Y., 1987. *IMF Kıskaçında Türkiye 1946-1980*, Tekin Basımevi, İstanbul.

- DURŞUN, D.,2005.*12 Eylül Darbesi Hatıralar Gözlemler Düşünceler*, Şehir Yayınları, İstanbul.
- Dünden Bugüne Başbakanlık*,2004. TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (Haz. İ. Karaer; R.Erişti; A. Ceylan), Ankara.
- EROĞUL, C.,2003. *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- EVREN, K.,1994.*Zorlu Yıllarım*, C.1, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- HALAÇOĞLU, Y.,1995.*XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, TTK Basımevi, Ankara.
- HALE, W.,1996.*Türkiye’de Ordu ve Siyaset-1789’dan Günümüze*, Hil Yayınları, (çev. Ahmet Fehmi), İstanbul.
- Süleyman Kâniİrtem, 2004.*Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilâli*,(Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul.
- KABACALI, A.,1990.*Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- KARABEKİR, K.,1993.*İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, İstanbul.
- KARAL, E.Z.,1995.*Osmanlı Tarihi*, C.V, TTK Basımevi, Ankara.
- _____ 1999.*Osmanlı Tarihi*, C.IX, TTK Basımevi, Ankara.
- KARAOSMANOĞLU, A. L.,2011.*Silahlı Kuvvetler ve Demokrasi*, İstanbul, BİLGESAM.
- KARLUK, R. 1998. *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Beta Basım Yayınevi, Ankara.
- KARPAT, K.,2007. *Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi (1876-1980)*, (çev. Esin Soğancılar), İmge Yayınları, İstanbul.
- _____ 2010.*Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KAYALI, K.,2000.*Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KAZGAN, G., 1988. *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar, İstanbul.
- KİLİ S.,- GÖZÜBÜYÜK, A.Ş., 2000.*Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- KONGAR. E.,2006. *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- _____ 1987.*12 Eylül ve Sonrası*, Say Yayınları, İstanbul.
- LEWİS, B.,2000.*Modern Türkiye’nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara.
- MAZICI, N.,1989.*Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür Yayınları, İstanbul.
- Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği, 1981.*12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, TTK Basımevi, Ankara.
- NEZİROĞLU, İ., 2003.*Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Basın*, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara.
- ORAN, B.,1989.*Kenan Evren’in Yazılmamış Anıları*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- _____ 2010. *Türk Dış Politikası*, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI, İ., 2015.*Batılılaşma Yolunda*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- ÖYMEN, Ö.,1987.*Bir İhtilal Daha Var (1908-1980)*, Milliyet Yayınları, İstanbul.

- ÖZBUDUN, E.,2010.*Anayasa Hukuku*, (ed. Ayşe Tülin Yürük), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- ÖZDAĞ, Ü.,1991.*Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk Ve İnönü Dönemleri)*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- _____2004.*Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*. Boyut Kitapları, İstanbul.
- ÖZDEMİR, H., 2007.*Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanı Seçimleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- _____2010.*Fahri S. Korutürk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- _____2011. *Siyasal Tarih (1960-1980)*, *Türkiye Tarihi 4*, (ed. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul.
- ÖZKAN, T.,2003.*MİT'in Gizli Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ÖZSOY, Ş.,2010.*1982 Anayasası'nın Yapım Süreci*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZTUNA, Y.,-GÖKDEMİR, A., 1987.*Türkiye'de Askerî Müdahaleler*, Tercüman Tesisleri, İstanbul.
- PARLA, T.,2002.*Türkiye'de Anayasalar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- RAMSAUR, E.E.,1972.*Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, (çev. Nuran Ülken), Sander Yayınları, İstanbul.
- RUSCUKLU, B.,2008.*Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Süleyman Hüsnü Paşa, 2011.*Darbe ve Muamma*, (Haz. Faruk Yılmaz), İz Yayıncılık, İstanbul.
- SÖĞÜT, M., 2010.*Darbeleri Kalemler*, GETTO Basın Yayın, İstanbul.
- ŞENDİLLER, Ö., 2007.*Kanlı Oyun-Maraş Olayları'nın Perde Arkası*, İbre Yayınevi, Ankara.
- TALAS, C., 1992. *Türkiye'nin Açıklamalı, Sosyal politika Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- TANÖR, Bülent, 1995. "Siyasal Tarih (1980-1995)", *Türkiye Tarihi*, C.5, (ed.Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, ss.23-158.
- TEKİN, Y.- OKUTAN, Ç.,2012.*Türk Siyasal Hayatı*, Orion Yayınları, Ankara.
- TURAN, İ., *İsmet İnönü*,2004. TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.
- TURAN, Ş., 2002.*Türk Devrim Tarihi 5*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Türk Basımının Doğuşu ve Gelişimi, 2011. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ.H.,1988.*Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapıkulu Ocaklarına*, C.I, TTK Basımevi, Ankara.
- ÜNSALDI, L.,2008.*Türkiye'de Asker ve Siyaset*, Kitap Yayınevi, (çev. Orçun Türkay), İstanbul.
- YALÇIN, S., YURDAKUL, D., 1998.*Reis-Gladio'nun Türk Tetikçisi*, Öteki Matbaası, Ankara.
- _____2016.*Bay-Pipo*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- YETKİN, Ç.,2010.*Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya.

- YIKILMAZ, G. 2002. 1980 Askeri Müdahalesinin Basında Meşrulaştırılması: Hürriyet ve Cumhuriyet Gazetesi Örneği”, *Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme*, (ed. Alpay Dikmen), İmaj Yayıncılık, Ankara, ss.269-330.
- YILMAZ, H., 2006. *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- ZÜRCHER, E.J.,2007.*Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, (çev. Yasemin Saner Gönen), İstanbul.

II. Makaleler

- 12 Eylül Belgeleri, TheCulturelFormationGroup Kültürel Yapılanma Grubu
- ABULABAN, A., 2002. Özal'ın 1980'lerdeki Liberal Ekonomik Politikaları, (ed.H. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, D) *Türkler* , 17,ss. 637-647.
- ALÇİTEPE, G.,2002. “Kıbrıs Bunalımı ve Barış Harekâtı (1963-1974)”, (ed. H. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca), *Türkler* , C.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.116-122.
- ALKAN, A.T., “Ordu Siyaset İlişkisinin Tarihine Bir Derkenar: 31 Mart Vakası ve Sonuçları”, *Osmanlı*, C.2, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları.
- ARSLAN, A.,Ocak 2007. “12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Siyasi Yapısı”, *Akademik Bakış*, (11), ss.1-29.
- BALIK, M.,Kış 2009. “Türk Romanında 12 Eylül Darbesi”, *TurkishStudies*, Volume:4/1-II, ss.2374-2411.
- BALKAYA, İ.S.,February 2013. “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan Dünya Düzeni ve Türkiye”, *TheJournal of AcademicSocialScienceStudies (JASSS)*, 6(2), ss.149-164.
- BAYRAKTAR, B., “II. Meşrutiyet Dönemi'nde Subayların Siyaset Yapmasına Engel Olmak Amacıyla Yapılan Uygulama Hakkında Bir Değerlendirme”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, C.2, Ankara.
- BEYOĞLU, S., 2010. “Askeri Darbelerin Demokratik Hayatımıza Etkileri”, *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri Sempozyumu Bildirileri 28 Ekim 2005*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, ss.82-110.
- BİRİNCİ, A.,2002. “31 Mart Vak'ası'nın Bir Yorumu”, *Türkler*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Ankara, ss.193-211.
- BULUT, F.,Güz 2011. 68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye'deki 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı”, *ÇTTAD*, XI (23), ss.123-149.
- BULUT, S. Yaz 2009. “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960) Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Gazi Akademik Bakış*, 2 (4), ss.125-145.
- BULUTAY, T.-EREL, H.,Ekim 1984. “İktisadi Bunalım Ortamı ve Farklı İktisat Politikaları”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, (76), ss.35-42.
- BURAK, B.,2011. “Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri”, *HistoryStudies*, Volume 3(1), ss. 45-67.

- COŞKUN, Y.,2012. “Repo ve Ters Repo Düzenlemeleri: Banker Krizi Sonrası Ortaya Çıkışı ve Finansal Başarısızlık Dersleri Işığında Politika Önerileri”, *Business and Economics Research Journal*, 3(1), ss.59-90.
- CRISS, B.,1996. “1980 Sonrası Türk Amerikan İlişkileri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C.12, İstanbul, ss.370-371.
- ÇAKMAK, D., Yaz 2008. “Türkiye’de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği”, *Akademik Bakış*, 1(2), ss.35-68.
- ÇARIKÇI, E., 2002. “Alternatif Sanayileşme, Dış Ticaret ve 24 Ocak Kararları”, (ed.H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca,) *Türkler*, 17, ss.631-636.
- ÇAVUŞOĞLU, H., Aralık 2009. “Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(22), ss.165-178.
- ÇİFTÇİ, O.,Aralık 2006. “Ordu-Siyaset İlişkileri:1920-1938”, *Amme İdaresi Dergisi*, 39(4), ss. 17-44.
- ÇOBAN, M. 2002. 27 Mayıs Sonrası Türkiye’de Partileşme. (H. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca, Dü) *Türkler*, 17, ss.85-89.
- ÇOLAK, F.,2002. “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945-1950)”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınlar (Ed. H.CelalGüzel;Kemal Çiçek; Salim Koca), C.16, Ankara, ss.774-782.
- ÇUBUKÇU, A.,1995. “12 Eylül’ün Kültür Politikası ve Sonuçları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.13, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.838-840.
- ÇUBUKÇU, A.,2001. “12 Eylül ve Kültür”. *Praksis*, (4), ss.267-275.
- DEMİREL, T., 2001. “12 Eylül’e Doğru Ordu ve Demokrasi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(4), ss.43-75.
- Devrimci Gençlik Dergisi*, Haziran-Temmuz 2013. İstanbul.
- DURNA, T.-İnal, A.,2010.“12 Eylül, Medya ve Demokratikleşme Sorunu”, *Mülkiye Dergisi*, XXXIV(268), ss.123-145.
- EMİR, Y. Bahar 2006. “Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri”, *ÇTTAD*, V (12), ss.155-171.
- EROĞUL, C., 1981.“Yüksek Öğretim Kanunu’nun Kimi Temel Sakıncaları”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, (64-65), ss.5-7.
- DEMİR, O.-ÜZÜMCÜ, A.,2002. “Türkiye’de Yaşanan Ara Rejimlerin Sebepleri Üzerine Bir İnceleme”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, (1), ss.155-182.
- EFENDİOĞLU, Y.,Haziran 1997. “1982 Anayasası ve Uygulama”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.30, S.2, ss.3-18.
- GEMALMAZ, M.S., 1996. “12 Eylül Rejimi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, C.14, ss. 974-981.
- GÖK, F., (1995), “Yükseköğretim ve YÖK”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.12, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.461-465.
- GÜNAYDIN, M., 2009. “Din Kültürü ve Ahlâk Öğretiminin İlköğretim ve Liselerde Zorunlu Ders Olmasına Prof. Dr. Hüseyin Atay’ın Katkıları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX(1), ss.287-304.

- GÜREL, Ş.S., 1996. “1980 Ertesinde Türk Dış Politikası”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C.12, İstanbul, ss.358-360.
- _____ 1996. “Türk-Yunan İlişkileri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C.12, İstanbul, ss.360-365.
- _____ 1996. “Kıbrıs Sorunu”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C.12, İstanbul, ss.364-369.
- GÜRSOY, Y.,Güz 2014. Türkiye’de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümünün Sebepleri”, *Uluslararası İlişkiler*, 11(43), ss.157-180.
- KARA, İ.,1995. “12 Eylül Sonrası Din”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.12, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.411-414.
- KARABIÇAK, M., 2000. “Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 5(2), ss.49-65.
- KARAER, T.,Eylül 1987. “12 Eylül ve Türk Kamu Yönetiminin Yeniden Düzenlenmesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, 3(20), ss.29-54.
- KODAMAN, B., (2002. “II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)”, *Türkler*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Ankara, ss.165-192.
- KOZANOĞLU, C.,1995. “80’lerde Gündelik Hayat”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.13, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.596-600.
- LAÇİNER, Ö., (belirtilmemiş), “Malatya Olayı- Türkiye'deki Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi”, *Birikim* (39), ss.12-24.
- _____ 1995.“1980 Sonrası Din”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.12, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.400-406.
- MAZICI, N.,2002. “Türkiye’de Ordu Ve Siyaset”, *Türkler*, C.17, Yeni Türkiye Yayınları, (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Ankara, ss. 48-53.
- MUTLU, E.-Tuncel, H.,1995. “İletişim”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.13, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.711-718.
- NİSAN, F.,Summer 2015. 1980 Askeri Darbesinin Mimarı Kenan Evren’in Ölümünün Türk Basınındaki Sunumu”, *TurkishStudies*, 10(10), ss.677-704.
- OKTAY, A.,1995. “1980 Sonrasında Şiir”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.12, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.436-442.
- ORAN, B., 1995. “Kenan Evren”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.11, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.199-202.
- ÖZDEMİR, H.,2002. “1960-1980 Dönemi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, (ed. H.Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), C.17, Ankara, ss.10-70.
- _____ 2002. “1980 ve sonrası”, *Türkler*, C.17, Yeni Türkiye Yayınları, (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Ankara, ss.125-131.
- _____ 2002. “Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi”, (ed. H. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca) *Türkler*, 16, ss.878-900.
- ÖZKALE, N.L.,1995. Dış Ticaret”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.12, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.318-321.

- ÖZLER, G., Ekim 1987. “İktisat Politikası Üzerine Bazı Düşünceler”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, (76), ss.31-33.
- ÖZÜÇETİN, Y., 2002. “Demokrasiye Geçiş, Demokrat Parti’nin Kuruluşu, 1946 Seçimleri”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları* (ed. H.Celal Güzel; Kemal Çiçek; Salim Koca), C.16, Ankara, ss.765-773.
- PAÇACI, İ., 1997-1998. 1982 Anayasası Mayınlı Alanı: ‘Düşünce Özgürlüğü’ (Anayasa Madde 25 ve 26’nın Analiz ve Yorumu)”, *Amme İdaresi Enstitüsü Dergisi İnsan Hakları Yıllığı*, C.19-20, ss.127-149.
- PAK, N.M.-Türkcan, E.-Atamer, H., 1995. “Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri:1923-95” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.11, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.154-164.
- PEKEL, V., Ocak 1980. “Tarih Dersleri”, *Yurt ve Dünya*, 7(19), İstanbul, ss.7-21.
- SAVCI, B., 1961. “Türkiye’de Devlet Hayatında Askeri Mahiyetin ve Tesirin Seyrine Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, XVI(3), ss.39-45.
- SEVİNÇ, M. 2002. “Güncel Gelişmeler Işığında, 1982 Anayasası’na Göre Cumhurbaşkanı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(2), ss.109-137.
- SENCER, M., Aralık 1984. “1980’e Kadar Türkiye’de Siyasal ve Anayasal Süreçler”, *Amme İdaresi Dergisi*, 4(17), ss.3-32.
- SÖZÜDOĞRU, E., 1995. “Bürokrasi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.11, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.178-182.
- TAN, T., 1986. “1982 Anayasası’nın Geçici 15. Maddesi Üzerine”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49(1), ss.373-385.
- TURAY, A., 1995. “1980 Sonrası Türk Heykelciliği”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.13, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.602-606.
- YAKUT, K., “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Orduyu Siyaset Dışı Tutma Çabaları (1908-1912)”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*.
Yeni Demokrat Gençlik Dergisi, Mart 2014. S.183, İstanbul.
- YILDIRIM, S., 2006. “Türkiye’de 24 Ocak 1980 Öncesi ve Sonrası Sanayileşme ve Ekonomik Büyümeye Etkileri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (7), ss.171-203.
- YÜCEL, M. Serhal, 2002. “Menderes Dönemi (1950-1960)”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, (ed. Hasan Celal Güzel), C.16, Ankara, ss.835-854.
- ZABUNOĞLU, Y., 1996. “Türkiye’de 1980 Sonrası Hukuk Düzeni ve Yargı”, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C.13, İstanbul, ss.608-626.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)*, (ed. Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay), C.3(1961-1980), 2005. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-2000)*
- Cumhuriyet Ansiklopedisi 3 (1961-1980)*, 2005. (ed. Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay), C.3(1961-1980), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

III. Tezler

- AKTAŞ, E.,2011.“12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Tarih Öğretimine Etkileri”,Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Erzurum.
- AYDEMİR, O.,2011.“*Gündelik Yaşamda Politik Deneyim*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- BAHÇIVAN, F., 2005. “27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalelerin Türk Politik Hayatına Etkisi”,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- BORAL, G., 1994.*24 Ocak Kararları ve Basın (1980-1985) Milliyet, Hürriyet, Cumhuriyet Gazeteleri Üzerinde Bir İnceleme*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- GEZGİN, E.,2013.“Öncesi ve Sonrasıyla 12 Eylül 1980 Darbesinin Türk Basımındaki Yansımaları”,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- KARACA, D.,2015.“12 Eylül 1980 Darbe Dönemi Türkiye'nin Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Edirne.
- KESKİN, Y.Z.,2011.*27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası'nın Türk Devlet Teşkilatı İle Siyaset Hayatına Etkileri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- SARI K.Ç.,2012.“12 Eylül Filmlerinin Üniversiteli Gençler Tarafından Alınlanması”, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo, Televizyon ve Sinema anabilim Dalı, Ankara.
- SUNAY, C., 2009.“12 Eylül Dönemi Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri (1980-1987)”,Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- TEKEREK, M.,2012.“12 Eylül Askeri Müdahalesi ve Ekonomi Politikaları”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

IV. İnternet Kaynakları

<http://www.odtumd.org.tr/bulten/117/anilar.htm>

<https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP44.htm>(11.07.2017)

<http://www.tustav.org/yayinlar/kutuphane/FIDEF-kutuphanesi/FIDEF-brosur-kastelli-olayi.pdf>(14.07.2017)

[https://www.academia.edu/11704762/12 Eyl%C3%BCI_1980_Asker_i_Darbesi_D_emokrasi_ve_T%C3%BCrk_Bas%C4%B1n%C4%B1](https://www.academia.edu/11704762/12_Eyl%C3%BCI_1980_Asker_i_Darbesi_D_emokrasi_ve_T%C3%BCrk_Bas%C4%B1n%C4%B1)(28.07.2016)

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Gamze BUDAK
Doğum Yeri ve Tarihi : KONAK- 11.05.1993

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi :Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller :İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :

İletişim

E-Posta Adresi :g.bdk@outlook.com
Tel. : 0536 691 39 05
Tarih :27.12.2017

EKLER

Ek-1: Kenan Evren'in 12 Eylül'ün Hedeflerini Halka Açıklamasına Dair Bir Gazete Haberi

her aşamada
eğitmek bizim işimiz...
kazandırmak ta!

merkez dersaneleri

İlk sınıftan 4. sınıfa - HİSSEMEK 3. ekim

İstanbul - İzmir - Elazığ
Tel: 40 92-22 83 16 - Tel: 15 967 - Tel: 37 04

Not: İZMİR ve ELAZIĞ'dan başka şubemiz yoktur.

Cumhuriyet

DİS ve
ÜYŞS'e kurum güvenliği

**DERSHANE
BAŞAR**

İlk sınıftan 22 sınıfa - İki. ekim

57. Yıl, Sayı: 20164 Kurucusu: Yunus NADI 10 TL. 13 Eylül 1980 Cumartesi

ANA HEDEF ATATÜRKÇÜLÜK

• ADALET PARTİSİ, CUMHURİYET HALK PARTİSİ, MİLLİ SELAMET PARTİSİ VE MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİNİN PARTİ BAŞKANLARI, SİMDİLİK CAN GÜVENLİKLERİNİN SAĞLANMASI AMACIYLA SİLAHLI KUVVETLERİN KORUMA VE GÖZETİMİNDE, BELİRLİ YERLERDE İKAMETE TABİ TUTULMUSLARDIR. DURUM MÜSAİT OLUNCA SERBEST BIRAKILACAKLARDIR.

“TÜRKİYE CUMHURİYETİ NATO DAHİL TÜM İTİFAK VE ANDLAŞMALARLA BAĞLI KALARAK, BASTA KOMŞULARIMIZ OLMAK ÜZERE BÜTÜN ÜLKELERLE KARŞILIKLI BAĞIMSIZLIK VE SAYGI ESASINA DAYALI, BİRBİRLERİNİN İÇİŞLERİNE KARIŞMAMAK KAYDIYLA ESİT HAKLAR ALTINDA EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL İLİŞKİLERİNİ GELİŞTİRME KARARINDADIR.”

• PARLAMENTO ÜYELERİ SİYASİ FAALİYETLERİNDEN DOLAYI SUÇLANMAYACAK VE YENİ YÖNETİME KARŞI SUÇ TEŞKİL EDECEK TUTUM VE DAVRANIŞ...

Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Evren

Sınır kapıları açıldı, bankalar pazartesi açılıyor

ANKARA (Cumhuriyet Haberi) - Genelkurmay Başkanı Orgenerali Kenan Evren'in başkanlığında, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersoy, Deniz Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nezir Tümer, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin İbrahimova ve Jandarma Genel Komutanı Orgenerali Bedri Çetinsu'nun olduğu Millî Güvenlik Konseyi'nin Genel Sekreterliği Orgenerali Haydar Şahin başkanlığında...

Bu arada kapalı olduğu bildirilen hava ve deniz limanları ile hububat kapıları ve petrolün de dışarıya açıldığı, bankaların pazartesi günü faaliyete geçeceği ve her türlü menfaatten devletin sorumluluğunda olduğu bildirildi.

MGK dün 11 bildiri yayınladı. Bildirilerin içinde «Türkiye Cumhuriyeti ve Hürriyetin Korunması İçin» başlıklı bir bildiri de vardı. Türkiye Cumhuriyeti'nin koruma ve korunma görevi ülke Türk milletine aittir ve her türlü menfaatten devletin sorumluluğunda olduğu bildirildi.

■ MGK dün 11 bildiri yayınladı. Sıkıyönetim Komutanları belli oldu.

(Ankara 22. 9. 80, 8. det)

Org. Evren, MGK'nın

Cumhuriyet, 13.09.1980, s.1.

Ek-3: Kenan Evren'in 12 Eylül'ün Sebeplerini ve Yeni Düzenlenmelere Dair Tedbirleri Açıklaması

255 ve
ÜYSebe kurum güvencesi

**DERSHANE
BAŞAR**

Lise sonu 22 Eylül - İm. evri

Kat. Dershanesi
9/10/15/17
13/15/17

Cumhuriyet

37. Yıl Sayı: 20168

Kurucusu: Yunus NADİ

10 TL 17 Eylül 1980 Çarşamba

her aşamada
eğitmek bizim işimiz.
kazandırmak ta!

merkez dershaneleri

İSE SON 4 EYLÜL - SEKİZİNCİ 3 EKİM

İSİM İSANULU İZMİT ELAZIĞ

14.27.43.45-22.47.15 14.29.57 14.27.04

Not: İZMİT ve ELAZIĞ'da her hafta plajları vardır.

Evren "Bozulan demokrasiyi işletmeye geldik,,

12 Eylül'ün ilk göstergeleri

Devlet yeni düzenleniyor

Hassan CEMAL

(Ankara Sa. 1, Sü. 8-9)

Evren ve komutanlar ilk kez basın toplantısında

ANKARA (Cumhuriyet Büro) — Devlet Başkanı Kenan Evren, dün düzenlediği ilk basın toplantısında yeni ve yabancı basın bültenlerini yanı sıra Türk Silahlı Kuvvetlerinin uzun süre görev üstlenmeye niyetli olduğunu belirtti ve kendi ülizesi ki askerleri vatanlarından ayrılacakları için özür dilemiştir.

Demokrasiyi ortadan kaldırılmadığı bir esere uzanarak Örgütleri Evren, Anadolu'da demokrasiyi işler hale getirmek için yapılan çalışmaların çerçevesinde devletin görevini yerine getireceğini belirtti. Kenan Evren, bu soruları şöyle yanıtladı:

— Sıra katedilemiyor, eşitlikten uzaklaşarak demokratik bir esere uzanarak Örgütleri Evren, Anadolu'da demokrasiyi işler hale getirmek için yapılan çalışmaların çerçevesinde devletin görevini yerine getireceğini belirtti. Kenan Evren, bu soruları şöyle yanıtladı:

— Sıra katedilemiyor, eşitlikten uzaklaşarak demokratik bir esere uzanarak Örgütleri Evren, Anadolu'da demokrasiyi işler hale getirmek için yapılan çalışmaların çerçevesinde devletin görevini yerine getireceğini belirtti. Kenan Evren, bu soruları şöyle yanıtladı:

Anarşiye hiçbir adı altında izin verilmeyecek

(Ankara Sa. 7, Sü. 9-10)

12 Eylül'ün ilk göstergeleri

Devlet yeni düzenleniyor

Hassan CEMAL

(Ankara Sa. 1, Sü. 8-9)

Evren ve komutanlar ilk kez basın toplantısında

ANKARA (Cumhuriyet Büro) — Devlet Başkanı Kenan Evren, dün düzenlediği ilk basın toplantısında yeni ve yabancı basın bültenlerini yanı sıra Türk Silahlı Kuvvetlerinin uzun süre görev üstlenmeye niyetli olduğunu belirtti ve kendi ülizesi ki askerleri vatanlarından ayrılacakları için özür dilemiştir.

Demokrasiyi ortadan kaldırılmadığı bir esere uzanarak Örgütleri Evren, Anadolu'da demokrasiyi işler hale getirmek için yapılan çalışmaların çerçevesinde devletin görevini yerine getireceğini belirtti. Kenan Evren, bu soruları şöyle yanıtladı:

— Sıra katedilemiyor, eşitlikten uzaklaşarak demokratik bir esere uzanarak Örgütleri Evren, Anadolu'da demokrasiyi işler hale getirmek için yapılan çalışmaların çerçevesinde devletin görevini yerine getireceğini belirtti. Kenan Evren, bu soruları şöyle yanıtladı:

— Sıra katedilemiyor, eşitlikten uzaklaşarak demokratik bir esere uzanarak Örgütleri Evren, Anadolu'da demokrasiyi işler hale getirmek için yapılan çalışmaların çerçevesinde devletin görevini yerine getireceğini belirtti. Kenan Evren, bu soruları şöyle yanıtladı:

Türkes'in 11 Eylülde banka hesabına 5 milyon yatırdığı öne sürülüyor

ANKARA (ANKA) — Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 11 Eylül'de banka hesabına 5 milyon TL yatırıldığı öne sürüldü. Kaynaklar, Evren'in 11 Eylül'de banka hesabına 5 milyon TL yatırıldığını belirtti. Kaynaklar, Evren'in 11 Eylül'de banka hesabına 5 milyon TL yatırıldığını belirtti.

GÖZLEM

Geçmişe Bakıp...

UZUN NİMLER

Dörtüyzü aşkın gazeteci salona sığamadı

Kaynak: Cumhuriyet, 17.09.1980, s.1.

Ek-4: Oyların Neden MDP'ne Verilmesini Gösteren Bir Gazete Örneği

Türkiye için "evet"

Dün niçin "evet" dediysek, bugün de, onun için "evet"

19 Mayıs 1919	Bağımsızlığa	EVET	Mustafa Kemal'e	EVET
23 Nisan 1920	Milli Egemenliğe	EVET	T.B.M.M.'ne	EVET
29 Ekim 1923	Cumhuriyete	EVET	Çağdaş devlete	EVET
14 Mayıs 1950	Demokrasiye	EVET	Milli iradeye	EVET
12 Eylül 1980	Huzur ve güvene	EVET	M.G.K.'ne	EVET
7 Kasım 1982	Anayasaya	EVET	Cumhurbaşkanımıza	EVET
6 Kasım 1983	MDP'ye	EVET	Türkiye'ye	EVET

Aziz Türk Milleti!

Bu devleti kolay kurmadık. Bu ülkeyi sokakta bulmadık. Gücünü, büyük mücadeleler ve sonsuz acılar pahasına kazanan Türk Devleti, zayıflatılmaz!

Demokrasiye yeniden geçiş noktasında, nöbeti devralma görevinin, MDP gibi güçlü, ciddi ve muktedir bir partiye tevcih edilmesi, Türkiyemizin ve demokrasimizin en büyük şansıdır.

6 Kasım günü mutlaka sandık başına git. Seçme hakkını, devletimizin bekası ve ülkemizin geleceği için kullan. Yeniden 11 Eylül karanlığına düşmemek için Milliyetçi Demokrasi Partisi'ne eksiksiz bir vekâlet ver.

"Dengeli ekonomi...
Sağlıklı demokrasi...
Güçlü Türkiye..."

MDP

Ek-5: Milli Güvenlik Konseyi Üyelerinin Tanıtımı

No. 15—17 Cağaloğlu—İST
81 - 26 20 57 Teleks. 22249
İset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş.

HURRIYET GAZETECİLİK VE
MATBAACILIK A.Ş. ADINA SAHİBİ:
EROL SIMAVI

Genel Müdür: Nezih DEMİRKENT
Yazı İşleri Müdürü: Salim BAYAR
Sorumlu Müdür: Seçkin TÜRESAY
Reklam Müdürü: Tuncer BİCİOĞLU

TAKVİM

13 Eylül
1980
Cumartesi

HİCRİ	3	ZİLKADE	1400
RUMİ	31	AGUSTOS	1396
Güneş			6.37
Oğle			13.10
İkindi			16.42
Akşam			19.22
Yatsı			20.55
İmsak			4.52
			9.31

ADANA
Tel: 16757-16968
Teleks: 62130
Reşat Bey Mah. 242 Sok. No.5

Milli Güvenlik Konseyi üyeleri

ORGENERAL KENAN EVREN:
Güvenlik Konseyi Başkanı 1918 yılında Alaşehir'de dünyaya geldi. 1938'de Harp Okulunu bitirdi. 1949'da Harp Akademisi'nden mezun oldu. Ordunun çeşitli kademelerinde görev alan Evren, Kore Tugayı Kurmay Subaylığı da yaptı. 1964'te generalliğe yükselen Evren 1974 yılında orgeneral oldu ve Ege Ordusu Komutanlığına getirildi. 1977 yılında Kara Kuvvetleri Komutanı olan Evren Genelkurmay Başkanlığına 6 Mart 1978'de getirildi. Evli ve üç çocuk babası olan Evren İngilizce

ORGENERAL NURETTİN ERSİN:
Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin 1918 yılında Gelibolu'da doğdu. 1937'de Harp Okulu'ndan mezun olan Ersin, Harp Akademisini bitirdikten sonra ordu kademelerinde çeşitli görevlerde bulundu. MİT Müsteşar Yardımcılığı yaptı. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtında Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı yapan Nurettin Ersin son olarak Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atanmıştı.

ORAMİRAL NEJAT TÜMER:
Deniz Kuvvetleri Komutanı 1924'de İstanbul'da doğdu. Deniz Lisesi ve Deniz Harp Okulu'nu bitirdi. 1951 yılında Deniz Harp Akademisine girdi ve birincilikle bitirdi. Deniz Kuvvetleri'nin çeşitli kademelerinde görev yaptı. 1970'de tümamiral, 1974'de de koramiral oldu. 1976'da Donanma Komutanlığına getirilen Tümer, 1978'de oramiralliğe yükseldi. 11 Ağustos 1980'de Deniz Kuvvetleri Komutanı oldu.

ORGENERAL TAHSİN ŞAHINKAYA:
Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya 1924 yılında Merzifon'da doğdu. Akademiyi bitirdikten sonra Hava Harp Okulu Komutanlığı, Birinci Taktik Hava Kuvvetleri Komutanlığı, CENTO Türk Askeri Temsil Heyeti Başkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği görevlerini yürüten Şahinkaya daha sonra Hava Kuvvetleri Komutanlığına atandı. Tahsin Şahinkaya evli ve iki çocuk babası.

ORGENERAL SEDAT CELASUN:
Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun 1915 yılında İstanbul'da doğdu. 1955 yılında Kara Harp Akademisini bitiren, Celasun, Kara Kuvvetleri Komutanlığı topçu destek kursu öğretmenliği Ordu Topçu Komutanlığı, Tümen Komutanlığı, Genelkurmay Lojistik, Üçüncü Kolordu Komutanlığı ve Genelkurmay İkinci Başkanlığı görevlerini yaptıktan sonra Jandarma Genel Komutanlığına atandı.

Kaynak: Hürriyet, 13.09.1980, s.3.

Ek-6: Yeni Anayasa Tasarısına Göre Cumhurbaşkanlığı Yetkilerinin Açıklanması

BU GÜN 14 SAYFA 20 LIRA

Milliyet

Halk Gazetesi

KURUCUSU: ALI NACI KARACAN

USS ve UYS de Kurucu Güvencesi

9 TEMMUZ 1982

Komisyon yeni anayasa tasarısını yarın Danışma Meclisi'ne verecek

Cumhurbaşkanı meclis dışından olabilecek

Kastelli'nin 14 milyar liralık tahvil pazarladığı açıklandı

Evren: «Tahvil konusuna süratle çözüm bulun»

Devlet Başkanının yetkileri

- Yetkiler: «Tahvil», «Mücadele» ve «Mücadele» olarak çeşitlendiriliyor
- Önemli kararları meclis dışı, Cumhurbaşkanına verilecek
- Merkez Bankası Başkan ve yardımcılarını atayacak
- Refahın, İktisadi İşleri Bakanını atayacak
- Olağanüstü hal durumunda «birinci seferdar» olmayı yetkili olacak

Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin görüşler meclis dışı olarak, Cumhurbaşkanına verilecek. Meclis dışı olarak, Cumhurbaşkanına verilecek. Meclis dışı olarak, Cumhurbaşkanına verilecek.

MALKTAN 3 MİLYAR LIRA TOPLADI VE İFLAS ETTİ

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Cumhurbaşkanı Evren'in tahvil pazarladığı 14 milyar liralık tahvil, İstanbul'da düzenlenen ihalede, Kastelli'nin liderliğinde toplam 3 milyar 100 milyon liralık tahvil toplandı. Tahvil, ihalede başarılı olan Kastelli'nin liderliğinde toplam 3 milyar 100 milyon liralık tahvil toplandı.

ET, Türk işçilerine vize kolaylığı onayladı

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Etiler'in Türkiye'ye vize kolaylığı onayladığını açıkladı. Bakanlık, Etiler'in Türkiye'ye vize kolaylığı onayladığını açıkladı.

DANIŞMA MECLİSİ DÜN TATİL GİRDİ

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Danışma Meclisi, dün tatil girdi. Meclis, bugün toplanarak Cumhurbaşkanlığına yeni anayasa tasarısını verecektir.

Yağmur Ticaret'in sahibi Kuran tutuklandı

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Yağmur Ticaret'in sahibi Kuran tutuklandı. Kuran, yağmur ticaretinin sahibi olarak tutuklandı.

İSTANBUL KIYLILARI TARANIYOR

İstanbul'da Deniz Polisi'nin denetiminde bulunan bir operatörün, İstanbul'da Deniz Polisi tarafından denetim altına alındığı bildirildi.

«YAT OPERASYONU» GENİŞLETİLİYOR

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Yat operasyonu genişletiliyor. Yat operasyonu genişletiliyor.

Nureyev ve arkadaşları İstanbul'u doğuştu

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Nureyev ve arkadaşları İstanbul'u doğuştu. Nureyev ve arkadaşları İstanbul'u doğuştu.

Program elektrik kesintisi yapılmayacak

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Program elektrik kesintisi yapılmayacak. Program elektrik kesintisi yapılmayacak.

DURUŞMADAN ÖNCE SÜSLENDİLER

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Duruşmadan önce süslelendiler. Duruşmadan önce süslelendiler.

MAHKEME GELMEYEN MINDİKOĞLU İZARLA GETİRİLECEK

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Mahkeme gelmeyen Mindikoğlu Izarla getirilecek. Mahkeme gelmeyen Mindikoğlu Izarla getirilecek.

Jandarma hiç bir nedene asil görevi dışında kullanılmayacak

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Jandarma hiç bir nedene asil görevi dışında kullanılmayacak. Jandarma hiç bir nedene asil görevi dışında kullanılmayacak.

Kelir, bir çok hastalığın tedavisinde kullanılacak

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Kelir, bir çok hastalığın tedavisinde kullanılacak. Kelir, bir çok hastalığın tedavisinde kullanılacak.

SOVİTLER ABD'İ TİYOTARDI

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Sovitler ABD'yi tiyotardı. Sovitler ABD'yi tiyotardı.

«YAT OPERASYONU» GENİŞLETİLİYOR

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Yat operasyonu genişletiliyor. Yat operasyonu genişletiliyor.

MAHKEME GELMEYEN MINDİKOĞLU İZARLA GETİRİLECEK

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Mahkeme gelmeyen Mindikoğlu Izarla getirilecek. Mahkeme gelmeyen Mindikoğlu Izarla getirilecek.

Jandarma hiç bir nedene asil görevi dışında kullanılmayacak

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Jandarma hiç bir nedene asil görevi dışında kullanılmayacak. Jandarma hiç bir nedene asil görevi dışında kullanılmayacak.

Kelir, bir çok hastalığın tedavisinde kullanılacak

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Kelir, bir çok hastalığın tedavisinde kullanılacak. Kelir, bir çok hastalığın tedavisinde kullanılacak.

SOVİTLER ABD'İ TİYOTARDI

ANKARA, 7 Temmuz (DHA) - Sovitler ABD'yi tiyotardı. Sovitler ABD'yi tiyotardı.

Ek-7: Turgut Özal'ın İstifa Haberi

SAĞLIK DERGİSİ
HER AYIN İNDE VE İSTİSNA
YIL: 33, SAYI: 12468

BUGÜN 14 SAYFA 20 LIRA

Milliyet
Halk Gazetesi
KURUCUSU: ALI NACI KARACAN

AKFİL
200-700 TL İSTİFAYA VERİLİR

15 TEMMUZ 1982

ESKİ MALİYE BAKANI
Kaya ERDEM

ESKİ İMAR BAKANI
Sırrı TÜTEN

YENİ DEVLET BAKANI
Sırrı TÜTEN

YENİ MALİYE BAKANI
Adnan BAŞER KAFAGÖLÜ

YENİ İMAR BAKANI
Ahmet SAMSunLU

Özal, Erdem ve Tüten istifa etti

31 AY SÜREN ÖZAL DÖNEMİ BİTTİ

İZLENİM
Daha disiplinli uygulama

Devlet Bakanlığı'na Sırrı Refik Pasin, Maliye Bakanlığı'na Adnan Başer Kafaçoğlu, İmar ve İskan Bakanlığı'na Ahmet Samsunlu atandı

Özal, istifasından sonra vedalaşmadan dinlenmek üzere Sıde'ye gitti

HÜKÜMETTE büyük değişiklik oldu. Başbakan Yılmaz Özal'ın istifasıyla birlikte Devlet Bakanı Kaya Erdem ve İmar ve İskan Bakanı Sırrı Tüten istifa etti.

İstifa eden bakanlardan Özal'ın yerine Devlet Bakanı olarak Sırrı Tüten, Maliye Bakanlığı'na Devlet Bakanı Kaya Erdem ve İmar ve İskan Bakanı Sırrı Tüten atıldı.

Kafaçoğlu bu değişiklikte Başbakan Yılmaz Özal'ın yerini Mehmet Adnan Başer Kafaçoğlu aldı. "Türkiye'nin en büyük sorunları ve Özal'ın bu sorunların çözümünde yaptığı büyük katkıları nedeniyle" şeklinde değerlendirildi.

Özal'ın istifasıyla birlikte Devlet Bakanı Kaya Erdem ve İmar ve İskan Bakanı Sırrı Tüten istifa etti.

Özal'ın istifasıyla birlikte Devlet Bakanı Kaya Erdem ve İmar ve İskan Bakanı Sırrı Tüten istifa etti.

Ulus: «İstikrar programı sürecektir»

Başbakan, düzenlediği basın toplantısında, istifalar için, «Bu bir nöbet değişimidir» dedi

Ulus: "Bürokratik kadrodaki değişiklikler karşı olduğum" diyecek.
16-17 Temmuz

TEPKİLER
İç çevrelerinin bir bölümü Özal'ın gidişini «Kayıp» olarak nitelendiriyor.

Telefonla Londra'dan görüşülen bir İngiliz bakan, Özal'ın istifasını büyük bir üzüntüyle karşıladığını belirtti.

BBC: Özal ve Erdem, istifasının ardından Ankara'da bir araya geleceklerdir.

İsrail, 26 Türk teröristin adlarını Ankara'ya bildirdi.

DİĞER HABERLER

İran, Irak topraklarında ilerliyor
Gürcüstan'da İspanya'nın bir bölüğüne saldırı yapıldı.

«Truva uçağını Mafia kaçtırttı»
İspanya'da bir uçak, İspanya'nın bir bölüğüne saldırı yapıldı.

İsrail, 26 Türk teröristin adlarını Ankara'ya bildirdi

RENKLI BİR BAKANDI...
Turgut Özal, renkli bir bakandı. Başbakan Yılmaz Özal'ın istifasıyla birlikte Devlet Bakanı Kaya Erdem ve İmar ve İskan Bakanı Sırrı Tüten istifa etti.

Kaynak: Milliyet, 15.07.1982, s.1.

Ek-8: Türk-İş ve Öğretim Üyelerinin Yeni Anayasa Tasarısına Eleştirileri

Sayfa 8 **

ANAYASA TARTIŞMASI

TÜRK-İŞ: «BU TASLAK BENİMSENİRSE GELECEĞE GÜVENLE BAKILAMAZ»

ANKARA, ÖZEL

Türk-İş Genel Kurulu dün yeni anayasa tasarıma ilişkin bir açıklama yaptı. Açıklamada "Bu anayasa tasarıma benimsenmezse, işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, işçilerin haklarını korumak ve işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Yeni anayasa tasarıma ilişkin açıklama, işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, işçilerin haklarını korumak ve işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Yeni anayasa tasarıma ilişkin açıklama, işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, işçilerin haklarını korumak ve işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Yeni anayasa tasarıma ilişkin açıklama, işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, işçilerin haklarını korumak ve işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

ÖĞRETİM ÜYELERİ, ÖZGÜRLÜKLERİN KISITLANMASINI ELEŞTİRİYOR

MİLLİYET HABER MERKEZİ

Öğretmenler Birliği, yeni anayasa tasarıma ilişkin bir açıklama yaptı. Açıklamada "Bu anayasa tasarıma benimsenmezse, öğretmenlerin özgürlükleri kısıtlanmaz" denildi.

Yeni anayasa tasarıma ilişkin açıklama, öğretmenlerin özgürlükleri kısıtlanmaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, öğretmenlerin haklarını korumak ve öğretmenlerin özgürlükleriyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Yeni anayasa tasarıma ilişkin açıklama, öğretmenlerin özgürlükleri kısıtlanmaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, öğretmenlerin haklarını korumak ve öğretmenlerin özgürlükleriyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Yeni anayasa tasarıma ilişkin açıklama, öğretmenlerin özgürlükleri kısıtlanmaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, öğretmenlerin haklarını korumak ve öğretmenlerin özgürlükleriyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Taslak, işçi ve işveren çevrelerinde farklı değerlendiriliyor

İşçi kesimi: "Sendikaların kapatılması amaçlanıyor" İşverenler: "Denge ve hakkaniyet yaratılıyor"

MİLLİYET HABER MERKEZİ

Anayasa tasarıma ilişkin açıklama, işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, işçilerin haklarını korumak ve işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Yeni anayasa tasarıma ilişkin açıklama, işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, işçilerin haklarını korumak ve işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Kentlilerin özgürlükleri

Anayasa tasarıma ilişkin açıklama, kentlilerin özgürlükleri kısıtlanmaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, kentlilerin haklarını korumak ve kentlilerin özgürlükleriyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Hak-ı'nı görüyor

Anayasa tasarıma ilişkin açıklama, hak-ı'nın görüyor" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, hak-ı'nın görüyor" denildi.

165 Türk birimi

Anayasa tasarıma ilişkin açıklama, 165 Türk birimi" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, 165 Türk birimi" denildi.

buyle bir anayasa

Anayasa tasarıma ilişkin açıklama, buyle bir anayasa" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, buyle bir anayasa" denildi.

mahkûm edilene

Anayasa tasarıma ilişkin açıklama, mahkûm edilene" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, mahkûm edilene" denildi.

hyerenerler görüşü

Anayasa tasarıma ilişkin açıklama, hyerenerler görüşü" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, hyerenerler görüşü" denildi.

Denge ve hakkaniyet ver

Anayasa tasarıma ilişkin açıklama, Denge ve hakkaniyet ver" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, Denge ve hakkaniyet ver" denildi.

TEOMAN EREL

ANAYASA TARTIŞMASINDA CEPHELEŞME TUZAĞI

ÖZEL ANAYASA tasarıma ilişkin açıklama, işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, işçilerin haklarını korumak ve işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Yeni anayasa tasarıma ilişkin açıklama, işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, işçilerin haklarını korumak ve işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Yeni anayasa tasarıma ilişkin açıklama, işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, işçilerin haklarını korumak ve işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Yeni anayasa tasarıma ilişkin açıklama, işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, işçilerin haklarını korumak ve işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Yeni anayasa tasarıma ilişkin açıklama, işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, işçilerin haklarını korumak ve işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Yeni anayasa tasarıma ilişkin açıklama, işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, işçilerin haklarını korumak ve işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Yeni anayasa tasarıma ilişkin açıklama, işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, işçilerin haklarını korumak ve işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Yeni anayasa tasarıma ilişkin açıklama, işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, işçilerin haklarını korumak ve işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Yeni anayasa tasarıma ilişkin açıklama, işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, işçilerin haklarını korumak ve işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Yeni anayasa tasarıma ilişkin açıklama, işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi. Açıklamada geçen devletin görevi, işçilerin haklarını korumak ve işçilerin geleceğiyle ilgili güvenle bakılamaz" denildi.

Ek-9: Yeni Anayasanın Mecliste Kabul Edilmesinin Açıklanması

Kaynak: Hürriyet, 21.10.1982, s.1.

Ek-10:Anayasa Tasarısında Emekli Subayların Görevde Bırakıldığı Açıklanması

AVDİN DOĞAN

Milletvekili Halk Gazetesi

Emekli subayları görevde bırakan tasarı kabul edildi

ANKARA, ÖZEL ÜRK Şubası Kuvvetleri Personel Yürütme Ofisi'nde yapılan toplantıda, emekli subayların görevde bırakılmasına ilişkin tasarı, Cumhurbaşkanlığı Kurulunca kabul edilmiştir.

Gözetilirdi, emekli subayların görevde bırakılmasına ilişkin tasarı, Cumhurbaşkanlığı Kurulunca kabul edilmiştir.

Ankara, 19.08.1982

ARTİN PENİK TOPRAĞA VERİLDİ

ANKARA, 19.08.1982 - Emekli subayların görevde bırakılmasına ilişkin tasarı, Cumhurbaşkanlığı Kurulunca kabul edilmiştir.

Ankara, 19.08.1982

The Times: dışişleri bile yabancı işçilere karşı duvar yazıları görmeye başlandı

LONDRA, 19.08.1982 - Dışişleri bakanlığı, İngiltere'de yabancı işçilerin çalışma koşullarına ilişkin olarak duvar yazılarına karşı duvar yazıları görmeye başladığını bildirdi.

Londra, 19.08.1982

Mısır'da 371 kişi daha serbest bırakıldı

KAHİRE, 19.08.1982 - Mısır'da 371 kişi daha serbest bırakıldı. İçişleri bakanlığı, serbest bırakılan kişilerin listesini yayınladı.

Kahire, 19.08.1982

MERKEZ VE YURT DIŞI BULUNANLAR							
TAKVİM				19.08.1982 Perşembe			
Gün	İstisna	Sabah	Öğle	Akşam	Gece	İstisna	Gece
19.08	07.30	13.30	19.30	01.00	06.00	07.30	13.30

Herkes hayatından memnundu, çünkü Bodrum'dan dönuvordük!

22 kişilik minibüsün 29 kişi doluşuna muavine yer kalmadı

Örsan Öymen

TATİL KEPÇELERİ

Bodrum tatilini kasneten... Herkes hayatından memnundu, çünkü Bodrum'dan dönuvordük!

Hot Geldings Welgo Home

Yakın zamanda... Herkes hayatından memnundu, çünkü Bodrum'dan dönuvordük!

Bitkiler, andropoza da yardımcı

Kendinizi kayırmayın... Bitkiler, andropoza da yardımcıdır.

Ortak okullar

Ortak okulların faydaları... Çocukların eğitimde birlikteliği önemlidir.

Mısır'da 371 kişi daha serbest bırakıldı

Mısır'da 371 kişi daha serbest bırakıldı. İçişleri bakanlığı, serbest bırakılan kişilerin listesini yayınladı.

Ek-10: Anayasa Tasarısında Emekli Subayların Görevde Bırakıldığı Açıklanması

Emekli subayların görevde bırakılmasına ilişkin tasarı, Cumhurbaşkanlığı Kurulunca kabul edilmiştir.

Ek-11: MGK'nin İdam Kararını Reddetmesi

FUARI AÇILDI
ni, 51. İzmir Fuarı'nın
iyle düzenlediği basın
i, ihracat ürünlerine
ilefiyeti getirileceğini

★
lara astronomik
n gazinolar bunu
ar» diye sordu
ri 12. Sayfada

Boştaça İsrail ordusunun 6 Haziran'da
Lübnan topraklarına girmesiyle başlayan
ve Filistinli gerillaların üslendiği Batı Bey-
rut'un büyük bir bölümünün yıkılmasına,
binlerce sivilin ölmesine ve yaralanmasına
yol açan savaş da sona ermiş olacak.
Kuşkusuz bu dramın son bulmasına,
haftalarca süren pazarlıklarda Amerikalı a-
rabulucu Philip Habib'in yoğun "mekik
diplomasisi"nin katkısı büyük olmuştur.
Ne var ki, bugün başlaması beklenen
FKO savaşçılarının büyük göçü, bu örgü-
tün askeri kanadının dağılması anlamını ta-
şımaktadır. FKO liderlerinin ve savaşçıla-
rının Kuzey Afrika'dan Basra Körfezi'ne
Devamı 9. Sayfada

teslim edildi

● İsrail, Suriye'ye gönderilecek olan
Filistinli gerillaların Bekaa vadisin-
deki Suriye birlikleriyle birleşmele-
rinden sonra meydana gelebilecek
saldırlardan Şam'ı sorumlu tutaca-
ğını açıkladı

BATI Beyrut'ta bulunan Filistinli ge-
rillaların boşaltılması işlemlerine bu-
gün başlanacaktır. Çokuluslu ba-
rışgücü nü oluşturan ABD, Fransız ve İ-
talyan birliklerinin gözetiminde yapılacak
olan boşaltma işlemleri bir hafta sürecektir.
FKO lideri Yaser Arafat'la örgütün ileri
gelenleri, kenti en son olarak terkedecekler
ve Tunus'a gideceklerdir.

Ayrıntılı Haber 5. Sayfada

DANIŞMA MECLİSİ ANAYASAYI GÖRÜŞÜYOR
İdamın kaldırılması
önerisi reddedildi
Ayrıntılı Haber 11. Sayfada

● 8 maddenin ele alındığı dünkü
oturumda 5'i Komisyon'a geri ve-
rilirken, 3 madde kabul edildi

DANIŞMA Meclisi'nin dünkü toplantı-
sında "Kişinin Dokunulmazlığı, Mad-
di ve Manevi Varlığı" başlıklı 16'ncı
maddesi görüşülürken Kamer Genç, ölüm
cezasının kaldırılmasını isteyen bir önerge
vermiş, ancak önerge oylamada reddedilmiş-
tir.

Aynı maddenin görüşülmesi sırasında,
"öldürme fiilinin bazı durumlarda yaşama
hakkının ihlali olarak kabul edilmeyeceğini"
hükme bağlayan son fikrının da çıkarılması
istenmiştir. Lehte ve aleyhte yapılan konuş-
malardan sonra oylama yapılmış ve bu
önerge de kabul edilmemiştir.

Ayrıntılı Haber 8. Sayfada

**KASTELLİ'NİN FRANKFURT'TAKİ
BÜROSUNA SAHİBİ EL KOYDU**
Haber 12. Sayfada

**Nazilli'de sel sularına
kapılan bir aile,
boğularak öldü**

NAZILLI, AA
Nazilli'de şiddetli yağışlar nedeniyle sel
sularına kapılan bir ailenin üç ferdi boğularak
ölmüştür.

Soner Avcı, eşi Güllü Avcı ve çocukları
Hüseyin Avcı önceki gece koyun otlatmaktan
dönerlerken, sel sularına kapılarak Saz Dere-
sine düşmüşlerdir. Avcı ailesinin cesetleri
dün akşam Saz Deresi'nin döküldüğü büyük
Menderes nehrinde bulunmuştur.

ÖZDEN ve METİN TOKER
Milliyet için yazdılar:
DIYE BİR ALEM
Pekin'den Mançurya'ya
Çin'i birlikte gezdiler
Ama Çin'i Milliyet için ayrı ayrı anlattılar
Biri, ötekinin ne yazdığını bilmiyordu...
Toker'lerin yazı dizisi
23 Ağustos Pazartesi **Milliyet**'te

Kaynak: Milliyet, 18.08.1981, s.1.

Ek-12: Kenan Evren'in Anayasa Seçimi Hakkında Radyo ve TV'den Yaptığı Konuşma

BUGÜN
12
SAYFA
20
LIRA

YIL: 33, SAYI: 12577

Milliyet

Halk Gazetesi

KURUCUSU: ALI NACI KARACAN

İHRAC KALİTESİ
BLUE JEANS
metresi **625 TL.**
İSTENKİ KADAR VERİLİR
AKFİL

TUMARTI
6
KASIM
1982

BURHAN FELEK'İ TOPRAĞA VERDİK

Devlet Başkanı Orgeneral Evren, Burhan Felek'in ailesi ve Gazeteciler Cemiyeti'ne gönderdiği başsağlığı mesajında, «Felek'in yerinin doldurulamayacağını» söyledi.

Gazeteciler Cemiyeti'ndeki kürsüden sonra gazeteciler önüne getirilen Burhan Felek'in cenazesi Teşvikiye Camii'nde kılınan öğle namazını müteakip Karacaahmet'teki aile mezarlığında toprağa verildi.

KENDİ KALEMİNDEN BURHAN FELEK
Yıl 1908: «Çocukluk bu ya, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmek istedim»

YAZI: 7. SAYFA

Devlet Başkanı, anayasa konusunda son konuşmasını radyo ve TV'den yaptı

Evren: 12 Eylül öncesine dönmek istemeyen 'evet' der

Orgeneral Evren, konuşmasında, "7 Kasım'da oyların bir kısmını, aile ve vefatlarımız ve memleketimizin kaderini özgeçmiş" dedi.

D 12 Eylül öncesine dönmek istemeyen 'evet' der. Evren, vatanın, memleketin kaderini belirleyeceğine inanarak, "12 Eylül öncesine dönmek istemeyen 'evet' der" dedi.

Devlet Başkanı Anayasa'ya ilgili olduğu bir konuya daha değindi ve "Bana soruyorsunuz ki, 'evet' diyerek, halkın aleyhine kararlar almamı istemiyorsunuz" dedi.

Evren konuşmasında, "Anayasa'nın bir kâğıt parçası değil, Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışıyla ve O'nun ilhamıyla gerçekleştirilmelidir" dedi.

ESKİ GÜZEL, YENİ GÜZELLERE ŞANS DİLEDİ

Gençlerin alışveriş merkezi Vakko'nun 12 Eylül'de açtığı mağazasının açılışına katılan Evren, "12 Eylül'de açılan Vakko mağazasının açılışına katılmaya çok mutluyum" dedi. Evren, "12 Eylül'de açılan Vakko mağazasının açılışına katılmaya çok mutluyum" dedi.

Sürenköt: «Türk sigaraları daha az zararlı»

KALİTELİ SİGARALAR PİYASAYA DAĞITILDI

Simdi video rekabeti başladı
Yedi yeni video üreticisi

KANUN KAÇAKLARI EYLEMLERİNİ SÜRDÜRÜYOR

13 Dev-Sol'cu Amsterdam'da Turizm Müşavirliğini Başlatıyor

MEMUR MAAŞLARI 2935-7160 LIRA ARTIYOR

35 katsayıya göre memur maaşları

Emeklilik	Katman	Çalışma	Emeklilik	Çalışma
1	1000	42.700	31.547	31.425
2	1200	44.000	32.140	32.018
3	1400	45.300	32.733	32.615
4	1600	46.600	33.326	33.212
5	1800	47.900	33.919	33.809
6	2000	49.200	34.512	34.406
7	2200	50.500	35.105	35.003
8	2400	51.800	35.698	35.600
9	2600	53.100	36.291	36.197
10	2800	54.400	36.884	36.794
11	3000	55.700	37.477	37.391
12	3200	57.000	38.070	37.988
13	3400	58.300	38.663	38.585
14	3600	59.600	39.256	39.182
15	3800	60.900	39.849	39.779
16	4000	62.200	40.442	40.376
17	4200	63.500	41.035	40.973
18	4400	64.800	41.628	41.570
19	4600	66.100	42.221	42.167
20	4800	67.400	42.814	42.764
21	5000	68.700	43.407	43.361
22	5200	70.000	44.000	43.958
23	5400	71.300	44.593	44.555
24	5600	72.600	45.186	45.152
25	5800	73.900	45.779	45.749
26	6000	75.200	46.372	46.346
27	6200	76.500	46.965	46.943
28	6400	77.800	47.558	47.540
29	6600	79.100	48.151	48.137
30	6800	80.400	48.744	48.734
31	7000	81.700	49.337	49.331
32	7200	83.000	49.930	49.928
33	7400	84.300	50.523	50.525
34	7600	85.600	51.116	51.122
35	7800	86.900	51.709	51.719

TÜRKİYE'YE KREDİDEN 4 MİLYON AET BÜTÇE

Avrupa Topluluğu'nun Türkiye'ye 4 milyon AET bütçe tahsis etmesi

Ek-13: Basın Yasası'nın Gazeteciler Tarafından Onaylanmaması

Hom sistemine gö-
lacak.

PARTİ
4 asil, 9 yedek adayı
ü. MGK böylece
asil ve yedek adayın-
le 9 yedek üyesini ve-
du. HP 6 kasımdaki
11 eksik adayla

Adana, Giresun, İçel,
Urfa, Usak, Kırşehir,
akkâri listelerinde 1.
daylatı veto gördü.
iziğ, Rize, Kırklareli
e 2. sırada, Diyarba-
y, İçel, Urfa, Usak,
rklareli'nde 3. sırada,
Tekirdağ, Zonguldak
4. sıradaki, Gazian-
1, ve Yozgat, 5. sırada-
Sayfada)

IDEN VETO
NLERİN
İSTESİ
ada

yasa
isyonu
kanı Kemal
MDP
ylüğundan
a etti

YİYE GENELİNDE
DE 10'LUK BARAJ
İ OLDU: MECLİSE
MEK İÇİN EN AZ 1
YON 967 BIN OY
EKLİ

L: ÖZEL
EVIZYON
USUNDA ENDİŞEM

MUHALEFET
İTİSİ OLARAK
MET VERECEĞİZ
BAĞIMSIZIN OY
SULASINDAKİ YERİ
RA İLE BELİRLENDİ
DEP'İN İSTANBUL
GÜTÜ BUGÜN
İLİYOR
berleri 7. Sayfada

GÖZLEM
UĞUR MUMCU

ku toplantı...
rarı oyladı. Siyasi Komisyon Türkiye Raportu-
rü **Ludwig Steiner**'in hazırladığı karar tasarısı
ve rapor, Mecliste verilen yedi değişiklik öner-
gesinden sadece biri kabul edilerek, oy çoklu-
ğuyla onaylandı. 155 üyeli Danışma Meclisi'
nin 110 üyesi dünkü oylamaya katıldı, bunlar-

şın Batı camiasında çatlıklar yaratmayı ön-
layan çevrelerin çıkarlarına istemiyerek de ol-
sa hizmet edecek olmasıdır. Avrupa Konseyi
Danışma Meclisi'nin iyi niyetli üyelerinin bu
gerçekleri fazla gecikmeden göreceğini ümit
etmek istiyoruz."

Gazeteciler yeni yasayı istemiyor

5680 sayılı Basın Yasası'nı değiştiren yeni tasarının Danışma Mec-
lisi'nde kabul edilmesi üzerine 6 basın kuruluşu ile 10 gazete ve
9 derginin 36 yöneticisi ve yazarı, tasarıyı uygun görmediklerini
belirttiler. Görüşlerini özetleyerek aktarıyoruz.

NEZİH DEMİRKENT (Gazeteciler Cemiyeti
Başkanı): DM'de birtakım yanlışlıkların düzel-
tilmesinden memnunuz. Ancak birtakım
önemli yanlışlıkların da korunur olmasının
açıklanması zor. Konseyin, DM'den geçen ta-
sarıyı görüşürken gelecek günlerin basını için
kullanılır hale getireceği inancı içindeyiz. De-
ğişikliklerin bir bölümü Anayasa çerçevesinde
gelmiştir. Anayasa'dan kaynaklanan sorunlar-
dan başka, yasa değişikliğiyle çözülebilecek so-
runlar da vardır. Basın mahkemeleri, devlet sır-
ni niteliğindeki gizli haberler, yayınlanmamış
yazının suç sayılması, meslekten men gibi
önemli konularda çok önemli sorunlar yara-
tacak düzenlemeler yasa değişikliğinde yapıla-
cak düzeltmelerle sorun olmaktan çıkarılabilir.

OKTAY KURTBOKE (Türkiye Gazeteciler
Sendikası Genel Başkanı): Tasarı, basında ça-
lışanların tüm çabasına rağmen, Türk basını-
na bakış açısı değiştirilmeksizin DM'den geç-
ti. Bazı maddelerde görünüşteki yumuşatma-
lar sorunu çözmedi. Yumuşatma gibi sunulan
değişiklikler aslında fakiri sevindirmek için
başvurulan yöntemler olarak kaldı. Şimdi
MGK'nın önüne gelen onyargılı, suçlayıcı ve
cezaî tasarı bu şekilde kanunlaşsın basın öz-
gürlüğünü yok edebileceğini, ülkenin kültür ya-
şamını karanlığa sürükleyebileceğini bir kez da-
ha vurgulamak isteriz. Konseyin tasarıya çağ-
daş ve özgürlükçü açı ile yaklaşacağına, Bü-
yük Atatürk'ün barışçı, özgürlükçü anlayışın-
ın rehber olacağına ve basın özgürlüğünün
toplumsal bir hak olarak korunacağına ilişkin
umudumuzu hâlâ koruyoruz.

REMZİ ERKÜREM (Türkiye Gazete Sahip-
leri Sendikası Genel Sekreteri): Basın kuruluş-
larının temsilcilerinin görüşlerini bütün açık-
lığıyla ifade etmiş olmalarına rağmen, görül-
yor ki, anarşi devrimde sokaklarda halka teh-
ditle satılan ve "korsan basın" diye adlandır-
ılan yeraltı yayınları gerçekçe alınarak milli ba-

sınıımız güç koşullar altına sokulmakta ve ce-
zalandırılmaktadır. Benim en üzüldüğüm, ta-
sarınn gerekçeleridir. İlgililer yazıları okumak-
ta geç kalıyorlar ya da tebligatta, postada ge-
cikme olabilir diyedava açma süresi altı aya çı-
karılıyor, hakim kadrolarında eksik var diye
basın ihtisas mahkemeleri kaldırılıyor. Hele ba-
sımevlerinin kapatılması ve müsaderesini dü-
şünmek bile istemiyoruz. Kanunun MGK'da
muhakkak düzeltileceğine inanıyorum.

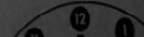
AHMET ABAKAY (Çağdaş Gazeteciler Der-
neği Başkanı): DM bugün bir partinin deneti-
mi altına girmiştir. Basın tasarısı görüşülürken
oturumlara başkanlık eden kişi aynı partinin
saflarındadır. Üstelik bu parti iktidara gele-
ceğinden emin görünmektedir. Bu demektir ki,
Türk basını yakın bir gelecekte daha karanlık
bir dönem yaşamaya adaydır. DM üyelerinin
pek çoğu düşünce basın özgürlüğüne karşı ne
kadar çağdışı olduklarını sergilemişlerdir. San-
sürü temel alan böyle bir tasarıyı kabul eden
DM üyelerine, Abdülhamit'in aradan uzun yıl-
lar geçmesine karşın hâlâ belleklerinden silin-
mediğini, ancak sadece karikatürlerle anıldı-
ğını hatırlatmak isteriz.

GÜNGÖR MENGİ (İzmir Gazeteciler Cemi-
yeti Başkanı, Yeni Asır Gazetesi Genel Yönet-
meni): Tasarı çağdaş uygarlığı yakalama ça-
balarımızın engeli olacaktır. Geçmişe tepkilerin
yönlendirdiği bu yasa, kanunsuzları değil ka-
nunlara saygılı olanları, korsan basını değil ya-
sal basını rahatsız edecektir. Ülkenin düşünen
kafaları gelişmenin engellerini aşmaya çalıştı-
rılacak yerde bu yasa yüzünden basın özgür-
lüğünü genişletme amacında yorulacaktır. Bu-
na hiç gerek yoktu. 12 Eylül'ün oluşumunda
basının payı öteki kurumlardan fazla değildir.
Bütün dileğim; yanlışlığın Konsey'ce fark edi-
lerek gereğinin yapılması.

(Arkası Sa. 11., Sü. 5'de)

**Bu gece saatlerinizi
geri almayı unutmayın**

Haber Merkezi — Türkiye'de
gece bu gece yarısı saat 02'de

Ek-14: 1983 Seçim Sonuçlarının Açıklanması

SAYIN DOKTORLAR
Biyografik tıbbi fotoğrafçılık
(BBT) hizmetindedir.
BİLTEŞ
Büyükdere Tıbbi Tesisleri
Halkın Sağlığı İçin
No: 7/24 - 3/3511 Tel: 146 87 53

Cumhuriyet

60. Yıl Sayı: 21261 Kurucusu: Yunus Nadi 40 TL. 7 Kasım 1983 Pazartesi

YILDIZ DERSANESİ
(Ü.S.S.-Ö.Y.S.)'ye HAZIRLIK KURSLARINA KAYITLAR DEVAM ETMEKTEDİR.
Beşiktaş (KASIM), No: 163/35 35 - 81 30 80

ANAP kazandı

Tek başına iktidar HP ikinci, MDP çoğunluğu Özal'da üçüncü parti oldu

S.1 7-11-83

Resmi olmayan oy oranları

ANAVATAN PARTİSİ	HP	MILLİYETÇİ DEMOKRASİ PARTİSİ
%45	%30	%24

Kesinleşen milletvekilleri

ANAP	HP	MDP
213	111	66

İllere göre dağılım

İLLER	MDP	HP	ANAP
Adana (1)	1	1	1
Adana (2)	1	2	2
Aydınlan	1	1	1
Afyon	1	1	1
Ağrı	1	2	1
Amasya	2	2	2
Ankara (1)	1	2	4
Ankara (2)	1	1	3
Ankara (3)	1	1	3
Ankara (4)	1	1	3
Antalya	2	1	4
Arvizan	1	1	2
Aydın	2	2	2
Balıkesir	1	2	4
Bilecik	1	1	1
Bingöl	1	1	2
Bilecik	1	1	1
Bilecik	1	1	1
Burdur	1	1	1
Bursa (1)	1	2	4
Bursa (2)	1	1	1
Çankırı	1	1	1
Çankırı	1	1	1
Çorum	1	1	1
Denizli	1	2	2
Diyarbakır	1	3	3
Edirne	2	2	2
Elazığ	1	1	4
Erzincan	1	1	2
Erzurum	2	1	4
Eskişehir	2	1	1
Gaziantep	1	2	1
Giresun	1	1	3
Gümüşhane	1	1	2
Hakkâri	1	1	1
Hamur	1	1	1
İğdır	1	1	1
İstanbul (1)	1	1	1
İstanbul (2)	1	1	1
İstanbul (3)	1	1	1
İstanbul (4)	1	1	1
İstanbul (5)	1	1	1
İstanbul (6)	1	1	1
Lerin (1)	1	1	1
Lerin (2)	2	2	2
Lerin (3)	1	1	1
Kars	2	1	1
Kastamonu	1	1	1
Kayseri	1	2	4
Kırşehir	1	1	1
Kocaeli	1	1	1
Konya (1)	1	1	1
Konya (2)	1	1	1

Başbakan Bülend Ulusu, Gümrük ve Tekel Bakanı Cafer Tayyar Sadıklar, Tarım ve Orman Bakanı Sabahattin Özbeke, Milli Savunma Bakanı Haluk Bayülken MDP'den parlamento'ya girdiler.

Milliyetçi Demokrasi Partisi 29, Halkçı Parti 15, Anavatan Partisi 4 ilden hiç çıkaramadı.

Haber Merkezi — Bu sabaha kadar yapılan resmi olmayan sonuçlara göre Turgut Özal'ın Anavatan Partisi, 200'ün üzerinde milletvekili çıkararak tek başına iktidarı ele geçirdi. 400 üyeli Halkçı Parti TBMM'de Nevali Çalgın'ın HP'ni ikinci kez aday çıkardığı parti oldu. Büyük kentler ve merkez ilçelerdeki seçim sonuçlarında...

Ek-15: Parti Liderlerinin Seçim Sonuçlarını Değerlendirmeleri

ARTI YARDIMCI DİZİ LERİ... ANAP:211 HP:17 MDP:71 Katılma oranı yüzde 92,9 geçersiz oy yüzde 4,9 Resmi olmayan oy oranları ANAVATAN PARTİSİ %45 MİLLETVEKİLİ SAYISI 53 HALCI PARTİSİ %30,4 MİLLETVEKİLİ SAYISI 29,2 HALICI REHBERLİK PARTİSİ %23,2 MİLLETVEKİLİ SAYISI 17,8

ANAP:211 HP:17 MDP:71

Katılma oranı yüzde 92,9 geçersiz oy yüzde 4,9
Resmi olmayan oy oranları

Sunalp: Milletin kararı üstüne kimse çıkamaz, çıkmamalıdır

ANKARA (Cumhuriyet) Bülteni - MDP Genel Başkanı Turgut Sunalp seçim sonuçlarına ilişkin olarak, "Milletin kararı üstüne kimse çıkamaz, çıkmamalıdır" dedi.

Sunalp, "4 Eylül günü yapılan seçimlerin sonuçları henüz kesinleşmemiştir. Ancak sonuçları tahmini olarak değerlendirildiğinde, Millet'in kararına uyulmalıdır" dedi.

ANKARA (Cumhuriyet) Bülteni - ANAP Genel Başkanı Turgut Sunalp, seçim sonuçlarına ilişkin olarak, "Milletin kararı üstüne kimse çıkamaz, çıkmamalıdır" dedi.

Sunalp, "4 Eylül günü yapılan seçimlerin sonuçları henüz kesinleşmemiştir. Ancak sonuçları tahmini olarak değerlendirildiğinde, Millet'in kararına uyulmalıdır" dedi.

ANKARA (Cumhuriyet) Bülteni - ANAP Genel Başkanı Turgut Sunalp, seçim sonuçlarına ilişkin olarak, "Milletin kararı üstüne kimse çıkamaz, çıkmamalıdır" dedi.

Sunalp, "4 Eylül günü yapılan seçimlerin sonuçları henüz kesinleşmemiştir. Ancak sonuçları tahmini olarak değerlendirildiğinde, Millet'in kararına uyulmalıdır" dedi.

Partilerin aldığı oylar ve milletvekilleri

İL	ANAP	HP	MDP
ADANA	25.800	2.100	1.200
AKSARAY	12.500	1.500	800
AMASYA	18.500	1.800	1.500
ANTALYA	22.500	2.500	1.200
ARHİTAN	15.500	1.200	800
ARTVİN	10.500	1.000	600
AYRANCILAR	8.500	800	500
BAŞKALE	12.500	1.200	800
BATMAN	16.500	1.500	1.000
BAYBURDUR	14.500	1.400	900
BİTLİS	13.500	1.300	900
BOLU	11.500	1.100	700
BURSA	20.500	2.200	1.500
ÇAMLIK	9.500	900	600
ÇANAKKALE	10.500	1.000	700
ÇANQUELE	13.500	1.300	900
ÇORUM	14.500	1.400	1.000
DEĞİRLİ	11.500	1.100	800
DIYARBAKIR	17.500	1.800	1.400
DÜZCE	8.500	800	500
ERZACAN	10.500	1.000	700
ERZURUM	15.500	1.500	1.100
GAMKILI	12.500	1.200	800
HAKKARİE	10.500	1.000	700
ISPARTA	14.500	1.400	1.000
KAGIZCI	9.500	900	600
KARS	12.500	1.200	800
KASTAMUNU	11.500	1.100	700
KAYSERİ	15.500	1.500	1.100
KIRSEHİR	10.500	1.000	700
KÖRFEZ	8.500	800	500
KÜLTÜR	12.500	1.200	800
MANİSA	14.500	1.400	1.000
MERKEZ	11.500	1.100	700
MİLLETİS	9.500	900	600
MİT	10.500	1.000	700
MÜHÜR	12.500	1.200	800
NİĞDE	11.500	1.100	700
ORDU	13.500	1.300	900
OSMANLI	9.500	900	600
OSMANLI	11.500	1.100	700
ÖZEL	10.500	1.000	700
ŞANLIURFA	16.500	1.500	1.100
ŞİŞLİ	14.500	1.400	1.000
ŞİŞLİ	13.500	1.300	900
ŞİŞLİ	12.500	1.200	800
ŞİŞLİ	11.500	1.100	700
ŞİŞLİ	10.500	1.000	700
ŞİŞLİ	9.500	900	600
ŞİŞLİ	8.500	800	500

ANKARA (Cumhuriyet) Bülteni - ANAP Genel Başkanı Turgut Sunalp, seçim sonuçlarına ilişkin olarak, "Milletin kararı üstüne kimse çıkamaz, çıkmamalıdır" dedi.

Sunalp, "4 Eylül günü yapılan seçimlerin sonuçları henüz kesinleşmemiştir. Ancak sonuçları tahmini olarak değerlendirildiğinde, Millet'in kararına uyulmalıdır" dedi.

Özal: Seçmen görevini yaptı şimdi sıra bizde

ANKARA (Cumhuriyet) Bülteni - ANAP Genel Başkanı Turgut Sunalp, seçim sonuçlarına ilişkin olarak, "Milletin kararı üstüne kimse çıkamaz, çıkmamalıdır" dedi.

Sunalp, "4 Eylül günü yapılan seçimlerin sonuçları henüz kesinleşmemiştir. Ancak sonuçları tahmini olarak değerlendirildiğinde, Millet'in kararına uyulmalıdır" dedi.

Yeni milletvekilleri ne dediler?

Prof. Memduh Yavaş (MDP) İstanbul: Şimdi artık siyasiyemiz.

Bülent Ersoy (HP) İstanbul: Büyük bir sorumluluk duygusuyla çalışacağız.

Mehmet Murat (ANAP) İstanbul: Seçim sonuçları beklendiği gibi çıktı. Bizim görevimiz, Millet'in kararına uyulmaktır.

GÖZLEM UÇUR MUMCU

Güven Bunalmı...

Yeni Meclis'in yeni milletvekilleri

Başbakan (ANAP) İstanbul: Yeni Meclis'in görevi, Millet'in kararına uyulmaktır.

Kaynak: Cumhuriyet, 8.11.1983, s.1.